Robert Musil

Trei femei

Traducere de Ion Roman Prefaţă de Romul Munteanu

ROBERT MUSIL

DREI FRAUEN Rowohit, 1964

NACHLASS ZU LEBZEITEN Rowohit, 1962 (c) Rowohit Verlag GmbH, Hamburg, 1957 Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii UNIVERS

Bucureşti – 1970 Editura UNIVERS

PREFAŢĂ

Cine urmăreşte destinul literar al lui Robert Musil constată că se găseşte în faţa unui scriitor dificil, a cărui operă beneficiază de o rezonanţă extrem de limitată în rândurile contemporanilor şi de o receptare târzie de către posteritate.

Exigent cu scrisul său până la considerarea acestuia ca un text provizoriu, apt să fie mereu supus unor noi revizuiri, auster şi lipsit de capacitatea aderării la o viaţă literară zgomotoasă, destinată să-i marcheze prezenţa în epocă, autorul Omului fără însuşiri trăieşte într-o izolare tragică, plină de privaţiuni, umbrită în acelaşi timp de conştiinţa dureroasă a ignorării sale ca scriitor de prim rang.

Itinerarul creaţiei lui Robert Musil, ca şi unele aspecte ce se pot desprinde din biografia sa intelectuală, explică cel puţin în parte drama acestui mandarin intelectual sărac, nevoit adeseori să trăiască din mila altora.

Beneficiind de un debut favorabil, prilejuit de apariţia romanului Rătăcirile elevului Törless (Die Verwirrungen des Zöglings Törless) – (1906), Robert Musil nu-şi menţine vreme îndelungată contactul cu publicul decât prin câteva nuvele fără valoare artistică deosebită şi o piesă de teatru, care a stârnit aprecieri foarte contradictorii. Abia în anul 1924, autorul aduce o nouă confirmare a talentului său prin volumul de povestiri Trei femei (Drei Fraucn), pentru care obţine premiul oraşului Viena. După aceasta urmează o nouă pauză imensă până în 1931. când apare primul volum din monumentalul

său roman, Omul fără însuşiri (Der Mann ohne Eigenschaften).

Dar un micro-roman de debut, o piesă de teatru cu o valoare discutabilă, încoronată totuşi cu premiul Kleist, o culegere mică de povestiri bine primită de critica germană şi un imens volum dintr-un roman, din care mai apare o parte într-un moment de pronunţată criză, marcat de anul 1933, nu aveau să-l scoată pe acest mare şi dificil prozator de la periferia atenţiei publice. Cercul său de admiratori rămâne încă foarte restrâns. Starea aceasta de lucruri se prelungeşte până în vremea noastră, încât Maurice Blanchot afirmă pe bună dreptate că opera lui Robert Musil este destinată să fie mai mult comentată decât citită.

Scriitorul era şi el conştient de dificultăţile accesului său la o largă notorietate publică. De aceea, multe din scrierile lui par să reprezinte mai degrabă o cale de pregătire a posterităţii critice pentru înţelegerea sa târzie, decât un dialog direct cu contemporanii. Raportul complex dintre scriitor, epocă şi posteritate se configurează în aşa manieră, încât toate datele oferite de autor trimit spre înţelegerea personalităţii şi a operei sale, luminând astfel în mare măsură specificitatea acestora, ca şi caracterul lent al unui proces de creaţie situat sub zodia unei exigenţe de-a dreptul paralizante. Ţinând seama de acest context, ni se pare că o cercetătoare ca Marie Luise Roth merge pe o cale fertilă, atunci când scrie un studiu care se cheamă Robert Musil în oglinda operei sale. Încercare asupra unei biografii interioare. Dar pentru a ajunge la un rezultat final relativ similar, se poate porni şi de la biografia directă a scriitorului care, cristalizată într-o epocă foarte agitată, capătă în mod firesc o profundă rezonanţă în operă.

Deşi zonele de confluenţă care duc la delimitarea spaţiului literar unde se configurează personalitatea autorului sunt la început foarte îndepărtate, căile de comunicare între acestea nu lipsesc. Este adevărat că între profesiunea de inginer şi cariera de scriitor distanţa este foarte mare şi ea se menţine şi între planul de deziderate ale familiei şi idealurile mereu modificabile ale viitorului om de litere. Pe parcursul carierei scriitorului se produc o serie de

opţiuni profunde care indică tranziţia de la tehnică spre ştiinţele umaniste. Pe traiectul acestui proces complicat, Robert Musil îşi descoperă vocaţia literară şi crede în ea cu o fermitate neclătinată de niciun fel de impediment.

Scriitorul s-a născut în 6 noiembrie 1880, la Klagen-furt. Tatăl său era director de fabrică, iar mai târziu a fost profesor universitar. Musil provine dintr-o familie care dăduse Austriei funcţionari superiori, medici, ingineri, ofiţeri.

Antecedentele sociale ale mamei sale, Hermine Bergauer, mai tânără cu douăzeci de ani decât soţul ei, Alfred Musil, sunt asemănătoare. Nu este însă mai puţin adevărat că perspectiva scriitorului asupra arborelui de familie este de altă natură. În Schiţe pentru o autobiografie (începută în 1937), Selecţiuni (Skizzen zu einer Autobiographic (begonnen 1937), Auswahl, autorul Rătăcirilor elevului Thrless notează cu o vădită ironie: „Obârşia mea dă la iveală tot felul de tare. Bunicii mei liniştiţi. Fiii lor «originali». Fiul epileptic, mort prematur, cu memoria insulară a numerelor. Străbunul bolnav mintal, despre care în clipa de faţă nu ştiu dacă aparţine liniei directe sau unei ramuri colaterale. Trecut fizic în mine prin mama. Vreau să-i respect voinţa de a nu vorbi nimic rău despre dânsa".

Scriitorul şi-a petrecut copilăria în Boemia şi în părţile de nord ale Austriei. Climatul de familie pare să nu fi fost foarte fericit. Negăsidu-şi idealul dorit într-un soţ cu preocupări intelectuale, Hermine Musil se îndepărtează de el, ducând însă până la sfârşit o căsătorie de convenienţă. Fotografiile de familie o înfăţişează mereu alături de Heinrich Reiter, care se menţine în acest triunghi conjugal până la moartea mamei scriitorului. Obişnuit să se psihanalizeze, Robert Musil notează unele aspecte triste sau de mare tensiune din viaţa familiei. –, Ce se poate spune despre rest f Marc iritabilitate nervoasă; violenţă şi scormonirea unei iritări până la răbufnire. Violenţa trecând în crize de plâns spasmodic… Unor zile de fericire intensă sau de relativă armonie, le urma inevitabil una ce ducea la răbufnire. Corelaţia cu căsătoria ei, neclară".

Evocarea tatălui este însă plăcută şi plină de o anumită compasiune pentru omul acesta timid, care nu era totuşi un laş şi de care se simţea profund ataşat. „Tata a încercat să mă influenţeze prin sfaturi bune. Am avut întotdeaunca impresia că în aceste certuri tata se dădea de-o parte. Ca şi când n-ar fi vrut să decidă el. Era ceva straniu”.

Probabil că şi din dorinţa de îndepărtare a copilului din acest climat de familie nefavorabil, Robert Musil este trimis la vârsta de 12 ani într-o şcoală-internat din Eisen-stadt, care avea un anumit regim militar. Şi cum în tradiţiile familiei cariera militară reprezenta un ideal social constant, Robert Musil îşi continuă studiile la liceul real militar din Mărisch-Weisskirchen, unde studiase mai înainte şi poetul Rainer Maria Rilke. Spunând pe bună dreptate despre sine că a fost întotdeauna un om disciplinat, scriitorul s-a acomodat cu uşurinţă acestui mediu cazon. Sportiv, sănătos, înzestrat cu anumite aptitudini militare, autorul de mai târziu al Uniunilor părea să-şi fi găsit direcţia de orientare a vieţii, spre marea satisfacţie a familiei. Dar prima abatere încă neînsemnată de la o anumită traiectorie se produce la vârsta de 17 ani, când îşi continuă studiile la Academia Tehnico-Militară din Viena, unde se specializează în construcţia de maşini, etapa finală a formaţiei îngenereşti încheindu-se la Academia din Brünn, unde tatăl său era profesor. După renunţarea la cariera militară pentru cea tehnică, ce reprezintă prima opţiune din itinerarul existenţei autorului, în 1901 obţine diploma de inginer cu menţiunea foarte capabil. 1

Dar zonele de confluenţă între tehnică şi umanism nu se configurează încă. Cert este însă faptul că în ultimii ani de studii la politehnică, Robert Musil începe să fie ispitit de misterul creaţiei literare. Întâlnirea aceasta între omul de ştiinţă cu o formaţie pozitivistă şi creatorul de artă care se mişcă într-un domeniu plin de incertitudini, este plină de consecinţe. Un om care caută adevărul, spunea Musil, devine savant, altul care-şi etalează subiectivitatea ajunge eventual scriitor, dar nu se ştie exact ce se poate întâmpla cu acela care se găseşte între aceşti doi poli extremi.

1 W Fehse, Von Goethe bis Grass, Verlag Ernst und Werner Gieseking, Bielfeld, 1963, p. 131.

În această zonă intermediară se găsea intelectualul încărcat de noi disponibilităţi interioare, când, asistent fiind la Politehnica din Stuttgart, lucra la romanul Rătăcirile elevului Thrless, preocupându-se în acelaşi timp de studiul matematicii, fizicii, logicii şi al psihologiei experimentale.

Rezultatul acestor disponibilităţi spirituale conjugate este reprezentat de obţinerea titlului de doctor în filosofic, fizică şi matematică (1908), cu o teză denumită modest: Contribuţii la aprecierea concepţiei lui Mach.

Dar când Robert Musil ajunsese în această etapă a formaţiei sale intelectuale, Rătăcirile elevului Thrless apăruseră în 1906, iar cu un an mai înainte începuse să reflecteze asupra primului plan al romanului Omul fără însuşiri. Posibilităţile intelectuale ale tânărului învăţat care nu s-a decis pentru cariera militară, nu s-a mulţumit cu ingineria, nu s-a putut fixa în viaţa universitară, l-au dus în faţa unei opţiuni definitive şi aceasta era literatura. Ca şi Georg Kaiser sau Hans Dominik, Robert Musil ancorează în literatură cu o formaţie ştiinţifică pozitivistă. Notabil, faptul acesta nu rămâne fără consecinţe în creaţia sa literară şi el nu poate fi trecut cu vederea nici atunci când cercetătorul operei lui Robert Musil încearcă să-i definească orizontul artistic sau unele preferinţe în domeniul prozei.

Referindu-se la începuturile sale literare, într-un proiect târziu, dar nedatat, de postfaţă, scriitorul relatează că pe vremea când plănuia romanul, Rătăcirile elevului Thrless, Gerhart Hauptmann reprezenta pentru gustul său de atunci foarte puţin, Hamsun şi d'Annunzio păreau preocupaţi doar de unele explicaţii spirituale, Stendhal i se părea de neînţeles, iar Flaubert era pentru el un necunoscut. Doar opera lui Dostoievski îi stârnea o profundă admiraţie. 1

Evident că acestea nu sunt unicele lui lecturi. Jurnalul şi corespondenţa dezvăluie şi altele care au avut o profundă rezonanţă în formaţia sa intelectuală, fie prin acceptarea unor idei

de largă circulaţie, fie prin respingerea lor cu argumente foarte bogate. Emerson şi Nietz-sche fac parte din acele elemente catalizatoare care impun formarea unor opinii despre falsa realitate în care trăieşte fiinţa umană sau despre psihologia abisală care nu trebuie confundată cu profunzimea unui act de gândire. În anii de studii petrecuţi la Berlin, autorul se familiarizează cu filosofia trăirii, audiază prelegerile lui Dilthey şi Simmel, aprofundează psihologia ghestaltistă şi manifestă un pronunţat spirit critic faţă de ideile lui Klages.1

Peste începuturile literare, opţiunile profesionale, afinităţile şi adversităţile intelectuale, se sedimentează însă experienţa sumbră a primului război mondial, care a avut un profund ecou în conştiinţa sa. Trimis pe front, ofiţerul acesta disciplinat şi uman care a primit mai multe decoraţii, nu atât pentru faptele sale de arme, cât pentru acte de eroism civic, începe să înţeleagă acea complexă problemă naţională pe care o trăiau popoarele din cadrul monarhiei habsburgice. Şi când scriitorului i s-a încredinţat pentru o anumită vreme redacţia acelui Tiroler Solda-ten-Zrilung, în paginile acestuia se putea observa onestitatea cu care prozatorul critica falsul parlamentarism, politicianismul meschin. Autorul lăsa în acelaşi timp să se întrevadă cu o anumită discreţie mutaţiile care vor interveni în istorii Austriei după război. De fapt acesta este momentul în care se configurează imaginea Kakanici. Ţară utopică sub care se putea descifra faţa imperiului habsburgic, ameninţat de o criză fundamentală. Atâta

1 R. Musil, Der Mann ohne Eigenschaften. Anhang, Rowohit Verlag 1965.

dinca ironică necruţătoare faţă de Kakania trebuie reţinută cu atât mai mult cu cât ea va reprezenta un suport alegoric fundamental în romanul Omul fără însuşiri.

Robert Musil se defineşte astfel ca un spirit pacifist prin excelenţă, aşa cum mărturiseşte şi în una din paginile sale de jurnal. De altfel ceea ce caracterizează atitudinea sa generală pe tot parcursul carierei sale literare este nonconformismul nefundamentat

pe un ideal precis de existenţă. În schiţa de autobiografie, mai înainte menţionată, scriitorul mărturiseşte că este un nemulţumit, un decepţionat de patria sa, aşa cum rezultă şi din Omul fără însuşiri. Dar, deşi convins de incapacitatea burgheziei şi tarele capitalismului, el rămâne un revoltat singuratic, care nu poate adera la o altă concepţie despre lume.1

Decepţionat de război, mereu obsedat de grijile existenţei cotidiene, Robert Musil revine în anii postbelici la Viena, unde deţine unele funcţii administrative mărunte în comparaţie cu posibilităţile sale intelectuale. Piesa Die Schwärmer (Entuziaştii) îl scoate pentru o anumită vreme din anonimat, dar genul acesta de teatru de lectură nu-l poate impune atenţiei publice. Derivaţia acestei opere din dramaturgia lui Wedekind nu a rămas nici ea neobservată.

În pofida tuturor dificultăţilor materiale prin care trecea, Robert Musil a renunţat la orice slujbe din administraţia de stat şi a optat pentru viaţa de scriitor liber. Dar atât la Viena, cât şi la Berlin privaţiunile de toate genurile încep să-l copleşească. Fiind un tip de scriitor cu un proces de creaţie extrem de lent şi nevoit să trăiască numai din veniturile operei sale, Robert Musil se angajează pe un itinerar dramatic din care nu mai poate ieşi niciodată. În anul 1930, 600 de pagini din monumentalul său roman sunt sub tipar, dar când acestea apar în cursul anului următor, ele îi aduc doar o recunoaştere publică restrânsă nu însă şi o schimbare a condiţiilor de existenţă. Pentru a putea lucra în continuare, la Berlin se constituise o societate de ajutor, care l-a sprijinit între anii 1932 – 1938, iar după instaurarea nazismului şi revenirea sa la Viena (1933), aceasta a căpătat o nouă configuraţie în capitala Austriei. Resursele erau foarte modeste şi tăcerea în jurul scriitorului solitar devenea tot mai pronunţată şi mai dureroasă. Împlinirea celor 50 de ani nu a înregistrat niciun ecou public şi în acest climat apăsător este simptomatic faptul că scriitorul publică un volum cu un titlu simbolic Postume din timpul vieţii (Nach-lass zu Lebzeiten), 1936.

Dar anii cei mai grei încep pentru Robert Musil odată cu

plecarea sa în exil (1938), determinată de pericolul extensiunii nazismului. În aceste împrejurări de un profund tragism, scriitorul optează pentru Elveţia. Referindu-se la această situaţie istorică cutremurătoare, Walter Muschg sublinia într-un strălucit eseu intitulat Distrugerea literaturii germane (Die Zerstörung der deutsche Literatur) că nazismul nu a însemnat numai un refuz al artei şi o ruină a literaturii germane, ei. şi o catastrofă a întregii umanităţi. Alungaţi din ţară, nevoiţi să emigreze, scoşi din biblioteci, condamnaţi la arderea cărţilor în pieţele publice, scriitorii germani cei mai de seamă au pornit pe calea grea a exilului. „Numai puţini dintre aceştia, precizează Walter Muschg, au izbutit să-şi găsească o nouă patrie". 1

Vezi volumul de faţă, pag. 350.

Robert Musil face şi el parte din acea categorie predominantă a scriitorilor germani care nu au izbutit să-şi găsească o nouă patrie. Pentru el, Elveţia a fost un loc sumbru de refugiu, unde l-a acoperit tăcerea totală, iar privaţiunile materiale l-au împins la marginea disperării, în aceleaşi note autobiografice, prozatorul notează, cuprins de o neliniştitoare tristeţe: „Pare a ţi o situaţie tipică pentru viaţa mea. Mă aflu la Geneva şi niciun om nu mă cunoaşte, nu sunt invitat la nicio manifestare cu caracter artistic. Profesorul B., micul papă, nu-mi dă nicio atenţie.*

Minat de neîncrederea în sine care începe să se contureze, umilit, scriitorul acesta tenace părea să se lase invadat de gândul că persoana lui „nu-i bună de nimic şi n-a fost decisă să realizeze ceva important". El continuă să elaboreze o operă monumentală, care nu va fi însă încheiată niciodată. Ultimele sale însemnări, care reprezintă un semnal de alarmă fără ecou într-o epocă situată sub zodia morţii absurde, sunt de un tragism cutremurător. „Nu mai pot. Scriu despre mine însumi şi acest lucru se întâmplă pentru prima dată de când sunt scriitor. Ceea ce am de spus rezultă din titlu. Şi acest lucru este de gravitatea cea mai rece… Cred că exceptând pe cei care se sinucid, nu midte existenţe se găsesc în faţa unei ne-siguranţe egale cu a mea…" 1

În aceste condiţii, Robert Musil moare subit la 15 aprilie 1942, la Geneva, în urma unei congestii cerebrale. Pastorul protestant, Lejeune, care fusese aproape unicul lui sprijin în ultimii ani, rosteşte cuvântarea funebră în faţa unui foarte mic grup de devotaţi.

Tăcerea asupra operei lui Robert Musil durează chiar în ţările germanice până în 1952, când începe să fie descoperit ca un Proust al literaturii germane.

Prozatorul acesta solitar şi taciturn, care preciza că nu scrie cu plăcere sau cu pasiune, credea mai mult în forţa de comunicare a ideilor decât în entuziasmul trezit de arta caligrafului. Scrutându-şi conştiinţa cu o modestie care atinge sublimul, Robert Musil a putut să se confeseze astfel: „Sunt de o incultură extrem de multilaterală… (Sunt de o ignoranţă foarte multilaterală)".

Familiarizat cu matematica, tehnica, filosofia, psihologia, creaţiile marilor scriitori, Robert Musil reprezintă tipul scriitorului cu o anumită formaţie enciclopedică, chiar dacă aceasta nu depăşea în unele cazuri sfera cărţilor de popularizare. Marginaliile teoretice la viaţa unui scriitor (aprox. 1986), ca şi unele pasaje din însemnările din jurnale, însumează opinii despre filosofie, psihologie şi aplicările ei literare, precum şi unele meditaţii semnificative despre literatură, finalitatea ei, modalităţile de creaţie etc.

Evident că Robert Musil nu ajunge la conturarea unui sistem estetic, deşi aspiraţia spre construcţia de ansamblu este mărturisită, fără să mai poată fi însă realizată. Dar suita aceasta de reflecţii pe marginea fenomenului literar se defineşte în cele din urmă ca o edificatoare profesiune de credinţă. Excesiv de modest, Robert Musil nu emite decât arareori judecăţi cu pretenţia unor legi generale despre artă. În cele mai multe cazuri, el transmite punctele sale de vedere, pornind de la propria experienţă de creaţie. Când o afirmaţie tinde spre o accepţiune generală, ea este formulată ca o ipoteză în genul acesteia: „Probabil că s-ar putea spune: ştiinţa năzuieşte spre general, arta către exemplar". Când enunţul este personal, dar lipsit de o amplă argumentare, el se configurează în această manieră: „Va trebui să spun odată de ce mă interesează

psihologia experimentală «plată» şi nu Freud, Klages, ori chiar fenomenologia”.

Atunci când Robert Musil scriitorul şi învăţatul familiarizat cu diverse domenii de cercetare fixează raporturile dintre artă şi ştiinţă, judecata sa limpede este plină de adevăr. „Deosebirea în sine e simplă: literatura nu e o cale spre ştiinţă şi cunoaştere. Dar: literatura se foloseşte de ştiinţă şi cunoaştere. Şi anume tot atât de exact în privinţa universului interior, cât şi a celui exterior”.

Când se referă la arta realistă şi la raporturile acesteia cu lumea văzută ca suprafaţă, autorul optează pentru o finalitate foarte cuprinzătoare a literaturii. Aceasta, după părerea sa, „nu are sarcina de a descrie ceea ce este, ci ceea ce trebuie să fie”. Aprofundând acest punct de plecare, autorul semnalează anumite modalităţi specifice la care face apel creaţia literară din vremea sa, ca şi din alte epoci. „Literatura oferă alegorii. Ea dezvăluie sensuri. Este interpretare a vieţii”.

Robert Musil trece de la aceste marginalii teoretice spre literatură şi ajunge la unele concluzii desprinse din operele sale fundamentale. De aceea, ele trebuie cu atât mai mult luate în consideraţie. Autorul menţionează astfel un principiu al paşilor foarte mici în arta sa şi altul al paşilor motivaţi. Prin cel dintâi înţelege luminarea spectrului moral cu trecerile sale de la o atitudine la alta, iar prin cel de-al doilea, prezenţa planului psihologic cu motivaţiile sale intime.

Preocupat de înregistrarea reacţiilor mărunte, a faptului aparent insignifiant, căruia scriitorul îi caută cu tenacitate o anumită motivaţie, Robert Musil se defineşte ca un adept al raţionalismului psihologic sau, cum spuneau unii critici ce înregistraseră cu satisfacţie apariţia romanului său Rătăcirile elevului Tòrless, ca un reprezentant al realismului psihologic. Este adevărat că în însemnările sale din jurnal, ca şi în notele teoretice desprinse din paginile autobiografice, autorul priveşte cu o detaşată ironie asemenea etichetări. Dar nu este pentru prima dată în istoria culturii, când un scriitor respinge cu vehemenţă anumite clasificări

istorico-literare în care posteritatea îl face să încremenească fără drept de apel. Faptul acesta trebuie reţinut cu atât mai mult cu cât Robert Musil se afirma ca scriitor într-un moment când arta romanesca trece prin transformări foarte profunde, unele acompa. niate de justificări teoretice de mare rezonanţă, altele impunătoare prin simpla lor prezenţă.

Când în 1906 apărea romanul Rătăcirile elevului Tórless, metamorfoza literaturii, produsă prin reacţia la anumite formule tradiţionale, abia începuse. Acţiunile de incitare a căutării noului vin din partea futuriştilor italieni şi din sfera expresioniştilor germani. Străin faţă de manifestările negatoare ale celor dintâi, puţin receptiv faţă de experienţa literară a expresioniştilor, Robert Musil rămâne în această etapă, aşa după cum el însuşi mărturisea, mai aproape de unele realizări ale prozei tradiţionale, decât de încercările unora dintre contemporanii săi. Dar metamorfoza artei romaneşti care se configura mai mult ca un deziderat în această perioadă, avea să se împlinească prin unele opere fundamentale, publicate pe parcursul lungului proces de gestaţie şi finisare a Omului fără însuşiri.

Romanele lui Proust, Virginia Woolf, scrierile lui Kafka, Thomas Mann, formula prozei ciclice dusă la o nouă strălucire de către Roger Martin du Gard şi Galsworthy, cărţile lui André Gide şi Alain Fournier despre adolescenţă, indică doar o parte din transformările profunde prin care trecea arta prozei în primele decenii ale secolului XX.

Mai puţin ispitită de mitul modernităţii excesive, proza germană din această perioadă demonstrează şi ea o etapă de incontestabilă eflorescentă a romanului. Thomas Mann nu este o simplă piramidă izolată într-un pustiu. Scriitorii austrieci, din rândurile cărora face parte şi Robert Musil, impun şi ei un evident certificat de notorietate europeană. Ţara despre care Karl Krauss spusese că este un „institut de încercare pentru declinul lumii", dăduse literaturii europene scriitori de talia lui Kafka, Hermann Broch, Heimito von Doderer şi alţii. Înscris prin cronologia vieţii sale în această complexă generaţie, Robert Musil rămâne totuşi un spirit singular în

epocă.

Cu Rătăcirile elevului Torless, prozatorul german realizează b remarcabilă operă de explorare a crizei pubertăţii, anticipările cunoscute pe această temă fiind nesemnificative. Faptul că acest roman de mici dimensiuni pleacă de la anumite întâmplări reale, nelipsite de anumite contingenţe autobiografice rămâne în ultimă instanţă lipsit de o semnificaţie majoră. Autorul însuşi mărturiseşte că întâlnirea sa cu o conjunctură de evenimente asemănătoare cu cea din roman l-a lăsat indiferent.

Semnificativ ni se pare însă de la început faptul că Robert Musil prefigurează prin romanul său un anumit univers concentraţionar specific, cristalizat într-un institut de educaţie. Subtextul satiric şi moralist al operei nu se dezvăluie niciodată prin referinţe la sistemul oficial de educaţie sau la pornirile abuzive, tiranice ale unor profesori. Caracterul ingenios al acestei cărţi rezultă tocmai din maniera în care scriitorul reconstituie imaginea exterioară a unei şcoli cu tineri proveniţi din societatea înaltă şi viciile interioare, ascunse ale acestora. Acest univers de existenţă în miniatură este în aşa fel conceput încât să poată etala constrângeri spirituale, porniri morbide şi tiranice, conştiinţe care se destramă. Criza adâncă ce mina existenţa Kakanici este sugerată prin acest remarcabil roman al pubertăţii. Opera nu trădează niciun fel de intenţie de confesiune directă. Scrisă la persoana a treia, concepută ca o radiografie a unor stări de conştiinţă, naraţiunea aceasta psihologică îşi trage seva din evenimente exemplificatoare şi tipologii morale caracteristice. Conflictul nu rezultă din raporturi de adversitate dintre individ şi sistem, ci din ridicarea măştilor unei generaţii care prevesteşte o dramatică criză istorică. Examinarea răului embrionar, instalat în conştiinţa unei asemenea generaţii destinate să reprezinte viitorul, este simptomatică. Atunci când W. Berghahn se referă la semnificaţia Rătăcirilor elevului Torless, acesta afirmă că ceea ce Robert Musil „presimte, descifrează în mod inconştient. Afirmaţia ni se pare riscantă, fiindcă în pofida tuturor naivităţilor lui Robert Musil, paginile sale autobiografice

demonstrează că era deplin conştient de maladia lumii în care trăia.

În Rătăcirile elevului Torless, scriitorul pune în circulaţie unele motive fundamentale ale creaţiei sale. În jurul crizei pubertăţii se polarizează astfel problema alienării şi a umilinţei umane, conştiinţa binelui şi a răului, raportul dintre înţelegerea raţională şi instinctual-elementară a lumii, relaţia dintre civilizaţie şi morală, spectrul declinului vechii societăţi din monarhia hasburgică.

Romanul este însă în aşa fel construit încât nimic să nu trădeze caracterul programatic al unor intenţii. Ideile operei se configurează în permanenţă prin detalii perfect înglobate în fluxul general al naraţiunii. Constelaţia de personaje care pune în lumină faţa unei umanităţi bolnave este formată din Törless, Reiting, Beineberg şi Băşini.

i W. Berghahn, Robert Musil, p. 33.

Spaţiul în care se petrece o anumită dramă a umilinţei umane, care nu va căpăta niciodată o circulaţie publică, este claustrat şi întunecos, fiind reprezentat de camera unui pod, a cărui descriere autorul o face în mod minuţios. „Pereţii erau complet acoperiţi cu o stofă de steag roşu-sângeriu, pe care Reiting şi Beineberg au luat-o dintr-o altă încăpere a podului, iar podeaua era acoperită cu un ţol dublu şi gros… Pe perete, alături de uşă, atârnau două pistoale încărcate”. 1

În acest spaţiu închis se consumă drama morală în a cărei constelaţie Reiting şi Beineberg joacă rolul călăilor, Băşini este acoperit de semnificaţia victimei vinovate, iar Törless este martorul „complice”, înfiorat şi revoltat, dar în acelaşi timp neputincios.

Episoadele prin care autorul reconstituie actele de totală degradare a victimei se petrec în acest context. Ele au structura unor naraţiuni scenice în miniatură.

— „Nu auzi? Trebuie să spui că eşti un hoţ. Trebuie să spui că eşti un hoţ. Trebuie să spui acest lucru imediat!

Atunci s-a lăsat o scurtă tăcere, greu de cântărit. Apoi Băşini a spus încet, dintr-o singură răsuflare, cu o intonaţie nevinovată: Sunt

un hoţ.

Beineberg şi Reiting râdeau cu plăcere spre Törless: A fost o idee bună din partea ta, micuţule. Şi către Băşini: Şi acum vei spune imediat sunt un animal, un animal hoţ, hoţul vostru porcesc". 2

Rowsttă, re41 errungen des Zöglin °Peit., p. 76.

Romanul lui Robert Musil nu se încheie prin rezolvarea unei crize, ci în mod programatic prin eludarea consecinţelor ei fireşti. Torless evadează din acest univers infernal al viciilor într-o aparentă idilă familială, Băşini, victima vinovată, suportă consecinţele unei culpe parţiale, iar cei doi tirani rămân neatinşi de urmările răului pe care l-au declanşat. Este semnificativ faptul că în unele pagini de jurnal, scrise după război, Robert Musil afirmă că Reiting şi Beineberg sunt un fel de forme embrionare ale călăilor din timpul naziştilor.

Roman de riguroasă observare a unor moravuri şi crize de conştiinţă ale vârstei pubertăţii, Rătăcirile elevului Torless demonstrează darurile remarcabile ale unui prozator-psiholog. Notaţia exactă a reacţiilor de conştiinţă, fişa neutrală a metamorfozelor sufleteşti şi a relaţiilor interindividuale, enunţul narativ precis, lipsit de podoabe stilistice excesive, imprimă nota caracteristică a acestei cărţi.

Este astfel evident faptul că pentru Robert Musil formula romanului-Atiioire reprezintă doar un pretext care trimite spre romav. ul-rccherche. Ernst Fischer preciza pe bună dreptate că în această operă sunt însumate toate leit-motivele creaţiei literare a lui Robert Musil de mai târziu. 1

A doua confirmare decisivă a virtuţilor unui prozator cu excelente daruri analitice este Drei Frauen (Trei femei). Dacă în Rătăcirile elevului Torless, personajele de prim-plan se reduc la un grup de adolescenţi, în culegerea de povestiri din 1924 prezenţele catalizatoare, care generează profunde vibraţii de conştiinţă, sunt reprezentate de cele trei femei, Grigia, Tonka şi portugheza, înfăţişate în ipostaze relativ asemănătoare. Notabil şi aici în unele cazuri (Tonka), elementul autobiografic este mult mai estompat.

Semnificativ pentru acest ciclu de povestiri ni se pare de asemenea faptul că relaţia cauză-efect nu mai iese în relief prin ambii termeni ai contextului literar, ca în romanul despre Torless. Eludarea unuia dintre termeni a dus în mod deliberat la realizarea unei intrigi cu implicaţii enigmatice şi la ambiguizarea unor situaţii şi personaje.

În fiecare dintre aceste trei povestiri crosul deţine un loc fundamental. Lectura lui Freud nu rămâne fără consecinţe în opera scriitorului, chiar dacă acesta îl judeca cu o excesivă severitate. Confruntarea eroilor cu crosul duce la descoperirea unor complexe sufleteşti nebănuite, declanşează forţe spirituale necunoscute, determină reacţii neprevizibile. De aceea, se poate spune că în fiecare dintre cele trei povestiri, strânse în culegerea menţionată, întâlnirea cu crosul, care trădează abaterile de la normele etice, se soldează cu epiloguri tragice.

În alţi termeni decât Goethe şi într-un alt context spiritual, Robert Musil caută resursele psihologice ale afinităţilor elective, punând totodată un accent deosebit pe sancţionarea lor etică. Evenimentul care declanşează drame ireparabile atât în Grigia, cât şi în Tonka, este adulterul, judecat evident ca o consecinţă a unei afinităţi elective, nepermise. De aceea, fiecare dintre cele trei opere trebuie apreciate ca nişte parabole. Lecţia moralizatoare sau comentariul direct lipsesc şi acum cu desăvârşire.

Dacă ne referim la Grigia şi Tonka, constatăm că structura conflictului din cele două opere este relativ aceeaşi. O comuniune sufletească aparent perfectă, o tentaţie erotică exterioară, lipsită de o motivaţie reliefată, un proces interior de alienare sau dedublare, încheiat cu moartea personajului central, compun treptele acestui traseu existenţial cu un final tragic. Motivaţia etică a scriitorului porneşte de la semnificaţia pe care o acordă adulterului, ca act de infidelitate faţă de sine. În însemnările sale autobiografice, Robert Musil precizează că pentru el adulterul nu este o simplă problemă de tipologie psihologică, ci un act al trădării de sine, deoarece reliefează raporturile omului cu idealurile sale.

Dacă în Omul fără însuşiri opţiunea aceasta de ordin negativ

este descompusă în părţile ei componente mărunte, fapt care i-a determinat pe unii critici să vorbească de atomizarea sufletului omenesc în proza lui Robert Musil, în Grigia sau Tonka adulterul este înfăţişat ca o abatere de la normalitate, învăluită de un anumit mister.

Homo, personajul central din Grigia, este o natură dionisiacă puternic cenzurată. El se alienează în existenţă întâi prin profesie, trădând anumite idealuri umane elementare. Scos din climatul de familie, Homo aude chemarea erosului, care se insinuează în conştiinţa sa ca o forţă telurică elementară, fără transferuri pe planurile superioare ale spiritului. Expediţia la care participă îl confruntă pe Homo (faber) cu hazardul reprezentat de Grigia, femeia primitivă. Ea semnifică pentru el erosul, reprezintă calea care îl duce în spaţiul existenţial al morţii. Întâlnirea acestui homo faber cu iraţionalul din existenţă este tragică. Închis de bărbatul gelos al Grigiei cu aceasta într-o grotă, ea se salvează, dar el, omul care s-a trădat pe sine, moare în mod aberant, nemaiavând puterea şi nemaisimţind nevoia să trăiască. Finalul este tipic pentru proza absurdă de mai târziu.

Aşezată în succesiunea îndepărtată a romanului despre Torless, Grigia pune în lumină alte resurse ale artei narative şi ale celei portretistice. Peisajul exotic al sudului este reconstituit prin detalii pline de culoare şi dinamism. Peste cromatica vie a acestui peisaj sunt proiectaţi oamenii cu naturile lor primare, care se dezvăluie în mod neprevizibil. Extrem de minuţioase, portretele femeilor, mai ales, sunt reconstituite prin amănunte vestimentare frapante, gesturi sugestive, inflexiuni misterioase ale vocii etc. Preferinţele scriitorului pentru culoare şi pitoresc duc la o anumită brizare a naraţiunii, care îşi pierde răceala relatării şi tonul neutral al observaţiei clinice. În Trei femei, atitudinea naratorului obiectiv este astfel abandonată, în favoarea eului liric al unui povestitor înfiorat de spectacolul existenţei. În Tonka, de pildă, cititorul poate descifra cu uşurinţă aceeaşi artă poetică, întâlnită şi în Grigia, destinată să scoată în relief şi în acest caz acelaşi motiv literar, infidelitatea,

văzută ca act al trădării de sine. Nouă este însă în Tonka tentativa de ambiguizare a unor personaje şi situaţii. În felul acesta, relativizarea unor fapte scoate în evidenţă alte resurse de reconstituire a unui univers aberant, decât cele întâlnite în proza lui Kafka.

Tonka este concepută de Robert Musil ca o micro-tra-gedie a erosului în care personajul feminin ispăşeşte vina tragică a infidelităţii. În această structură, evidentă la prima lectură, autorul introduce reflecţii destinate să stârnească suspiciunea asupra unor personaje şi evenimente. Naraţiunea este în aşa fel construită de autor, încât să nu existe o suprapunere între timpul relatării şi timpul evenimentelor. Pe această cale, memoria infidelă, care reconstituie trecutul la modul subiectiv, poate introduce scene false în fluxul naraţiunii sau deformează semnificaţia altora.

Şi în Tonka, naratorul păstrează atributele scriitorului omniscient. Dar în mod deliberat, intriga se compune din o serie de avansuri şi reculuri. Scenele aparent exacte sunt relativizate prin îndoială. Enunţul ipotetic este simplu şi direct. „Dar oare a fost chiar aşa? Nu, astea le-a potrivii el abia mai târziu. Totul se preschimbase într-o poveste; acum nu mai putea deosebi adevărul de fantezie”.

Proiectată astfel pe ecranul unui timp afectiv, imaginea Tonkăi se relativizează, iar comportamentul ei nu se mai ştie în ce măsură este real sau rămâne o reprezentare a memoriei infidele a eului receptor.

Semnificaţia acestei nuvele rezultă din arta ei poetică inedită. Ingenuă şi perversă, fidelă şi necinstită, victimă şi vinovată, Tonka este proiectată într-un spaţiu existenţial construit din două perspective diferite. Introdusă de scriitor în mod deliberat în zona suspiciunii, provocată de confruntarea cu erosul, eroina rămâne ambiguizată până şi în faţa evenimentului-limită care este moartea.

Mai puţin izbutită, Portugheza este o altă variantă pe acelaşi motiv al adulterului. Doar epoca în care este proiectată intriga are o altă culoare. Dar, în lumea cavalerilor medievali, violenţi şi

sentimentali, confruntarea fiinţei umane cu erosul se realizează pe aceleaşi coordonate ca şi în societatea modernă. Portugheza nu mai intră însă în spaţiul morţii, fiindcă este nevinovată. Dacă în Grigia eroul moare din cauza unei erori etice, dacă în Tonka infidelitatea ipotetică este sancţionată de scriitor tot prin moarte, în Portugheza risipirea suspiciunii nu mai justifică finalul tragic al eroinei.

Bazate pe anumite norme poetice unitare, cele trei povestiri din culegerea din 1924 reprezintă o etapă semnificativă a metamorfozelor pe care le înregistrează arta prozei lui Robert Musil.

Raportate la acestea, scrierile strânse în volumul Postume din timpul vieţii demonstrează îndrumarea atenţiei scriitorului spre alte zone ale existenţei. Trebuie să precizăm însă de la început că nu toate textele publicate în acest volum au caracterul unor povestiri literare. Unele sunt simple aforisme, altele sunt meditaţii pe marginea scriiturii, situându-se între eseul critic şi jurnalistica cu propensiuni artistice.

Dat fiind locul acestor preludii literare în ansamblul creaţiei scriitorului, el însuşi a privit actul publicării lor cu anumite rezerve. „Fireşte, ultimele cuvinte din viaţă ar trebui tratate cu o grijă cu atât mai mare, chiar dacă sunt rostite cu anticipaţie. A publica doar nişte mici istorioare şi reflecţii într-o lume în care se aud bubuituri de tun şi gemete; a vorbi despre chestiuni secundare, în vreme ce există atât de multe chestiuni principale; a-ţi face necazuri în legătură cu fenomene ce se află departe înapoia liniei de foc: fără îndoială, toate acestea ar putea să pară unora drept o slăbiciune, şi vreau să mărturisesc deschis că şi mic hotărârea publicării mi-a dat tot felul de griji”.

Însumând scrieri din anii 1913 şi apoi dintre anii 19201929, ca şi de mai târziu, Postumele din timpul vieţii constituie totuşi o experienţă artistică de care istoricul literar nu poate face abstracţie. Opere ca Hârtia de muşte. Insula maimuţelor, Poate un cal să râdă?, Oi, văzute altfel, Şoarecele etc. reprezintă un univers miniatural sau sunt alegorii şi parabole în care transferul de fapte în

lumea animalieră este de aşa manieră realizat, încât subtextul să poată trimite în permanenţă spre viaţa umană. Semnificativ ni se pare în acelaşi timp faptul că scriitorul, preocupat de realizarea unei opere monumentale, izbuteşte să condenseze anumite fapte sugestive în povestiri de foarte mici dimensiuni. Fluxul existenţei nu mai este reconstituit în postumele din viaţă prin evenimente de o anumită amploare sau prin acte de mare rezonanţă interioară. Zonele de confruntare între conştiinţă şi viaţa exterioară se configurează prin selecţia faptului cotidian banal, care doar arareori poate marca anumite sensuri grave. Un grup de oi care seamănă cu un cor, un şoricel care apare în raza vizuală a unui ins ce stă pe o bancă la o anumită oră, un cal ţesălat în anumite zone foarte sensibile, care pare să râdă, reprezintă doar câteva din detaliile pe care scriitorul le consemnează în aceste povestiri miniaturale despre o lume care nu cuvântă. Câteodată, faptul aparent insignifiant trimite spre zonele grave ale existenţei. Imaginea muştei care sucombă pe hârtia capcană este o capodoperă în miniatură, o naraţiune tragică a luptei cu moartea, văzută la mici dimensiuni. Dar trebuie să recunoaştem că multe din scrierile strânse în acest volum nu reprezintă zonele majore ale creaţiei scriitorului, deşi travaliul său artistic pe marginea lor a fost destul de îndelungat, iar amintirea unor fapte consemnate în aceste texte miniaturale l-a obsedat multă vreme. Episodul cu calul care râde este consemnat în jurnalul său, în 1. XII.1913, unde capătă forma embrionară a povestirii de mai târziu. Hârtia de muşte se găseşte şi ea sub o formă mai scurtă în paginile de jurnal, fără să aibă însă dramatismul din versiunea definitivă.

Opera care face din Robert Musil un scriitor de valoare universală este Omul fără însuşiri, roman monstruos prin proporţiile sale, conceput în aşa manieră. Încât să nu poată fi terminat niciodată. Într-un comentariu minuţios şi subtil asupra lui Robert Musil, Ernst Kaiser şi Eithenc Wilkins precizează pe bună dreptate că Omul fără însuşiri a fost comparat în mod nejustificat cu Wilhehn Meister. Opera lui Robert Musil, adaugă autorii, nu se integrează

nici în formula unui Bildungsroman, nici în aceea a unei creaţii de genul education sentimentale. Ea reprezintă mai degrabă o replică modernă a lui Parsifal, un act de căutare a unei irealităţi, a unui simbolic Graal.

Obiectivele romanului lui Robert Musil sunt multiple, de aceea şi structura naraţiunii este mereu modificată în funcţie de evenimentele şi personajele configurate. Satiric, ironic şi burlesc, aplecat spre reconstituirea unor episoade de farsă absurdă, preocupat de destinul unui individ şi al unei lumi în declin, populat cu eroi fictivi, şi personaje care trimit la o anumită realitate istorică, romanul lui Robert Musil poate fi într-adevăr socotit ca o ultimă realizare strălucită a barocului în literatura austriacă.1

Cadrul în care se desfăşoară epopeea ironică a lui Ulrich, omul fără însuşiri, este reprezentat de monarhia habsburgică, de lumea utopică din Kakania, cea ameninţată de un declin istoric inevitabil. Primele episode ale intrigii trimit spre anul 1913.

Ernst Fischer observa că evenimentele din roman sunt organizate pe trei planuri fundamentale. Pe primul plan este reprezentat procesul de decădere a monarhiei habsburgice, pe al doilea se conturează situaţia oamenilor într-o lume problematică, iar pe al treilea se profilează filosofia unei realităţi care se irealizează.

1 E. Kaiser, E. Wilkins, Robert Musil, Kohihammer Verlag, 1962, p. 24.

Nucleul istoric al acestui roman cu o intrigă localizată în 1913 se polarizează în jurul unui eveniment proiectat în viitor. Dintr-o scrisoare a tatălui lui Ulrich rezultă că în Germania va avea loc în 1918 jubileul celor 30 de ani de guvernare a împăratului Wilhelm al II-lea. Aceasta duce la declanşarea unei acţiuni paralele la Viena, replica constând în sărbătorirea celor 70 de ani de paşnică existenţă a lui Franz Joseph I. Evenimentele sunt reconstituite de scriitor la modul retroactiv, deci după căderea imperiului habsburgic. Robert Musil scrie aceste episoade după 1920, reprezentarea trecutului unei lumi fără glorie fiind realizată cu o vădită ironie.

Acţiunea paralelă aduce pe prim plan înalta societate,

compusă dintr-o faună umană foarte diversă. În felul acesta se configurează romanul de moravuri, susţinut de o complexă tipologie umană. Baronul Leinsdorf, frumoasa Diotima cu pretenţiile ei intelectuale, Arnheim, omul de afaceri şi personajul cu cheie, generalul Stumm etc, pun în lumină faţa aplatizată a unei societăţi care se rostogoleşte în vid, dinamica falsă a unei lumi care şi-a pierdut axa istorică. În această cursă de organizare a iluziilor unei ţări care se prăvăleşte în haos este integrat Ulrich, secretarul general al societăţii de pregătire a jubileului.

Introducerea unui roman al individului în epopeea comico-eatirică a unei societăţi ilare este plină de semnificaţii. Ulrich, eroul marilor disponibilităţi spirituale, este tipul care se defineşte prin refuzul organic al oricărei opţiuni. El nu alege nici evenimentele, nici oamenii cu care vine în contact. Abandonând mai multe profesii, Ulrich trăieşte într-o totală indiferenţă, care generează vidul existenţial. Trăsătura fundamentală a acestui om fără însuşiri rezultă din incapacitatea sa de fixare sau de aderare. Bătut pe stradă din întâmplare, amantul unei femei isterice printr-un simplu hazard, angajat în organizarea unui act istoric fără participare interioară, fermecat, fără profunde remuşcări, de iubirea incestuoasă a surorii lui, Ulrich este un revoltat abulic, un alienat în existenţă, un simptom al unei colectivităţi umane dereglate.

Romanul lui Robert Musil se cristalizează astfel ca o epopee comico-satirică a unei lumi care a pierdut sentimentul tragicului, odată cu estomparea percepţiei exacte a realităţii istorice. Naraţiune istorică şi cronică de moravuri, eseu filosofic şi operă de explorare psihologică, meditaţie asupra condiţiei umane şi satiră a unei existenţe umane situate sub zodia absurdului, romanul acesta cu o structură polifonică îl situează pe Robert Musil în râu-dul unei familii de spirite din care fac parte Huxley, Thomas Mann, Kafka, Sartre şi Camus.

Până la traducerea sa integrală în limba română, culegerea de faţă oferă preludiile majore ale creaţiei unui mare romancier.

ROMUL MUNTEANU

GRIGIA

SE IVEŞTE CÂTE O PERIOADĂ ÎN VIAŢĂ, CÂND toate îşi încetinesc într-un chip izbitor cursul, de parcă ar şovăi să meargă mai departe sau ar vrea să-şi schimbe direcţia. Într-o asemenea perioadă nenorocirea se poate mai lesne abate asupra cuiva.

Homo avea un băieţaş bolnav; suferinţa dura de un an fără vreun semn de ameliorare şi fără să se agraveze, doctorul recomanda o cură lungă într-o localitate potrivită, iar Homo nu se putea decide să plece cu ai lui. I se părea că s-ar rupe prea mult timp de el însuşi, de cărţile, de planurile şi viaţa lui. Refuzul de a pleca îi împovăra sufletul, deoarece îşi dădea seama că se face vinovat de un mare egoism, dar apăsarea sufletească provenea poate mai curând dintr-o senzaţie de autodisoluţie, căci până atunci nu; se despărţise de soţia lui nici măcar pentru o singură zi; o iubise întotdeauna foarte mult şi o iubea şi acum la fel, dar, datorită copilului, dragostea aceasta se desfăcuse în două, aşa cum se despică mereu mai mult o piatră, în care s-a infiltrat apa. Homo era nespus de uimit de această nouă însuşire a iubirii lui, de această fragmentare ce se ivise fără ca el să fi contribuit la ea voit şi cu bună ştiinţă) iar în tot timpul cât au durat pregătirile de plecare se simţi incapabil să-şi închipuie cum îşi va petrece singur vara apropiată. Nu-l stăpâni altceva decât o puternică aversiune împotriva localităţilor balneare şi de munte. Rămase singur, iar a doua zi primi o scrisoare care-l invita să] ia parte la lucrările unei societăţi ce intenţiona să redeschidă vechile mine de aur veneţiene din Val Persena. Scrisoarea îi fusese trimisă de un domn Mozart Amadeo Hoffingott, pe care-l cunoscuse cu câţiva ani înainte în timpul unei călătorii şi cu care „întreţinuse relaţii prieteneşti vreme de câteva zile.

Cu toate acestea nu-l încercă nici cea mai mică bănuială că ar putea fi altceva decât o afacere serioasă şi onestă. Expédie două telegrame; printr-una îşi informa soţia că pleacă încă în ziua aceea şi că îi va comunica unde se află, prin a doua confirma că acceptă oferta de a pairiticiipa la lucrările de deschidere a minei, ca geolog,

şi, eventual, cu o contribuţie bănească mai importantă.

Se întâlni cu Hoffingott, un bărbat voinic, frumos, brun, de vârsta lui, mereu în mişcare, la P., un orăşel italian izolat şi bogat, unde se cultivau duzi şi viţă de vie. Cum i se spusese, societatea dispunea de importante mijloace de provenienţă americană, iar lucrarea urma să se desfăşoare în stil mare. Pentru moment se făcuseră pregătiri pentru o expediţie spre interiorul văii, la care urmau să participe ei doi şi trei coasociaţi, fuseseră cumpăraţi cai, se aşteptau instrumente şi se recrutaseră oameni de ajutor.

Homo nu locuia la han, ci, nici el nu ştia propriu-zis de ce, la un italian, cunoscut al lui Hoffingott. Existau în locuinţa lui trei lucruri care îi atraseră atenţia. Paturi dintr-un frumos furnir de mahon, cu aşternutul de o nespusă moliciune răcoroasă. Un tapet cu un model nemaipomenit de încurcat, de lipsit de gust, extrem de nedescifrabil şi de ciudat. Şi un balansoar din trestie; când te legănai în el şi priveai tapetul, te încurcai pe de-a-ntregul într-o harababură de meandre ca nişte cârcei de viţă, care, în numai două clipe, creşteau de la nimic la dimensiunile lor reale, ca să piară apoi din nou, retrăgându-se în ele însele.

În lungul străzilor plutea un aer în care se simţeau, amestecate, adierile zăpezii şi ale sudului. Era la mijlocul lui mai. Seara străzile erau luminate de mari lămpi cu arc voltaic, aninate atât de sus de cabluri întinse de-a curmezişul, încât străzile de dedesubt păreau nişte defileuri de un albastru-închis, pe al căror fund întunecat trebuia să mergi, în vreme ce deasupra se roteau în spaţiul cosmic sori albi şi şuierători. În timpul zilei, ochii dădeau de vii şi păduri. Acestea ieşiseră din iarnă roşii, galbene şi verzi; deoarece copacii nu-şi lepădau frunzele, foile veştede şi cele noi se împleteau laolaltă ca în coroanele mortuare de prin cimitire, iar vilele micuţe, roşii, albastre şi trandafirii erau împlântate, totuşi foarte vizibile, în vegetaţie, ca nişte zaruri aşezate felurit, înfăţişând în faţa lumii întregi o lege formală ignorată de ea, ciudată, insensibilă. Mai sus însă pădurea era întunecată şi muntele se numea Selvot. Deasupra pădurii, se întindeau, ninse, păşuni alpine ce însoţeau ca

o tălăzuire de valuri largi, domoale, peste munţii învecinaţi, mica vale laterală cu povârniş abrupt în care trebuia să pătrundă expediţia. Când veneau să vândă lapte şi să cumpere mălai pentru mămăligă, bărbaţii din munţii aceştia aduceau câteodată druze mari de cristal de stâncă sau de ametist care împodobeau pe-acolo numeroase crăpături ale coastei tot atât de îmbelşugat cum cresc în alte părţi florile pe pajişti, iar aceste tulburătoare şi frumoase plăsmuiri de basm întăreau încă mai mult impresia că sub înfăţişarea acestui ţinut, care sclipea străin şi familiar totodată, ca stelele în unele nopţi, se ascundea ceva aşteptat cu dor. După ce pătrunseră călare în valea din munţi, şi trecură pe la ora şase prin Sancta Or-sola, auziră cântând, la un podeţ de piatră azvârlit deasupra unui jgheab tăiat în stânca acoperită cu tufe, dacă nu o sută, sigir vreo două duzini de privighetori; se luminase oine de ziuă.

Când ajunseră în inima văii se găsiră într-un loc cu înfăţişare ciudată. Era aninat de coasta unei coline; în cele din urmă, cărarea, care-i dusese până acolo, sărea pur şi simplu de pe o mare lespede netedă pe alta, iar de la aceasta câteva poteci scurte, abrupte, întortocheate ca nişte pâraie, curgeau pe povârniş în jos, spre păşuni. Privind din drum, aveai în faţă doar nişte case ţărăneşti neîngrijite şi sărăcăcioase, dacă însă te uitai dinspre păşuni în sus ţi se părea că ai fost strămutat într-un sat lacustru preistoric, deoarece faţa dinspre vale a caselor se sprijinea pe nişte piloni înalţi, iar latrinele lor pluteau ceva mai la o parte deasupra povârnişului, ca nişte gondole de litiere, aşezate pe patru prăjini subţiri, lungi cât un copac. Nici peisajul din jurul acestui sat nu era lipsit de ciudăţenii. Consta dintr-un meterez, mai larg decât un semicerc, format din munţi înalţi, străbătuţi sus de tancuri, care coborau cu o pantă abruptă ce se rotunjea în jurul unui con mai mic şi împădurit aflat la mijloc, ceea ce făcea ca ansamblul să se asemene cu o lume de forma unui cozonac gol spre interior, din care o mică felie fusese tăiată de pârâul ce curgea jos de tot, aşa încât această lume, despicată acolo, se rezema de celălalt flanc înalt al malului

acestuia, de care era aninat satul, lăsându-se la vale odată cu el. De jur-împrejur. se căscau nişte căldări acoperite de zăpadă, cu jepi printre care se zăreau căprioare răzleţe, pe vârful rotund, împădurit, cocoşii-de-munte îşi şi începuseră rotitul, iar pe păşunile dinspre partea expusă la soare florile aprinseseră stele galbene, albastre şi albe, atât de mari, de parcă cineva ar fi răsturnat acolo un sac de taleri. Dacă însă urcai în spatele satului cam o sută de paşi, ajungeai pe un platou neted, nu prea lat, acoperit cu ogoare, păşuni, şuri şi case risipite, în timp ce de pe un bastion scos în afară spre vale bisericuţa privea spre lumea ce se zărea, în zilele frumoase, întinzându-se departe, în faţa văii, ca marea în faţa gurii unui fluviu: în depărtările galbene ca aurul aproape că nu puteai deosebi unde se sfârşea şesul binecuvântat şi unde începeau nesigurele tărâmuri de nori ale cerului.

Membrii expediţiei au început acolo o viaţă încântătoare. Ziua pe munţi, cercetând vechile galerii prăbuşite şi încercând noi explorări, sau pe drumurile spre vale, unde urma să se construiască o şosea largă; o atmosferă vastă ce şi începuse să poarte blinda sarcină de miresme a apropiatei topiri, a zăpezii. Împrăştiau cu mână largă bani printre oameni şi domneau ca nişte zei. Dădeau de lucru la toată lumea, bărbaţi şi femei. Cu bărbaţii formară grupe de lucru şi le repartizară pe munţi, unde trebuiau să rămână în cursul săptămânii, cu femeile alcătuiră coloane de transport care le cărau din urmă uneltele şi proviziile pe urcuşuri aproape impracticabile. Clădirea de piatră a şcolii fusese transformată într-o factorie, unde erau depozitate îşi încărcate mărfurile. O voce aspră de bărbat striga acolo una după alta femeile ce aşteptau în grup pălăvrăgind, iar marele coş gol pe care acestea-l purtau în spate era umplut până când li se îndoiau genunchii şi li se umflau vinele gâtului. După ce era împovărată, o asemenea femeie tânără şi drăguţă avea ochii scoşi din orbite şi buzele întredeschise; se aşeza în şir, iar la un semn aceste animale de povară, acum tăcute, începeau să urce una după alta spre munte, mutând un, picior înaintea celuilalt, pe lungi cărări şerpuitoare. Cărau însă poveri scumpe şi rare, pâine,

carne şi vin, iar cu uneltele de fier n-aveau de ce să umble cu teamă, aşa că în afară de plata în numerar le mai picau şi unele lucruri folositoare pentru gospodărie, din care pricină trudeau cu plăcere şi pe deasupra mai erau şi recunoscătoare bărbaţilor ce aduseseră prosperitatea în munţi. Era un simţământ minunat; aici nu cerceta nimeni, ca pretutindeni în lume, ce fel de om eşti – vrednic de încredere, puternic şi de temut sau delicat şi frumos – interesa pur şi simplu că eşti om, oricum ai fi fost şi oricum ai fi gândit despre cele ale vieţii, erai întâmpinat cu dragoste, fiindcă aduseseşi norocul; dragostea gonea înainte ca un crainic, te aştepta pretutindeni, ca un pat cu aşternut proaspăt pregătit pentru oaspeţi, iar localnicii te întâmpinau cu daruri de bun-venit în priviri. Femeile ţi-o arătau în toată libertatea, dar uneori, când treceai pe lângă o fâneaţă, se întâmpla ca acolo să se afle şi vreun sătean bătrân, care-ţi făcea semn cu coasa, ca o întruchipare a morţii.

De altfel, în capătul acestei văi locuiau oameni vrednici de interes. Strămoşii lor veniseră din Germania în vremea puterii episcopale tridentine, ca să lucreze ca mineri, şi astăzi încă trăiau presăraţi printre italieni, ca o piatră germană spartă în ţăndări. Pe jumătate îşi păstraseră, pe jumătate îşi uitaseră vechiul lor fel de trai, iar ceea ce păstraseră nu mai înţelegeau desigur nici ei înşişi. Torenţii le muşcau primăvara din pământuri, existau case care se aflaseră altă dată pe o ridicătură, iar acum se găseau la buza unei prăpăstii, fără ca ei să facă ceva împotrivă, iar pe calea inversă vremurile noi le azvârleau în case fel de fel de gunoaie dintre cele mai urâte. Se aflau prin odăi dulapuri lustruite, ieftine, cărţi poştale şi cromolitografii hazoase, dar câteodată şi vase de bucătărie din care se mâncase poate încă pe vremea lui Martin Luther. Erau protestanţi; însă deşi acest devotament tenace faţă de credinţa lor fusese singura apărare împotriva romanizării, creştini buni nu erau.

Fiind săraci, mai toţi bărbaţii îşi părăseau neM vestele scurtă vreme după căsătorie şi pleedH pentru mai mulţi ani în America; la întoarcere aduceau cu ei puţine parale economisite, năravurile din frecventarea bordelurilor de la oraş a lipsa de credinţă, nu însă şi

spiritul ager al: lizaţiei.

Încă de la început, lui Homo i se istorisi o întâmplare care-l preocupă într-un chip cu totul neobişnuit. Nu eu prea mult în urmă, să fi fost] în ultimii cincisprezece ani, un ţăran, care fusese! plecat vreme îndelungată, s-a întors din America şi s-a statornicit din nou în odaia nevestei lui! A dus-o tot într-o bucurie un timp, fiindcă se găseau iar laolaltă, până li s-au terminat ultimele economii. Cum alţi bani economisiţi în America întârziau să le sosească, ţăranul – cum făceau toţi sătenii din ţinutul acesta – a plecat să-şi câştige existenţa ca negustor ambulant, în timp ce femeia a început să se ocupe iarăşi, ca mai înainte, de gospodăria ce nu producea mai nimic. Dar omul nu s-a mai întors. Peste câteva zile a revenit din America săteanul de la o gospodărie situată departe de cealaltă, i-a povestit femeii de câtă vreme plecase, indicând precis până şi ziua, i-a cerut de mâncare întocmai ceea ce mâncaseră în ziua plecării, ştia totul despre vaca ce nu se mai afla de mult în gospodărie, se descurcă într-un chip cuviincios cu copiii dăruiţi de alt cer decât acela care se boltise între timp deasupra capului său. Şi acest ţăran a plecat la drum după un răstimp de desfătări şi trai bun, ca să facă neguţătorie de mărunţişuri şi nu s-a mai întors. Lucrul acesta s-a mai întâmplat în regiune încă a treia şi a ipatra oară, mai înainte de a ieşi la iveală că omul era um şarlatan, care lucrase peste Ocean cu soţii adevăraţi şi-i trăsese de limbă. A fost prins pe undeva de autorităţi şi băgat la răcoare, şi nimeni nu l-a mai văzut de atunci. Faptul acesta se pare că le-a mâhnit pe toate femeile, fiindcă fiecare tare ar fi dorit să-l mai aibă câteva zile în casă şi să-l asemuie cu chipul din amintire, ca să nu trebuiască să se lase făcute de râs; cu toatele credeau că băgaseră de seamă îndată câte ceva care nu se potrivea întru totul cu cele ce-şi aduceau aminte, însă niciuna nu fusese atât de sigură, încât să se poată lega de asta şi să vrea să facă greutăţi bărbatului reîntors la drepturile sale.

Aşa erau aceste femei. Picioarele şi le ascundeau sub fuste cafenii de lână, cu tivuri late de-o palmă, roşii, albastre sau

portocalii, iar basmalele cu care se legau la cap şi pe care le înnodau cruciş peste piept erau de stambă imprimată, ieftină, cu modele de fabrică moderne, însă pe undeva culorile sau repartizarea acestora evocau secolele îndepărtate ale strămoşilor. Era ceva ce-ţi sugera vechimea mult mai mult decât porturile ţărăneşti obişnuite, un fel de privire, întârziată, care a străbătut vremurile, ajungând până în prezent tulbure şi slabă, dar pe care o simţeai totuşi limpede odihnindu-se pe tine, când te uitai la ele. Purtau încălţări cioplite dintr-o singură bucată de lemn, ca pirogile, având pe tălpi, din cauza drumurilor rele, două lame de fier ca nişte cuţite, pe care călcau cu ciorapii lor albaştri şi cafenii, ca japonezele. Când aveau de aşteptat, nu se aşezau pe marginea drumului, ci de-a dreptul pe pământul neted al potecii şi. şi ţineau genunchii ridicaţi, ca negrii. Iar când urcau la munte călare pe măgarii lor, ceea ce se întâmpla câteodată, nu şedeau pe-o parte cu fustele trase sub ele, ci încălecau ca bărbaţii, praptându-şi coapsele insensibile de ascuţitele muchii de lemn ale tarniţelor, tot aşa, cu picioarele necuviincios săltate şi se lăsau duse cu uşoare mişcări legănătoare ale întregii părţi de sus a carpului.

Vădeau însă o atitudine prietenoasă şi o amabilitate nestingherită, care de puneau în încurcătură. Dacă băteai la uşa casei lor ţărăneşti, te întâmpinau cu o privire deschisă, poftindu-te ca nişte ducese: „Intraţi, vă rog”, iar dacă şedeai un răstimp la palavre cu ele, pe-afară, de pomeneai că una te întreabă aşa, deodată, cu o politeţe şi candoare extremă: „Îmi îngăduiţi să vă ţin mantaua?” Când doctor Homo îi spuse odată unei fermecătoare fete de paisprezece ani: „Hai cu mine-n fân” – numai aşa, fiindcă fânul i se păruse brusc ceva tot atât de firesc cum e pentru animale hrana – chipul de copil umbrit de streaşină ascuţită a basmalei strămoşeşti nu păru de loc înspăimlâmbat, fata doar forai pe nas şi căscă ochii înveselită, se lăsă pe călcâie, cu vârfurile ibărcuţelor din picioare ridicate, părând că e mai, mai să cadă, cu grebla de pe umăr cu tot, pe fundul smucit înapoi, dar totul n-a fost altceva decât expresia uimirii încântătoare şi stângace pricinuită de dorinţa

bărbatului, întocmai ca într-o operă comică. Altă dată, Homo o întrebă pe o ţărancă zdravănă cu înfăţişarea vădanelor de pe scena teatrelor germane:

— Ia zi, tu mai eşti fată mare? şi o apucă de bărbie – iară, doar aşa, pentru că glumele trebuie să aibă totuşi niţică mirozna bărbătească; femeia îşi lăsă liniştită bărbia în palma lui şi răspunse ou un aer serios:

— Păi sigur.

Homo aproape că-şi pierdu cumpătul.

— Eşti încă fată mare? se minună el numaidecât şi râse. Femeia chicoti şi ea. Spune!? o înghesui el mai îndeaproape, strângând-o de bărbie, în joacă.

Atunci femeia îi suflă în obraz şi râse:

— Fost!

— Dacă viu la tine, ce-mi dai? o întrebă el mai departe.

— Ce-i vrea.

— Tot ce vreau?

— Tot.

— Zău că tot?!

— Tot! Tot!!

Femeia rosti cuvintele ou o patimă simulată excelent şi cu atâta înfocare, încât Homo fu uluit de această autenticitate teatrală descoperită la o mie şase sute de metri altitudine. Nu-i mai ieşi din minte faptul că viaţa aceasta, mai limpede şi mai savuroasă decât toate celelalte pe care le cunoscuse înainte, nu mai era de fapt realitate, ci un joc ce plutea în aer.

Între timp venise vara. Când văzuse pentru prima dată iscrisul băiatului său bolnav pe o scrisoare ce-i parvenise, teama pentru tăinuita lui fericire şi comoară îl străbătuse din creştet până-n tălpi; faptul că ei cunoşteau acum locul unde se află îi dărui un sentiment de enormă fortificare.

E aici, oh, acum se ştia totul, nu mai avea nevoie să daa niciun fel de lămuriri. Păşunile se întindeau albe şi violete, verzi şi cafenii. Asta nu era o nălucire. O ipădure, ea – n basme, de molifţi cu

trunchiuri bătrâne şi cetină de un verde gingaş acoperea coasta de smarald. Sub muşchi trăiau poate cristale violete şi albe. În mijlocul pădurii, văzu odată pârâul căzând peste o lespede în aşa fel, încât lua înfăţişarea unui pieptene mare ide argint. Nu mai răspunse la scrisorile soţiei sale. Una dintre însuşirile tainice ale naturii de aici era aceea de a te obliga să te încadrezi în ea ca o parte componentă. Se afla undeva o floare de un delicat roşu aprins, inexistentă în lumea oricărui alt bărbat, şi numai a lui, aşa orânduise lucrurile Dumnezeu, întocmai ca o minune. Trupul avea un loc, ascuns altora şi pe care nimănuia nu-i era îngăduit să „l vadă, dacă nu voia să moară, (în afară de unul. Lucrul acesta i se păru acum la fel de absurd şi de nepractic, cum poate fi numai o religie profundă. Şi îşi dădu seama abia acum de ceea ce făcuse, atunci când se însingurase în vara aceasta şi se lăsase purtat de curentul din fiinţa lui ce-l smulsese cu el. Se prăbuşi în genunchi între copacii cu bărbi verzi ca veninul, îşi desfăcu braţele, cum nu mai făcuse niciodată în viaţă, şi avu senzaţia că parcă cineva l-ar fi luat în clipa aceea din propriile lui braţe. Simţi mâna iubitei în a lui, îi auzi vocea în ureche, toate părţile trupului îi erau atinse parcă pentru prima oară, se simţi pe sine însuşi ca o formă modelată de alt trup. El, însă, şi nu altul, îşi secase izvoarele vieţii. Inima lui devenise umilă în faţa iubitei şi sărmană ca un cerşetor, din suflet aproape că-i curgeau legăminte şi lacrimi. Totuşi era sigur că nu avea să se mai întoarcă, iar tulburarea ce-l stăpânea, se contopea într-un chip straniu cu imaginea păşunilor înflorite ce-nconjurau pădurea şi, în ciuda dorului de viitor, cu sentimentul că avea să moară aici, între anemone, nu-mă-uiră, orhidee, genţiane şi splendidul măcriş de-un verde cafeniu. Se întinse pe muşchi. „Cum să te duc dincolo?” se întrebă Homo. Iar trupul lui se simţea copleşit de o oboseală ciudată, ca un chip încremenit, pe care-l destinde un surâs. Crezuse întotdeauna că trăieşte ancorat în realitate, dar ce putea fi mai ireal decât că un om era pentru dânsul altceva decât toţi ceilalţi oameni? Oare faptul că între celelalte trupuri nenumărate exista unul de care fiinţa lui interioară depindea în aceeaşi măsură ca ide propriul său

trup? A cărui foame şi trudă, auz şi văz se întrepătrun-deau cu ale sale? Pe măsură ce-i crescuse copilul, simţirea aceasta alcătuită din griji şi plăceri telurice se integrase în fiinţa lui, aşa cum se încorporează tainele pământului într-un copăcel. Îşi iubea copilul, dar, cum avea să le supravieţuiască, acesta ucisese încă mai de mult cealaltă parte. Brusc, Homo simţi ardoarea unei noi înţelegeri. Nu era un om înclinat spre credinţă, dar din clipa aceasta forul său interior se ilumina. În marea acuitate a simţirii gândurile aduceau tot atât de puţină lumină ca nişte luminări fume-goase, rămânea doar un îndemn minunat, aureolat de tinereţe: să se contopească din nou. Prelua revelaţia în sufletul său pentru vecii vecilor, iar în clipa în care se dărui acestui gând micile alterări aduse de ani chipului celei dragi pieriră, fu pentru totdeauna aceeaşi zi dintâi. Dispăru orice obişnuită privire scrutătoare, orice posibilitate de saturaţie şi necredinţă, căci nimeni nu-şi va jertfi veşnicia de dragul unui sfert de oră de uşurătate, iar el cunoscu pentru oprima dată iubirea eliberată de orice (îndoială, ea o cerească sfântă taină. Îşi dădu seama de providenţa ce să-lâşkria în el şi-i îndrumase viaţa /spre această solitudine îşi nu mai simţi sub picioare pământul ce adăpostea aur şi nestemate ca pe o comoară terestră, ci ca pe o lume de vrajă ce-i fusese destinată.

Din ziua aceea fu eliberat din cătuşe, parcă vindecat de înţepeneala unui genunchi sau despovărat de un sac purtat în spinare. Cătuşele dorinţei de a trăi, ale groazei de moarte. Nu i se întâmplă nimic din cele ce crezuse întotdeauna că se abat asupra unui om, atunci când, în plină vigoare, are impresia că i se apropie sfârşitul, nu-l îmboldi dorinţa de a se bucura de viaţă mai nebuneşte şi cu mai multă sete, pur şi simplu se simţi eliberat din mreje şi minunat de uşor, ceea ce-l făcu stăpân absolut, ca un sultan, al propriei sale existenţe.

Ce-i drept, forările nu prea avansaseră, dar îi cuprinsese în mreje viaţa căutătorilor de aur. Un flăcău furase vin, era o fărădelege care leza interesele colective, se putea conta că sancţionarea faptei avea să primească încuviinţarea unanimă, hoţul

fu adus cu mâinile legate. Mozart Amadeo Hoffingott dădu ordin să fie legat o zi şi o noapte de un copac, ca să-i intimideze, prin exemplul lui, pe ceilalţi. Când însă contramaisbrul se apropie de el cu o frânghie, o clătină încoace şi încolo în glumă, dar elocvent, şi o anină mai întâi de un piron, flăcăul începu să tremure din tot corpul, fiindcă era convins că va fi spânzurat. Tot atât de înspăimântaţi, deşi cu greu s-ar fi putut găsi vreo explicaţie, se arătau şi caii, aduşi din altă parte pentru completarea numărului celor existenţi, sau din cei vechi coborâţi de pe munte pentru câteva zile de odihnă: stăteau atunci în grupuri pe păşune, în picioare sau culcaţi, însă totdeauna grupaţi în adâncime, aparent oarecum la întâmplare, astfel încât, parcă respectând în taină o lege estetică, formau ansambluri ce evocau întocmai aşezarea căsuţelor verzi, albastre sau trandafirii de sub muntele Sel-vot. Când însă se aflau sus în munte şi-şi petreceau noaptea înghesuiţi în căldarea vreunei văi, legaţi câte trei sau patru de un copac doborât, iar cineva, pornit la drum încă de la ora trei sub lumina lunii, trecea pe lângă ei pe la patru şi jumătate dimineaţa, întorceau capul şi se uitau cu toţii după el, iar trecătorul se simţea în lumina ireală a zorilor aidoma unui gând urnit dintr-o gândire foarte înceată. Fiindcă se comiteau furturi şi existau unele riscuri, fuseseră cumpăraţi toţi câinii din împrejurimi, ca să fie folosiţi pentru pază. Grupurile de hăitaşi îi aduceau în haite mari, legaţi câte doi sau trei cu frânghii, fără zgardă. În cele din urmă, pe locurile acelea se aflară tot atâţia câini cât şi oameni, încât te puteai (întreba care dintre cele două grupuri are dreptul să se simtă propriu-zis stăpân în propria – casă pe aceste pământuri şi care e doar un oaspete tolerat. Printre ei se găseau câini de vânătoare de soi, briaci veneţieni, aşa cum mai ţineau ici-colo oamenii din această regiune, precum şi jigodii de casă, gata să muşte, ca nişte mi-ai maimuţe rele. Şedeau în grupuri, care se formaseră şi se arătau solidare, nu se ştie din ce pricină, dar când şi când câinii din aceeaşi haită se luau la harţă ca turbaţi. Unii erau pe jumătate morţi de foame, alţii refuzau hrana; o jăvruţă albă s-a repezit la mâna bucătarului, când acesta voia să-i pună dinainte castronul cu carne

şi supă, şi i-a muşcat un deget, retezându-i-l. La trei şi jumătate dimineaţa era lumină bine, dar soarele încă nu putea fi văzut. Când treceai, acolo sus pe munte, pe lângă ţarcuri, vitele se şi aflau în apropiere pe păşuni, jumătate treze, jumătate adormite. Şedeau culcate pe picioarele strânse, ca nişte mari forme de piatră de un alb mat, lăsându-şi partea din spate a corpului puţin înclinată într-o parte; nu-şi întorceau privirea spre cel ce trecea, nici nu se uitau în urma lui, ci-şi ţineau faţa nemişcată în direcţia de unde aşteptau lumina, iar boturile lor ce rumegau domol, toate la fel, păreau că murmură o rugăciune. Treceai prin cercul lor ca printr-o crepusculară existenţă sublimă, iar când priveai de sus înapoi, arătau ca nişte albe, risipite, mute chei de sol formate din linia coloanei vertebrale, a picioarelor dinapoi şi a cozii. În genere exista multă variaţie. De exemplu, unul îşi fractura un picior şi doi oameni îl purtau pe braţe. Sau se striga deodată: „Fo… ce”, şi toată lumea fugea să se pună la adăpost, fiindcă se arunca în aer o stâncă mare, pentru construirea şoselei. O ploaie tocmai spăla cu cele dintâi rafale iarba, udând-o. Sub un tufiş de pe celălalt mal al pârâului ardea un foc, uitat din pricina noii întâmplări, deşi până atunci i se dăduse foarte multă importanţă; unicul spectator ce mai şedea acum acolo era un tânăr mesteacăn. De acest mesteacăn rămăsese legat un porc negru, cu un picior atârnat în aer; focul, mesteacănul şi porcul sunt acum singuri. Porcul acesta guiţase şi în vreme ce un om îl ducea legat cu o frânghie, vorbindu-i cu binişorul, ca să-l facă să meargă mai departe. Apoi guiţase şi mai tare, când văzuse alţi doi bărbaţi repezindu-se înveseliţi spre el. Guiţase jalnic când îl luaseră de urechi şi-l târâseră fără mofturi mai departe. Se împotrivise proptindu-se în toate cele patru picioare, dar durerea resimţită în urechi îl minase în mici salturi înainte. La celălalt capăt al punţii, cineva pusese mâna pe târnăcop şi-l izbise cu tăişul în frunte. Din clipa aceea, totul se desfăşură în mai multă linişte. Amândouă picioarele din faţă i se surpară dintr-odată, iar purceluşul începu să guiţe din nou, abia după ce i se şi vârâse cuţitul în beregată; era ca un sunet de trompetă, strident, convulsiv, care

scăzu numaidecât într-o horcăială, ca un sforăit patetic. Toate acestea Homo le văzu pentru prima dată în viaţa lui.

La lăsarea serii, se adunau cu toţii în căsuţa parohului, unde închiriaseră o cameră, din care-şi făcuseră club. Fireşte, carnea care ajungea acolo sus numai de două ori pe săptămână, din cauza drumului lung, era adesea cam alterată, şi nu rareori sufereau de uşoare intoxicaţii. Cu toate acestea, îndată ce se lăsa întunericul, veneau cu toţii, purtând mici lanterne îşi potâcniindu-se pe drumul invizibil. Căci mai mult decât de intoxi. caţia. sufereau de tristeţe şi singurătate, deşi locurile erau atât de frumoase. Îşi clăteau sufletul cu vin. După o oră de la sosire, în camera parohială plutea un nor de tristeţe şi de dans. Gramofonul îşi rotea mereu discul, ca o cotigă de tablă aurită peste o păşune moale, semănată cu stele minunate. Nu mai stăteau de vorbă unul cu altul, vorbeau pur şi simplu. Ce şi-ar fi putut spune un om de ştiinţă liber-profesionist, un antreprenor, un fost inspector de penitenciare, un inginer de mine, un maior pensionar? Vorbeau prin semne – chiar dacă acestea erau totuşi cuvinte: de indispoziţie, de bună dispoziţie relativă, de dor – un grai animalic. Adesea discutau cu o însufleţire inutilă cine ştie ce problemă, care nu-l privea pe niciunul, se mai şi jigneau reciproc, iar a doua zi martorii duceau încolo şi încoace provocări la duel. Apoi ieşea la iveală că de fapt nimeni nu fusese de faţă pe teren. Se provocaseră numai pentru că trebuiau să-şi omoare timpul şi, chiar dacă niciunul dintre ei nu trăise vreodată realmente, li se părea că sunt grosolani ca nişte parlagii şi erau îndârjiţi unul împotriva celuilalt.

Unitatea de măsură pentru suflete rămânea aceeaşi de pretutindeni: Europa. O inactivitate incertă, la fel cum le era în genere activitatea. Dorul după soţie, copii, confort. Iar între toate acestea, mereu şi iarăşi gramofonul. Rosa, plecăm la Łódź, Łódź… Łódź… şi Vino în boschetul dragostei mele… Un iz astral de pudră, voal, o ceaţă de varieteu îndepărtat şi sexualitate europeană. Glume fără iperdea explodau în hohote de râs ţi toate începeau mereu ou vorbele: „Odată, un evreu a plecat cu trenul…”, într-un

singur rând cineva puse întrebarea: „De câte cozi de şobolan ar fi nevoie de la pământ până la lună?” Se făcu atunci linişte, maiorul puse la gramofon Tosca şi, în timp ce aparatul îşi lua vânt, rosti melancolic: „Am vrut dândva să mă însor cu Géraldine Farrar”. Apoi vocea carotăreţei ieşi din pâlnie în cameră şi se sui într-un lift, această voce de femeie admirată de bărbaţii beţi, liftul porni undată nebuneşte cu ea în sus, nu ajunse nicăieri, coborî iar, se legănă ca pe arcuri în aer. Fustele i se umflau din cauza mişcării, această înălţare şi coborâre, această oprire ce dura câtva timp sub apăsarea unui ton, şi iarăşi urcări şi coborâri, iar concomitent revărsări de efluvii, şi din nou totuşi încă o tresărire de reîntoarcere la starea calmă, apoi iarăşi efluvii: o senzaţie de voluptate. Homo simţea că e întocmai aceeaşi voluptate care-nvăluie toate lucrurile de prin oraşe şi care nu mai ipoate fi deosebită de crimă, gelozie, afaceri, curse de automobile – ah, nu mai era nicidecum voluptate, era sete de aventură – nu, nu era sete de aventură, ci un cuţit azvârlit din cer, un înger al nimicirii, o dementţă a îngerilor, poate războiul? De pe una din multele hârtii lungi de muşte, care atârnau de tavan, căzuse o muscă şi zăcea otrăvită pe spate, întruna din petele albe, spre care curgea lumina lămpilor de petrol prin cutele abia vizibile ale muşamalei; erau trişti ca la presimţirea primăverii, când după o ploaie s-a pornit să sufle un vânt puternic. Musca făcea eforturi mereu mai slabe, ca să se pună pe picioare, iar o a tdoua muscă, ce căuta hrană pe faţa de masă, alerga din timp în timp spre ea, să se convingă cum stau lucrurile. Homo o privea şi el atent, fiindcă muştele erau pe aici o mare calamitate. Când însă i se apropie moartea, musca în agonie îşi strânse în unghi cele şase picioruşe şi le ţinu aşa în sus, apoi muri în peticul ei de lumină palidă de pe muşama ca într-un cimitir al liniştii, care nu putea fi măsurat nici în centimetri şi era nesesizabil pentru ureche, dar exista totuşi. Cineva tocmai povestea: „Un tip a calculat realmente că întreaga familie Rothschild nu dispune măcar de atâţia bani, cât să plătească un bilet de clasa a treia până la lună”. Homo rosti încet, pentru el însuşi: „Să omori şi totuşi să-l simţi pe Dumnezeu, şi

totuşi să omori?” şi repezi cu degetul musca drept în obrazul maiorului aflat în faţa lui, ceea ce dădu din nou naştere unui conflict, care dură până în seara următoare.

Pe atunci o cunoscuse pe Grigia de mult, şi probabil că o cunoştea şi maiorul. O chema Lene Maria Lenzi; asta suna la fel ca Selvot şi Gron-leit sau Malga Mendana, evocând cristale de ameţits şi flori, el însă prefera să-i spună Grigia, cu i lung şi cu gia susurat, după numele vacii pe care o avea şi o numea Grigia, Sura. O văzuse întâia oară stând la marginea fânaţului ei, îmbrăcată într-o rochie violet-cafenie, cu o basma pepită, cu vârfurile încălţărilor olandeze curbate în aer, cu imâinile încrucişate pe şorţul pestriţ, avea graţia firească a unei zvelte ciupercuţe otrăvitoare, iar din când în când striga porunci vacii care păştea în vale. Îndemnurile constau propriu-zis din aceste patru vorbe „Ino cişa!” şi „Ino us!”, ceea ce părea să însemne „Vino aici” şi „Vino sus”, când vaca se îndepărta prea mult; dacă însă muştruluiala Grigiei nu dădea rezultate, urma un violent şi indignat: „Na, ghiavoliţo, ino cişa”, iar în ultimă instanţă se prăvălea ea însăşi în jos, spre păşune, ca o pietricică, punea mâna pe prima bucată de lemn şi, ajunsă la o distanţă convenabilă, o azvârlea după Sura. Cum însă Grigia avea vădit predilecţia de a se îndepărta mereu către vale, procedeul se repeta necontenit în toate părţile lui componente, cu regularitatea mişcării unei greutăţi de pendulă care coboară şi e ridicată din nou iară şi-l iară pe scripeţi. Fiindcă scena era atât de paradiziac absurdă, el o tachina, numind-o pe ea însăşi Grigia. Nu şi-a putut tăinui că, pornind de departe spre cea care şedea, inima începuse să-i bată mai viu; aşa îţi bate inima când pătrunzi deodată într-un loc în care aerul e încărcat cu mireasmă de brad sau cu aromele emanate de solul plin de bureţi al unei păduri, întotdeauna stăruie în această impresie o înfiorare în faţa naturii, şi nu e bine să te înşeli crezând că natura ar avea mai puţin din însuşirile specifice naturii; pretutindeni unde omul n-a supus-o prin constrângere, natura e telurică, otrăvitoare, colţuroasă şi neumană. Poate că tocmai asta a fost ceea ce l-a legat de ţărancă, iar pe jumătate, o uimire niciodată

istovită că ea semăna atât de mult cu o femeie. Ai fi fost într-adevăr uimit şi dacă ai fi văzut în mijlocul pă durii o doamnă stând cu o ceaşcă de ceai! mână.

„Vă rog, intraţi”, îi spusese şi Grigia, când bătuse pentru întâia oară la uşa ei. Şedea lângă vatră şi avea o oală pe foc; fiindcă nu se putea îndepărta, se mulţumi să arate cu un semn politicos laviţa din bucătărie, abia mai apoi îşi şterse surâzând mâna de şorţ şi o întinse vizitatorului; avea o mână frumos formată, cu asprimea de catifea a celui mai fin glaspapir sau a pământului de grădină stropit. Iar faţa, ce i se potrivea de minune, era o faţă puţin batjocoritoare, cu o linie fină, graţioasă a profilului, când o priveai dintr-o parte, şi o gură care-l surprinse foarte mult. Gura aceasta era vibrantă ca arcul lui Cu-pidon, dar, în afară de asta, şi strânsă pungă, ca atunci când îţi înghiţi isaliva, ceea ce dădea întregii ei gingăşii hotărâre şi grosolănie, iar grosolăniei acesteia iarăşi o uşoară trăsătură de veselie, totul în acord perfect cu încălţările din care figurina creştea ca din nişte rădăcini sălbatice.

— Discutară despre o chestiune oarecare, iar când plecă, surâsul se ivi din nou, şi mâna ei poposi poate o clipă mai mult în a lui decât la sosire. Asemenea impresii, care în oraş nu ar fi avut nicio însemnătate, aici în singurătăţi deveneau emoţionante, bunăoară ca un pom care s-ar fi pornit să-şi clatine ramurile fără adierea vântului sau fără elanul unei păsări ce-şi ia zborul.

Puţin timp după aceea devenise ibovnicul unei ţărănci; schimbarea aceasta ce se petrecuse cu dânsul îl preocupa mult, căci fără îndoială faptul se întâmplase nu datorită lui, ci cu el. Când ve laise a doua oară, Grigia i se aşezase numaidecât felături pe bancă, iar când el, ca să vadă cât de departe ar putea să meargă, îi pusese mâna în poallă şi îi spusese tu eşti aici cea mai frumoasă, femeia îi lăsase mâna să se odihnească pe coapsa ei. nu făcuse altceva decât că şi-o aşezase pe a ei deasupra, îşi eu asta fuseseră înţeleşi. Atunci el o pecetluise cu un sărut, şi buzele ei se desprinseră pleoscăind, aşa /cum îţi exprimi satisfacţia după ce ai dus la gură un pahar de băutură din care ai sorbit cu lăcomie. La

început s-a şi speriat puţin de această vulgaritate şi nu i-a părut rău că femeia i-a respins asaltul încercat după aceea; n-a ştiut de ce renunţă, habar n-avea despre moravurile de aici şi de primejdii, dar a acceptat, plin de curiozitate, să amâne alinarea pentru altă dată. La fân, spusese Grigia, iar când el se şi afla în uşă şi-şi lua rămas bun, ea adăugase „la bună vedere pă curând" şi-i zâmbise.

În drum spre casă, cele întâmplate îi ridicară în suflet un val de fericire; întocmai cum o băutură fierbinte începe abia mai târziu să-şi facă deodată efectul. Gândul de a se duce cu ea în şura de fân – deschizi o poartă grea de lemn, o tragi după tine, iar la fiecare grad cu care se roteşte în balamale, întunericul creşte, până când te ghemuieşti pe podeaua unei întunecimi verticale brune – îl bucura ca o festă copilărească, îşi reamintea sărutările şi le simţea pleoscăind, ca şi când cineva i-ar fi pus în jurul capului un cerc de vrajă. Îşi imagina cele ce aveau să urmeze şi se vedea din nou nevoit să se gândească la felul de a mânca al ţăranilor; dumică încet, uşa ele de plescăind, preţăluind fiecare îmbucătură, tot aş şi dansează, pas cu pas, şi probabil că toate lelalte le fac la fel; la aceste gânduri, picioart îi deveniră atât de ţepene din pricina aţâţării, parcă ghetele lui s-ar fi şi împlântat puţin uj pământ. Femeile închid ochii şi ia; a k devine foarte rigidă, o mască de protecţie, ca să nu le tulburi prin curiozitate; aproape că nu scot un geamăt, încremenite aidoma cărăbuşilor ce şi mulează moartea, concentrându-şi toată atenţi la ceea ce se petrece cu ele. Şi chiar aşa s-aş întâmplat; Grigia a adunat cu muchia pingelii bruma de fân pentru iarnă ce mai era acolo, a făcut o căpiţă mititică şi a mai zâmbit ultima oară, în timp ce se pleca spre tivul fustei, cu gestul unei doamne ce-şi potriveşte jartiera.

Totul a fost la fel de simplu şi tot aşa de fermecător cum erau caii, vacile sau porcul înjunghiat, în vreme ce se aflau înapoia grinzilor, iar afară se auzi apropiindu-se bocănitul unor ghete grele pe cărarea pietruită, trecând prin dreptul şurii şi sitingându-se, sângele ai zvâcni până în vinele gâtului, însă Grigia părea că ghicise încă de la al treilea pas dacă ghetele aveau să vină sau nu

încoace. Ştia cuvinte magice. Pronunţa „nost”, iar în loc de picior, „chicior”. Şorţul era „şurţă”. Trudiţi mult, se minuna ea şi rostea cu ochii cârpiţi de somn „m-am vârât o ţârucă în lepedeu”. Când o ameninţă odată că nu va mai veni, ea râse: „Viu eu la ’mneatale!” şi el nu ştiu dacă s-a speriat sau s-a simţit fericit, ceea ce Grigiei pesemne că nu i-a scăpat, fiindcă îl întrebă: „ Ţi pare rău? Tare rău?” Erau cuvinte aidoma modelelor de pe şorţuri şi bas male şi benzilor colorate din partea de sus a ciorapilor, ceva în acord cu prezentul prin chiar lungimea drumeţiei, însă oaspeţi misterioşi. Gura ei era plină de ele, iar când o săruta, nu ştia niciodată dacă o iubeşte pe această femeie, sau dacă nu cumva i se revelează o minune, iar Grigia nu e decât o parte a unei solii ce-l lega pe mai departe de aceea pe care o iubea pentru vecie. Odată, Grigia îi spuse de-a dreptul: „Gândeşti mai ghine-ai face tăt altă ceva, văz eu ghini”, iar când el folosi un pretext oarecare, ea rosti doar atât: „ah, aiasta-i doar aşe o schiuz. O întrebă ce vrea să spună, dar ea refuza să-şi explice graiul, aşa că se văzu nevoit să reflecteze mult, până când să afle de la ea, tot întrebând-o, atâta cât să ghicească, în sfârşit, că în regiune locuiseră cu două sute de ani mai înainte şi mineri francezi şi că vorba respectivă trebuie să fi sunat cândva „excuse”. Putea să fie totuşi şi altceva mai ciudat.1

1 Graiul Grigiei, vorbit într-un ţinut foarte restrâns, este aproape intraductibil, cum reiese de altfel şi din comentariul filologic al scriitorului. Întrucât ceea ce interesează aici e sublinierea ruralismului femeii, în felul de a vorbi şi în comportare, tălmăcitorul a utilizat convenţional forme regionale, fără o anume localizare.

Aşa ceva se poate simţi intens sau nu. Poţi să ai principii, atunci totul nu e decât o glumă estetică, pe care o iei ca atare. Sau nu ai principii, sau acestea au slăbit poate întrucâtva, aşa cum i se întâmplase lui Homo, când plecase de-acasă, atunci e posibil ca asemenea noi fenomene de viaţă să ia în posesie ceea ce a rămas fără stăpân. Ele nu i-au conferit însă un eu nou, însetat de fericire şi cu rădăcini solide, ci au rămas doar nişte. petice incoerente şi frumoase în golul de aer în care i se afla corpul. Homo simţea, fără

temeiuri certe, că va muri în curând, ceea ce nu ştia era doar cum şi când. Viaţa lui de mai înainte îşi pierduse vlaga; era ca un fluture care devine din ce în ce mai neputincios spre toamnă.

Uneori vorbea despre faptul acesta cu Grigia; ea avea un fel propriu de a cere desluşiri: îi punea, plină de respect, întrebări ca despre o taină ce-i fusese încredinţată, şi fără nicio urmă de egoism. I se părea firesc că dincolo de munţii ei există oameni pe care el lâi iubea mai mult decât pe ea, pe care îi iubea din tot sufletul. La rându-i, Homo simţea că dragostea aceasta nu devenea mai slabă, ci, dimpotrivă, mai puternică şi reînnoită; dragostea lui nu pălea, dar, cu cât căpăta o culoare mai intensă, cu atât mai mult îşi pierdea capacitatea de a-l determina în realitate la ceva sau de a-l împiedica de la ceva. Devenise imponderabilă şi liberă de orice însuşire pământească în acel mod straniu pe care-l cunoaşte numai cel ce trebuie să-şi încheie socotelile cu viaţa şi-şi poate aştepta moartea; deşi mai înainte fusese atât de sănătos, îl străbătea uneori un impuls de înzdrăvenire ca pe un olog care-şi azvârle brusc cârjele şi se urneşte la drum pe propriile-i picioare.

Această senzaţie ciudată i se impuse cu cea mai mare tărie când sosi vremea recoltării finului. Otava fusese cosită şi uscată, acum trebuia numai să fie legată în snopi şi cărată sus de pe pajiştile muntelui. Homo privea spectacolul de pe înălţimea cea mai apropiată, care se ridica mult deasupra fineţea şi departe de ea, asemeni unui scaun ide scrânciob în plin elan. Fata – singură de tot pe pajişte, o păpuşică în culori pestriţe sub uriaşul clopot de sticlă al cerului – adună într-un chip aproape inimaginabil o legătură enormă. Se pune în genunchi şi trage spre ea, cu amândouă mâinile, finul. Cu o mişcare foarte senzuală se aşază cu pântecele pe balot şi-l prinde din faţă pe dedesubt. Se lasă cu totul pe-o parte şi apucă doar cu un braţ, întinzându-l cât poate. Se târăşte, săltându-se pe un genunchi, pe amândoi genunchii. Pe Homo îl încearcă impresia că fata are ceva din înfăţişarea cărăbuşului numit gândaoul-sisif. În cele din urmă, ea se vâră cu tot corpul sub mănunchiul legat de jur-împrejur cu o frânghie şi se ridică încet cu el

cu tot. Mănunchiul e mult mai mare decât omuleţul zvelt în veşminte pestriţe, care-l poartă – sau asta nu era Grigia?

Când Homo, pornit s-o caute, trecu acolo sus de-a lungul căpiţelor de fân, ridicate de ţărănci pe treapta netedă a povârnişului, acestea tocmai se odihneau; abia-şi putu stăpâni tulburarea, fiindcă ele şedeau tolănite pe movilitele lor de fân aidoma statuilor lui Michelangelo din capela familiei Medicis de la Florenţa, cu un braţ rezemat pe frunte îşi cu corpul odihnindu-se parcă în unda curgătoare a unei ape. Când îi vorbiră şi simţiră nevoia să scuipe, o făcură cu foarte multă artă; traseră cu trei degete un smoc de fân, scui pară în pâlnia adamaiturii şi îngrămădiră din nou fân deasupra: gestul te putea face să râzi; numai că dacă aparţineai chimii lor, ea Homo, care o] căuta pe Grigia, această demnitate grosolană putea şi să te înspăimânte deodată. Dar Grigia se afla rareori împreună cu celelalte, iar când în cele din urmă o găsi, ea şedea culcată într-un câmp de cartofi şi-l întâmpină râzând. Homo ştia că nu are pe ea decât două fuste, pământul uscat care-i scăpa repezit printre degetele subţiri, aspre îi atingea corpul. Dar imaginea nu mai avea pentru el nimic neobişnuit, adâncul fiinţei sale se şi familiarizase într-un mod ciudat cu asta, era la fel de nepăsător ca pământul, şi poate că nici n-a găsit-o pe acest câmp de cartofi în vremea strângerii fânului, totul se încâlcea atât de confuz în viaţa lui.

Şurile de fân s-au umplut. Prin crăpăturile dintre grinzi curge în interior o lumină de argint. Fânul iradiază o lumină verde. Sub poarta şurii se află un tiv lat de aur.

Finul are o mireasmă acrie. Ca băuturile negrilor, preparate din fructe fermentate şi salivă de om. Nu aveai nevoie decât să-ţi aminteşti că aici trăieşti printre sălbatici, şi te şi apuca ameţeala în dogoarea spaţiului strâmt, umplut până sus cu fân dospit.

Fânul te ţine în orice poziţie. Stai vârât în el până la pulpe, în acelaşi timp şi nesigur şi implântat foarte solid. Te culci în fân ca în mâna lui Dumnezeu, ai putea să te tăvăleşti în mâna lui Dumnezeu ca un căţel sau ca un purceluş. Stai culcat pieziş şi aproape vertical ca un sfânt ce se înalţă spre cer într-un nor verde.

Erau zile nupţiale şi zile de înălţare la cer.

Dar Grigia declară într-o zi: nu mai merge. N-a putut-o face să spună de ce. Trăsătura de asprime din jurul gurii şi cuta mică, verticală dintre ochi, care i se accentua altminteri numai când o întreba în ce hambar aveau să se revadă la viitoarea lor preafrumoasă întâlnire, anunţau vreme rea. Ajunseseră în gura lumii? Dar cumetrele, care probabil că băgaseră de seamă ceva, erau toate mereu surâzătoare, ca în faţa unui lucru privit cu plăcere. De la Grigia nu se putea scoate nimic. Recurgea la subterfugii, de aci înainte avea să fie găsită mai rar; rostea cuvintele cu prudenţă, ca un ţăran suspicios.

Odată, Homo avu un semn rău. I se desfăcuseră jambierele, stătea lângă un gard şi le înfăşură din nou, când o ţărancă în trecere îi spuse pe un ton prietenos:

— Da lasă matale ciorapii jos, acuşica se face noapte.

Era pe-aproape de gospodăria Grigiei. Când îi povesti Grigiei, femeia făcu o figură trufaşă şi zise:

— Lumea vorbeşte şi pâraiele cură, n-ai ce-i face; dar îşi înghiţi saliva şi rămase cu gândurile aiurea.

În clipa aceea, Homo îşi aminti brusc de o ţărancă ciudată, care avea craniul ca o aztecă şi şedea toată vremea în faţa uşii ei, cu părul negru, ce-i ajungea ceva mai jos de umeri, despletit şi înconjurată de trei copii sănătoşi cu obrajii bucălaţi. Grigia şi el treceau nepăsători prin faţa ei în fiecare zi, era singura săteancă pe care n-o cunoştea şi, curios, nici nu întrebase vreodată desptre dânsa, deşi înfăţişarea ei îl izbise; impresia pe care i-o făcea viaţa sănătoasă a capiilor şi aceea produsă de răvăşeala de pe chipul femeii se reduseseră parcă reciproc la zero. În clipa aceasta, însă, i se păru a înţelege deodată că sursa neliniştii putea fi acolo. Întrebă cine e femeia, dar Grigia ridică iritată din umeri şi azvârli doar atât:

— Aia nu-ş’ ce zăce! O vorbă ici, o vorbă tomna peste munţi!

Îşi însoţi spusele cu o mişcare violentă a mâinii pe lângă frunte, ca şi când ar fi trebuit să anuleze pe loc mărturia acestei fiinţe.

Fiindcă Grigia nu mai putea fi convinsă să vină iar în una din şurile aflate în jurul satului, Homo îi propuse să meargă cu el mai sus, în munţi. Nu primi, iar când în cele din urmă cedă, o spuse cu o intonaţie care lui, mai târziu, i se păru ambiguă:

— Ghine; dacă trebe să merem, om mere. Era o dimineaţă frumoasă, care învăluia încă o dată totul ca într-o mreajă; departe de tot se întindea marea norilor şi a oamenilor. Grigia ocoli cu teamă toate colibele, iar în câmp deschis – ea, care altminteri fusese de o cuceritoare indiferenţă în toate rânduielile strategiei ei amoroase – se arătă îngrijorată de privirile agere. Homo deveni nerăbdător şi-şi aminti că tocmai ajunseseră lângă o veche galerie de mină, a cărei exploatare fusese curând întreruptă din nou de propriii săi oameni. O împinse pe Grigia înăuntru. Când se întoarse pentru cea din urmă oară spre intrare, zări zăpadă pe un vârf de munte şi jos un mic Ian de spice legate în snopi, strălu când ca aurul, iar deasupra amândurora cerul de un albastru albicios. Grigia făcu din nou o observaţie, ca o aluzie echivocă, îi remarcase privirea şi zise cu duioşie:

— Albastrul cerului să-l lăsăm mai bine colo sus, rămâie el frumuşel cum îi! ce voia să spună de fapt cu asta uită însă s-o întrebe, fiindcă acum bâjbâiau cu mare băgare de seamă prin întunericul ce-i strâmtora mereu mai mult.

Grigia mergea în faţă, iar când după un răstimp galeria se lărgi formând o mică încăpere, se opriră şi se îmbrăţişară. Pământul de sub picioare părea a fi uscat bine, se întinseră pe jos, fără ca Homo să fi simţit nevoia omului civilizat de a cerceta mai întâi podeaua la lumina unui chibrit. Încă o dată Grigia îl străbătu ca un pământ uscat şi moale, o simţi în întuneric cum îneremeneşte ţeapănă de plăcere, apoi rămaseră întinşi unul lângă altul privind, fără a voi să vorbească, spre micul patrulater îndepărtat, în faţa căruia lucea alb ziua de-afară. În mintea lui Homo se repeta ascensiunea încoace, se vedea venind împreună cu Grigia prin spatele satului, apoi urcând, cotind şi urcând, îi vedea ciorapii albaştri până la tivul portocaliu de sub genunchi, mersul legănător cu încălţările ei hazlii,

o vedea oprindu-se în faţa galeriei, vedea peisajul cu micul ogor auriu, şi deodată zări în lumina intrării imaginea bărbatului ei.

Nu se gândise niciodată la omul acesta, care era folosit la lucrări; acum îi văzu chipul ager de braconier, cu ochi întunecaţi, vicleni că ai vânătorilor şi-şi aminti brusc de singura dată când îl auzise vorbind; era după ce omul pătrunsese tânâş într-o veche galerie de mină, unde nimeni nu cutezase să se vâre, iar vorbele fuseseră: „Am fo' de la o priveală la alta; să te-nturni îi tare. cu anevoinţă". Homo îşi scoase iute pistolul, dar în aceeaşi clipă soţul Lenei Maria Lenzi pierise, iar de jur-împrejur întunericul se făcuse gros ca un zid. Bâjbâi spre ieşire, Grigia se ţinea aninată de haina lui. Dar el se convinse îndată că! stânca rostogolită în gura galeriei era mult prea grea, ca s-o poată mişca prin puterea lui, acum ştia şi de ce bărbatul le lăsase atâta timp, avusese el însuşi nevoie de răgaz, ca să-şi facă planul şi să aducă un trunchi de copac pe care să-l utilizeze ca pârghie.

Grigia zăcea în faţa bolovanului în genunchi şi cerşea îndurare şi ţipa; era dezgustător şi zadarnic. Se jura că nu făcuse niciodată ceva rău şi nu avea să mai facă niciodată ceva rău, totodată răcnea strident ca un porc şi se izbea în stâncă nebuneşte ca un cal speriat. Homo sfârşi prin a înţelege că aşa este întru totul în orânduiala naturii, însă el, omul cultivat, nu putu să admită la început faptul de necrezut că s-ar fi întâmplat cu adevărat ceva irevocabil. Se rezemă de perete şi o ascultă pe Grigia, cu mâinile în buzunare. Mai apoi îşi dădu seama că acesta îi era destinul; ca în vis îl mai simţi încă o dată coborând spre el, zile, săptămâni, luni în şir, întocmai cum trebuie să înceapă un somn ce durează foarte mult. Îşi încolăci cu blândeţe braţul în jurul Grigiei şi o trase înapoi. Se aşeză pe jos, lângă ea, şi rămase în aşteptarea a ceva. Mai înainte s-ar fi gândit poate că într-o asemenea temniţă, din care evadarea era cu neputinţă, dragostea trebuie să fie tăioasă ca muşcăturile, acum însă uită să se mai gândească în genere la Grigia. Se îndepărtase de el, sau el de ea, chiar dacă îi mai simţea încă umărul; întreaga lui viaţă se îndepărtase de el atâta cât,

ştiind-o încă aici, nu avea s-o mai poată nicicând atinge cu mâna. Rămaseră nemişcaţi ore întregi, poate că trecuseră zile şi nopţi, foamea şi setea se aflau înapoia lor ca o bucată de drum agitat, deveneau mereu mai slabi, mai uşori şi mai închişi în ei; picotelile le erau mări vaste, clipele de trezie, insule mici. Odată Homo se pomeni cu mintea limpede de tot pe o asemenea insuliţă de trezie: Grigia plecase; o senzaţie de certitudine îi spunea că aceasta abia se întâmplase. Zâmbi; nu-i spusese nimic de existenţa unei ieşiri, voise să-l lase pe loc, ca să-i dea bărbatului ei o dovadă concretă…! Se ridică sprijinindu-se şi privi în juru-i; descoperi şi el o licărire slabă, îngustă. Se târî ceva mai aproape, spre adâncul galeriei – de la început priviseră mereu numai în cealaltă parte. Observă o crăpătură îngustă, care ducea probabil lateral spre exterior. Grigia avea membre delicate, dar şi el, înzestrat cu o putere mai mare, ar trebui poate să reuşească a-şi face drum pe-acolo. Era o ieşire. În clipa aceasta probabil că slăbiciunea îl şi istovise prea mult, ca să se mai întoarcă la viaţă, nu mai voise s-o facă sau leşinase.

În aceeaşi oră, întrucât se convinsese de insuccesul tuturor eforturilor şi de zădărnicia întreprinderii, Mozart Amadeo Hoffingott dădea jos în vale ordinul de întrerupere a lucrului.

PORTUGHEZA

ÎN UNELE DOCUMENTE ERAU NUMIŢI DELLE Caitene, iar în altele, domnii von Ketten; veniseră din miazănoapte şi se opriseră în pragul Sudului; făceau uz de apartenenţa lor germană sau velşă, după cum era mai avantajos, şi nu se simţeau aparţinând nimănui altcuiva decât lor înşile.

Castelul lor era situat pe latura marii şosele ce duce peste pasul Brenner în Italia, între Bri-xen şi Trient, pe un perete aproape vertical şi lipsit de vegetaţie; la cinci sute de picioare sub el un mic pârâu sălbatic făcea un zgomot atât de asurzitor, încât în aceeaşi încăpere n-ai mai fi auzit nici bătaia unui clopot de biserică, îndată ce-ai fi aplecat capul pe fereastră. Prin leasă acestui zgomot barbar, în castelul familiei Catene nu pătrundea niciun ecou din lumea

largă; însă ochiul, împotrivindu-se vâjâitului, răzbătea fără oprelişte prin rezistenţa acestuia şi pătrundea cu o senzaţie de ameţeală şi surprindere în rotunjimea profundă a priveliştii.

Toţi domnii von Ketten treceau drept oameni ageri şi grijulii, şi niciun profit nu le scăpa în legiunea înconjurătoare până departe. Erau şi răi, ca nişte cuţite care taie deodată adânc. Niciodată nu deveneau roşii de mânie sau trandafirii de bucurie, ci la mânie se făceau întunecaţi, iar la bucurie străluceau ca aurul, tot atât de frumos şi de ciudat. Cu toţii, orice-ar fi fost ei de-a lungul anilor şi al secolelor, mai semănau şi prin aceea că părul castaniu de pe cap şi din barbă li se înspica de timpuriu cu fire albe şi că mureau înainte de a împlini şaizeci de ani; asemănarea lor mai consta şi în faptu1 că forţa uriaşă pe care şi-o dădeau la iveală uneori nu-şi avea lăcaşul şi sorgintea în trupurile de statură mijlocie, zvelte, ci părea că le porneşte din ochi şi din frunte, dar astea erau vorbe de clacă ale vecinilor şi ale argaţilor băgaţi în speiieţi. Puneau mâna pe tot ce puteau să-şi însuşească, iar asta o făceau prin mijloace cinstite sau cu japca, ori cu viclenie, cum zise întâmpla, însă întotdeauna în linişte şi fără îndurare; scurta lor viaţă se scurgea fără grabă şi se termina repede, fără a se domoli, atunci când îşi împliniseră partea.

În familia acestor Ketten se statornicise obiceiul de a nu se încuscri cu nobilimea din vecinătate; îşi aduceau femeile de departe şi aduceau femei bogate, pentru a nu fi cu nimic Stingheriţi în alegerea alianţelor şi a vrăjmăşiilor. Acest domn von Ketten, care se însurase cu frumoasa portugheză acum doisprezece ani, avea pe atunci treizeci de ani. Nunta se celebrase în străinătăţi, iar foarte tânăra femele simţi că i se apropie ceasul facerii, în vreme ce alaiul de vasali şi slujitori, cai, slujnice, animale de povară şi câini păşea în zornăit de zurgălăi peste hotarul domeniului familiei Catene; timpul trecuse ca o călătorie de nuntă de un an întreg. Căci toţi aceşti Ketten erau cavaleri plini de strălucire, numai că-şi arătau această însuşire doar în singurul an din viaţa lor, când mergeau în peţit; femeile lor erau frumoase, fiindcă îşi doreau fii frumoşi, iar altminteri le-ar fi fost cu neputinţă să obţină asemenea femei printre

străini, unde nu. preţuiau atât cât acasă; ei înşişi nu ştiau însă dacă erau în realitate aşa cum se arătau în acest singur an, ori în toţi ceilalţi. Un sol cu o ştire de seamă ieşi în întâmpinarea celor ce se apropiau: veşmintele şi panaşele colorate ale alaiului încă mai arătau ca un fluture mare, dar domnul von Ketten se şi schimbase. După ce o ajunse din nou din urmă pe nevasta lui, călări încet alături de ea, ca şi când ar fi voit să nu se lase copleşit de grabă, dar chipul său devenise străin ca un perete de nori. Când la o cotitură a drumului castelul le apăru brusc în faţă, la depărtare de numai un sfert de ceas, rupse, încordat, tăcerea.

Porunci ca nevasta lui să cărânească şi să facă pe dată calea întoarsă. Alaiul stătu locului. Portugheza se rugă şi stărui să-şi mâne caii mai departe; aveau timp şi s-o ia înapoi, după ce vor fi cunoscut motivele.

Episcopii de Trient erau seniori puternici, iar justiţia imperială le cânta în strună: încă de pe vremea străbunicilor, cei din familia Ketten se aflau în gâlceavă cu ei din pricina unui petec de moşie şi fuseseră angajaţi când în dispute judecătoreşti, când în bătălii sângeroase iscate din provocări şi rezistenţe, dar de fiecare dată domnii von Ketten fuseseră cei ce zise văzuseră nevoiţi să cedeze în faţa superiorităţii adversarului. Privirea, căreia altminteri nu-i scăpau niciodată profiturile, aştepta în zadar aici să zărească vreunul; dar sarcina fusese transmisă din tată în fiu, iar în succesiunea generaţiilor mândria lor stătea mai departe în aşteptare, fără a se domoli.

Acest domn von Ketten fu cel căruia i se oferea prilejul de a obţine câştig de cauză. Acum se înapăimântă aflând că fusese gata să-l scape din mână. O partidă puternică din sonul nobilimii se ridica împotriva episcopului, se luase hotărârea ca acesta să fie atacat prin surprindere şi făcut prizonier, iar von Ketten, despre care se aflase că se întoarce, trebuia să îndeplinească în joc rolul unui atu. Ketten, lipsind un an întreg, nu ştia cum stau lucrurile cu puterea episcopală; ştia însă că avea să fie o încercare grea, de ani de zile, cu sfârşit nesigur, şi că nu se putea încrede în devotamentul până

la moarte al tuturor, în cazul când nu se va reuşi ca Trientul să fie învins prin surprindere de la bun început. Îi purta pică frumoasei lui neveste, fiindcă din pricina ei fusese cât pe-aci să piardă prilejul. În timp ce călărea în latura ei, cu un gât de cal în urmă, portugheza îi plăcea la fel ca întotdeauna; femeia îi apărea tot atât de plină de taine ca şi numeroasele şiraguri de perle pe care le purta. Asemenea lucruşoare, gândea el călărind alături de ea, le-ai putea strivi ca pe nişte boabe de mazăre, dacă le-ai cântări în căuşul palmei vânoase, dar ele şedeau acolo atât de neînţeles de ferme. Vraja aceasta fusese acum aproape spulberată de vestea cea nouă, ca visele mascaradelor din timpul iernii, când se reîntorc primele zile cu soare nemilos, băieţeşte nude. Îi stăteau înainte ani pe care avea să-i petreacă în şa şi din care femeia şi copilul piereau înstrăinându-se.

Dar între timp caii ajunseseră la piciorul peretelui pe culmea căruia se afla. castelul, iar portugheza, după ce ascultase totul, declară încă o dată că vrea să rămână. Castelul se înălţa cu o înfăţişare sălbatică. Ici-colo, pe pieptul de stâncă creşteau copăcei încovoiaţi, ca nişte fire de păr răzleţe. Munţii împăduriţi se înălţau şi se prăvăleau în aşa fel, încât sluţenia aceasta n-ar fi putut să fie descrisă cuiva care nu cunoştea decât talazurile mării. Aerul era plin de miresme îngheţate şi priveliştea îţi dădea impresia că pătrunzi călare într-o mare oală crăpată plină cu o ciudată vopsea verde. Dar în păduri trăiau cerbi, urşi, mistreţi, lupi şi poate inorogi. Mai în adânc sălăşluiau capre negre şi vulturi. Râpe fără fund dădeau adăpost balaurilor. Pădurea se întindea de-a lungul şi de-a latul, cale de săptămâni întregi, străbătută numai de potecile sălbăticiunilor, iar sus, unde culmea muntelui se ridica deasupra ei, începea tărâmul duhurilor. Acolo, laolaltă cu furtuna şi norii, îşi aveau lăcaşul demonii; niciodată drumul vreunui creştin nu ducea până pe culme, iar când asta se întâmplase totuşi dintr-o cutezanţă iscoditoare, urmaseră întâmplări, despre care slujnicele povesteau în şoaptă iarna, la gura vetrei, în timp ce argaţii, măguliţi, tăceau şi ridicau din umeri, deoarece viaţa bărbaţilor e plină de primejdii, iar

asemenea aventuri puteau da ghes vreunuia să plece într-acolo. Din toate câte îi fu dat portughezei să audă, lucrul cel mai ciudat i se păru acesta:

Precum nimeni nu a ajuns până la piciorul curcubeului, tot astfel nimeni n-a izbutit vreodată să vadă ce e dincolo de înalţii pereţi de stâncă; în spatele lor se ridicau alţi şi alţi pereţi; între ei se întindeau vâlcele ca nişte ştergare pline cu pietre, pietre mari cât casă, şi chiar grohotişul cel mai mărunt de sub picioare nu era mai mic decât un cap de om; era o lume care nu avea la drept vorbind înfăţişarea unei lumi. Adeseori, ea îşi închipuise în visurile sale această ţară, din care venise soţul ei, pe care-l iubea, după chipul şi asemănarea lui, iar felul de a fi al acestui bărbat, după ceea ce el îi povestise despre patria sa. Sătulă de marea albastră ca penele păunului, se aşteptase la o ţară plină de neprevăzut, aidoma coardei unui arc întins; acum însă când o avea înaintea ochilor, taina i se părea peste aşteptări de urâtă şi ar fi fost bucuroasă să fugă de-aici. Castelul era înjghebat parcă din coteţe de găini. Pietre puse una peste alta pe stâncă. Pereţi ameţitori, pe care creştea mucegaiul. Lemnărie putredă sau trunchiuri de copaci verzi şi ude. Unelte ţărăneşti şi de război, lanţuri de grajd şi proţapuri pentru căruţe. Dar de vreme ce se afla aici, locul ei era printre aceste lucruri şi poate că tot ceea ce vedea în juru-i nu era urât de loc, ci un fel de frumuseţe, întocmai ca obiceiurile bărbaţilor, cu care mai întâi trebuia să te obişnuieşti.

Când domnul von Ketten îşi văzu nevasta urcând călare spre castel, nu-i mai trecu prin minte s-o oprească. Nu-i mulţumi, dar era ceva ce nici nu-i înfrângea voinţa, nici nu-i ceda, ci îl ispitea abătându-l spre altele şi îl făcea să călărească neajutorat îşi tăcut în urma ei, ca un biet suflet pierdut.

Peste două zile se afla din nou în şa.

Iar peste unsprezece ani continua să fie. Atacul prin surprindere împotriva Trientului, pregătit cu nesocotinţă, nu reuşise, încă de la început oastea cavalerilor pierduse mai mult de o treime din efectiv şi mai mult de jumătate din cutezanţă. Domnul von

Ketten, rănit în timpul retragerii, nu se întoarse de îndată acasă; vreme de două zile zăcu ascuns în coliba unui ţăran, apoi colindă călare pe la castele şi aţâţă la rezistenţă. Sosit prea târziu la consfătuirile de iniţiere şi organizare a acţiunii, rămase agăţat de ea, după nereuşită, ca un câine de urechea taurului. Le înfăţişă seniorilor ce-i aştepta dacă oastea episcopală avea să le dea contralovitura, mai înainte ca ei să-şi fi strâns din nou rândurile, îi îmboldi pe zăbavnici şi pe zgârciţi, le stoarse bani, adună întăriri, făcu rost de arme şi fu ales căpitan al nobilimii pentru lupta ce avea să urmeze. La început, rănile lui sângerau încă atât de tare, încât era nevoit să-şi schimbe de două ori pe zi cârpele; în vreme ce gonea călare şi stătea de vorbă şi, pentru fiecare săptămână, cu care sosise în ţară mai târziu, lipsea câte o zi, nu ştia dacă se mai gândeşte la fermecătoarea portugheză, care desigur că tremura de frică.

Veni la ea abia la cinci zile după sosirea veştii că fusese rănit şi rămase numai o zi. Femeia îl privi fără să-l întrebe nimic, iscoditor, aşa cum urmăreşti zborul unei săgeţi, ca să vezi dacă-şi va nimeri ţinta.

Von Ketten îşi adună oamenii până la cel din urmă băiat pe care-l avu la îndemână, îi zori să aducă degrabă castelul în stare de apărare, puse orânduială şi dădu porunci. Ziua aceasta fu plină de larma slujitorilor, de nechezat de cai, de cărat de grinzi, de zăngănit de fier şi bufnituri de stâncă. Noaptea se aruncă pe cal, să plece mai departe. Se arătă prietenos şi gingaş ca faţă de o făptură nobilă, de care te minunezi, dar privirea lui ţintea drept înainte ca de sub un coif, deşi nu purta niciun coif. În clipa despărţirii, portugheza, copleşită brusc de porniri de feminitate, îl rugă ca măcar acum să-i dea voie a-i spăla rănile şi a i le pansa cu feşe curate, dar el nu-i îngădui; cu mai mare grabă decât ar fi fost nevoie, îşi luă rămas bun, râse la despărţire, şi atunci râse şi ea.

Felul în care adversarul purta lupta era violent, atunci când putea să fie, cum se şi potrivea nobilului aprig ce purta veşminte de episcop, dar. aşa cum îl învăţaseră aceste veşminte femeieşti,

putea să fie şi mlădios, perfid şi tenace. Bogăţia şi posesiunile întinse îşi desfăşurau încet şi treptat acţiunea, sacrificiile erau tărăgănate până în ultima clipă, atunci când poziţia şi influenţa nu mai erau îndestulătoare pentru atragerea unor aliaţi. Un asemenea fel de a purta lupta ocolea înfruntările hotărâtoare. Se vâra în carapace, îndată ce rezistenţa se ascuţea, riposta acolo unde îi ghicise moleşeala. Astfel se întâmpla uneori ca un castel să fie asediat şi, dacă nu putea fi des-presurat la timp, cădea victimă unui măcel sân geros, alteori însă cete de oşteni îşi aşezau tabăra vreme de săptămâni prin sate şi nu se întâmpla nimic altceva, decât că se lua ţăranilor vreo vacă sau se sucea gâtul câtorva perechi de găini. Săptămânile s-au făcut vară şi iarnă, anotimpurile s-au transformat în ani. Se luptau între ele două forţe, una sălbatică şi agresivă, dar prea nevolnică, cealaltă asemănătoare unui trup trândav, moale, însă îngrozitor de greu şi căruia timpul îi mai sporea şi el greutatea.

Domnul von Ketten ştia asta foarte bine. Trebuia să-şi dea osteneala pentru a-i împiedica pe cavalerii descurajaţi şi vlăguiţi să nu-şi istovească ultimul strop de putere într-un atac cu deznodământ brusc. Stătea la pândă, aşteptând o slăbiciune a inamicului, o întorsătură, ceva ce părea imposibil şi nu putea fi adus decât de întâmplare. Tatăl său şi bunicul său aşteptaseră şi ei. Iar când aştepţi foarte mult, se poate întâmpla şi ceea ce se întâmplă doar rareori. A aşteptat unsprezece ani. A gonit călare unsprezece ani în şir de la reşedinţele nobililor la cetele aflate în luptă şi înapoi, pentru a ţine trează dorinţa de a nu depune armele, şi-a câştigat iar şi iar în sute de hărţuieli faima unei vitejii neînfricate, cu gândul de a nu fi învinuit că se arată şovăielnic în felul cum poartă războiul, a îngăduit când şi când să se ajungă şi la mari ciocniri sângeroase, ca să dea ghes cutezanţei mânioase a camarazilor, dar, cu aceeaşi dibăcie ca a episcopului, a ocolit lupta hotărâtoare, în mai multe rânduri a fost rănit uşor, dar niciodată n-a stat acasă mai mult de două ori douăsprezece ceasuri. Zgai-bele şi viaţa vânturată îl acoperiseră cu crusta lor. Îi era teamă să rămână acasă mai multă

vreme, aşa cum omului ostenit nu-i e îngăduit să se aşeze. Petrecerile lui în anii aceştia au fost caii încăpăstraţi, neliniştiţi, hohotele de râs ale bărbaţilor, lumina făcliilor, coloana de scântei a unui foc de tabără ridicându-se ca un trunchi din pulbere de aur între copacii cu sclipiri verzi ai pădurii, mirozna ploii, înjurăturile, cavalerii fă-loşi, câinii adulmecând după răniţi, fustele muiereşti ridicate şi ţăranii vârâţi în sperieţi. Între astea toate, el rămase zvelt şi ager. În părul lui castaniu începură să se strecoare fire albe, faţa nu-i îmbătrânea. Trebuia să răspundă unor glume groase şi o făcea ca un bărbat, dar ochii lui mai că nu se mişcau în vremea asta. Nu şovăia să dea buzna ca un bouar, atunci când se ivea vreo abatere de la disciplina ostăşească; însă nu răcnea, cuvântul lui era rostit cu voce înceată şi scurt, oştenii îi ştiau de frică, nici chiar mânia nu părea să pună stăpânire pe el, dar iradia din fiinţa lui, şi chipul i se întuneca. În luptă uita de el; îşi tăia cale cu mişcări mai viguroase care parcă îi ţâşneau din trup, despicând răni, beat ca într-un danţ, beat de sânge, nu ştia ce face, şi făcea întotdeauna ce trebuie. Din pricina asta soldaţii îl divinizau; începu să se ţească legenda că, din ură faţă de episcop, făcuse învoială cu diavolul pe care-l cerceta în taină şi care se adăpostea la castelul lui sub înfăţişarea unei frumoase femei străine.

Când auzi vorbele astea întâia oară, domnul von Ketten nu simţi nicio supărare, dar nici nu râse, însă faţa i se rumeni ca aurul vechi, de bucurie. Adesea, în vreme ce şedea lângă focul

P5

de tabără sau la gura vreunei vetre ţărăneşti, iar ziua rămasă în urmă se topea la căldură, aşa cum se moaie din nou pielea învârtoşată de ploaie, cădea pe gânduri. Se gândea atunci la episcopul din Trient, care se tolănea într-un aşternut din pânză de in curată, era înconjurat de clerici învăţaţi, avea în slujba lui pictori, în timp ce el îi da târcoale ca un lup. Putea să aibă şi dânsul toate astea. Năimise la castel un capelan, ca să poarte de grijă celor sufleteşti, un copist, care să facă lecturi, o cameristă veselă; mai fusese adus de departe un bucătar, ca să alunge din cuhnie dorul

de-acasă, erau opriţi din drum doftori şi şcolari pribegi, pentru ca, schimbând vorbe cu ei, să se câştige câteva zile de bună petrecere, soseau covoare şi stofe scumpe, ca să se acopere cu ele pereţii; numai el se ţinea departe. Un an întreg rostise vorbe năstruşnice, printre străini şi în călătorie, la joc şi în ceasuri de dezmierdare, – căci precum orişice lucru bine făcut are duh, fie el oţel sau vin tare, un cal sau o vână de apă, aşijderea aveau şi cei din neamul Catene; însă pe vremea aceea ţara lui se afla departe, firea lui era ceva, spre care puteai să călăreşti săptămâni în şir fără să ajungi până la ea. I se mai întâmpla şi acum când şi când să spună vorbe nechibzuite, dar numai cât timp caii se odihneau în grajd; venea noaptea şi pleca în zori; sau rămânea de la utrenie până la Ave. Arăta acel fel de familiaritate, pe care îl are un lucru purtat de multă vreme asupra ta. Când râzi, râde şi el cât poate, când mergi, merge şi el, când te atingi cu mâna, îl simţi; dar dacă vreodată îl iei de pe tine şi te uiţi la el, tace şi priveşte aiurea. Dacă ar fi rămas cu vreun prilej mai mult timp, ar fi trebuit să fie în realitate ceea ce era. Însă el îşi aducea aminte că nu spusese niciodată sunt aşa sau vreau să fiu aşa, ci îi povestise despre vânătoare, aventuri şi alte lucruri pe care le făptuia; la rândul ei, nici ea nu-l întrebase, aşa cum fac de obicei oamenii tineri, ce părere are despre cutare sau cutare lucru, nici nu adusese vorba despre cum o să fie, atunci când ea va mai îmbătrâni, ci se deschisese în tăcere ca o roză, oricât de plină de vioiciune fusese mai înainte, şi se şi înfăţişase gata de drum pe treptele bisericii, ca suită pe o piatră, de pe care te arunci pe cal, ca să plece la drum călare spre noua ei viaţă. El aproape că nici nu-i cunoştea pe cei doi copii pe care-i născuse ea, dar şi aceşti doi fii îl şi iubeau cu patimă pe tatăl aflat mereu departe, de faima căruia le erau pline urechiuşele, de când începuseră să audă. Ciudată era amintirea serii, căreia îi datora viaţa cel de-al doilea. Când a venit el, i s-a arătat o rochie moale de un cenuşiu deschis, cu flori noptatice, cozile negre erau împletite pentru noapte, iar nasul frumos se contura precis în galbenul poleit al unei cărţi luminate, cu desene pline de taină. Era ca o vrajă. În veşmântul bogat, ou rochia

care curgea la vale în nenumăratele pârâiaşe ale cutelor, făptura ei sta liniştită, înălţându-se şi căzând în ea însăşi, ca o vână de apă ţâşnind dintr-o fântână; şi e cu putinţă oare să se deschidă drum unei vine de apă ţâşnitoare altfel decât printr-o vrajă sau printr-o minune, pentru ca ea să iasă pe de-a-ntregul din propria-i fiinţă tremurătoare ce se poartă pe sine însăşi? N-ar fi fost de mirare ca, îmbrăţişând femeia, să dea deodată de izbitura unei împotriviri magice; nu s-a întâmplat aşa; dar tandreţea nu este oare cu atât mai plină de taine? Ea se uita la el, care intrase păşind fără zgomot, aşa cum recunoşti o mantie pe care ai purtat-o multă vreme şi n-ai mai văzut-o de mult, care-ţi rămâne puţin cam străină şi în care te înfăşori.

Vicleşugul războinic, minciuna politică, mânia şi uciderile îi apăreau, dimpotrivă, ca lucruri familiare! O faptă se întâmplă, fiindcă s-a întâmplat altă faptă: episcopul se bizuie pe monedele lui de aur, căpitanul pe puterea de rezistenţă a nobilimii; a da ordine e un lucru lămurit; viaţa aceasta e limpede ca lumina zilei, poţi fi stăpân pe ea, izbitura unei lănci sub gulerul de fier împins într-o parte este ceva tot atât de simplu, ca atunci când arăţi cu degetul şi poţi să spui că asta e asta. Restul însă e ceva străin ca şi luna. Domnul von Ketten îndrăgea acest altceva în taină. Nu-i plăceau orânduiala, gospodăria şi bogăţia sporitoare. Şi chiar dacă se bătea ani în şir pentru un bun străin, dorul lui nu râvnea după pacea câştigului, ci doar îi izvora aşa din suflet; vigoarea celor din neamul Catene stătea în frunţi, numai că din frunţile lor porneau fapte fără glas. Când sălta în şa dimineaţa, simţea de fiecare dată fericirea că nu trebuie să cedeze, că sufletul nu i se înclină în faţa propriului său suflet; seara însă, când se dădea jos de pe cal, nu rareori se abătea asupra lui apatia mohorâtă iscată din noianul celor trăite, ca şi când toată ziua îşi încordase puterile numai ca nu cumva, fără această străduanie, să se arate ceva frumos, căruia el nu-i putea da un nume. Episcopul, făţarnicul, putea să se roage lui Dumnezeu, atunci când îl încolţea von Ketten; Ketten însă nu avea altceva de făcut decât să călărească peste grînele în floare, simţind cum trăieşte sub

el talazul îndărătnic al calului, câştigând prietenii prin vraja paşilor de fier. Dar îi făcea bine că existau asemenea lucruri. Că puteai trăi şi ucide fără acel altceva. Ceea ce ţi se strecura în suflet, în vreme ce şedeai lângă foc, uitându-te ţintă în el, era tăgăduit şi alungat şi pierea, aşa cum, ţeapăn de vise, te întinzi şi te întorci. Când se gândea la episcop, din pricina căruia făcea toate astea, domnul von Ketten se adâncea uneori în lungi şi îneâlcite cugetări şi i se părea că doar o minune putea să orânduiască lucrurile aşa.

Atunci când nu cerceta gravurile din cărţile ei, soţia lui îl lua cu dânsa pe bătrânul slujitor, mai-marele fortăreţei, şi colinda cu el prin păduri. Pădurea se deschide, dar sufletul ei se trage înapoi; îşi croia drum printre copaci, se căţăra peste stânci, zărea urme şi animale, însă nu mai aducea acasă altceva decât aceste mici spaime, dificultăţi învinse şi curiozităţi satisfăcute, care, atunci când le scoteai din pădure, îşi pierdeau orice dramatism şi chiar mirajul verde, pe care-l cunoscuse încă din povestite, mai înainte de a fi venit în ţara aceasta; îndată ce nu mai răzbăteai anevoie prin ea, se fereca din nou în urma ta. Fără să-şi dea osteneala, ţinea totuşi bună rânduială la castel. Fiii ei, dintre care niciunul nu văzuse marea, erau oare copiii ei? Uneori i se părea că sunt pui de lup. I s-a adus odată un pui de lup din pădure. L-a crescut şi pe acesta. Între el şi dulăi domneau, fără semne făţişe, relaţii stingheritoare de îngăduinţă, de ne-luare în seamă. Când lupul străbătea curtea, dinii se ridicau în picioare şi se uitau după el, însă nu lătrau şi nu mârâiau. Iar el păşea privind drept înainte, chiar dacă trăgea cu ochiul, îşi urma drumul numai puţin mai încet şi mai încordat, aşa ca să nu se poată băga de seamă, îşi urma pretutindeni stăpâna; fără semne de dragoste şi de familiaritate; o privea adesea cu ochii săi pătrunzători, dar ea nu rostea o vorbă, îi era drag acest lup, fiindcă muşchii lui vânjoşi, părul castaniu, sălbăticia tăcută şi forţa ochilor în aminteau pe domnul von Ketten.

Odată sosi şi clipa la care trebuiau să se aştepte; episcopul căzu bolnav şi muri, capitolul rămase fără stăpân. Ketten îşi vându toată averea mişcătoare, îşi ipotecă proprietatea nemişcătoare şi,

cu tot ceea ce realizase, îşi înarma o mică oaste proprie: apoi începu tratativele. Pus să aleagă între a trebui să continue vechea luptă împotriva unei forţe nou înarmate, mai înainte ca o hotărâre să poată fi luată de succesorul episcopului, sau a încheia o înţelegere echitabilă, capitolul se decise pentru soluţia din urmă, ceea ce nu putea să ducă la altceva decât la aceea că von Ketten, înfăţişându-se ca ultimul rămas în putere şi ameninţător, înşfacă mai totul pentru sine. iar capitolul domului se despăgubi pe seama celor mai slabi şi mai şovăielnici.

În felul acesta îşi găsise sfârşitul ceea ce şi în a patra generaţie succesivă continuase să fie ca un perete de odaie pe care în fiece dimineaţă, la prânzişor, îl vezi în faţa ta şi nu-l vezi: pierise dintr-odată; până acum totul fusese la fel ca în viaţa tuturor celor din familia Ketten, ceea ce mai rămânea de făcut în viaţa acestui Ketten era să rotunjească şi să pună în orânduială, un ţel de meşteşugari, nu de domni.

Atunci, în timp ce se întorcea călare spre casă, îl înţepă o muscă.

Mâna i se umflă într-o clipită, şi se simţi foarte trudit. Făcu popas în crâşma unui sătuleţ mizerabil, şi în timp ce şedea lângă masa soioasă, somnolenţa puse stăpânire pe dânsul. Îşi lăsă capul pe slin, iar când se trezi către seară dogorea în febră. Şi-ar fi continuat drumul călare, dacă s-ar fi grăbit; dar nu se grăbea. Când încercă de dimineaţă să se urce pe cal, căzu la pământ din pricina slăbiciunii. Braţul şi umărul i se umflaseră, le strânsese în platoşă şi trebui să pună să-l descătărămeze; în timp ce sta şi aştepta ca oamenii lui să termine treaba asta, îl apucară nişte friguri cum nu mai pomenise niciodată; muşchii îi zvâcneau şi îi dănţuiau în aşa hal, că nu putea să ducă o mână la alta, iar plăcile de fier pe jumătate desprinse din cătă-rămi clămpăneau ca un jgheab de acoperiş desprins în furtună. Simţea că asta se întâmplă din pricina clătinaturilor şi râdea, cu faţa cruntă, de clămpănitul lui, dar picioarele îi erau fără vlagă ca ale unui băieţaş. Trimise un olăcar la nevas-tă-sa, pe un altul după un bărbier şi după un doftor vestit.

Bărbierul, care sosi cel dintâi, prescrise prişniţe fierbinţi cu buruieni de leac şi îl rugă să-i dea îngăduinţa să taie. Ketten, care devenise acum mult mai nerăbdător să ajungă acasă, îi porunci să taie, până când fu brăzdat de răni noi, aproape cât jumătate din numărul celor vechi. Ciudate erau durerile astea, de care nu putea să se apere. Apoi seniorul zăcu două zile în bandajele de buruieni care-l sugeau, se lăsă înfăşurat din cap până-n picioare şi porunci să fie dus acasă; marşul acesta ţinu trei zile, dar tratamentul violent, care ar fi putut tot atât de bine să-l ucidă, fiindcă-i măcinase toate puterile de apărare a vieţii, păru a fi oprit boala în loc: când ajunseră la ţel, bărbatul cu sângele otrăvit zăcea dogorind de fierbinţeală, însă puroiul nu se extinsese.

Fierbinţeala asta, ca o întinsă ierbărie în flăcări, ţinu săptămâni de-a rândul. În focul ce-l ardea, bolnavul se topi împuţinându-se cu fiecare zi, dar şi sucurile otrăvitoare părură şi ele a se mistui şi evapora. Mai multe nu ştia să spună despre toate astea nici chiar vestitul doftor, şi numai portugheza mai adaose pe deasupra nişte semne misterioase pe uşă şi pat. Într-o zi, când din domnul von Ketten nu mai rămăsese altceva decât o formă de cenuşă moale şi dogoritoare, fierbinţeala căzu brusc cu o treaptă mai jos, ca să mocnească aşa, domoală şi liniştită.

Dacă şi durerile fuseseră ciudate, ca unele împotriva cărora nu te puteai apăra, cele ce urmară fură trăite de bolnav nu ca de un om ce s-ar fi aflat în miezul lor. Dormea mult şi chiar cu ochii deschişi era absent; când însă îi reveni conştiinţa, corpul acesta lipsit de voinţă, cald şi fără putere ca al unui prunc nu mai era al său, iar sufletul acesta slab abia palpitând ca un abur nu mai era nici el al său. Cu siguranţă că şi murise şi aştepta în tot timpul acesta pe undeva, să vadă dacă mai trebuie ori nu să se întoarcă. Nu-şi închipuise niciodată că moartea e aşa de senină; cu o parte a fiinţei lui murise mai dinainte şi se împrăştiase ca un convoi de drumeţi; în timp ce oasele îi mai zăceau încă în pat, iar patul era aici, în timp ce nevasta lui se apleca asupră-i şi el, din curiozitate, pentru variaţie, îi urmărea emoţiile oglindite pe chipul atent, tot ceea ce-i era drag îl

părăsise, luându-i-o cu mult înainte. Domnul von Ketten şi lunatica lui vrăjitoare ieşiseră afară din dânsul şi se îndepărtaseră încetişor: îi mai vedea încă, ştia că din câteva salturi mari i-ar putea ajunge din urmă, numai că ceea ce nu ştia era dacă acum se şi află cu ei, sau mai e încă aici. Toate astea se găseau însă într-o uriaşă mână binevoitoare, care era blândă ca un leagăn şi totodată le cumpănea pe toate, fără a pune mare preţ pe luarea unei hotăriâri. Mâna asta putea să fie a lui Dumnezeu. Era un gând care nu-i insufla îndoieli, dar nici nu-l tulbura; stătea în aşteptare şi nu răspundea la zâmbetul ce se pleca deasupra lui, nici la vorbele duioase.

Apoi veni o zi când ştiu dintr-odată că putea fi ultima, dacă nu-şi concentra toată voinţa, ca să rămână în viaţă, iar aceasta fu ziua în seara căreia îi scăzu febra.

Când simţi sub el această primă treaptă a vindecării, ceru să fie dus zilnic pe micul petec verde ce acoperea ciocul de piatră ce se ridica în aer, neîmprejmuit de ziduri. Înfăşurat în pânzele lui, zăeea acolo în bătaia soarelui. Dormea, şedea treaz, nu ştia ce face din două.

Odată, când se trezi, lângă el se afla lupul, îl privi în ochii tăioşi şi nu izbuti să se mişte. N-a ştiut cât timp a trecut, apoi o văzu alături pe nevasta lui, cu lupul lipit de genunchi. Închise ochii din nou, ca şi când nu s-ar fi trezit de loc. Dar după ce fu dus iar în patul său, ceru să se dea arbaleta. Era aşa de slab, că nu putu s-o încordeze; îl încercă un simţământ de uimire. Făcu semn slujitorului să se apropie, îi dădu arbaleta şi-i porunci: lupul. Slujitorul şovăi, însă el se mânie ca un copil, iar seara blana lupului se găsea întinsă în curtea castelului. Când o văzu şi află abia de la slugi ce se întâmplase, portugheza simţi că îi îngheaţă sângele în vine. Se apropie de patul lui. El zăcea palid ca peretele şi o privi iar, pentru întâia oară, în ochi. Ea râse şi spuse:

— Am să pun să-mi facă din blană o scufie şi am să-ţi sug sângele în timpul nopţii.

Apoi von Ketten îi dădu răvaş de drum clericului, care spusese cândva: „Episcopul se poate ruga lui Dumnezeu, pentru domnia ta

asta-i primejdios", iar mai târziu îl miruise mereu cu sfântul maslu; nu reuşi însă să-l alunge, portugheza se puse la mijloc şi-l rugă să-l mai rabde pe capelan, până ce-şi va găsi alt adăpost. Domnul von Ketten cedă. Era încă slab şi tot mai dormea îndelung pe peticul de iarbă, în soare. Când se trezi iarăşi o dată acolo, îl văzu pe prietenul ei din copilărie. Şedea lângă portugheză, venise din ţara ei de baştină; aici, în nord, semăna cu dânsa. Îl salută pe bolnav cu o bună cuviinţă

I

aristocratică şi rosti vorbe, care, după expresia feţei lui, trebuie să fi fost foarte amabile, în vreme ce von Ketten zăcea în iarbă ca un câine şi era copleşit de ruşine.

Asta fusese poate abia a doua oară; i se mai întâmpla şi acum ca mintea să-i zboare aiurea. A băgat de seamă abia târziu că, fapt ciudat, căciula îi devenise prea mare. Căciula moale de blană, care-i stătuse întotdeauna cam ţeapăn pe cap, îi căzu acum la o uşoară mişcare până la urechi, sprijinindu-se de ele. Erau împreună tot ei trei, iar nevasta lui spuse:

— Dumnezeule, capul ţi s-a făcut mai mic!

Primul lui gând fu că părul i se tăiase probabil prea scurt, numai că în clipa aceea nu-şi aducea aminte când; duse pe furiş mâna la cap, dar părul îi era mai lung decât trebuia, şi neîngrijit, de când căzuse bolnav. Aşadar se va fi lărgit căciula, gândi el, dar căciula era aproape nouă şi cum ar fi putut să se lărgească, în vreme ce şedea nefolosită într-un sipet. O întoarse aşadar pe glumă şi zise că, trăind atâţia ani numai printre oşteni lefegii şi nu în tovărăşia unor cavaleri cultivaţi, ţeasta i se făcuse poate mai mică. Simţi cât de anevoie îi ieşiseră vorbele astea glumeţe din gură, şi apoi, rostind gluma, nu-şi alungase din minte nici întrebarea ce-l frământa, căci e cu putinţă oare ca o ţeastă să devină mai mică? Puterea din vine poate să scadă, grăsimea de sub pielea capului se mai poate topi întrucâtva din pricina fierbinţelii, dar ce rezultă de-aici?! Când şi când se prefăcea că-şi netezeşte părul, că-şi şterge sudoarea, sau căuta să se aplece pe neobservate în umbră

şi-şi cuprindea repede ţeasta între vârfurile a două degete, ca într-un compas de zidar, repeta gestul de câteva ori, în diferite locuri; nu mai încăpea însă nicio îndoială, capul i se micşorase, şi apoi dacă îl pipăia pe dinăuntru cu gândul, era cu mult mai mic şi ca două ceşcuţe puţin adânci îmbucate una cu alta.

Multe lucruri nu le poţi lămuri, dar nu le porţi în spinare şi nu le simţi întotdeauna, atunci când îţi întorci gâtul după doi oameni care vorbesc, în timp ce s-ar părea că dormi. Uitase de mult, afară de puţine cuvinte, limba cea străină; odată însă înţelese fraza: „Nu faci ceea ce vrei. şi faci ceea ce nu vrei”. Tonul părea mai mult stăruitor decât glumeţ, ce voia să spună? Altă dată se aplecă mult pe fereastră, în vâjâitul pârâu-lui; făcea asta adesea acum, ca un joc: larma, înoalcită ca finul smuls de-a valma de vânt, îi astupă urechea, iar când se trase înapoi din surzenie, în auz îi pătrunse stinsă şi îndepărtată convorbirea dintre soţia lui şi celălalt; şi era o convorbire plină de vioiciune, sufletele lor păreau că se simt bine împreună. A treia oară nu făcu altceva decât să-i urmărească pe cei doi, care obişnuiau ca seara să mai coboare o dată în curte; când treceau pe lângă făclia de deasupra scării exterioare, umbrele lor trebuiau să cadă pe coroanele copacilor; se aplecă repede înainte, atunci când se întâmplă asta, dar în frunziş umbrele se contopiră de la sine în una singură. Oricând altă dată ar fi încercat să-şi alunge otrava din trup cu caii şi slugile, sau s-o stingă în vin. Dar capelanul şi copistul înfulecau şi beau în aşa fel că vinul şi mâncarea li se scurgeau pe la col tul gurii, iar tânărul cavaler le vântura râzând caua pe la nas, aşa cum aţâţi între ei câinii. Lui Ketten îi făcea silă vinul pe care-l turnau în ei bădăranii ăştia spoiţi cu o pospăială scolastică. Vorbeau despre împărăţia de o mie de ani, despre probleme doftorale şi-şi povesteau istorii deşănţate de aşternut; în nemţeşte şi în latina bisericească. Un umanist aflat în trecere făcea pe tălmaciul, când era nevoie, între graiul acesta străin şi cel al portughezei; îşi scrântise piciorul şi şi-l vindeca vârtos aici.

— A căzut de pe cal, când a ţâşnit pe lângă el un iepure, se vârî în vorbă copistul, zeflemitor.

— I s-a părut că-i un balaur, spuse pe un ton de batjocură şi dezgust domnul von Ketten, care şedea acolo şovăind.

— Şi calului aşijderea! urlă capelanul castelului, altminterea n-ar fi săirit aşa: Magistrul are aşadar ă mai multă înţelegere decât domnul chiar pentru o minte de cal.

Beţivanii izbucniră în hohote, râzând de domnul von Ketten. Acesta îi privi, se apropie cu un pas şi-l lovi în faţă pe capelan. Era un flăcău dolofan de la ţară, se înroşi până în creştet, apoi se făcu palid de tot şi rămase locului. Tânărul portughez se ridică zâmbind şi ieşi să-şi caute prietena.

— De ce n-ai vârât pumnalul în el?! şuieră umanistul-iepure, când rămaseră singuri.

— E tare cât doi tauri, răspunse capelanul, iar învăţătura creştinească se arată cu adevărat potrivită, ca să-ţi dea mângâiere într-o asemenea împrejurare.

În realitate, însă, domnul von Ketten era încă: foarte slab, şi mult prea încet se reîntorcea viaţa în el; nu putea găsi a doua treaptă a vindecării.

Străinul nu-şi văzu mai departe de drum, iar tovarăşa lui de joacă înţelegea rău aluziile stăpânului. De unsprezece ani ea îşi aşteptase soţul, vreme de unsprezece ani acesta fusese iubitul faimei şi al fanteziei, acum umbla de colo până colo prin casă şi prin curte şi, descărnat de boală, arăta grosolan rău alături de tinereţe şi de politeţea de curte. Nu-şi prea bătea capul cu asemenea gânduri, dar se cam săturase de ţara aceasta care-i făgăduise lucruri de nespus şi, tocmai fiindcă i se făceau mutre, nu se putea hotărî să-l lase să plece pe tovarăşul de joacă, un om ce-i amintea miresmele patriei şi avea nişte idei care te puteau înveseli. Nu avea ce să-şi reproşeze; de câteva săptămâni devenise cam superficială, dar asta-i făcea bine şi uneori simţea că obrazul îi străluceşte iară ca în anii de altă dată. O ghicitoare, întrebată de domnul von Ketten, îi prezise:

— O să vă faceţi sănătos numai după ce-o să făptuiţi ceva –, dar când el stărui să-i spună ce faptă va fi aceea, femeia tăcu,

încercă să scape de el şi declară în cele din urmă că nu reuşeşte să afle ce.

S-ar fi priceput oricând să pună capăt ospitalităţii cu un gest subţire, în loc s-o reteze brutal, şi-apoi sfinţenia vieţii şi a ospitalităţii nu erau o piedică de netrecut pentru un om care fusese ani de-a rândul oaspetele nepoftit al duşmanilor săi, dar slăbiciunea în care-l ţinea convalescenţa îl făcea de astă dată aproape mândru că se simte neajutorat; o asemenea prudenţă vicleană i se părea nu mai de soi decât copilărească isteţime verbală a tânărului. I se întâmpla ceva straniu, în ceaţa în care-l ţinea învăluit boala, făptura soţiei lui îi apărea mai gingaşă decât ar fi trebuit să fie; îi apărea întocmai ca odinioară, când îl uimea faptul că uneori o regăsea mai îndrăgostită de el decât de obicei, deşi absenţa lui nu putea fi un motiv pentru aşa ceva. N-ar fi putut spune măcar dacă era vesel sau trist; întocmai ca în zilele în care se aflase în adânca apropiere a morţii. Nu izbutea să facă o mişcare. Când se uita în ochii soţiei sale îl întâmpina o privire tăioasă, ca ascuţită proaspăt; acoperiţi de propria lui imagine, ochii aceştia nu îngăduiau privirii lui să pătrundă în ei. Simţea că trebuie să se întâmple o minune, fiindcă altminteri nu se întâmpla nimic, iar destinului nu-ţi este îngăduit să-i porunceşti să vorbească, atunci când vrea să tacă, ci se cuvine să-ţi ascuţi auzul, pentru cele ce au să vină.

Într-o zi, urcând împreună la castel, găsiră în faţa porţii pisicuţa. Şedea în faţa porţii, ca şi când n-ar fi vrut să treacă peste zid pisiceşte, ci să intre ca oamenii, se cocoşă de bun-venit şi se frecă de rochia şi de cizmele marilor făpturi uimite altminteri fără niciun motiv de prezenţa ei acolo. Fu lăsată să intre, dar asta se întâmpla întocmai ca şi când ar fi fost primit un oaspete, şi chiar a doua zi se arătă că fusese adoptat probabil un copilaş, nu o oarecare pisică: aşa se purta gingaşul animal, care nu pornea pe urma desfătărilor de prin pivniţe şi poduri, ci se ferea să părăsească fie şi pentru o clipă societatea oamenilor. Şi avea darul de a revendica timp pentru ea, ceea ce era de-a dreptul de neînţeles, fiindcă la castel se găseau totuşi atâtea alte animale, mai nobile, iar

oamenii aveau mult de lucru şi cu ei înşişi; explicaţia sta poate tocmai în aceea că aceşti oameni trebuiau să-şi coboare ochii, ca să se uite la mica fiinţă, care se purta cu toată modestia şi era niţeluş mai liniştită, aproape că s-ar fi putut zice mai tristă şi mai gânditoare decât se potrivea unei pisicuţe. Se juca, aşa cum ştia că se aşteaptă oamenii de la un pui de pisică, se căţăra în poală şi-şi dădea în chip vădit osteneala să fie prietenoasă cu oamenii, dar puteai să simţi că nu era cu toată v mintea acolo; şi tocmai asta, acest ceva care lipsea unei pisicuţe obişnuite, era ca o a doua fiinţă, o fiinţă de altundeva sau un nimb tăcut, care o înconjura, fără ca vreunul să fi avut curajul să exprime lucrul acesta. Portugheza se înclina cu gingăşie deasupra micuţei făpturi, care şedea pe spate în poala ei şi-şi repezea ca un copil ghearele minuscule după degetele ei jucăuşe, tânărul prieten se apleca zâmbind şi adânc deasupra pisicii şi a poalei, iar domnului von Ketten jocul acesta amuzant îi amintea boala lui pe jumătate biruită, ca şi când boala, împreună cu blândeţea morţii, s-ar fi întrupat în micul trupuşor de animal, nu numai în el, ci şi între ei. Un slujitor spuse:

— Asta are râie.

Domnul von Ketten se miră că nu băgase de seamă şi el; slujitorul repetă:

— Trebuie omorâtă numaidecât.

Între timp, pisicuţei i se dăduse un nume luat din una dintre cărţile de poveşti. Se făcuse încă mai blândă şi mai răbdătoare. Acum se putea vedea că e bolnavă îşi slăbise într-un chip bătător la ochi. Se odihnea mereu mai mult în poală de truda treburilor lumii, iar micile ei gheare se ţineau strânse cu o teamă gingaşă. Pisicuţa începu acum să cerceteze cu privirea pe unul şi pe altul; pe palidul Ketten şi pe tânărul portughez, care şedea aplecat şi nu-şi întorcea privirea de la ea, sau de la respiraţia poalei, în care stătea ea. Îi privea, ca şi când ar fi vrut să-şi ceară iertare că tot ceea ce pătimea, într-o tainică întruchipare, pentru ei toţi avea să fie oribil. Atunci începu martiriul ei.

Într-o noapte începură vărsăturile, pisica vărsă până

dimineaţa; când se lumină de ziuă, era sleită de puteri şi năucită, ca şi când ar fi primit numeroase lovituri în cap. Poate însă că bietei pisicuţe flămânde i se dăduse, în zelul dragostei, prea mult să mănânce, totuşi după aceea nu mai putu rămâne în odaia de culcare şi fu trimisă la băieţi, în clădirea administraţiei. Dar după două zile băieţii se plânseră că starea pisicii nu s-a îmbunătăţit, şi probabil că în timpul nopţii o şi azvârliseră afară. Acum nu numai că vărsa, dar se şi scăpa pe ea, murdărea totul. Asta era o grea încercare, între nimbul ei abia vizibil şi murdăria soarboasă; se luă hotărârea – între timp se aflase de unde venise – să fie dusă înapoi acolo; era o casă ţărănească, jos la râu, aproape de poalele muntelui. S-ar fi putut spune astăzi că o redaseră comunităţii natale şi nu voiau nici să se socotească răspunzători de tsoj îi JE mţ Euatsixa Ereoţ ui SJ-ED ruo. ne ajubţ – oq Euiiţin EI Bs Esinqzi tij-T BJEIE ipiui SSBUIEJ

3S BS 31Jn3 UI IS_3J Eiqai EIBOSN O 3 p ţizppui EAEJS BEJ no Eapas uai-a-i găsisjys as ButQ aţuiiu ssejduiiţui as nu îs isos EJESS JBQ uaitsucă muuiop ipuia as – ppn J-BS 3 inqo. Îi piE-ap BJB3 stă Buid EZESIJB dapui [-nu EDBQ

BJoanpuiuib înjnţ ui ssrijoq as SJSD – El ap Ejodna Q Ăżajdunţui as ES E_3SE să îs ţi. i – nuibţ Bmqa. i,} uina JEP pie ssasni muuiag – TUJA – no un piu BJISES nu is lui io ET BJE – ţin as mip2 BSUIJ tram Dot ad EJSSEUIE – Ezaq Snţiod na în\i\ – ui as U3 ip) UOA muuuop Edip Eauauiase o-jţ – uj – aţied O-J_4UJ sizaid neţin as ts jrubd neşijjqz îşi ajEOiaid ui neaidoad as apleos EIBJE as 3JBD ad Eqjbi ap aptă un pup is pup nEO-auumpe nuna JEQ „Conf reatnd IEUI a; nu ajea na Eţnaisid puispn mioţijnts asnaei autq Ba nbasbS îsaiuiiu nea-uits nu iiidtoo revin – isisui p m² BAaa asu – aici: EiiqEUiudxaui BUIA O ap i-ESBdE neaţuxis as lito} n [) – Espn asosnj B3 neits uto; nQ – ajeq – s-iţui o pui a «nd nu luauni-j – njbdsip înţeuriue iz Enop E JET inj EIEpo uj Baisid Bnţ jmoaifnig aut} ET o-ET – inj

— Njoţithrs Esajpb as Ezaq Sniloj – isai îs tppţu as HIJEA Ea

qre asnaei ag uaip-j UOA inuuiop ajds aiuiăud Eţepoap EJSSJEOIUI îşi uto} na pun; E-ig aţiEOiu Eţ ajEUuiepuoa ţ-Eudojd HISOJ ŢI re-is Bajed Ea Eisajduii nă E tsnsui p i un unui} i [E aţeod as nu: 3JES puspud asuds 11 ţodib aţidsi pun E_4E1 ui Ba îndea Buipui îşi înzaq SniJOJ „Bspn ainqajţ: insiioi Esunds ux\ Eauaab} apqjcă spdaj IS-BS luzejpur, nu B_3Bp JEiqo. e ’nou uip ESIEI/UI

ceva, nici să se facă de râs; dar cu toţii simţeau mustrări de conştiinţă, trimiseră odată cu ea lapte şi puţină carne, chiar şi bani, pentru ca ţăranii, la care murdăria nu lânsemna cine ştie ce, să-i poarte bine de grijă. Cu toate acestea, slugile clătinară din cap în legătură cu purtarea stăpânilor lor.

Argatul care o dusese în vale povesti că pisi-cuţa fugise după el la înapoiere şi că trebuise să se întoarcă încă o dată; după două zile, pisica era din nou la castel. Câinii se feriră din calea ei, argaţii nu se încumetară, din pricina stăpânilor, s-o alunge, iar când aceştia o văzură se ajunse tacit la părerea că acum nimeni nu mai voia s-o împiedice să moară aici sus. Era slabă de tot şi-şi pierduse luciul părului, dar părea că învinsese boala ce isca scârbă, iar trupul i se împuţina abia vizibil. Au urmat două zile, pline încă o dată din prisos cu cele ce fuseseră până atunci: colindări încete, sfioase prin adăpostul în care o îngrijeau; zâmbete distrate cu lăbuţele, atunci când le azvârlea după o bucăţică de hârtie ce era făcută să dănţuiască în faţa ei; uneori, o uşoară clătinare din pricina slăbiciunii, deşi se sprijinea pe toate cele patru picioare, iar a doua zi căzu când şi când într-o rână. La un om această agonie n-ar fi apărut atât de ciudată, dar la un animal dădea impresia unei umanizări. O priveau aproape cu evlavie; niciunul dintre aceşti trei oameni, fiecare în situaţia lui deosebită, n-a rămas cruţat de gândul că propriul său destin se întruchipase în această pisicuţă pe jumătate desprinsă de cele pământeşti. Dar a treia zi începură iar vărsăturile şi murdăria. Slujitorul se ceva uşor ca o joacă. Să înşeueze caii, să încătărămeze platoşa, să tragă o spadă, muzica aceasta a vieţii lui i se părea acum disonantă; lupta îi apărea ca o

mişcare străină şi fără înţeles, chiar şi drumul scurt al unui pumnal i se arăta ca o cale nesfârşit de lungă, pe care te usucă arşiţa. Dar nici. suferinţa nu-i stătea în fire; simţea că nu se va însănătoşi niciodată pe de-a-ntregul, dacă nu se va smulge din impasul acesta. Iar alături de cele două alternative, i se impunea treptat altceva: în copilărie voise mereu să se caţere pe inaccesibilul perete de stâncă de sub castel, era un gând absurd, de sinucigaş, dar pentru el se investise ou un simţământ tulbure, ca o hotărâre a lui Dumnezeu sau ca o minune apropiată. Nu el, ci micuţa pisică de pe lumea cealaltă, i se părea, ar fi putut să se reîntoarcă pe drumul acesta. Îşi clătina râzând încet capul, ca să şi-l simtă pe umeri, dar, făcând asta, îşi dădu seama că se află departe, jos, pe drumul pietros ce cobora la vale de la castel.

Ajuns în adâncime, la râu, făcu o cotitură; peste blocurile printre care curgea apa, apoi printre tufişuri, în sus, spre perete. Luna desena cu puncte de umbră micile scobituri, în care putea să ai vâre degetele de la mâini şi picioare. Deodată o piatră se desprinse de sub piciorul lui; resimţi zguduitura bruscă în tendoane, apoi în inimă. Ketten ascultă cu atenţie; i se păru o veşnicie plină când piatra izbi apa; lăsase pesemne în urmă cel puţin o treime din perete. Atunci se trezi, acesta fu sentimentul său acut din acea clipă, şi-şi dădu seama ce făcuse. Jos nu putea ajunge decât un mort, iar pe culmea zidului dia voiul. Pipăi căutând deasupra lui. La fiecare apucătură, viaţa îi stătea agăţată de cele zece cureluşe ale tendoanelor de la degete; sudoarea îi ţâşnea din frunte, corpul îi era străbătut de dogoare, nervii îi deveniseră parcă nişte fire de piatră; dar ciudat simţământ, în această luptă cu moartea vigoarea şi sănătatea începură să-i curgă prin mădulare, ca şi când i s-ar fi reîntors din afară în trup. Iar faptul de necrezut se întâmplă; mai trebui să ocolească sus încă o streaşină; apoi braţul i se încolăci de barele unei ferestre. Ar fi fost desigur cu neputinţă să te arăţi ieşind din adâncime altundeva decât în faţa acestei ferestre; ştia însă unde se găseşte; îşi făcu vânt înăuntru, se aşeză pe prichici şi-şi lăsă picioarele să-i atârne în interior. Odată cu puterea i se

reîntorsese şi sălbăticia. Îşi trase sufletul. Pumnalul de la şold nu şi-l pierduse. I se păru că patul e gol. Aşteptă însă până când inima şi plămânii i se liniştiră cu totul. În timpul acesta îi deveni mereu mai limpede că era singur în odaie. Se furişă până la pat; în noaptea asta nu se culcase nimeni în el.

Domnul von Ketten se strecură prin odăi, coridoare, uşi, pe care nimeni nu le-ar fi găsit, din prima dată, dacă n-ar fi fost condus, către odaia de dormit a soţiei lui. Trase cu urechea şi aşteptă, dar nu auzi nicio şoaptă trădătoare. Se furişă înăuntru; portugheza respira blând în somn; se aplecă prin colţurile întunecate, pipăi pereţii, iar când se strecură iar afară din odaie, aproape că-i venea să cânte de bucurie, văzându-şi bănuiala dezminţită. Scotoci prin castel, dar duşumelele şi lespezile şi începuseră să trosnească sub pasul lui, ca şi când s-ar fi aflat în căutarea unei surprize plăcute. În curte îl strigă un slujitor, vrând să ştie cine-i. Întrebă unde e oaspetele. A plecat călare, răspunse slujitorul, la răsăritul lunii. Domnul von Ketten se aşeză pe o stivă de lemne pe jumătate descojite, iar straja se minună cât de mult stă acolo. Deodată îl năpădi convingerea că, dacă ar intra acum din nou în camera portughezei, ea n-ar mai fi acolo. Bătu cu putere şi intră; tânăra femeie sări în sus speriată, de parcă s-ar fi aşteptat la asta în vis, şi îl văzu îmbrăcat în faţa ei, aşa cum plecase. Nu era nimic dovedit şi nimic infirmat, dar ea nu puse nicio întrebare, iar el n-ar fi putut să întrebe nimic. Trase în lături draperia grea de la fereastră, iar în odaie pătrunse de jos perdeaua vâjâitului, dincoace de care se născuseră şi mureau toţi cei din familia Catene.

— Dacă Dumnezeu a putut să se facă om, poate să se facă şi pisică, spuse portugheza, iar el ar fi trebuit să-i acopere gura cu mâna, fiindcă rostise o blasfemie, dar ei ştiau că niciun sunet nu răzbătea în afară dintre aceste ziduri.

TONKA

I

LÂNGĂ UN ZĂPLAZ. O PASARE CÂNTA. SOARELE se şi pitise pe undeva după tufişuri. Pasărea amuţi. Se lăsase seara.

Ţărăncuţele veneau cântând peste câmpuri. Ce amănunte! E oare un lucru de nimic atunci când asemenea amănunte se anină de un om? Ca scaiul!? Asta a fost Tonka. Nemărginirea picură câteodată în stropi.

Dintre cele ce-l înconjurau făcea parte şi calul, calul roib pe care-l legase de-o salcie. Era în anul când îşi făcea serviciul militar. Nu întâmplător a fost chiar în timpul serviciului militar, fiindcă niciodată nu te simţi atât de sărăcit de tine însuţi şi de toate ale tale ca în această perioadă a vieţii, când o forţă străină îţi suge parcă până şi măduva din oase. Niciodată nu te afli mai în bătaia tuturor vânturilor ca în această perioadă.

Dar oare a fost chiar aşa? Nu, asta le-a potrivit el abia mai târziu. Totul se preschimbase într-o poveste; acum nu mai putea deosebi adevărul de fantezie. În realitate, atunci când o cunoscuse, locuia totuşi la mătuşa ei. Verişora Julie venea şi ea uneori în vizită. Da, aşa fusese. Pe-atunci se minuna că poate să stea la aceeaşi masă cu verişoara Julie şi să-i împingă în faţă o ceaşcă de cafea, fiindcă fata asta era de ocara tuturor. Se ştia cât de uşor poţi s-o agăţi şi s-o aduci chiar în aceeaşi seară în odaia ta: nu refuza să se ducă nici în casele codoaşelor, iar altminteri nici nu avea alte mijloace de existenţă. Pe de altă parte, tot rudă îţi rămânea, chiar dacă nu-i încuviinţai purtarea; oricât ar fi fost de uşuratică, nu-ţi stătea la îndemână să-i refuzi pur şi simplu un loc la masă, mai cu seamă că se arăta destul de rar. Poate că un bărbat ar fi făcut tărăboi, pentru că bărbaţii citesc ziare sau sunt membrii unor asociaţii cu ţeluri precise şi au mereu guşa plină de vorbe mari, dar mătuşa se mulţumea de fiecare dată cu câteva remarci muşcătoare, însă numai după ce pleca Julie, iar cât ţinea masa, trebuia să râzi cu ea, fiindcă era o fată plină de haz şi mai la curent decât oricine cu cele ce se întâmplau în oraş. Aşadar, chiar dacă te uitai la ea cruciş, o prăpastie nu te despărţea de dânsa; o punte de legătură tot dăinuia.

La fel se întâmpla şi cu femeile din închisoare; cele mai multe erau tot prostituate, iar aşezământul a şi trebuit să fie mutat curând

în altă parte, fiindcă multe rămaseră însărcinate deodată în timpul detenţiunii – din pricina noilor construcţii, unde cărau mortar pentru deţinuţii care lucrau ca zidari. Femeile acestea erau plasate şi pentru treburi gospodăreşti, spălau, de pildă, foarte bine şi erau mult căutate de oamenii cu mijloace modeste, fiindcă li se plătea puţin. Bu mea Tonkăi le chema şi ea în zilele de spălat, li se dădea cafea şi franzeluţe, iar pentru că toată lumea lucrase în casă laolaltă, se lua şi gustarea de dimineaţă împreună, şi nimeni nu se speria de asta. La prânz trebuia să fie conduse înapoi la închisoare de către un însoţitor, aşa cerea regulamentul, iar treaba asta fusese încredinţată de obicei Tonkăi, încă de pe când era o copiliţă, mergea sporovăind alături de ele şi nu se ruşina nicidecum de tovărăşia lor, deşi femeile purtau basmale albe, uşor de recunoscut de departe, şi îmbrăcămintea cenuşie a închisorii. Asta s-ar putea numi o nechibzuinţă, o nechibzuinţă să laşi o făptură tânără, sărmană, expusă unor influenţe ce trebuie evitate; dar când, la şaisprezece ani şi tot lipsită de sfială, Tonka glumea cu verişoara Julie, mai poţi spune că o făcea din ingenuitate, sau pentru că îşi şi pierduse simţul delicat pentru pudoare? Chiar dacă din nevinovăţie, cât era totuşi de caracteristic!

Nu trebuie trecută cu vederea nici casa. Avea cinci ferestre către stradă – rămăsese împlân-tată între case noi mult mai înalte – şi o aripă dosnică, acolo locuia Tonka împreună cu mătuşa ei, de fapt o vară mult mai în vârstă şi băiatul acesteia, de fapt un copil nelegitim, deşi dintr-o legătură pe care ea o luase tot atât de în serios ca pe o căsnicie, şi cu o bunică, în realitate nu bunica, ci sora acesteia, iar mai înainte locuise acolo şi un frate adevărat al mamei ei decedate, care însă se prăpădise şi el de tânăr, şi toţi aceştia într-o singură odaie cu bucătărie, în vreme ce în faţă cele cinci ferestre cu perdele arătoase ascundeau nici mai mult nici mai puţin decât un lăcaş rău famat, unde îşi dădeau întâlnire cu bărbaţi nevestele uşuratice ale unor mici burghezi, dar şi profesioniste. Ai casei se făceau că nu bagă în seamă cele ce se petreceau în faţă, ba chiar, ca să evite orice sfadă cu ea, o şi salutau pe codoaşă, o

muiere groasă care ţinea foarte mult să treacă drept o persoană respectabilă şi care avea o fiică de vârsta Tonkăi. Pe fiica asta a dat-o internă la o şcoală bună, o punea să ia lecţii de pian şi franceză, îi cumpăra rochii frumoase şi o ţinea cu grijă departe de cele ce se întâmplau în locuinţă; avea

O inimă simţitoare, iar asta îi uşura meseria, fiindcă ştia că e ruşinoasă. La început, Tonkăi

I se îngăduise să se joace din când în când cu fata asta şi atunci intrase în locuinţa din faţă, care la asemenea ceasuri era nefrecventată şi arăta nemaipomenit de mare, ceea ce i-a lăsat Tonkăi pentru toată viaţa o impresie de lux şi distincţie, pe care abia el avea s-o reducă la adevărata dimensiune. De altminteri, ea nu era cu totul îndreptăţită să se numească Tonka, ci Antonia, numele german ce i se dăduse la botez, în vreme ce Tonka e prescurtarea formei cehe de alintare Toninka; pe uliţele acestea se vorbea un amestec ciudat al celor două limbi.

Dar ce rost au asemenea gânduri?! În ziua aceea ea stătea totuşi lângă un gard, în faţa golului întunecat al uşii unei căsuţe, cea dintâi din sat pe drumul dinspre oraş, purta cizmuliţe cu şireturi, ciorapi roşii şi fuste multicolore, largi, ţepene, în timp ce vorbea părea că se uită la luna palidă aninată deasupra lanului de grâu secerat, dădea răspunsuri iuţi, sfioase, râdea, se simţea sub ocrotirea lunii, iar vântul sufla atât de molcom peste mirişti, de parcă ar fi trebuit să răcească o ciorbă. În vreme ce se întorceau călare spre casă, îi mai spusese râzând camaradului său cu termen redus, baronul Mordansky:

— Mi-ar plăcea să mă încurc cu o fetişcană ca asta, dar mi se pare prea primejdios; ca să mă aperi de sentimentalism, ar trebui să-mi promiţi că vei juca rolul de prieten al casei.

Mordansky, care apucase să lucreze mai înainte, din buna lui voie, în fabrica de zahăr a unchiului său, îi povestise despre recoltarea sfeclei, la care munceau pe ogoarele fabricii sute de asemenea fete de la ţară şi trebuiau să se supună întru totul, docile ca sclavii negri, vătafilor de pe moşie şi ajutoarelor lor. E mai presus

de orice îndoială că o dată pusese capăt unei asemenea discuţii cu Mordansky, fiindcă vorbele lui îl jigneau, dar asta nu se întâmplase totuşi atunci, fiindcă ceea ce i se impunea ca o amintire era din nou hăţişul de spini ce i se învălmăşise mai târziu în cap. În realitate pentru prima oară o văzuse pe „Ring”, strada principală cu frunzare de piatră, unde ofiţerii şi domnii din administraţia de stat stau de vorbă pe la colţuri, studenţii şi tinerii vânzători de prăvălie bat caldarâmul în sus şi în jos, fetele se plimbă braţ la braţ câte două şi câte trei, după ora de închidere a magazinelor, iar cele mai curioase chiar şi în pauza de prânz, câteodată vreunul dintre avocaţi se strecoară agale şi salutând, nu lipsesc nici câte un demnitar al oraşului sau un fabricant de vază, ba chiar nici doamnele, al căror drum spre casă după cumpărături duce tocmai pe acolo. Pe Ring privirea ei îi izbise dintr-odată ochii, o privire veselă, doar pentru o clipită şi ca o minge care zboară din nebăgare de seamă în obrazul unui trecător, urmată numaidecât de o uitătură în altă parte şi de o expresie de nevinovăţie simulată. Se întorsese iute, fiindcă se gradase că avea să urmeze chicotitul, dar Tonka îşi vedea de drum cu capul drept înainte, aproape înspăimântată; o însoţeau alte două fete, era mai înaltă decât ele, iar chipul ei, fără a fi frumos, avea un aer limpede şi hotărât. Acest chip era lipsit de expresia de supunere, de şireată feminitate, care acţionează numai la poruncă; gura, ochii, nasul nu aveau nimic provocator, meritau totuşi să le priveşti, deşi nu fermecau decât prin sinceritatea lor şi prin prospeţimea ce se revărsa asupra întregului. Era straniu că o privire atât de voioasă avea în ea un fel de vârf de săgeată, care părea că-i pricinuise ei însăşi durere.

Acum lucrurile erau limpezi. Aşadar, ea lucra pe atunci la magazinul de postavuri, un magazin mare care angajase pentru depozitele sale multe fete. Trebuia să stea cu ochii pe baloturile de stofe şi, când se cerea un model, să-l găsească întocmai, iar mâinile ei, iritate de perii fini ai postavurilor, erau întotdeauna puţin umede. Nu era nimic de vis în asta: avea o faţă sinceră. Dar se mai găseau acolo cei doi fii ai patronului postăvăriei, iar unul dintre ei

avea o mustaţă ca de veveriţă, cu vârfurile răsucite în sus, şi întotdeauna ghete de lac; Tonka povestea cât era el de distins, câte perechi de ghete avea şi că în fiecare seară îşi întindea pantalonii între două scânduri apăsate de nişte pietre grele, ca să le menţină dunga.

Iar acum, pentru că zărea limpede prin ceaţă ceva din realitatea celor ce-au fost, i se ivi în amintire şi zâmbetul, zâmbetul sceptic, silit, plin de compătimire şi dispreţ al mamei lui. Acest zâmbet era ceva real. Parcă spunea: Doamne, toată lumea ştie, magazinul ăsta…?! Dar deşi Tonka atunci când o cunoscuse fusese încă fecioară, zâmbetul acesta, ascuns sau disimulat cu ipocrizie, îi reapăruse în multe din coşmarurile lui chinuitoare. Poate că zâmbetul nu va fi avut niciodată un anume sens; nici chiar acum nu era sigur de asta. Şi-apoi chiar în noaptea nunţii există cazuri când nu poţi să fii sigur, ca să zicem aşa ambiguităţi fiziologice, când natura însăşi nu oferă dovezi foarte clare, iar în clipa când lucrul acesta îi reveni în memorie, ştiu: până şi cerul era împotriva Tonkăi.

II

A fost o nechibzuinţă din partea lui s-o aducă în casă pe Tonka, în calitate de îngrijitoare şi însoţitoare a bunicii. Pe-atunci era încă foarte tânăr şi urzise un mic şiretlic; cumnata mamei lui o cunoştea pe mătuşa Tonkăi, care lucra ca lenjereasă în „casele bune”, iar el orânduise lucrurile în aşa fel, încât tocmai ea să fie întrebată dacă nu ştie cumva o fată, şi aşa mai de-departe. Fata urma să rămână pe lângă bunica, a cărei izbăvire era aşteptată în doi, trei ani, iar în afară de leafă avea să-şi aibă partea şi din moştenire.

Între timp, însă, se succedaseră câteva mici întâmplări. Aşa, de pildă, într-o zi ieşi cu ea, după unele treburi; pe stradă se jucau nişte copii, şi privirea amândurora căzu deodată pe chipul unei fetiţe mici, care urla şi se zvârcolea ca un vierme încolo şi încoace, luminată violent de soare. Lui, limpezimea neîndurătoare cu care cădea lumina i se păru o pildă a vieţii şi totodată a morţii, din apropierea căreia veneau. Tonka însă nu spuse decât că „îi sunt

dragi copiii"; se aplecă glumind şi mângâind-o pe micuţă, găsea probabil că priveliştea e hazlie şi-atâta tot, oricât s-a străduit el să-i arate că dincolo de această priveliştе se mai ascundea ceva. Din orice parte se apropia, în cele din urmă se pomenea întotdeauna în faţa aceleiaşi opacităţi a spiritului ei; Tonka nu era proastă, dar ceva o împiedica parcă să fie isteaţă, şi pentru prima dată el simţi pentru ea acea compătimire neţărmurită, atât de greu explicabilă.

Altă dată o întrebă:

— De când eşti de fapt în serviciu la bunica, domnişoară? Iar după ce ea îi răspunse, adăugă: Aşa? E vreme lungă, dacă-i vorba s-o petreci în preajma unei bătrâne.

— Oh! făcu Tonka. Îmi văd de treabă cu dragă inimă.

— Ei, mie îmi poţi spune fără teamă şi contrariul, îmi închipui cât de bine trebuie să se simtă acolo o fată tânără.

— Fiecare îşi face datoria, răspunse Tonka, roşind.

— Ne facem datoria, foarte bine, dar mai dorim şi altceva de la viaţă?

— Da.

— Şi obţii ceea ce doreşti?

— Nu.

— Da – nu, da – nu, el deveni nerăbdător, ce-nseamnă asta? Cel puţin ocăreşte-ne niţel! Băgă de seamă că ea se lupta cu răspunsurile, pe care le lepăda mereu în ultima clipă de pe buze, şi asta îl făcu să-i fie brusc milă de ea. Poate că nu mă înţelegi, domnişoară, eu nu gândesc nimic rău despre bunică-mea, asta nu; e şi ea o biată femeie, dar acum privesc lucrurile din alt unghi de vedere, aşa-i felul meu. Le privesc din unghiul dumitale de vedere, iar privite aşa cele de-acolo sunt un morman de scârboşenii. Acum mă-nţelegi?

— Da, spuse domnişoara încet şi se roşi până în vârful urechilor. V-am înţeles şi mai dinainte. Numai că n-am cuvinte s-o spun.

Atunci el izbucni în râs.

— Asta-i ceva ce încă nu mi s-a întâmplat niciodată: să nu pot

spune ceva! Acuma, însă, vreau să ştiu exact ce-ai vrea să-mi răspunzi, am să te ajut. Se-ntoarse cu totul spre ea, ceea ce o făcu să se simtă şi mai stingherită. Deci să-ncepem: îndeplinirea asta liniştită, monotonă a datoriei, zi de zi după acelaşi program îţi face poate plăcere? Da?

— Oh, nu ştiu, zău, ce vreţi să spuneţi; eu îmi fac datoria cu dragă inimă.

— Cu dragă inimă, bine. Dar afară de asta, nicio dorinţă? Există oameni care n-au nicio altă năzuinţă în afară de munca lor de fiecare zi.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Dorinţe, vise, ambiţii, asta vreau să spun; o zi ca asta te lasă cu totul nepăsătoare?

Era între zidurile oraşului o zi plină de vibraţii şi de mierea primăverii. Acum râse domnişoara:

— Nu. Asta nu.

— Asta nu? Atunci poate că ai vreo preferinţă pentru odăile cu perdele trase, pentru vorbirea în şoaptă, pentru mirosul flacoanelor cu medicamente şi altele de-astea? Există şi asemenea oameni, domnişoară, dar cum văd de pe faţa dumitale, nici de data asta n-am nimerit-o.

Domnişoara Tonka dădu din cap şi-şi lăsă colţurile buzelor puţin în jos – exprimând o sfioasă ironie sau numai stinghereală. Dar el nu-i dădu pace:

— Vezi, cum mă înşel, cât de caraghios mă fac în faţa dumitale cu presupunerile mele greşite: asta nu-ţi dă curaj? Ei, atunci?

În sfârşit îşi deschise sufletul. Încet. Cu şovăieli. Căutând cuvintele, ca şi când ar fi trebuit să lămurească ceva foarte greu de înţeles.

— Trebuia să-mi câştig şi eu pâinea. Ah, cel mai simplu lucru din lume!

Ce dobitoc subtil fusese şi ce veşnicie de stâncă se afla în acest răspuns banal.

Ieşise încă o dată, fără ştirea nimănui, să se plimbe cu Tonka; în zilele ei libere, de două ori pe lună, făceau excursii; era vară. Când se lăsa seara, simţeai aerul tot atât de cald ca mâinile şi obrazul, iar dacă închideai ochii în mers aveai impresia că te desprinzi de pământ şi zbori într-o lume fără hotare. Îi descrise Tonkăi această senzaţie, şi pentru că ea izbucni în râs, o întrebă dacă înţelege. Oh, da.

Dar cum era neîncrezător, îi ceru să descrie simţământul cu propriile ei cuvinte; ea nu fu în stare.

Atunci înseamnă că nici n-a înţeles.

Ba da – şi dintr-odată: hai să cântăm.

Numai asta nu! Ba da! Se dondăniră o vreme, în cele din urmă începură să cânte, aşa cum se dă la iveală un corp delict sau se face o descindere la faţa locului. Încântător de fals şi dintr-o operetă, dar din fericire fata cânta încet, iar el primi cu bucurie acest mic semn de neaşteptată delicateţe. Cu siguranţă, îşi spuse, Tonka a fost o singură dată în viaţa ei la teatru, iar de atunci muzica asta jalnică a rămas pentru ea o chintesenţă a paleirii existenţei. Însă până şi aceste câteva melodii nu le ştia decât din auzite de la fostele ei prietene de la magazin.

Oare îi plăceau cu adevărat? îl supăra tot ceea ce o mai lega în vreun fel oarecare cu magazinul.

Tonka nu ştia nimic mai mult, nici chiar dacă muzica asta e frumoasă sau stupidă; îi trezea doar dorinţa de a apărea şi ea odată pe scena teatrului şi de a-şi da toată silinţa să-i facă pe oameni fericiţi ori nefericiţi. Era nemaipomenit de ridicol s-o priveşti pe buna Tonka fredonând, el îşi pierdu în aşa măsură cheful, încât cântecul lui se transformă repede într-un mormăit. Tonka se întrerupse brusc; părea că simte şi ea ridicolul situaţiei, îşi continuară un răstimp drumul în tăcere, până când Tonka se opri locului şi spuse:

— Nu m-am gândit de loc la asta, când am vrut; să cântăm.

Şi pentru că ochii lui îi răspunseră cu un mic semn de bunătate, ea începu iarăşi să cânte, dar de data aceasta erau cântece populare din ţara ei. Păşiră mai departe, iar aceste melodii

simple te întristau ca zborul unor fluturi albi în bătaia soarelui. De data asta, adevărul se afla, fireşte, de partea Tonkăi.

Acum fu rândul lui să nu poată exprima ce se întâmpla cu el, iar Tonka, nevorbind limba obişnuită, ci un fel de grai sintetic, trebui să sufere din pricină că e socotită proastă şi nesimţitoare. Pentru el purtarea Tonkăi se lămurise: cântecele îi veneau pe buze ca de la sine. I se părea că fata e foarte singură. Dacă nu l-ar avea pe el, cine ar înţelege-o? Şi aşa cântară împreună. Tonka îi spunea mai întâi textul străin şi i-l traducea, apoi se luau de mână şi cântau ca nişte copii. Ori de câte ori trebuiau să facă o pauză, ca să-şi tragă sufletul, o clipă de tăcere se înstăpânea şi în faţa lor, acolo unde amurgul cobora învăluind drumul, <şi chiar dacă toate astea nu erau decât nişte prostii, seara se contopea totuşi cu simţămintele loi.

Altă dată şedeau la marginea unei păduri, iar el îşi strecura privirea printre pleoapele aproape închise, tăcea şi se lăsa dus de gânduri. Tonka fu cuprinsă de spaimă, temându-se că l-a jignit iar. Respiră adânc de mai multe ori, căutându-şi cuvintele, dar sfiala o reţinu. Şi aşa un lung râs timp nu se auzi decât susurul neliniştit al zgomotelor pădurii, care se iveau şi amuţeau cu fiecare clipă în altă parte. O dată, un fluture cafeniu trecu în zbor pe lângă ei şi se lăsă pe o floare cu lujerul înalt, care tremură la atingere şi se legănă de mai multe ori încoace şi-ncolo, până când mişcarea ei încetă brusc, ca o convorbire întreruptă. Tonka îşi apăsa degetele cu putere pe muşchiul pe care şedeau; dar după un răstimp micile tulpiniţe se ridicau iarăşi, una după alta, în şir, iar după alte câteva clipe orice urmă a mâinii, care se proptise acolo, pierea. Îţi venea să plângi, fără să ştii de ce. Dacă ar fi învăţat, ca însoţitorul ei, să gândească, Tonka ar fi simţit în clipa aceasta că natura e alcătuită numai din nimicuri urâte, care trăiesc într-o izolare tot atât de tristă ca stelele nopţii; frumoasa natură; o viespe cu capul ca un felinar se târa în jurul piciorului lui, şi el o urmărea cu privirea. Şi-şi privea laba piciorului, lată şi neagră, ridicată pieziş în ţărâna cafenie a drumeagului.

Tonka fusese adesea încercată de teama că odată avea să

stea în faţa ei un bărbat căruia nu va mai putea să i se tragă de-o parte din cale. Ceea ce îi povesteau cu încântare prietenele ei mai vârstnice de la magazin se reducea doar la frivolitatea plicticoasă, grosolană a dragostei, şi ea se revolta că, încă de la primele cuvinte, toţi bărbaţii încercau să îndrume discuţia spre gingăşii sentimentale. Privindu-şi acum însoţitorul, o străbătu deodată un fior; până în clipa asta nu avusese niciodată simţământul că se află în tovărăşia unui bărbat, fiindcă totul era alt fel. Se tolănise rezemându-se în amândouă coatele, cu capul în piept; Tonka îi căută ochii aproape cu teamă. Descoperi în ei un surâs ciudat; ţinea un ochi închis, iar cu celălalt privea în jos de-a lungul propriului său corp; cu siguranţă că ştia cât de slută îi era poziţia ghetei şi poate că şi cât de neînsemnat lucru era să şadă cu Tonka la marginea unei păduri, dar nu făcea nimic ca să schimbe ceva, fiecare amănunt în parte îţi pricinuia silă, dar toate laolaltă egalau cu fericirea. Tonka se ridicase binişor. Simţea o bruscă fierbinţeală înapoia frunţii şi îi bătea inima. Nu înţelegea ce va fi gândind el, dar în acelaşi timp îi citea totul în privire şi se pomeni copleşită deodată de dorinţa de a-i lua capul în braţe şi de a-i acoperi ochii. Spuse:

— E timpul să mergem, până nu se întunecă. Pe drum, el zise:

— Cu siguranţă că te-ai plictisit, dar trebuie să te deprinzi cu mine.

Fiindcă şi începuse să nu se mai vadă bine, îi luă braţul şi încercă să se dezvinovăţească pentru tăcerea lui şi, – apoi, fără să vrea, chiar pentru gândurile sale. Ea nu înţelegea despre ce vorbeşte, dar ghici, în felul ei, sensul cuvintelor, care răzbăteau cu atâta gravitate prin ceaţă. Când el îşi ceru iertare până şi pentru seriozitatea acestor cuvinte, nu se mai descurcă în niciun chip şi nu găsi la Fecioara Maria alt răspuns decât /pe acela de a-şi vârî şi mai strâns braţul sub al lui, deşi gestul acesta o făcu să-i fie grozav de ruşine.

El îi mângâie mâna:

— Cred că ne împăcăm bine, Tonka, dar mă înţelegi oare dumneata?

După un răstimp, Tonka răspunse:

— N-are nicio însemnătate dacă ştiu ce vreţi să spuneţi. Şi-aşa, tot nu vă pot răspunde. Dar asta-mi place, că sunteţi atât de serios.

Fireşte, toate astea nu erau decât nişte întâmplări fără importanţă, dar ceea ce rămânea ciudat e faptul acesta: ele reveniră în viaţa Tonkăi de două ori, de fiecare dată la fel. De fapt, existaseră dintotdeauna. Iar ceea ce era cu adevărat straniu sta în faptul că ele au însemnat mai târziu opusul a ceea ce însemnaseră la început. Tonka rămase atât de egală cu sine, atât de simplă şi de străvezie, încât îţi venea să crezi că ai halucinaţii şi că vezi lucruri de necrezut.

III

Apoi se produse un eveniment, bunica lui muri mai înainte decât crezuseră; evenimentele nu sunt nimic altceva decât întâmplări ce au loc când şi unde nu le aştepţi, te pomeneşti pus într-un ungher nepotrivit sau uitat şi eşti la fel de neputincios ca un obiect pe care nu-l ridică nimeni. Cele ce s-au întâmplat mai târziu se întâmpla de mii de ori pe lumea asta, şi numai faptul că s-au întâmplat cu Tonka rămânea de neînţeles.

A apărut aşadar doctorul, au venit cei de la serviciul de pompe funebre, a fost completat actul de deces şi bunica a fost înmormântată – toate s-au desfăşurat în cea în perfectă ordine, aşa cum se cuvine într-o fami bună. S-au rezolvat şi problemele legate de oştenire; te puteai socoti fericit că nu eşti ogat să iei parte la treaba asta; un singur pv-l al succesiunii mai solicita atenţie, căpătuire Tonkăi, domnişoara cu un nume de familie a de straniu, unul dintre acele nume de familie le care poate să însemneze „El cânta”, sau „El şea prin luncă”. Exista un contract semnat langajarea ei. În afară de leafă, care era mică. ommisoara urma să primească pentru fiecare a de serviciu împlinit o anumită sumă din menire, iar pentru că se contase pe o mai lungă ferinţă a mamei mari şi, corespunzător presupui vrăjmăşii a angajatei în îngrijirea bolnavei, stabilise ca suma să crească într-o progresie cată, partea

ce-i revenea acum nu se putea său i se pară revoltător de mică unuia ca clare măsurase în minute lunile jertfite din ţintea Tonkăi. Fu de faţă când Hyazinth lichidsocotelile cu ea. Aparent „citea o carte – ei ca întotdeauna fragmentele din jurnalul lui kalis – în realitate însă urmărea cu atenţieele ce se petreceau şi-i fu ruşine când „unch" său indică suma. Chiar şi acesta fu, pare-sâncercat de acelaşi sentiment, fiindcă începu explice în amănunţime domnişoarei preveder contractului încheiat la vremea lui. Domnişca Tonka asculta atent cu buzele strânse; serioztea, cu care urmărea calculul, dădea chipuliei tânăr un aer foarte mişcător.

— Socoteala e exactă, nu puse unchiul şi puse banii pe masă.

Ea părea că n-are habar de nimic, îşi scoase punguliţa din rochie, împături bancnotele şi le vârî înăuntru; trebuind să le îndoaie de mai multe ori, hârtiile, oricât de puţine erau, formară un pachet gros, cu neputinţă de ascuns privirilor; punga deformată lipită de picior sub fustă dădea impresia unei umflături.

Domnişoara mai avea de pus încă o întrebare:

— Când trebuie să plec?

— Da, zise unchiul, o să mai dureze câteva zile până când se va lichida gospodăria; până atunci, fireşte, mai poţi rămâne. Dar dacă vrei, poţi pleca şi mai devreme, acum nu mai avem nevoie de dumneata.

— Mulţumesc, zise Tonka şi se duse în odăiţa ei.

Între timp, ceilalţi ajunseseră cu împărţeala la obiectele de uz cotidian. Erau ca nişte lupi ce-şi sfâşie un semen căzut şi se şi întărâtaseră unii împotriva altora, când el puse întrebarea dacă n-ar trebui, de vreme ce-i reveniseră atât de puţini bani, să i se dea domnişoarei măcar un lucru mai de preţ ca amintire.

— I-am pus de-o parte cartea cea mare de rugăciuni a bunicii.

— Foarte bine, dar ceva practic i-ar face desigur mai multă plăcere; ce-i bunăoară cu asta de-aici?

Pe masă se afla un guler de blană cafenie, pe care-l luă în mână.

— Asta-i pentru Emmi – Emmi era veri-şoara, lui – ce-ţi trece

prin cap, e nurcă!

Râse.

— Cine zice că fetelor sărace nu le poţi dărui decât ceva pentru suflet? Vreţi să vă arătaţi nişte zgârciţi?

— Asta las-o pe seama noastră, interveni acum mama lui, îşi pentru că îi dădea totuşi întrucâtva dreptate, adăugă: Tu nici nu te pricepi în chestii de-astea; n-o să iasă ea în pagubă! Generoasă şi enervată, puse de-o parte pentru domnişoara câteva batiste, cămăşi şi pantaloni de-ai bătrânei, apoi o rochie neagră dintr-o stofă încă nouă. Aşa, acum e destul. Nu prea s-a omorât cu firea domnişoara şi nici sentimentală nu e. Nici când a murit mama mare, nici în timpul înmormântării nu i-a picat măcar o lacrimă din ochi! Aşa că te rog să ne dai pace.

— Există oameni care plâng anevoie; asta nu-i o dovadă, răspunse fiul, nu pentru că socotea că are de spus ceva important, ci fiindcă îl încânta elocinţa lui.

— Poftim…?! zise mama. Nu-ţi dai seama că observaţiile tale sunt acum nelalocul lor?

La această dojana tăcu, nu de teamă, ci pentru că se simţi năpădit brusc de bucuria exultantă că Tonka nu plânsese. Rudele lui vorbeau cu aprindere de-a valma, şi el băgă de seamă cât de bine îşi apărau interesele. Nu vorbeau frumos, însă ou vioiciune, aveau curajul să reverse un potop de vorbe, iar până la urmă fiecare obţinea ceea ce dorea. Ştiinţa vorbirii nu era un mijloc de exprimare a gândurilor, ci un capital, o podoabă impunătoare; în timp ce sta în faţa mesei cu darurile rămase de la răposata, îi veni în minte versul: „Îi dete al cântării dar, alcând tecelor dulcii guri, Apolo” şi înţelese pentru prima dată că acesta era cu adevărat un dar. Ce mută era Tonka! Nu putea nici să vorbească, nici să plângă. Dar ceva ce nu poate vorbi şi nici nu poate fi exprimat, ceva ce se pierde mut în omenire, ca o linioară minusculă zgâriată pe răbojul istoriei sale, o asemenea faptă, un asemenea om, un asemenea fulg de zăpadă ce cade singur de tot într-o zi de vară ca asta, sunt acestea realitate sau închipuire, sunt ele bune, fără valoare sau

rele? Simţi că aici noţiunile ajung la un hotar, dincolo de care nu mai găsesc niciun reazăm. Ieşi, fără să mai rostească o vorbă, ca să-i spună Tonkăi că vrea să-i poarte de grijă.

O găsi pe domnişoara Tonka împachetându-şi lucrurile. Pe un scaun se afla o cutie mare de carton, iar pe podea altele două; una dintre ele era gata legată cu sfori, dar celelalte două refuzau să cuprindă avuţia risipită de jur-împrejur, iar domnişoara reflecta şi scotea mereu câte un lucru, ca să-l vâre altundeva, ciorapi şi batiste, cizme cu şireturi şi ustensile de cusut, încerca să le aşeze când în lung, când în lat şi, oricât de sărăcăcios îi era avutul, nu-l putea înghesui niciodată în întregime, fiindcă ambalajul îi era încă mai sărăcăcios.

Uşa odăiţei era deschisă, aşa că putu s-o privească un răstimp, fără ca ea să ştie. Când îl observă, se roşi şi se aşeză iute în faţa cutiilor deschise.

— Vrei să ne părăseşti? întrebă el, bucurându-se că o vede stingherită. Ce-ai să faci?

— Mă duc acasă la mătuşa.

— Vrei să rămiâi acolo?

Domnişoara Tonka ridică din umeri:

— O să mă străduiesc să găsesc ceva.

— Mătuşa dumitale n-o să se supere?

— Pentru câteva luni am din ce să trăiesc, iar în timpul ăsta nu se poate să nu-mi găsesc vreo slujbă.

— Ai să-ţi prăpădeşti şi bruma de economii.

— Ce să-i faci?!

— Şi dacă nu găseşti aşa de curând o slujbă?

— O să mi-o trântească iar în fiece clipă de la obraz.

— De la obraz? De ce?

— Fiindcă n-o să câştig nimic. Aşa se întâmpla şi când lucram la magazin. Gâştigam puţin acolo, dar n-aveam ce face, şi ea nu spunea nimic. Doar când se-nfuria, atunci nu scăpa niciodată prilejul.

— Din cauza asta ai primit să te angajezi la noi?

— Da.

— Ştii ce, apuse el deodată, nu te mai întoarce la mătuşa dumitale. Ai să găseşti ceva. Mă-ngrijesc eu de asta.

Tonka nu zise nici da, nici nu şi nu-i mulţumi; dar după plecarea lui, scoase iar din cutii, cu mişcări încete, un lucru după altul şi le puse înapoi la locul lor. Se roşise ca focul, nu reuşea să-şi adune gândurile, rămânea adesea cu privirile pironite în gol, ţinând un lucru oarecare în mână, şi simţea: asta era dragostea.

Când ajunse în odaia lui, văzu fragmentele de jurnal ale lui Novalis rămase pe masă şi-şi dădu seama cu un sentiment de surprindere de răspunderea cu care se împovărase aşa deodată. Se întâmplase pe neaşteptate ceva ce avea să-i hotărască viaţa şi cu toate acestea nu-l privea chiar atât de îndeaproape. Poate că în clipa asta îl încerca şi un fel de bănuială, iscată din pricină că Tonka îi acceptase fără a sta pe gânduri propunerea.

Îi trecu prin minte: „Cum de-am ajuns să-i fac o asemenea propunere?” O ştia tot atât de puţin cât şi de ce primise ea. Pe chipul ei stăruise aceeaşi expresie de confuzie ca şi pe al lui. Situaţia era teribil de comică, ca într-un vis, azvârlit în înălţimi, nu mai ştia cum să coboare. Totuşi mai vorbi odată cu Tonka. Nu voia să fie nesincer. Îi vorbi despre libertatea de mişcare, despre spirit, ţeluri, ambiţie, aversiunea împotriva idilelor de hulubărie, despre femeile cu un rol decisiv în destinul cuiva şi mult aşteptate – intoomai cum vorbeşte un bărbat foarte tânăr care vrea multe şi care cunoaşte prea puţin din ale vieţii. Când observă în ochii Tonkăi o tresărire, îi păru rău şi, cuprins de o altă teamă, aceea de a nu o face să sufere, o rugă:

— Să nu mă înţelegi greşit!

— Înţeleg foarte bine! fu singurul răspuns dat de Tonka.

IV

— E o fată foarte simplă – i se spusese – de la un magazin de postavuri. Şi ce importanţă avea asta? Existau şi alte femei care nu ştiau nimic şi nu aveau niciun fel de studii. Era parcă ceva agăţat de îmbrăcăminte în spinare, un semn pe care nu-l poţi îndepărta.

Trebuia să fi făcut ceva şcoală, să ai principii, să ştii să te porţi în societate, numai cu aceste însuşiri înseamnă că reprezinţi ceva; omul ca atare nu merită nicio încredere. Şi cum arătau cei ce aveau aceste însuşiri, cei ce erau vrednici de încredere? îşi putea îngădui să considere drept posibil faptul că mama lui se temea ca nu cumva să vadă deşertăciunea propriei sale vieţi repetându-se în a lui; alesese fără destulă mândrie; soţul ei fusese mai înainte ofiţer combatant, un neînsemnat om plin de voioşie, tatăl lui; voia să-şi corecteze propria ei viaţă în aceea a fiului. Lupta pentru asta. În fond era de acord cu mândria ei. De ce mama îi rămânea totuşi indiferentă?

Existenţa ei se întruchipa în îndeplinirea îndatoririlor; căsnicia mamei căpătase conţinut abia când tatăl lui căzuse bolnav. Stătea de-atunci lângă bărbatul, a cărui senilitate progresa încet, cu un fel de ţinută ostăşească, aidoma unei sentinele ce-şi apără postul împotriva unor forţe superioare. Până atunci nu-l cunoscuse de loc pe unchiul Hyazinth. De fapt nici nu le era rudă, ci un prieten al ambilor părinţi, unul dintre acei unchi, de care copiii dau de îndată ce deschid ochii; era consilier superior financiar şi pe deasupra un scriitor german foarte căutat, ale cărui povestiri atingeau tiraje mari. Adusese în viaţa mamei o adiere de spiritualitate şi de experienţă a vieţii, care a alinat-o în impasul ei sufletesc, poseda cunoştinţe istorice şi, tocmai de aceea, ideile sale aveau însuşirea de a apărea cu atât mai mari, cu cât erau mai găunoase, atunci când îmbrăţişau mileniile şi problemele de importanţă maximă. Din motive pe care tânărul nu şi le putuse lămuri niciodată, bărbatul acesta nutrea de mulţi ani pentru mama lui o dragoste statornică, plină de admiraţie şi dezinteresată; poate pentru că ea, ca fiică de ofiţer, guvernată de idei solide asupra onoarei şi a caracterului, le întruchipa cu ardoare şi strălucire şi poseda acea fermitate în principii, de care el avea nevoie pentru a întrupa idealurile cărţilor sale, în vreme ce bănuia vag că toată cursivitatea vorbirii şi a darului său de povestitor provenea tocmai din aceea că această fermitate lipsea spiritului său. Neputând admite, fireşte, că deficienţa aceasta era o vină

personală, se vedea nevoit să amplifice o asemenea întregire adusă de tăria morală a altcuiva până la dimensiunile universalului şi ale unei concepţii pesimiste şi s-o considere drept un destin al spiritelor eminente, punct de vedere ce implica şi o îndurerată înălţare a femeii. Îşi ascundeau cu grijă relaţiile, chiar faţă de ei înşişi, sub masca unei prietenii spirituale, dar asta nu le reuşea întotdeauna, iar uneori se îngrozeau pur şi simplu din pricina nestăpânirii lui Hyazinth, care îi punea în pericol şi îi aducea în situaţia de a nu mai şti dacă să accepte ideea unei căderi sau, dimpotrivă, să facă efortul curajos de a se ridica din nou la înălţimea de mai înainte. Boala soţului le oferi însă rează mul de care sufletele lor se sprijiniră pentru a se înălţa cu acel centimetru ce le lipsise până atunci când şi când. Din clipa aceea, soţia se găsi la adăpostul datoriei, prin zelul sporit în îndeplinirea datoriei îndreptă păcatele săvârşite fie şi numai pe planul sentimentelor, iar gândurile ei, datorită unei reguli simple, imperative acum, fură apărate de oscilaţia, până atunci deosebit de neplăcută, între îndatorirea faţă de măreţia pasiunii şi aceea faţă de măreţia devotamentului.

Aşa arătau deci oamenii vrednici de încredere, însuşirile lor vizibile erau spiritul şi caracterul. Oricâtă dragoste de la prima vedere exista în romanele lui Hyazinth, cineva care ar fi urmat fără a sta prea mult pe gânduri un om – ca un animal ce ştie unde poate să se adape şi unde nu – le-ar fi apărut ca o fiinţă aflată într-o stare primitivă de sălbăticie lipsită de morală. Dar fiul, care-şi compătimea tatăl de o bunătate animalică şi, în toate măruntele întâmplări din viaţa de familie, se împotrivea atât lui Hyazinth, atât şi mamei, ca unei ciume morale, se lăsă împins de cei doi în colţul opus posibilităţilor de moment. Talent multilateral, studia chimia şi se arăta surd faţă de toate problemele fără soluţii limpezi, devenise chiar aproape un adversar plin de ură al unor asemenea analize şi un discipol fanatic al noului spirit ingineresc rece, fantast dar arid, încordat ca un arc. Năzuia spre nimicirea sentimentelor, era pornit împotriva poeziei, a bunătăţii, a virtuţii, a simplităţii; păsările cântătoare au nevoie de o ramură pe care să se aşeze, ramura de

un copac, iar copacul de pământul negru şi stupid, el însă zbura, plutea în aer în afara timpului; după această perioadă, care nimicea tot atât cât şi construia, avea să vină alta investită cu noile premize pe care le creăm printr-o asemenea asceză, şi abia atunci se va şti ce simţăminte trebuie să avem – cam aşa gândea el: deocamdată e necesar să fim neînduplecaţi şi parcimonioşi ca într-o expediţie. Datorită unor asemenea imbolduri, nu se putuse să nu fie remarcat încă din timpul şcolii de către profesori, imaginase invenţii, avea de gând să dedice perfecţionării acestora încă un an sau doi după doctorat şi spera ca, după aceea, să se înalţe cu irezistibilă certitudine mai presus de orizontul radios, în care tinerii văd deschizându-se în faţa lor viitorul constând dintr-un amestec de strălucire şi îndoială. Îi era dragă Tonka, fiindcă n-o iubea, fiindcă ea nu-i mişca sufletul, ci i-l spăla lunecând peste el ca o apă proaspătă; dar o făcea mai mult decât credea, i-i iscodirile întreprinse când şi când cu prudenţă şi cu cea mai mare discreţie de către mama lui, care intuia o primejdie, însă nu-i dădea glas, nefiind sigură, îl determinară să se grăbească, îşi dădu examenele şi părăsi casa părintească.

V

Calea îl duse către un mare oraş din Germania. Pe Tonka o luase cu el; avusese impresia că, lăsând-o în oraşul mătuşii ei şi al mamei lui, ar fi dat-o pradă unor duşmani. Tonka îşi împacheta lucrurile şi-şi părăsi patria cu aceeaşi nepăsare, cu acelaşi firesc cu care încetează vântul când iese soarele sau ploaia când începe vântul.

În acest oraş nou, ea îşi luă un serviciu într-un magazin. Deprinse noua muncă repede, lucru pentru care i se aduceau laude în fiecare zi. De ce totuşi primea un salariu insuficient şi mu cerea o sporire, deşi aceasta nu i se acorda tocmai pentru că ea nu formula nicio pretenţie? Accepta fără reticenţe de la prietenul ei cele ce-i lipseau; Nu din această cauză, ci pentru că uneori i se: părea nepotrivită modestia ei şi pentru că voia să-i deschidă mintea, el protesta uneori împotriva felului său de a fi.

— De ce nu-i ceri patronului să-ţi dea un post mai bine plătit?

— Nu pot.

— Nu poţi, şi totodată îmi spui că oriunde nu merg bine lucrurile ţi se cere ajutorul?!

— Da.

— Şi-atunci de ce…?

În timpul unor asemenea discuţii, Tonka lua un aer îndărătnic. Nu-l contrazicea, dar rămânea inaccesibilă argumentelor logice.

— Te rog, încerca el, asta-i o contradicţie, lămureşte-mă, te rog, şi pe mine de ce… Nu era de niciun folos. Tonka, să ştii că mă supăr dacă eşti aşa!

Abia când agita un astfel de bici, perechea de măgăruşi a modestiei şi a încăpăţânării se punea încet în mişcare şi scotea câte ceva la iveală, ca de exemplu faptul că avea un scris stângaci şi că se temea şi de ortografie, ceea ce până atunci îi tăinuise din vanitate, mărturisire la care gura cea dragă tremură de spaimă, ca să se rotunjească în arcul de curcubeu al unui surâs, abia când îşi dădu seama că această lipsă urâtă nu-i era luată în nume de rău.

Dimpotrivă, lui îi erau dragi asemenea defecte, la fel ca unghia de la un deget pe care şi-o feocise în timpul lucrului. O determină să ur-Bneze şcoala serală şi se bucură văzându-i hazlia caligrafie comercială pe care şi-o însuşi acolo, îi erau dragi şi părerile sucite asupra cutărui sau cutărui lucru, pe care le aducea acasă de la şcoală. Le aducea acasă parcă în gură, fără să le mestece; era o simplitate nobilă în felul neajutorat de a se apăra împotriva unor lucruri fără însemnătate, pe care se ferea intuitiv să şi le însuşească. Siguranţa cu care respingea şi în formele lor deghizate tot ceea ce era grosolan, stupid şi lipsit de distincţie, fără să poată spune de ce, era uimitoare, însă în aceeaşi măsură îi lipsea orice năzuinţă de a se ridica din cercul ei în unul superior; rămânea la fel ca natura, pură şi necioplită. Nu era chiar aşa de simplu să iubeşti simplitatea. Iar uneori îl uimea vădind cunoaşterea unor idei ce-ar fi trebuit să-i fie cu totul străine, chiar şi din domeniul chimiei; în vreme ce, smulgându-se din preocupările lui profesionale, mai mult

monologa decât îi povestea ei ceva, deodată Tonka arăta că ştie cutare sau cutare lucru. Prima dată a întrebat-o, fireşte, mirat. Fratele mamei ei, care locuise la dânşii în căsuţa din spatele bordelului, fusese student.

— Şi-acum?

— A murit îndată după examene.

— Şi-ai ţinut minte?

— Eram încă mică, povesti Tonka, dar când învăţa, mă punea mereu să-l ascult. Nu înţelegeam un cuvinţel, dar el îmi scria întrebările pe un bilet.

Şi-atât. Dar vreme de mai bine de zece ani lucrurile astea s-au păstrat ca nişte pietre frumoaşe, cu nume necunoscut, într-o casetă! Aşa se întâmpla şi acum, în timp ce el lucra, cea mai mare fericire a ei era să i se afle mută în preajmă. Era asemenea naturii care se orânduieşte lângă spirit; nu vrea să devină spirit, dar îl îndrăgeşte şi i se alătură din motive de nepătruns, ca una dintre multele fiinţe ce-au căutat tovărăşia omului.

Pe vremea aceea, atitudinea lui faţă de dânsa se menţinea într-o ciudată tensiune în egală măsură departe de iubire, ca şi de uşurătate. La drept vorbind, încă din patrie raporturile dintre ei evoluaseră surprinzător de mult timp la adăpost de vreo ispită. Se văzuseră seara, se plimbau împreună, îşi povesteau puţinele întâmplări cotidiene cu micile lor necazuri, iar toate acestea erau lucruri tot atât de cuminţi ca a mânca pâine cu sare. Mai târziu, fireşte, el închinase o cameră, dar numai pentru că aşa e obiceiul şi fiindcă iarna nu poţi rămâne ceasuri în şir pe străzi. Acolo s-au sărutat pentru prima dată. A fost un gest stângaci, mai curând o confirmare decât o plăcere, iar Tonka, din pricina emoţiei, avea buzele foarte aspre, rigide. Pe vremea aceea vorbiseră şi despre dorinţa de „a-şi aparţine cu totul”. De fapt, vorbise el, iar Tonka ascultase în tăcere. Îşi amintea cu o claritate comică, aşa cum prostiile o dată comise nu mai pot fi uitate, de foarte juvenilele lui expuneri didactice asupra faptului că va trebui să se întâmple neapărat asta, deoarece abia atunci doi oameni se deschid cu

adevărat unul altuia; în felul acesta oscilaseră amândoi între simţire şi teorie. Tonka doar l-a rugat de câteva ori să mai amâne cu încă vreo câteva zile. Până când, jignit, a întrebat-o dacă sacrificiul e cumva prea mare pentru ea. Atunci au fixat o zi!

Şi Tonka a venit. Purta jacheta ei verde ca muşchiul, pălăria albastră cu carouri negre, avea obrajii roşii fiindcă mersese repede prin aerul serii. Puse masa, pregăti ceaiul. Doar puţin mai preocupată ca alte daţi şi privind mereu numai obiectele pe care le mânuia. El, deşi o aşteptase nerăbdător toată ziua, şedea pe sofa, încleştat de încremenirea de gheaţă a tinereţii şi o privea. Băgă de seamă că Tonka refuza să se gândească la faptul inevitabil şi îi păru rău că stabilise pentru aceasta un termen, ca un portărel! Abia acum îi trecu prin minte că ar fi trebuit s-o ia prin surprindere, să-i obţină consimţământul prin linguşiri.

I se spulberă orice bucurie; îl încerca mai degrabă sfiala, gândindu-se că va atinge prospeţimea ce-l întâmpina ca o adiere răcoroasă în fiecare seară, când se vedeau. Dar odată tot trebuia să se întâmple, se crampona ide această necesitate şi, în timp ce urmărea mişcările involuntare ale Tonkăi, avea impresia că gândul lui se înfăşoară în jurul gleznelor ei ca o funie ce se scurtează la fiece întoarcere a fetei.

După cină, pe care o luaseră aproape fără să schimbe o vorbă, se aşezară unul lângă altul. El făcu o încercare să glumească, Tonka făcu încercarea să rìda. Dar gura i se schimonosi, de parcă i-ar fi înţepenit buzele, şi fata redeveni brusc serioasă.

Spuse deodată:

— Tonka, eşti de acord? Rămâne cum am vorbit?

Tonka îşi lăsă capul în jos, iar lui i se păru că peste ochii ei a zburat ceva, dar fata nu zise nici da, nici îmi eşti drag, iar el se aplecă spre dânsa şi îi vorbi în şoaptă, copleşit de stinghereală:

— Ştii tu, la început e ceva cu totul neobişnuit, poate chiar searbăd. Gândeşte-te, n-avem voie… ştii tu… doar nu e numai aşa… închizi atunci ochii. Da…?

Patul era gata făcut, şi Tonka se îndreptă spre el, dar deodată se aşeză din nou, nehotărâtă, pe scaunul de alături.

O strigă:

— Tonka!

Ea se ridică şi, cu faţa întoarsă, începu să se dezbrace.

Un gând ingrat rămase aninat de această clipă dulce.

Tonka se dăruia? El nu-i făgăduise dragostea; de ce nu se revolta fata asta împotriva unei situaţii care-i interzicea speranţele cele mai mari? Acţiona în tăcere, ca subjugată de puterea „stăpânului”; oare tot aşa s-ar fi supus şi altuia care ar fi ştiut să poruncească? Dar acum iat-o în stângăcia primei ei goliciuni, pielea i se strâo-gea vibrând în jurul trupului, ca un veşmânt prea strâmt; carnea ei era mai omenească şi mai înţeleaptă decât firoscoasa gândire juvenilă, iar Tonka, parcă vrând să fugă din faţa lui, care în clipa asta se îndrepta spre ea, se strecură în pat cu o mişcare nemaipomenit de neîndemânatică şi neobişnuită.

Mai târziu îşi mai aminti doar că în trecere simţi că tot ceea ce-i fusese atât de intim rămăsese pe scaun, împreună cu îmbrăcămintea pe care o cunoştea atât de bine; în dreptul scaunului, din lucrurile ei se ridica mireasma dragă proaspătă, resimţită mereu din prima clipă, atunci când se vedeau; în pat îl aştepta ceva necunoscut şi străin. Se mai opri o dată, în vreme ce Tonka sta culcată în pat, cu ochii închişi şi cu capul întors spre perete, nesfârşit de lungă, teribil de însingurată în spaima ei. Când în sfârşit o simţi alături de el, ochii ei erau fierbinţi de lacrimi. Urmă un nou val de spaimă, de oroare fată de ingratitudinea ei, un cuvânt lipsit de sens, o chemare în ajutor, năpustindu-se printr-un culoar fără sfârşit, pustiu, se preschimbă în numele lui, iar apoi – ea fusese a lui; pentru el rămânea aproape de neînţeles cu cât farmec, cu cât eroism copilăresc se furişase în fiinţa lui, ce şiretlic simplu imaginase ca să pună stăpânire pe tot ceea ce admira la el: e destul doar să apar-ţii cuiva pe de-a-ntregul ca să faci parte din el.

Mai târziu nu-şi mai aminti de loc cum s-au întâmplat toate astea.

VI

Căci în dimineaţa unei singure zile totul s-a preschimbat într-un hăţiş de spini.

Trecuseră câţiva ani de când trăiau împreună, când într-o zi Tonka se simţi însărcinată, nu era însă o zi oarecare, cerul alesese o zi, de la carM socotind înapoi, momentul concepţiei cădea,.9 fapt, într-o perioadă de absenţe şi călătorii afl lui, iar Tonka nu-şi observase starea decât atunci când începutul nu mai putea fi stabilit cu destulă precizie.

Într-o asemenea împrejurare se iscă gânduM care pot trece prin capul oricui; totuşi în jurul ei nu exista absolut niciun bărbat asupra cărub să cadă în mod serios vreo bănuială.

Peste câteva săptămâni, destinul se manifesta încă mai răspicat: Tonka se îmbolnăvi. Era i boală care s-au trece de la copil în sângele mamei, sau provine de-a dreptul, fără acest ocol, de la tată; era o boală oribilă, grea, insidioasă, însă, fie că urmaşe drumul mai direct sau mai ocolit: vădea această ciudăţenie: în ambele cazuri pej noada necesară nu corespundea. În măsura în care posibilităţile omeneşti de diagnosticare puteau fi exacte, el nu era bolnav, aşa că ori cu Tonka se întâmpla un fenomen mistic, ori ea se împovărase cu o obişnuită vină pământească. Mai existau firește şi alte posibilităţi naturale – teoretice, platonice, cum se spune –, dar din punct de vedere practic plauzibilitatea lor rămânea egală cu zero; practic era plauzibil până la certitudine că el nu era nici tatăl copilului Tonkăi, nici cel care-i transmisese boala.

Să zăbovim o clipă, ca să înţelegem cât îi era de greu să înţeleagă. Practic! Dacă te duci la un negustor şi, în loc să-i deschizi nişte perspective care să-i stimuleze pe dată dorinţa de câştig, îi perorezi îndelung despre vremuri şi despre ceea ce ar trebui să facă de fapt un om bogat, atunci omul e sigur că ai venit să-i furi banii. Nu se va înşela niciodată gândind astfel, chiar dacă tu vei fi venit într-adevăr că să-i dai un sfat. Tot astfel, un judecător nu are nicio clipă die îndoială, atunci când un acuzat îi povesteşte că, deşi găsit asupra lui, corpul delict i-a fost dat de „un necunoscut”. Şi

totuşi aşa ceva ar putea fi măcar o dată posibil. Însă modul cum acţionăm în viaţă se bizuie pe faptul că într-o împrejurare dată nu e necesar să ţinem cont de toate posibilităţile, fiindcă cele extreme nici nu se ivesc practic. Dar teoretic? Bătrânul medic, la care o dusese la început pe Tonka, ridicase din umeri, după ce rămăsese la dânsul numai el: Posibil? Cu siguranţă că nu imposibil – avea ochi buni, ageri, dar părea că vrea să spună: Să nu ne pierdem timpul cu dilema asta, cazul se situează sub gradul de probabilitate necesar pentru o apreciere ce stă în puterea omenească. Specialistul este şi el om şi, mai înainte de a accepta ceva, ce pare cu totul imposibil din punct de vedere medical, preferă să admită drept cauză o vină omenească; în natură excepţiile sunt rare.

A urmat aşadar un fel de procesomanie medicală. A vizitat mai mulţi medici. Al doilea doctor ajunse la concluzia celui dintâi, al treilea fu de părerea celui de-al doilea. Începu să se tocmească. Se strădui să opună una alteia concepţiile diferitelor şcoli medicale. Domnii îl ascultau în tăcere sau zâmbind amabil ca unui nebun şi unui nerod incurabil. Fireşte, în timp ce vorbea, ştia el însuşi că ar fi putut tot atât de bine să întrebe: e posibilă o zămislire fără de prihană? Nu i s-ar fi putut da alt răspuns decât:

aşa ceva nu s-a întâmplat încă. Nu exista nici măcar referirea la o lege care s-o excludă; doar. atât: nu s-a întâmplat încă. Şi totuşi n-ar fi foaj decât un iremedial încornorat, dacă voia să-şi vâre; asta în cap!

Probabil că vreunul dintre cei cu care vorbise i i-o şi spusese de la obraz, sau doar şi-o închij pula el însuşi, oricum, putea să-i dea şi lui sini gur prin gând. Dar întocmai ca atunci când, ne* putând încheia un nasture de la guler, încerciJ mai întâi toate combinaţiile posibile ale degetelor, în vecinătatea certitudinii pe care i-o impu. nea raţiunea se afla permanent o altă realitate nemijlocită: chipul Tonkăi. Păşeşti printre lanuri de grâne, simţi adieri, rândunelele trec în zbor, în depărtare turnurile oraşului, fete care cântă… eşti departe de toate adevărurile, te afli într-o lume ce nu cunoaşte noţiunea de adevăr. Tonka se strămutase în vecinătatea

basmelor de demult. Era lumea celui miruit, a Sfintei Fecioare şi a lui Pilat din Pont, iar medicii spuneau că Tonka trebuie să fie cruţată şi îngrijită, ca să poată supravieţui stării în care se afla.

VII

Cu toate acestea, încerca desigur din când în când să-i smulgă Tonkăi mărturisirea; în privinţa asta, se purta ca un bărbat şi nu ca un nebun. Dar pe vremea aceea ea lucra într-un mare magazin hidos dintr-un cartier muncitoresc; de dimineaţă trebuia să fie acolo la şapte, iar seara nu pleca spre casă înainte de nouă şi jumătate.

„Adesea din pricina câtorva pfenigi pe care-i plătea vreun client întârziat; «oarele nu-l vedea, noaptea dormeau despărţiţi şi nu le mai rămânea timp şi pentru sufletele lor. Se temeau că-şi vor pierde până şi această sărmană posibilitate de existenţă, atunci când sarcina va deveni vizibilă, deoarece încă de pe atunci erau strâmtoraţi în ceea ce priveşte banii; îşi epuizase mijloacele pentru studii, iar să câştige bani nu era în stare; lucrul acesta e deosebit de greu la începutul unei cariere ştiinţifice, iar el, fără a fi ajuns încă la ţintă, se afla atât de aproape de realizarea proiectului său, încât avea nevoie de toate forţele pentru a-l duce la bun sfârşit. În această viaţă fără lumină şi plină de griji Tonka se ofilise, fireşte ea nu pălea frumos ca unele femei care, trecându-se, se învăluie într-o aură fermecătoare, ci se veştejea pe nesimţite ca o legăturică de legume care se îngălbenesc şi se fac urâte îndată ce şi-au pierdut prospeţimea culorii verzi. Obrajii îi deveniră palizi şi i se traseră, din care pricină nasul, sluţindu-i faţa, părea mare, gura lăbărţată şi până şi urechile cam clăpăuge; îi slăbi şi corpul, iar acolo unde altă dată se rotunjiseră forme plinute şi mlădioase se arăta acum o schelărie ţărănească de oase. Chipul lui de om cu o creştere aleasă rezistase mai bine necazurilor, iar rezerva sa de îmbrăcăminte durase mai mult, aşa că, ieşind cu ea în oraş, surprindea privirea mirată a unor trecători. Nefiind lipsit de vanitate, faptul acesta îl făcea să fie pornit împotriva Tonkăi, pentru că nu era în stare să-i cumpere rochii frumoase; îi purta pică din pricina sărăciei de care

era vinovat el, dar, cu adevărat, dacă ar fi putut, i-ar fi dăruit mai întâi nişte rochii elegante în vaporoase de sarcină şi abia după aceea i-ar H cerut socoteală pentru infidelitatea ei. Îndată cgi încerca să-i smulgă o mărturisire, Tonka tăgă-jj duia. Nu ştia cum se întâmplase. Când o ruga în numele vechii lor prietenii să nu-l mintă, chipul ei lua o expresie chinuită, iar când devenea violent, ea răspundea doar că nu-l minte şi că acum ce mai e de făcut? S-o bată şi s-o ocăi rască, sau să plece părăsind-o în situaţia îngroi zitoare în care se găsea? Nu mai dormea cu ea, I dar, chiar supusă la cazne, Tonka tot n-ar fi mărturisit nimic, fie şi pentru simplul motiv că, după ce – l văzuse bănuitor, buzele ei nu mai rosteau o vorbă, iar această încăpăţânare îndărătnică, de când singurătatea lui nu mai era alinată de farmecul iubirii, devenise de-a dreptul dezarmantă. Trebuia să fie tenace şi să stea la pândă.

Se hotărâse să ceară un ajutor bănesc mamei. Dar tatăl său se afla de multă vreme între viaţă şi moarte, şi din cauza aceasta toţi banii disponibili erau administraţi cu străşnicie; deşi o ştia, nu se putea convinge că mama lui se teme de posibilitatea ca, odată cu trecerea timpului, el să vrea s-o ia de nevastă pe Tonka. Într-adevăr, ea se temea chiar şi de faptul că, fiind Tonka la mijloc, fiul ei avea să rateze alte partide; că toate acestea se prelungeau, studiile, încheierea lor cu succes, boala tatălui şi grijile gospodăreşti, vinovată era, direct sau indirect, Tonka, pe care o considerau nu numai drept cauza principală a acestei înlănţuiri de dezastre, ci şi ca pe un semn rău, prevestitor de nenorociri, deoarece le tulburase pentru prima dată des

făşurarea normală a vieţii. Această convingere confuză răbufnise în scrisori şi în cursul vizitelor pe care el le făcuse acasă, era o convingere rezultată în fond din credinţa că familia lor fusese prihănită prin aceea că fiul se lăsase înlănţuit de „o fată ca asta” mai mult decât li se întâmplă în mod obişnuit tinerilor. Hyazinth fu rugat să-l pună în gardă, iar când tânărul, consternat de această superstiţie nemărturisită şi obligat să-şi reamintească propriile-i păţanii absurde şi dureroase, respinse cu violenţă intervenţia,

Tonka fusese numită o „fiinţă ingrată” lipsită de respect faţă de pacea unei familii, şi se făcuseră aluzii stângace la „dibăciile trupeşti” prin care „îl ţinea încătuşat”, aluzii ce scoseseră la iveală întreaga lipsă de experienţă în ale vieţii a cuviincioasei lui mame.

— Punctul lor de vedere ce reieşea din răspunsul pe care-l primi rămânea şi acum acelaşi, anume că fiecare pfenig, câtă vreme îl lega de Tonka, avea să contribuie la nenorocirea lui. Atunci luă hotărârea să le mai scrie încă o dată şi să se recunoască tată al copilului Tonkăi.

În loc de răspuns sosi mama lui.

Venea „să pună lucrurile în ordine”.

Nu păşi pragul locuinţei lui, ca şi când s-ar fi temut că va da acolo peste ceva insuportabil, şi îl pofti la hotel. Conştiinţa datoriei o ajutase să se lepede de uşoara ei stinghereală şi-i vorbi despre marile griji pe care şi le făceau din cauza lui, despre pericolul de agravare a suferinţelor tatii şi despre datoria oricui de a nu-şi vârî capul în jug pentru toată viaţa; cu un rafinament lipsit de dibăcie puse în acţiune toate cimpoaiele sentimentelor, dar un ton de indulgenţă, care nu ceda în ciuda cuvintelor, o feri de curiozitatea suspicioasă a fiului ei, plictisit de şiretenia pe care i-o citise în inimă.

— Fiindcă, spuse ea, această nenorocire ar mai putea fi încă transformată într-o întâmplare de-a dreptul norocoasă, iar atunci – spuse ea – am scăpa numai cu spaima: e important doar ca în viitor să te fereşti de asemenea păţanii!

Cu gândul acesta, îl înduplecase pe tata ca, în ciuda tuturor greutăţilor, să sacrifice o anumită sumă. Banii, declară ea cu un aer de mare generozitate, o vor despăgubi pe fată, satisfăcându-i şi pretenţiile în legătură cu copilul.

Spre surprinderea ei, fiul o întrebă liniştit la cât se ridică oferta, luă cunoştinţă de ea, clătină apoi încă mai liniştit din cap şi zise doar atât:

— Nu se poate.

Înflăcărată de speranţe, ea replică:

— Trebuie să se poată! Nu te lăsa orbit; mulţi tineri fac prostii

de-astea, dar ascultă de sfaturi. Acuma e un bun prilej să-ţi recâştigi libertatea, nu-l pierde din cauza unui sentiment de onoare greşit înţeles, eşti dator faţă de tine şi de noi!

— Cum adică un bun prilej?

— Păi sigur. Fata va fi mai rezonabilă decât tine; ea ştie că asemenea legături se desfac întotdeauna, atunci când apare un copil.

Amână răspunsul pentru a doua zi. În minte i se aprinsese un gând.

Mama, medicii cu zâmbetul lor de oameni rezonabili, goana lină a metroului ce-l ducea spre Tonka, agentul de circulaţie care dirija cu gesturi energice haosul, tunetul de cascadă al oraşului erau pentru el totuna; se afla dedesubtul lor într-un spaţiu gol, pustiu – tenace, dar izolat.

O întrebă pe Tonka dacă ar face-o.

Tonka răspunse: da. Îngrozitor de echivoc era acest da. Rezonabil, aşa cum prezisese mama, dar în jurul gurii care îl rostise zvâcnea deruta.

A doua zi fără să fie întrebat, îi spuse mamei în faţă că probabil nici nu e tatăl copilului Tonkăi, că Tonka e bolnavă, dar că în ciuda tuturor, acestora preferă să se considere el însuşi bolnav şi tată al copilului, decât s-o părăsească pe Tonka.

Mama zâmbi neputincioasă în faţa unei atât de mari orbiri, îl privi cu duioşie şi plecă. El ştia că ea primise acum impulsul decisiv pentru a-şi apăra carnea şi sângele de prihană, iar un inamic puternic îi devenise aliat.

VIII

În cele din urmă Tonka îşi pierdu slujba, el devenise aproape neliniştit văzând că această nenorocire întârzia să se producă. Negustorul, la care lucra Tonka, era un bărbat mărunţel, slut, dar în impasul lor le apăruse ca o forţă supraomenească. Chibzuiseră săptămâni în şir: omul ăsta ştie desigur totul, dar e un ins de treabă, care nu vrea să mai dea şi el un brînci celui aflat în nenorocie; apoi iarăşi: nu bagă de seamă; slavă Domnului că încă n-a băgat de

seamă! Dar într-o zi Tonka fu chemată în birou şi întrebată pe şleau ce-i cu ea. Nu răspunse nimic, doar oohii i se umplură de lacrimi. Pe bărbatul cel rezonabil nu-l mişcă faptul că nu era capabilă să vorbească; îi plăti leafa pe o lună înainte şi o concedie pe loc. Se înfuriase atât de cumplit, încât tuna şi fulgera că acum va avea bătaie de cap cu găsirea unei înlocuitoare, că Tonka îl înşelase, ascunzându-i starea ei atunci când luase serviciul în primire; când îi spuse toate acestea, nu se gândi măcar s-o poftească afară pe domnişoara care-i ţinea registrele. După concediere, Tonka se simţi foarte rău, dar el fu încercat în taină şi de un sentiment de admiraţie faţă de negustorul ăsta răpănos, de nimic, anonim, care n-a ezitat nici măcar un minut înainte de a o sacrifica de dragul afacerilor lui pe Tonka şi, odată cu dânsa, lacrimile ei, un copil şi Dumnezeu ştie ce invenţii, suflete, destine omeneşti, căci de toate acestea el habar n-avea şi nici nu voia să le ştie.

Se văzură acum obligaţi să mănânce în birturi modeste, într-un mediu sordid şi grosolan, o masă de câţiva pfenigi, pe care el n-o suporta. O aducea pe Tonka la aceste prânzuri întotdeauna punctual, pentru a-şi îndeplini o datorie. În hainele lui arătoase făcea o impresie ciudată printre calfe şi băieţi de prăvălie, grav, tăcut, mereu şi de nedespărţit lângă tovarăşa lui gravidă, îl cercetau multe priviri batjocoritoare, dar şi unele admirative, care-l dogoreau nu mai puţin. Era straniu umbletul acesta al lui prin grosolanul grohotiş uman al marelui oraş, cu capul plin de invenţia la care lucra şi de convingerea că Tonka îl înşelase. Niciodată nu mai resimţise atât de puternic ca acum vulgaritatea lumii; pe toate străzile pe care trecea parcă gonea după pradă şi gâfâia o haită zgomotoasă de câini; fiecare mânat de poftele lui, dar formând cu toţii o turmă, numai el nu avea pe nimeni căruia să-i ceară sprijinul sau măcar să-i poată povesti soarta; nu avusese niciodată vreme pentru prieteni, însă nici dorinţa de a-i atrage sau farmecul prin care să-i cucerească; purta povara ideilor sale, iar aceasta e o greutate care-ţi pune viaţa în pericol, câtă vreme oamenii n-au adulmecat încă ce profituri personale ar putea trage din ele. Nu ştia nici măcar

o singură direcţie încotro ar fi putut căuta ajutor; era un străin. Şi cine era Tonlka? Duh din duhul lui? Nu, era o făptură străină care, printr-un acord simptomatic „se alipise, cu taina ei nemărturisită, de el!

Rămânea deschisă o mică portiţă de ieşire, licărind în depărtare, gândurile lui începură să se orienteze într-acolo. Lucra la o invenţie, de a cărei mare importanţă aveau să se convingă în cele din urmă şi ceilalţi, iar în privinţa aceasta certitudinea lui se sprijinea nu numai pe cugetare, ci pe încă ceva, pe un curaj, o încredere în viitor şi o intuiţie care nu minţeau, un simţ vital sănătos, pe care-l urma ca pe o stea călăuzitoare. În munca lui se orienta şi el după probabilităţile maxime, iar printre acestea se găsea întotdeauna cea justă; era încredinţat că totul avea să se desfăşoare ca întotdeauna, în aşa fel încât să ajungă la aceea dintre ele al cărei alt fel de a fi voia să-l descopere, iar dacă ar fi căutat să examineze fiecare dubiu posibil, aşa cum o făcea cu Tonka, n-ar fi ajuns niciodată la capăt. A gândi înseamnă a nu sta prea mult pe gânduri, lii

Iar fără a renunţa la ceva din posibilităţile neli-l mitate ale inventivităţii nu se poate realiza nici] o invenţie. Această jumătate a vieţii lui părea că stă sub steaua ce semnifica un noroc de nedovedit sau o taină. Cealaltă rămânea în întuneric. Juca acum cu Tonka la loteria hipică. Apăru lista tragerii, o aşteptase pe Tonka, în drum aveau de gând să cumpere lista şi s-o consulte. Era vorba de o biată loterie hipică al cărei principal loz câştigător se ridica la numai câteva mii de mărci; dar asta nu făcea inamic, ar fi putut scăpa de griji pentru viitorul apropiat. Şi chiar dacă n-ar fi fost decât numai câteva sute de mărci, i-ar fi cumpărat Tonkăi rochiile şi rufăria strict necesare, sau ar fi putut-o elibera din mansarda lor insalubră. Şi chiar. dacă ar fi fost numai douăzeci de mărci, câştigul ar fi constituit oricum o încurajare, iar eil ar fi cumpărat lozuri noi. Ba chiar dacă ar fi câştigat numai cinci mărci, tot ar fi fost un semn că încercarea de a restabili contactul cu viaţa e privită cu ochi buni pe undeva, prin sfere necunoscute.

Dar toate trei lozurile erau necâştigătoare. Fireşte, le

cumpărase doar în glumă, şi încă în timp ce o aştepta pe Tonka simţise în el un gol care prevestea insuccesul; probabil însă că oscilase totuşi între dorinţe şi lipsa de speranţă, sau golul acela era urmarea faptului că până şi cei douăzeci de pfenigi daţi pe o listă inutilă însemnau în situaţia lui o pagubă: avu brusc sentimentul că exista o forţă invizibilă care-i voia răul şi se simţi înconjurat de adversitate.

De atunci înainte deveni de-a dreptul superstiţios; superstiţios era omul din el, care se du a seara s-o ia acasă pe Tonka, celălalt însă era ca un savant. Avea două inele, pe care le urta numai cu schimbul. Amândouă erau de reţ, dar unul aristocratic şi vechi, în vreme ce doilea era un dar din partea părinţilor, pe re nu-l ţinuse niciodată la mare cinste. Băgă de seamă că în zilele când purta inelul cel nou, un oarecare inel obişnuit, deşi de valoare, era mai apărat de noi înrăutăţiri ale situaţiei decât în zilele când îl purta pe cel aristocratic, iar de atunci înainte nu se mai încumetă să-l vâre în deget pe acesta din urmă, ci îl purtă pe celălalt, ca pe un jug impus. Într-o zi, când întâmplător nu se bărbieri, avu de asemenea noroc; când a doua zi, deşi constatarea îl prevenise, folosi briciul, greşeala îi fu sancţionată de încă una din acele mărunte şi neînsemnate nenorociri – care numai în situaţia lui apăreau ca nenorociri şi nu ca nişte întâmplări ridicole: începând din ziua aceea nu se mai putu decide să-şi atingă barba; o lăsă să crească, se limită doar să-i îndrepte cu grijă colţurile, şi aşa o purtă de-a lungul tuturor săptămânilor triste care mai urmară. Barba aceasta îl desfigura, dar devenise şi el asemenea Tonkăi: cu cât mai slut, cu atât mai grijuliu apărat. Poate că simţirea lui pentru ea devenea cu atât mai gingaşă, cu cât era mai profund dezamăgit, căci în interior era o barbă bună, tocmai fiindcă pe dinafară era atât de urâtă. Tonkăi nu-i plăcea barba şi nu-l înţelegea de loc. Fără ea, el n-ar fi ştiut cât de urâtă era barba asta, deoarece despre noi ştim foarte puţin, atunci când nu avem pe altcineva în care să ne oglindim. Şi fiindcă nu ştim nimic, poate că uneori dorea ca Tonka să moară, ca să se termine odată cu această viaţă insuportabilă, iar la barbă ţinea numai pentru

că desfigura şi ascundea totul.

IX

Când şi când, continua să se năpustească asupra ei, din ascunzişul lui de pândă, cu câte o întrebare făţarnic nevinovată, cu gândul că, înşelată de dulceaţa tonului, prudenţa ei se va da peste cap. Mai adesea însă încercarea eşua. „N-are absolut niciun rost să negi faptele, aşadar spune-ani, ca să statornicim din nou sinceritatea între noi, cum s-a întâmplat?” întreba el insinuant. Ea avea întotdeauna un singur răspuns: „Alungă-mă, dacă nu vrei să mă crezi”; evident Tonka abuza de lipsa ei de apărare, dar tot atât de evident, răspunsul dat era şi cel mai adevărat, căci cu argumente medicale şi filosofice nu se putea apăra, iar pentru adevărul cuvintelor ei nu putea da chezăşie decât cu adevărul persoanei sale.

De câte ori ieşea în oraş, o însoţea, fiindcă nu se încumeta s-o lase singură; nu se temea de ceva precis, însă îl neliniştea s-o ştie singură pe străzile îndepărtate, străine. Când se ducea scara s-o ia de undeva şi, plecând, întâlneau în semiobscuritate un bărbat, care nu-i saluta, avea impresia că bărbatul acesta îi e cunoscut şi că Tonka a roşit, ceea ce-i reînvia brusc amintirea că se întâlniseră cu el mai de mult într-o împrejurare oarecare, şi totodată – cu aceeaşi certitudine cu

HO

care-i revenea în minte chipul inocent al Tonkăi – u se impunea şi convingerea: el era! O dată i se păru că este un practicant înstărit de la o întreprindere de export, pe care-l cunoscuseră în treacăt, iar altă dată un tenor dintr-un cabaret, care-şi pierduse vocea şi locuia la aceeaşi gazdă cu Tonka. Întotdeauna erau chipuri ridicol de îndepărtate, azvârlite în amintire ca un pachet murdar şnuruit, care trebuia să conţină adevărul, dar din care, la prima încercare de a-l desface din sfori, nu rămânea altceva decât mormanul de praf al chinuitoarei lui neputinţe.

Aceste certitudini asupra infidelităţii Tonkăi aveau ceva de coşmar. Tonka le suporta cu umilinţa ei mişcătoare, mută, gingaşă:

dar câte înţelesuri nu puteau avea toate astea!? Iar când parcurgea toate amintirile, cât erau ele de echivoce! Bunăoară, simplul mod în care primise să trăiască cu el putea să fie sau indiferenţă, sau fermitate în sentimente. Felul în care-l slujea era fie indolenţă, fie fericire. Dacă îi era ataşată ca un câine, atunci putea fi în stare să urmeze orice alt stăpân ca un câine! Simţise asta încă din prima lor noapte, dar a fost oare şi prima ei noapte? Dăduse atenţie numai indiciilor sufleteşti, iar cele trupeşti nu fuseseră în niciun caz foarte vădite. Acum era prea târziu. Tăcerea ei se extinsese asupra a tot şi toate şi putea să însemneze nevinovăţie sau încăpăţânare, tot aşa de bine perfidie şi suferinţă, căinţă, teamă; dar şi ruşine faţă de el. Totuşi nu i-ar fi fost de niciun folos, dacă ar fi existat posibilitatea să retrăiască totul încă o dată. Dacă ţi-ai pierdut încrederea într-un om, atunci şi cele mai limpezi dovezi de devotament devin semne de infidelitate, dacă ai încredere în el, atunci pună şi probele evidente devin semne ale unei fidelităţi neînţelese şi înlăcrimate ca un copil căruia cei maturi i-au închis uşa, lă9 Îndul afară. Nimic nu-şi destăinuia înţelesul în sine, o ifaptă se înlănţuia de alta, trebuia sau să crezi sau să nu crezi în toate luate împreună, să-ţi fie dragi ori să le consideri drept înşelăciune, iar a o cunoaşte pe Tonka însemna într-un anumit fel că trebuie să răspunzi la întrebarea cine e ea şi să i-o spui; ceea ce era ea depindea aproape numai de el. Şi astfel Tonka se adâncea într-o umbră confuză, blând ademenitoare ca un basm.

Şi îi scrise mamei: de la podea până la genunchi picioarele ei au aceeaşi lungime ca de la genunchi până sus şi în genere sunt lungi şi pot merge ca nişte gemeni, – fără a obosi. Pielea ei nu e delicată, dar albă şi fără pată. Sânii îi sunt doar puţin cam grei, iar la subsuori are păr negru, des; corpul zvelt, alb capătă astfel o notă de graţioasă impudicitate. La urechi, părul îi cade în şuviţe, iar uneori e de părere că trebuie să şi-l onduleze cu fierul şi să-l pieptene în sus; atunci arată ca o slujnicuţă, iar lucrul acesta e singurul rău pe care l-a făcut în viaţa ei…

Sau îi răspunse mamei: între Ancona şi Fiume ori poate între

Middelkerke şi un oraş necunoscut se află un far, a cărui lumină scânteiază în fiecare noapte, ca bătaia unui evantai, peste mare; ca bătaia unui evantai, apoi nu mai e nimic, şi-apoi e iarăşi. Şi în valea Vennei, prin pajişti, creşte floarea reginei.

E asta geografie sau botanică sau nautică? E o viziune, e ceva ce există, e aici unică şi singură îşi eternă, iar de aceea totodată inexistentă. Sau ce-i asta?

Fireşte, aceste răspunsuri fără sens nu le-a expediat niciodată.

X

— Lipsea ceva insesizabil, care să transforme convingerea în convingere.

Călătorea odată noaptea cu mama şi Hyazinth, şi aşa, cam pe la ora două, când oboseala topeşte grija faţă de ţinută, când trupurile se clatină în tren şi caută un reazăm, i s-a părut că mama lui se sprijină de Hyazinth, cu deplină încuviinţare, iar Hyazinth îi ia mâna. Făcuse atunci ochii mari de mânie, fiindcă îl compătimea pe tatăl său; când se aplecă însă în faţă, Hyazinth stătea singur, iar mama lui avea capul înclinat în partea opusă. După un răstimp, când se rezemase din nou pe spate, totul se repetă întocmai. Atât de mare îi era chinul pricinuit de imprecizia vederii, sau atât de imprecisă îi devenise vederea în întuneric din pricina chinului. Îşi spuse în cele din urmă că acum s-a convins totuşi şi îşi propuse ca de dimineaţă s-o întrebe pe mamă-sa; dar când se făcu ziuă, totul pierise la fel ca întunericul. Altă dată, mama nu se simţise bine în timpul unei călătorii, iar Hyazinth, care trebuia să scrie în locul ei tatii, o întrebă ursuz: ce să scriu? – el, care îi scria mamei epistole pe coaie întregi, ori de câte ori se despărţeau! – sau şi certat atunci, fiindcă băiatul devenise din nou răutăcios, starea mamei lui se înrăutăţise, părea să devină gravă, avea nevoie de ajutor, dându-i îngrijiri, mâinile lui Hyazinth se încrucişau mereu cu ale lui, iar el le împingea de fiecare dată la o parte. Până când Hyazinth îl întrebă aproape cu tristeţe: „De ce mă dai mereu la o parte?” Tonul de nefericire din vocea lui îl îngrozise. Atât de puţin ştim ceea ce ştim, şi vrem ceea ce vrem.

Astea erau lucruri ce se pot înţelege; totuşi i se întâmpla să stea în camera lui, torturat de gelozie, şi să-şi spună că nu e de loc gelos, ci că-l încearcă altceva, îndepărtat, o născocire stranie; el, pentru care aceste sentimente erau trăiri proprii. Când privea în juru-i, vedea că toate lucrurile sunt la locul lor. Tapetul odăii era verde şi cenuşiu. Uşile erau brun-roşcate şi pline de luminiţe cu stinse scânteieri de oglindă. Balamalele uşilor erau de culoare închisă şi din aramă. În odaie se găsea un fotoliu de catifea roşie ca vinul, cu cadrul cafeniu de mahon. Dar toate aceste obiecte, în verticalitatea lor, aveau ceva pieziş, păreau aplecate în faţă, aproape gata să cadă, i se păreau neterminate şi fără sens. Îşi apăsa ochii, privea în jur, însă nu ochii erau vinovaţi. Obiectele erau. Se putea spune că mai înainte ca ele însele să existe trebuia să existe credinţa în ele; dacă nu priveşti lumea cu ochii lumii, ci o ai mai dinainte în priviri, atunci lumea se descompune în amănunte fără noimă, care trăiesc despărţite unele de altele şi întristate ca stelele în noapte. Nu avea decât să se uite pe fe reastră, şi în lumea unui birjar care aştepta jos se amesteca aceea a unui funcţionar în trecere, şi astfel rezulta pe stradă ceva secţionat în felii, o harababură, o întrepătrundere şi o alăturare ce-ţi făceau silă, un talmeş-balmeş de centre care-şi croiau drum şi în jurul cărora se afla câte un cerc de plăceri lumeşti şi încredere în sine, iar toate acestea te ajutau să te ţii drept într-o lume fără un sus şi un jos. Vreri, cunoştinţe şi simţiri se împletesc strâns ca un ghem; îţi dai seama de asta atunci când ai pierdut capătul firului; dar e cu putinţă oare să treci prin lume altfel decât urmând firul adevărului? În asemenea clipe, când o pojghiţă de gheaţă îl despărţea de toate, Tonka era mai mult decât un basm, era aproape o misiune.

Îşi spuse: trebuie ori să mă însor cu Tonka, ori s-o părăsesc şi pe ea, şi aceste gânduri.

Nimeni însă nu i-o va lua în nume de rău că, din pricinile arătate, n-a făcut niciuna, nici alta. Toate gândurile sau impresiile de felul acestora îşi vor fi avut justificarea, totuşi nimeni nu stă astăzi la îndoială că pe jumătate erau simple urzeli. Le vântura prin

minte aşa şi nu le lua prea în serios. I se părea uneori că e supus la un examen, dar când se trezea şi-şi vorbea sieşi ca unui bărbat, se vedea silit să-şi spună că examenul acesta consta numai în întrebarea dacă voia să creadă din toate puterile în Tonka, în ciuda a nouăzeci şi nouă procente de probabilitate că fusese înşelat şi că e un nerod. În orice caz, această posibilitate ruşinoasă îşi şi pierduse mult din importanţă.

XI

A fost pentru el, lucru ciudat, o perioadă de mari succese ştiinţifice. Îşi rezolvase problema în liniile principale, iar în curând trebuiau să se ivească şi consecinţele. Oamenii începeau să-i arate interes. Îşi simţea inima întărită fie numai şi prin aceea că discutau despre chimie. Credeau cu toţii în probabilititatea succesului său; această probabilitate se ridica de pe acum la nouăzeci şi nouă procente! Iar el îşi amorţea simţurile muncind.

Dar dacă pe plan public personalitatea lui se consolida şi totodată păşea pragul maturităţii în relaţiile cu lumea, de îndată ce-şi părăsea munca, gândurile lui nu mai urmau făgaşuri solide, era suficient să-i revină în minte fiinţa Tonkăi, şi numaidecât prindeau viaţă chipuri ce se-nlocuiau unul cu altul, fără a-şi dezvălui sensul, ca nişte necunoscuţi care se întâlnesc zilnic pe acelaşi drum. Apărea practicantul-tenor, pe care-l bănuise cândva că fusese complicele infidelităţii, apoi toţi ceilalţi de care i se aninase vreodată certitudinea. Nu făceau mare lucru, erau doar nişte prezenţe; chiar când făptuiau lucrul cel mai îngrozitor, tot nu însemna cine ştie ce; iar pentru că uneori se contopeau câte doi sau mai mulţi în aceeaşi persoană, nu puteai nici măcar să fii gelos, întâmplările acestea deveneau tot atât de transparente ca aerul cel mai limpede şi încă mai limpezi, până la acea libertate şi la acel vacuum care dizolvă orice egoism şi sub cupola imobilă a cărora păţaniile vieţii omeneşti se desfăşoară reduse la proporţii minuscule. Adeseori deveneau vise, sau poate că fuseseră de la bun „început vise, peste al căror palid univers fan-omatic se înălţa de-a dreptul, atunci când de-enea liber de povara muncii, ca şi cum

trebuia a fie prevenit că munca aceasta nu era viaţa lui propriu-zisă.

Aceste vise reale se aflau pe o treaptă mai joasă decât starea lui de trezie; erau călduroase ca nişte odăiţe scunde şi pestriţe. În ele, Tonka era mustrată cu asprime de mătuşa ei, fiindcă nu plânsese la înmormântarea bunicii, sau un bărbat slut recunoştea că e tatăl copilului Tonkăi, iar ea, privită întrebător, nu minţea, pentru prima dată, ci şedea încremenită, zâmbind la nesfârşit: se întâmplase într-o cameră cu plante verzi, care avea pe jos covoare roşii şi pe pereţi stele albastre, iar când el îşi aţintea privirile spre nemărginire, covoarele deveneau verzi, plantele aveau mari frunze roşii ca rubinul, pereţii licăreau galbeni ca pielea catifelată a unui om, şi Tonka şedea la locul ei, palid albăstrie ca lumina lunii. Se refugia în aceste vise ca într-o fericire naivă; poate că ele nu erau altceva decât laşitate, înţelesul lor se tălmăcea doar prin aceea că Tonka nu avea decât să mărturisească, şi totul avea să fie bine; era foarte derutat de frecvenţa lor, dar aveau însuşirea că le lipsea tensiunea insuportabilă din starea de semitrezie, care-l împingea mereu tot mai sus.

În aceste vise, Tonka avea întotdeauna dimensiunile magnifice ale iubirii, încetând să mai fie mica vânzătoare de magazin bolnavă, care era în realitate, însă de fiecare dată i se arăta altfel. Uneori era sora ei mai tânără, care nu existase niciodată, adesea era doar un foşnet de rochii, sunetul şi stingerea unei alte voci, mişcarea cea mai stranie şi mai surprinzătoare, întregul farmec ameţitor al unei aventuri necunoscute; toate acestea i se arătau cu înfăţişări posibile doar în vis, chemate de calda intimitate a numelui ei, şi îi dăruiau fără efort beatitudinea posesiunii din chiar clipa în care aceasta era pe de-a-ntregul abia o încordare spre un ţel încă neatins. Odată cu aceste imagini duble, în sufletul lui pătrundea o afecţiune aparent fără obiect, încă himerică, şi o cordialitate supraumană, însă nu-şi dădea seama dacă aceste simţăminte năzuiau să se desprindă de Tonka, ori abia să se contopească deplin cu ea. Când reflecta după aceea, ajungea la părerea că strania capacitate de strămutare şi de independenţă a iubirii ar trebui să se manifeste şi în starea de

trezie. Nu iubita e sorgintea sentimentelor trezite aparent de ea, ci acestea sunt proiectate ca o lumină asupra ei; dar în vreme ce în vis dăinuie o fisură subţire, care separă iubirea de femeia dragă, în starea de trezie, contopirea e totală, ca şi când, victimă a unui joc cu tine însuţi, ai fi constrâns din cine ştie ce pricină să conferi măreţie unui om ce n-a avut-o niciodată. Nu se putu decide să proiecteze lumina iubirii asupra Tonkăi.

Faptul că zise gândea adesea la cai avea, poate, vreo legătură cu aceste gânduri şi o semnificaţie specială. Poate că asociaţia pornea de la Tonka şi de la loteria hipică, la care nu câştigaseră, sau de la copilăria lui, fiindcă în cuprinsul acesteia apăreau frumoşi cai murgi şi pagi, cu hamuri grele bătute în alamă şi împodobite cu bucăţi de blană. Uneori se aprindea brusc în el inima de copil, pentru care curajul, bunătatea şi credinţa nu sunt încă îndatoriri, pe care să nu le iei în seamă, ci însuşiri cavalereşti, într-o grădină fermecată a aventurilor şi a luptelor eliberatoare. Poate însă că totul nu era decât o ultimă pâlpâire înainte de stingerea definitivă şi acea plăcută senzaţie resimţită la cicatrizarea unei răni. Căci caii cărau mereu lemne, sub copitele lor podurile sunau înfundat a lemn, iar argaţii purtau jachete scurte, cu carouri violete şi cafenii. Cu toţii îşi scoteau pălăria în faţa unei cruci mari cu un Grist de tinichea, înfiptă la mijlocul podului, numai un băieţaş, care şedea în iarna aceea şi se uita la pod, nu voise să şi-o scoată pe-a lui, fiindcă devenise de timpuriu înţelept şi nu credea. Deodată nu mai reuşi să-şi încheie nasturii hainei; nu mai putea şi pace. Gerul îi paralizase degetele, prindea cu ele un nasture şi trăgea de el anevoie, dar când încerca să-l vâre în cheutoare, nasturele ţâşnea din nou la vechiul său loc, iar degetele îi rămâneau neajutorate şi uluite. De câte ori au repetat încercarea, au sfârşit într-o înţepenire derutantă.

Aceasta era amintirea care îi revenea deosebit de des în minte.

XII

În haosul acestor incertitudini, sarcina progresa, arătând care este realitatea autentică.

Începu mersul împovărat, văzând că Tonka are nevoie de un braţ care s-o sprijine, trupul ei greoi emana o căldură tainică, felul de a şi aşeza, cu picioarele îndepărtate, totul o făcea arate neajutorată şi mişcător de slută; se ivi toate schimbările pricinuite de uimitorul fenomen care, fără nicio şovăială, transformă corpul fetei într-o capsulă de seminţe, lărgeşte şi împinge în jos coapsele, înlătură forma colţuroasă a genunchilor, dă gâtului vigoare, preschimbă sânii în uger, împânzeşte pielea pântecelui cu vinişoare subţiri roşii şi albastre, în aşa fel că te înspăimânţi cât de aproape de lumea exterioară circulă sângele, de parcă asta ar însemna moartea. Forma cea nouă cuprindea pe cât de viguros, pe atât de răbduriu nimic altceva decât o diformitate, iar proporţiile umane smulse din tiparele lor se oglindeau şi în expresia ochilor; priveau cam nătâng, stăruiau îndelung asupra obiectelor şi se desprindeau de ele numai anevoie. Ochii Tonkăi îl fixau adesea îndelung şi pe dânsul. Se îngrijea din nou de măruntele lui nevoi, îl slujea cu trudă, ca şi când ar fi dorit să-i mai arate pentru ultima oară că trăieşte numai pentru el; în ochii ei nu sclipea nicio scânteie de jenă din pricina hidoşeniei şi a desfigurării sale, ci doar dorinţa ide a face cât mai multe pentru el, cu mişcările ei greoaie.

Acuma erau din nou împreună aproape tot atât de des ca mai înainte. Nu vorbeau mult, dar rămâneau unul în apropierea celuilalt, căci sarcina înainta ca un arătător de ceasornic şi în faţa ei se simţeau fără niciun ajutor. Ar fi trebuit să aibă o explicaţie, însă numai timpul păşea înainte. Fiinţa fantomatică, ireală din el se zbătea uneori să afle nişte cuvinte, din străfunduri de suflet încerca să-şi facă loc în sus înţelegerea că toate ar trebui măsurate după absolut alte valori; dar ca orice înţelegere, şi aceasta era echivocă, incertă. Iar timpul gonea, timpul gonea îndepărtându-se, timpul se pierdea în neant; ceasornicul de pe perete era mai apropiat de viaţă decât gândurile. Şedeau într-o odaie mic-burgheză, în care nu se întâmpla nimic măreţ, ceasornicul de perete era un ceas de bucătărie rotund şi indica un timp de bucătărie, iar mama lui îl bombarda cu scrisori, în care totul era bine argumentat; nu-i trimitea

bani, ci îi cheltuia ca să obţină opinia unor medici, cu ajutorul cărora să-i vâre minţile în cap; o înţelegea foarte bine şi nu i-o mai lua în nume de rău. Odată mama îi expedie chiar o nouă declaraţie medicală din care reieşea într-adevăr că Tonka îi fusese atunci cu certitudine necredincioasă; în loc să-l pună în alarmă, dovada îi pricinui o surpriză aproape agreabilă, se gândea, ca şi când asta nu l-ar fi privit în niciun fel, cum se vor fi petrecut lucrurile şi simţea doar atât: cât suferea biata Tonka de pe urma unei singure rătăciri de moment…! Da, uneori trebuia să se supravegheze ca să nu exclame deodată vesel de tot: Tonka, ascultă-mă, acum mi-a venit în sfârşit în minte ceea ce uitasem amândoi – cu cine m-ai înşelat atunci! Aşa se scurgeau toate. Nu se ivea nimic nou. Rămânea doar ceasornicul. Şi vechea intimitate.

Fără să fi fost nevoie de vorbe, intimitatea aceasta readuse şi clipele de reciprocă dorinţă trupească. Reveniră, aşa cum vechi cunoscuţi intră în odaie fără multe fasoane, chiar după o absenţă îndelungată. Ferestrele din partea cealaltă a curţii înguste se aflau oarbe în umbră „oamenii plecaseră la munca lor, curtea se căsca jos întunecată ca o fântână, soarele pătrundea în locuinţă ca prin geamuri de plumb, scotea fiecare obiect în relief şi-i dădea o Strălucire moartă. Acolo se mai afla bunăoară cândva un mic calendar vechi, deschis în aşa fel, de parcă Tonka l-ar fi răsfoit chiar atunci, iar pe suprafaţa mare, albă a unei file se găsea, ca o piramidă ridicată în amintirea unei anumite zile, un mic semn de exclamare roşu. Toate celelalte file erau umplute cu notiţe referitoare la traiul cotidian, cu preţuri, târguieli şi numai aceasta era goală, neavând pe ea decât semnul. Nu se îndoia nicio clipă că semnul acesta marca amintirea zilei ale cărei întâmplări erau tăinuite de Tonka, momentul părea să corespundă cu aproximaţie, iar certitudinea îi irumpse în creier ca un gheizer de sânge. Dar certitudinea nu rezida în nimic altceva decât tocmai în această intensitate bruscă, iar în clipa următoare şi pierise în neant; dacă erai gata să dai crezare acestui semn de exclamare, atunci puteai să crezi tot atât de bine într-o minune şi ceea ce rămânea nimicitor

era faptul că nu credea niciuna, nici alta. În clipa aceea privirile li se încrucişară pline de spaimă. Tonka observase desigur fila în mâna lui. În lumina stranie din odaie, obiectele arătau acum ca propriile lor mumii. Trupurile li se răciră, vârful degetelor le îngheţară, iar măruntaiele concentrară toată căldura vieţii ca un ghem fierbinte. Medicul îl prevenise desigur că Tonka trebuia să fie menajată cu cea mai mare grijă, ca să nu i se întâmple o nenorocire; dar tocmai în medici nu-ţi era îngăduit să te încrezi în clipa aceasta. Toate eforturile rămaseră zadarnice şi de cealaltă parte; probabil că puterea Tonkăi era prea slabă, ea rămânea un mit zămislit numai pe jumătate.

— Vino la mine, îl rugă Tonka, şi-şi împărtăşiră suferinţa şi căldura într-o tristă dăruire.

XIIT

Tonka fusese internată în spital; se produsese întorsătura agravantă. Îi era îngăduit s-o viziteze; la anumite ore. Şi astfel timpul se irosise.

În ziua când ea plecase de acasă, el îşi dăduse jos barba. Acum era din nou într-o măsură mai mare el însuşi.

Apoi însă află că în aceeaşi zi – nerăbdătoare, pierzându-şi capul, dornică să scape de ceea ce tot amânase vreme îndelungată din spirit de economie, până când o cuprinsese teama că nu va mai putea s-o facă – se dusese în grabă să-şi scoată o măsea, ca ultim act de libertate, mai înainte de a intra în spital. Obrajii ei erau acum căzuţi într-un chip întristător, fiindcă niciodată nu acceptase să se lase îngrijită. De aci înainte visele deveniră din nou mai intense.

Un vis revenea mereu în forme felurite. O fată bălaie, insignifiantă, cu pielea palidă îi povestea că noua lui iubită, o oarecare iubită imaginară, l-ar fi părăsit, iar el, cuprins din nou de curiozitate, rostea într-o doară: „Şi crezi dum neata că Tonka a fost mai bună?” Clatină din cap şi făcea o figură foarte sceptică, pentru aq o provoca pe fată să confirme cu atât mai enerq gic virtuţile Tonkăi, se desfăta dinainte savurând uşurarea pe care avea să i-o aducă verdictul ei; în loc de asta, vedea apărând încetişor pe fata

fetei un zâmbet, îl vedea extinzându-se cu o înspăimântătoare încetineală, după care fata zicea: „Ah, teribilă mincinoasă a mai fast aceea. Altminteri era tare drăguţă, dar nu «puteai să crezi un cuvânt de-al ei. Întotdeauna a dorit să devină o mare mondenă”. Chinul cel mai grozav pricinuit de acest vis nu rezida în zâmbetul ce-l lovea ca un tăiş de cuţit, ci în faptul că nu reuşea niciodată să se apere împotriva vulgarei porniri pătimaşe de la sfârşit, fiindcă în neputinţa somnului cuvintele din urmă păreau rostite ca venind din propriu-i suflet.

Din cauza aceasta, în timp ce şedea lângă patul Tonkăi, rămânea adesea mut. Ar fi dorit din toată inima să fie generos ca în visurile de mai înainte. Poate că ar fi fost capabil de un efort, dacă ar fi orientat spre Tonka o parte din puterile cu care lucra la invenţia lui. Medicii nu putuseră descoperi la el niciodată vreo boală, de aceea se simţea înlănţuit de posibilitatea unei misterioase legături cu Tonka: trebuia numai s-o creadă, şi s-ar fi îmbolnăvit. Dar, poate, îşi spunea, lucrul acesta ar fi fost posibil în alte vremuri – se complăcea în asemenea gânduri întoarse spre trecut –, într-o altă epocă Tonka ar fi devenit probabil o fată vestită, pe care prinţii s-ar fi socotit prea neînsemnaţi ca s-o peţească; dar azi?! Ar trebui fireşte să reflecteze o dată amănunţit la toate acestea. – şi aşa şedea lângă patul ei, se arăta afectuos şi bun, însă nu rosti niciodată cuvintele: te cred. Deşi o credea de multă vreme. Fiindcă o credea numai pentru că nu era în stare să se arate mai mult timp suspicios şi rău faţă de dânsa, nu însă pentru că ar fi dorit să dea chezăşie şi în faţa raţiunii lui pentru toate consecinţele ce urmau de aici. Faptul că n-a făcut-o l-a menţinut teafăr şi cu picioarele pe pământ.

Imaginile din spital erau pentru el un chin. Medici, consultaţii, disciplină: Torika era smulsă din lume şi legată cu catarame pe o masă. Faptul acesta aproape că îi apărea ca un defect al ei; sub ceea ce se întâmpla cu dânsa pe lumea asta ar fi trebuit să se afle ceva mai profund, însă dacă ar fi fost aşa, toate lucrurile din lume ar fi trebuit să fie şi ele altfel, ca să ai temeiuri să lupţi. Începu să facă

unele concesii; la numai câteva zile după despărţire, Tonka îi şi devenise întrucâtva străină prin aceea că nu mai avea putinţa să corecteze zilnic ciudăţenia vieţii ei mult prea simple, care-i trezise fireşte întotdeauna o oarecare compătimire.

Pentru că la patul de spital al Tonkăi vorbea adeseori puţin, îi scria scrisori, în care-i spunea multele lucruri pe care altminteri nu le rostea, îi scria aproape cu aceeaşi gravitate ca partenerei unei mari iubiri; mumai în faţa propoziţiei: cred în tine! se opreau şi aceste scrisori. Tonka nu-i răspunse, fu de-a dreptul uluit. Abia atunci îi veni în minte că nu expediase niciodată scrisorile; ele nu exprimau cu certitudine părerile lui, ci doar o stare de spirit de care nu se putea apăra altfel idecât scriind. Prilejri îi îngădui să-şi.1 dea seama ce bine era întotdeauna pentru cel ce! se putea expjfana, iar Tonka nu putea. În clipa; aceasta o înţelese limpede de tot. Era un fulg de zăpadă căzând singur în mijlocul unei zile de vară. Dar în clipa următoare, gândul acesta nu mai reprezenta niciun fel de explicaţie, probabil că ea era pur şi simplu doar o fată bună, timpul gonea iute, iar. Într-o zi îl surprinse îngrozitor înştiinţarea că nu avea s-o mai ducă mult. Îşi făcu reproşuri amare pentru uşurătatea cu care nu o cruţase suficient, dar cum nu-i tăinui aceste reproşuri, Tonta îi povesti un vis pe care-l avusese în una din ultimele nopţi; fiindcă şi ea visa.

Ştiam în somn, zise ea, că am să mor în curând şi, asta nu pot s-o pricep de loc, eram foarte veselă. Aveam în mână o pungă de cireşe; atunci m-am gândit: Ei ce, astea mănâncă-le repede mai înainte!…

A doua zi nu i se mai îngădui s-o vadă pe Tonka.

XIV

Îşi spuse: probabil că Tonka n-a fost chiar atât de bună cum mi-am închipuit-o eu; dar felul tainic al bunătăţii ei se arăta tocmai în aceea că ar fi putut să fie şi acela al unui câine.

Îl cuprinse o durere seacă dezlănţuită ca o furtună. Nu mai am voie să-ţi scriu, nu mai am voie să te văd, urla prin toate ungherele încremenirii lui. Dar am să fiu cu tine ca bunul Dumnezeu, se

consola el, fără a putea să închege – vreun gând. Iar deseori n-ar fi dorit să ştiige alt-eva decât: Ajută-mă, ajută-mă fitu pe mine! aţă cad în genunchi înaintea ta! îşi spunea cuntristare: Gândeşte –te, un om înaintează singur e tot cu un câine prin munţi de stele, pe marea e stele! – şi-l chinuiau lacrimi care se făceau ari cât bolta cerului şi nu puteau să – răzbată din ochi.

Ţesea acum treaz visurile Tonkăi. Gdată visă că atunci când toate speranţele Tonkăi se vor fi spulberat, el va reintra deodată la ea şi va fi acolo. Îmbrăcat în mantara lui englezească de călătorie cu mari carouri cafenii. Iar când o va descheia, dedesubt se va ivi făptura lui albă, zveltă, fără haine, cu un lănţug subţire de aur şi cu brelocuri zornăitoare. Şi totul va fi fost limpede ca lumina zilei, de asta ea era foarte sigură. Îi era dor Ide Ton<a, precum ei îi fusese dor de dânsul. Oh, ea a-i fost niciodată minată de dorinţe! N-a atra>-o niciun bărbat; îi place când vreunul îi face curte, ca să poată dovedi, cu o melancolie puţin cam stângace, şubrezenia unor asemenea relaţii. Iar când se întoarce seara de la magazin, e doldora de păţaniile ei lărmuitoare, vesele, supărătoare; urechile îi sunt pline, limba ei continuă monologul interior; nu mai există nici cel mai mic locşor pentru vreun bărbat străin. Însă ea simte că înăuntrul fiinţei sale, acolo unde acestea nu ajung, e mai presus decât toate mire, nobilă şi bună; acolo nu mai e o oarecare vânzătoare de magazin, ci o făptură egală cu el vrednică de un mare destin. Din cauza aceastt şi credea, în ciuda oricărei deosebiri, că are anumite drept asupra lui; din ceea ce lucra dânsul nu înţelegea nimic, era ceva ce n-o privea, el îi aparţirn-H fiindcă era bun în fond; căci şi ea era bună, uii pe undeva trebuia să existe totuşi palatul bunăj taţii, în care să trăiască uniţi şi să nu se deşi partă niciodată.

Dar ce era această bunătate? Nu faptă. NijM însuşire. O licărire, atunci când se descheie mantaua de călătorie. Şi timpul gonea prea iute. El continua să fie cu picioarele pe pământ şi încă nu rostise cu convingere gândul: cred în tine! încă îşi spunea: şi chiar de-ar fi fost totul aşa, cine ar putea s-o ştie – atunci Tonka

muri.

XV

Dăduse bani infirmierei, iar ea îi povestise totul. Tonka ceruse să i se transmită salutări.

Atunci îi trecu prin minte ca o poezie, la care clatini din cap, că aceea cu care trăise nu fusese nicidecum Tonka, ci o chemare rostită de cineva.

Îşi repetă această frază, stătea cu fraza aceasta pe stradă. În jurul său se întindea lumea. Fireşte era conştient că se schimbase şi că mai târziu avea să devină altul, dar schimbarea îşi avea sorgintea în el însuşi, nu era propriu-zis un merit al Tonkăi. Încordarea din ultimele săptămâni, bineînţeles încordarea pricinuită de invenţia lui, pierise, el era gata. Stătea în lumină şi ea zăcea sub pământ, dar la urma urmelor ceea ce simţea el era tihna luminii. Numai că, aşa cum se uita în juru-i, privirea îi căzu deodată, în multrmea de copii ce-l înconjurau, pe chipul unuia care întâmplător plângea, era iluminat violent de «oare şi se zvârcolea încolo şi-ncoace ca un vierile hidos: atunci amintirea strigă deodată în el: Tonka! Tonka! O simţi din tălpi până-n creştet le ea şi întreaga ei viaţă. Tot ceea ce nu ştiuse liciodată stătea în clipa aceasta în faţa lui, vă-ţi orbirii părea să-i fi căzut de pe ochi; o clipă ioar, fiindcă în următoarea avu impresia că doar trecuse ceva fugar prin minte. Iar de atunci – au mai trecut multe prin minte, care l-au făcut ceva mai bun decât alţii, fiindcă pe faţa strălucitoare a vieţii lui stăruia o mică umbră caldă.

Asta nu i-a mai fost de niciun ajutor Tonkăi. ui însă i-a fost de ajutor. Chiar dacă viaţa omului se scurge mult prea repede, ca să putem auzi bine fiecare din glasurile ei şi să-i putem găsi răspunsul cuvenit.

CUVÂNT ÎNAINTE

DE CE POSTUME? DE CE DIN TIMPUL VIEŢII?

Există moşteniri literare inedite care sunt nişte daruri de preţ; de regulă însă postumele au o suspectă asemănare cu desfacerile de mărfuri, din cauza lichidării firmei, şi cu vânzările cu preţ redus.

Simpatiile, de care se bucură totuşi, provin poate de acolo că lumea cititorilor are o scuzabilă slăbiciune pentru un scriitor de care se ocupă pentru ultima oară. Oricum ar fi şi orice părere am avea despre întrebarea care postume sunt opere de valoare şi care simple lucrări de oarecare însemnătate: eu m-am hotărât în orice caz să împiedic publicarea alor mele, mai înainte de a sosi vremea când n-aş mai putea-o face. Iar mijlocul cel mai sigur în sensul acesta este de a le publica în timpul vieţii, indiferent dacă toată lumea poate pricepe ori nu acest lucru.

Dar se poate vorbi în genere despre timpul vieţii? Oare scriitorul aparţinând naţiunii germane nu se şi află de mult în situaţia unui supravieţuitor? Lucrurile stau de fapt aşa şi, la drept vorbind, de când îmi pot aduce aminte, au stat întotdeauna la fel, numai că de câtva timp s-a păşit într-o perioadă decisivă. Secolul, a adus încălţămintea produsă în masă din pă prefabricate şi îmbrăcămintea de gata ajusta pe individ, pare a năzui să dea la iveală şi ţi pul de scriitor alcătuit din părţi interioare şi exterioare prefabricate. Încă de pe acum scriitor trăieşte, în felul său, aproape pretutindeni într-profundă izolare faţă de viaţă, neavând totuşi comun cu morţii arta de a nu avea nevoie de casă, de mâncare şi băutură. Iată cât de favorabil este timpul vieţii pentru postume. Faptul acesta n-a rămas fără influenţă în ceea ce priveşte intitularea acestei cărţulii şi originea ei.

Fireşte, ultimele cuvinte idin viaţă ar trebui tratate cu o grijă cu atât mai mare, chiar dacă sunt rostite cu anticipaţie. A publica doar nişte micii istorioare şi reflecţii, într-o lume în care se audj bubuituri de tunet şi gemete; a vorbi despre] chestiuni secundare, în vreme ce există atât de multe chestiuni principale; a-ţi face necazuri în legătură cu fenomene ce se află departe înapoia] liniei de foc: fără îndoială, toate acestea ar putea să pară unora drept o slăbiciune, şi vreau să] mărturisesc deschis că şi mie hotărârea publicării] mi-a dat tot felul de griji. Dar, în primul rând, întotdeauna a existat şi a trebuit să fie acceptată vrând-nevrând o anumită deosebire de mă-l rime între greutatea manifestărilor scriitoriceşti şi greutatea celor

două mii şapte sute de milioane metri cubi de pământ care gonesc nebuneştel prin cosmos, neatinse de ele. În al doilea rând, îmi e poate îngăduit să mă refer la lucrările mele principale, cărora le vor fi lipsind mult. mai puţine din forţele de coeziune, absente pro Labil aici; „postumele" nu le continuă pe cele Bintâi, car itocmai de aceea se impunea o astfel Be publicare intermediară. Şi în sfârşit: când mi gg-a proous această carte şi am avut din nou în Bată fragmentele din oare urma să fie alcătuită, ni s-a părut că acestea erau de fapt mai puţin minate de caducitate decât mă temusem. K Aces: e mici lucrări au fo'; t mai toate compuse şi pubicate pentru prima dată în anii dintre 1920 şi 1929; o parte dint-e cele numite în tabla de materii Imagini provin însă din notaţii mai vechi. Este cazul ibuciţii Hârtia de muşte, care a apărut într-un periodic încă în 1913, cu titlul Jară romană. Insule maimuţelor datează din aceeaşi vreme, lucru pe care ţin să-l menţionez, deoarece altminteri acestea două ar putea fi leşie considerate drept parafraze fictive ale unor împrejurări ulterioarţ. În realitate, ele au fost n-ai curând o privire anticipativă, mijlocită de o hârtie de muşte şi de o obşte de maimuţe; asemenea prorociri i-ar izbuti însă oricui observă viaţa oamenilor în manifestări mărunte, acolo unde ea se înfăţişează fără reticenţe, şi oricui se lasă în seama presentimentelor aflate în „sare de veghe" care, până într-un anumit ceas ce le stârneşte, par a „nu avea nimic de spus" şi se exprimă cu caidoare în ceea ce făptuim şi în cele cu care reînconjurăm.

Ce/a similar, totuşi mai mult într-un sens invers, s-ar cuveni spus probabil şi în legătură cu Refbeţii neamicale şi Povestiri, care nu sunt povestit. Acestea poartă pecetea vădită a epocii genezei lor, iar ceea ce este persiflare în ele se reţea în parte la împr; jurări trecute. Obârşia aceasta se reflectă şi în formă; au fost. seri pentru ziare, cu cercul lor larg-crepuscular r cititori neatenţi, inegali, şi ar fi arătat fără îndoială altfel, dacă le-aş fi scris, ca pe cărţii mele, numai pentru mine şi prietenii mei. Toc mai aici trebuia căutat aşadar răspunsul la întrebarea dacă e îngăduită repetarea publicării Orice modificare ar fi necesitat o nouă concepere integrală, de aceea a

trebuit să renunţ e „totul la schimbări, cu excepţia faptului că anal corectat ici, colo, şi numai în sensul propriilor-intenţii ale scrierilor, ceea ce nu-mi reuşise cum doream, datorită circumstanţelor în care le-am redactat. Aşa stând lucrurile, pe alocuri este vorba realmente despre umbre, despre o viaţă care s-a dus, şi pe deasupra cu un fel de scandalizare limitată, lipsită de orice preocupare faţă de rotunjirea desăvârşită. Curajul de a crede totuşi în trăinicia acestor mici satire îmi este inspirat în fond de o frază de Goethe, care poate fi modificată corespunzător acestui scop, fără a aduce prejudicii adevărului; fraza sună astfel: „Ceea ce se greşeşte într-un caz individual constituie un simbol a tot ceea ce se face greşit”. Fraza aceasta îndreptăţeşte speranţa că nici critica unor greşeli mici în vremuri când se comit altele mult mai mari nu-şi pierde valoarea.

Hârtia de muşte

HÂRTIA DE MUŞTE TANGLE-FOOT E LUNGĂ DE aproximativ treizeci şi şase de centimetri şi lată de douăzeci şi unu de centimetri; e mânjită cu un clei galben, otrăvitor şi vine din Canada. Gând se lasă pe ea o muscă – nu deosebit de lacomă, mai mult din convenţionalism, fiindcă pe hârtie se şi află multe altele – se lipeşte vârtois mai întâi cu segmentele externe, încovoiate ale tuturor picioruşelor. O senzaţie slabă de surpriză, ca atunci când umblăm prin întuneric şi călcăm cu tălpile goale pe ceva care nu e la început decât o rezistenţă moale, caldă, nelămurită, ca să devină numaidecât ceva în care răzbate treptat groaza omenească, recunoaşterea unei mâini ce se află cine ştie „Cum acolo şi ne prinde cu cele cinci degete simţite mereu mai distinct.

Stau cu toatele într-o poziţie dreaptă forţată, ca nişte tabetici, care nu vor să lase să se observe nimic, sau ca nişte bătrâni militari prăpădiţi (şi cu picioarele niţel în formă de O, ca atunci când cineva stă pe o muchie tăioasă). Se căznesc să aibă ţinută şi-şi adună puterile încer CInd să chibzuiască. După câteva secunde s-au hotărât şi încep, singurul lucru ce lle stă în putea să zbârmâie şi să se salte. Continuă această acţiud furioasă până când epuizarea le constrânge să i oprească. Urmează o pauză de respiraţie şi nouă

tentativă. Dar intervalele devin mereu ml lungi. Stau acolo, şi eu simt cât sunt de neduma rite. De jos urcă aburi ameţitori. Limba loj scoasă pipăie ca un ciocănaş. Au capul cafeniu şi păros, ca făcut dintr-o nucă de cocos; ca msM idoli antropomorfi ide-ai negrilor. Se încovoa A înainte şi înapoi pe picioruşele prinse în cursa îşi îndoaie genunchii şi se smucesc în sus, o fal întocmai ca oamenii care încearcă în toate chipjrile să mişte o povară prea grea; într-un fel mal tragic decât o fac muncitorii, cu o expresie spottivă a efortului extrem mai adevărată decât la coon. Apoi urmează momentul mereu la fel dl straniu, când nevoia unei secunde prezente înţ vinge toate simţămintele puternice de conservar a vieţii. Este clipa când un alpinist desface de bunăvoie strânsoarea mâinii din cauza durerii resimţite în degete, când un om care s-a rătăcit! zăpezi se culcă întocmai ca un copil, a înd un îi urmărit se opreşte în loc, cu coastele arzând. N se mai saltă în sus cu toată puterea, se pleac puţin şi în clipa asta au ceva foarte omenesc. Îndată sunt prinse într-un loc nou, cu partea superioară a piciorului, sau cu dinapoia corpului ori cu vârful unei aripi.

Când şi-au biruit epuizarea sufletească şi reiau după un scurt răstimp lupta pentru viaţă, se şi găsesc fixate într-o poziţie nefavorabilă, iar mişfoile lor devin nefireşti. Atunci zac cu picioarele fiinapoi întinse şi, proptindu-se în coate, încearcă se ridice. Sau stau jos, împotrivindu-se, cu inraţele întinse ca nişte femei care caută în zadar iiă-şi smulgă inimile din pumnii unui bărbat. Sau zac pe burtă, cu capul şi braţele înainte, ca şi când ar fi căzut din fugă, şi nu-şi mai ţin sus decât faţa. Întotdeauna însă duşmanul e numai pasiv şi câştigă doar de pe urma clipelor lor de deznădejde şi derută. Le trage în el un nimic, un ceva. Atât de înceţi încât aproape că nu-l pot urma, şi de cele mai multe ori cu o bruscă accelerare la sfârşit, când le copleşeşte ultima prăbuşire lăuntrică. Atunci se lasă deodată să cadă către înainte, cu faţa în jos, depăşind punctul de sprijin al picioarelor; sau lateral, cu toate picioarele întinse într-o parte; adesea şi într-o rină, cu picioarele vâslind de-a-ndărătelea. Zac acolo aşa. Ca nişte aeroplane prăbuşite, cu o aripă ridicată în

aer. Sau ea nişte cai morţi. Sau cu nesfârşite gesturi ale deznădejdii. Sau ca nişte fiinţe în somn. Chiar şi a doua zi se mai trezeşte câte una, pipăie un răstimp cu câte un picior sau zbârnâie cu o aripă. Uneori, o asemenea mişcare se extinde asupra câmpului întreg, apoi se scufundă toate încă ceva mai adânc în moartea lor. Şi numai pe o parte a corpului, la locul de inserţie a piciorului mai au un oarecare organ foarte mic, sclipitor, care trăieşte încă multă vreme. Se desface şi se strânge, nu-l poţi identifica fără lupă, arată ca un minuscul ochi de om, care se deschide şi se închide la nesfârşit.

Ìnsula maimuţelor

La VIW a Borghese din Roma se află un cupsb înalt fără ramuri şi scoarţă. E golaş, ca un crm niu curăţat şi lustruit de soare şi apă, şi galt» ca un schelet. Stă în picioare fără rădăcini şi 1 mort, şi plantat ca un catarg în cimentul uni insule ovale, de dimensiunile unui mic vapor fiul vial, despărţită de regatul Italiei printr-un şan cu taluzuri netede de beton. Şanţul acesta esta exact atât de lat şi atât de adânc, în partea perei telui exterior, încât o maimuţă nici nu se poar J căţăra, nici nu poate sări peste el. Din afară ai merge; din interior însă nu e cu putinţă.

Trunchiul din mijloc oferă locuri foarte buni de care să te apuci şi-ţi îngăduie, după cum s-ar exprima turiştii, să te amuzi şi să te desfeţi căi ţărându-te. Sus, însă, din trunchi se desprim crengi orizontale, lungi, solide; dacă ţi-ai scoatl pantofii şi ciorapii şi ţi-ai lipi apăsat tălpile, cil călcâiele spre interior, de rotunjimea crengii şi-l totodată, te-ai apuca strâns cu mâinile mutându-ll una în faţa celeilalte, ai putea ajunge cu bine la capătul uneia dintre aceste lungi crengi înfieri bântate de soare, care se întind peste verzile pena de struţ din creştetul pinilor.

Insula aceasta minunată e locuită de trei fal milii cu un număr diferit de membri. Copacul este populat de vreo cincisprezece flăcăi şi fetei fiinţe vânjoase, în continuă mişcare, cam de măi rimea unui copil de patru ani; la piciorul cel acului, însă, în singura clădire de pe insulă, un jbalat de forma şi dimensiunile unui coteţ de câini.

toăieşte o pereche de maimuţe mult mai robuste Eu fiul lor mic de tot. Este perechea regală a ansulei şi prinţul de coroană. Nu se întâmplă niciodată ca vârstnicii să se îndepărteze prea mult de el, pe locul neted: stau de veghe nemişcaţi de-a dreapta şi de-a stânga lui, cu privirile aţin-jtite de-a lungul botului spre depărtări. O singură dată pe oră, regele se ridică şi se urcă în copac, pentru un rond de inspecţie. Atunci păşeşte încet de-a lungul crengilor şi pare a nu voi să ia în seamă cu câtă veneraţie şi bănuială se dau cu toţii înapoi şi – ca să evite pripa şi vâlva – se trag de-o parte, până când capătul crengii nu mai îngăduie nicio evadare, astfel că nu le mai rămâne altceva decât să sară cu pericolul vieţii pe cimentul dur. Şi aşa regele parcurge, una după alta, crengile, iar atenţia lui extrem de încordată nu îngăduie să se observe dacă faţa-i exprimă în timpul acesta îndeplinirea unei îndatoriri de suveran sau a unei cure de teren, până când toate crengile s-au golit şi el se reîntoarce. În timpul acesta, prinţul de coroană stă singur pe acoperişul casei, căci, ciudat, mama se îndepărtează de fiecare dată tot atunci, iar prin urechile lui subţiri, clăpăuge transpare coraliu soarele. Rareori se poate vedea ceva aşa de tâmp şi jalnic, totuşi nimbat de o invizibilă demnitate, ca acest Pui de maimuţă. Maimuţele din copac izgonite; pe pământ trec una după alta pe ilângă el şi i-ar Putea suci gâtul subţire dintr-o singură apucătură, fiindcă sunt foarte necăjite, dar fac un ocol în jurul lui şi-i arată tot respectul şi toată sfiaM cuvenite familiei sale.

Ai nevoie de un timp mai îndelungat, ca să obi servi că, în afară de aceste fiinţe care duc o viaţă organizată, insula mai adăposteşte şi altele. Izi gonit de pe suprafaţa terenului şi din aer, ui popor numeros de maimuţe mici trăieşte în şan când una dintre ele doar se arată sus pe însuM maimuţele din copac o gonesc înapoi în şan! speriind-o şi administrându-i corecţii corporală dureroase. Când se aduce mâncarea, ele trebuM să stea sfielnice de-o parte şi abia – după ce s-ail săturat toate celeilalte, iar cele mai multe sau şi dedat odihnei pe crengi, li se îngăduie şi lol să se furişeze spre resturi. Nu au voie să sm atingă nici măcar de ceea ce li se azvârle

lol anume. Fiindcă se întâmpla adesea ca vreun băiat] răutăcios sau vreo fată poznaşă, deşi se prefab clipind, că sunt îngreunaţi de digestie, să nu aşi trepte decât asta, pentru ca să-şi dea drumul aiul necând prudent de pe creanga lor, îndată ce obl servă că micuţele s-au pus pe zaiafet cu neruşil n-are. Cele câteva care s-au aventurat pe insulă a zbughesc numaidecât, ţipând, înapoi în şant: se; amestecă între celelalte; şi se porneşte văicăreala: acum se înghesuie cu toatele una într-alta, aşa că spre peretele lateral se ridică o suprafaţă de păr şi carne şi ochi aiuriţi, întunecaţi, ca apa într-o puţină înclinată. Dar urmăritorul se mulţumeşte doar să păşească de-a lungul bordurii şi să agite valul de groază din faţa lui. Atunci micile obraze negre se ridică şi azvârlă în sus braţele şi întind palmele, apărându-se de privirea

— Străină şi rea, care se uită în jas de pe marginea taluzului. Treptat, privirea asta fixează una dintre micile maimuţe; aceasta se mişcă înainte şi înapoi, şi odată cu ea, cinci altele care nu pot încă distinge care e ţinta acestei lungi priviri; dar mulţimea neputincioasă, paralizată de spaimă nu le lasă să se urnească din loc. Acum lunga privire indiferentă o pironeşte la întâmplare pe una; stăpânirea de sine, până acolo încât să nu arate nici prea multă, nici prea puţină teamă, devine de data asta imposibilă: din clipă în clipă, greşeala isporeşte, în timp ce, liniştit, un suflet se vâră în altul, până când apare ura şi saltul se poate dezlănţui, iar o făptură fără tărie de caracter şi ruşine se văicăreşte supusă la torturi. Cu un strigăt de eliberare celelalte o zbughesc nebuneşte împrăştiindu-i-se, de-a lungul şanţului; pâlpâie opace, de-a valma, ca sufletele posedate din purgatoriu şi se adună sporovăind bucuroase în locul cel mai îndepărtat.

După ce a trecut totul, urmăritorul se urcă în copacul cel mare, apucându-se cu mişcări elastice, până pe creanga cea mai înaltă, păşeşte până la capătul acesteia, îşi ia, calm, o poziţie convenabilă şi rămâne serios, drept şi îndelung, cât o veşnicie, fără să se mişte. Raza privirii lui se odihneşte pe vârfurile copacilor din Pincio şi de la Villa Borghese, răzbătând de-a curmezişul pe deasupra; iar acolo

unde privirea părăseşte grădinile, sub ea se află marele oraş galben, peste care pluteşte indiferentă prin aer, încă învăluită în norii verzi, sclipitori ai vârfurilor de pomi.

II

Pescari la Marea Baltică

Au săpait cu mâinile în mal o groapă mică, îM care sunt scuturate, dintr-un săculeţ cu pământ negru, rimele groase; în nisipul strălucitor, pământul negru afânat şi viermii formează un amel tec dezgustător, fărâmicios, nedefinit, care atraj privirile. Alături este aşezată o lădiţă de lemj foarte îngrijit lucrată. Arată ca un sertar dl masă lung, nu prea lat, sau ca un abac şi 1 plină cu sfoară curată; de cealaltă parte a gri pii e pusă încă o lădiţă la fel, însă goală.

Cele o sută de cârlige aşezate pe sfoara din prima lădiţă se află înşirate cu grijă pe o mici vergea de fier la capătul lădiţei şi sunt scoast acum unul după altul, ca să fie puse în lădiţi goală, aşternută doar la un capăt cu nisip curatl umed. O ocupaţie foarte meticuloasă. Între tirab însă, patru mâini lungi, slabe şi puternice, se lui grijesc, cu scrupulozitatea unor infirmiere, ca f>l fiecare cârlig să fie înfiptă o rimă.

Bărbaţii, care fac asta, stau amândoi ciuciţi pe genunchi şi călcâie, au spinări puternice, osoab se feţe prelungi, blajine şi o pipă în gură, şi schimbă vorbe ininteligibile, tot atât de domoall ca şi mişcările mâinilor lor. Unul ia cu două del gete o rimă grasă, aduce aceleaşi două degete de la mâna cealaltă şi o rupe în trei bucăţi, tot atât de pe îndelete şi precis, cum un cizmar rupe fâşia de hârtie, după ce a luat măsura; celălalt vâră apoi agale şi atent în cârlig aceste bucăţi ce se zvârcolesc. După ce au făcut asta, rimele sunt înviorate cu apă şi puse în lădiţă cu nisip moale, în nişte pătucuri delicate, aflate unul lângă altul, unde pot muri, fără a-şi pierde totodată. prospeţimea.

E o muncă. fără zgomot, gingaşă, în cursul căreia degetele grosolane ale pescarilor parcă ar merge încetişor pe vârfuri. Se cere să fii foarte atent la treabă. Când e vreme frumoasă, deasupra se bolteşte cerul de un albastru închis, iar pescăruşii se rotesc sus

deasupra uscatului ca nişte rândunele albe.

Inflaţie

Au existat odinioară vremuri mai bune, când călăreai pe un căluţ băţos de lemn, rotindu-te pedant în cerc, şi loveai cu un beţişor scurt în nişte inele de aramă, aflate în nemişcare pe un braţ de lemn. Vremurile acestea s-au dus. Astăzi tinerii pescari beau şampanie cu coniac. Şi nişte mici scaune de scrânciob sunt atârnate în cerc de lănţuguri de fier în număr de treizeci ori patru, un cerc interior şi altul exterior, în aşa fel încât, zburând alături, cei doi se pot apuca de mână sau de picior sau de şorţ, ţipând totodată îngrozitor. Aceste „lanţuri" sunt instalate în mica piaţă cu monumentul ridicat în onoarea celor căzuţi în război; lângă teiul bătrân, unde în restul timpului stau gâştele. Au un motor, care le pune în mişcare pentru un interval de timp stabilit, şi reflectoare cu străluciri albe ca varul, deasupra a numeroase luminiţe calde. Celui care se aprol pie bâjbâind prin întuneric, vântul îi azvârle în faţă frânturi de muzică, lumini, voci de fete şi râsete. Orchestrionul urlă hohotind. Lanţurile de fier scârţâie strident. Zbori în cerc, dar, dacă vrei, şi în sus sau în jos, către interior sau în afară, spate în spate ori cu picioarele vârâte într-ale celuilalt. Flăcăii îşi smucesc scaunele şi pişcă vârtos de carne fetele, pe lângă care zboară, sau le smulg cu ei, în vreme ce ele zbiară; fetele se apucă şi ele una pe alta în zbor, apoi ţipă amândouă în aşa fel, de parcă una ar fi bărbat. Se avântă aşa cu toţii prin conul de lumină în întuneric şi sunt reazvârliţi brusc în lumină; alţii, perechi, cu trupurile ghemuite şi gurile negre, pachete de veşminte bătute violent de raze, zboară lăsaţi pe spate sau pe burtă sau pieziş către cer şi iad. După un răstimp scurt de tot, cât durează acest galop extrem de sălbatic, orchestrionul se domoleşte repede, trecând la trap, apoi la pas, ca un bătrân cal de manej şi în curând se opreşte. Bărbatul cu talerul de cositor merge în cerc, dar toată lumea stă pe loc sau cel mult schimbă fetele. Şi nu e ca la oraş, să vină câteva zile în şir la lanţuri mereu alţi oameni; aici zboară mereu aceiaşi, de la lăsarea întunericului, timp de două până la trei ore, în toate cele opt sau

paisprezece zile, până când bărbatul cu talerul de cositor simte că plăcerea a început să scadă şi într-o bună dimineaţă pleacă altundeva.

Poate un cal să râdă?

I Un psiholog respectabil, a aşternut pe hârtie fraza: „… deoarece animalul nu cunoaşte râsul şi surâsul”.

Faptul acesta mă îndeamnă să povestesc că am văzut odată un cal râzând. Mă gândeam până acum că aşa ceva s-ar putea afirma în oricare zi şi nu mă încumetam să fac mare caz de asta; cum însă e ceva atât de preţios, îmi face plăcere să dau toate amănuntele.

Aşadar era înainte de război; s-ar putea într-adevăr că de atunci caii să nu mai râdă. Calul era legat de un gard de trestie, care împrejmuia o curte mică. Soarele strălucea. Cerul era de un albastru închis. Aerul, extrem de blând, deşi ne aflam în februarie. Iar în opoziţie cu acest confort divin cel omenesc lipsea cu totul: într-un cuvânt mă găseam la Roma, pe un drum de ţară în faţa porţilor, la hotarul dintre prelungirile modeste ale oraşului şi începutul Campagnei rurale.

Şi calul era un cal din Campagna: tânăr şi gingaş, de acel soi mărunt şi bine făcut, care nu are nimic de ponei, dar pe care un călăreţ robust arată ca un om matur pe un scăunel de păpuşă. Îl ţesăla un flăcău vesel, pielea îi strălucea în soare, iar la subsuori era gâdilicios. Ei, calul are, ca să spunem aşa, patru subsuori şi de aceea e probabil de două ori mai gâdilicios decât omul. Pe deasupra, calul ăsta părea să aibă încă un loc deosebit de sensibil în partea dinspre interior a coapselor, şi ori de câte ori era atins acolo nu-şi mai putea stăpâni râsul.

Încă în vreme ce tesala se îndrepta într-acoua de departe, îşi lăsa urechile pe spate, devenea] neliniştit, încerca să dea cu botul şi, neizbutind, îşi rânjea dinţii. Tesala înainta însă vesel mai departe, trăsătură după trăsătură, iar buzele dezgoleau din ce în ce mai mult dinţii, în timp ce urechile se lăsau mereu mai pe spate, iar căluţul bătea când cu un picior, când cu celălalt.

Şi deodată începea să râdă. Îşi arăta dinţii rânjind. Repezindu-şi botul cu toată puterea, încerca să-l împingă de-o parte pe flăcăul care-l gâdila; întocmai cum face o fată de la ţară cu mâna, şi fără să-l muşte. Se căznea şi să se răsucească şi să-l îmbrâncească cu corpul întreg. Dar rândaşul rămânea mai tare. Iar când ajungea cu tesala în apropierea subsuorii, calul nu-şi mai putea ţine firea; se sucea pe picioare, îl treceau fiori prin tot trupul şi-şi trăgea cât putea buzele de pe dinţi. Câteva secunde se comporta întocmai ca un om gâdilat până când se îneacă de râs.

Scepticul savant va obiecta că totuşi calul nu putea propriu-zis să râdă. Trebuie să-i răspundem că lucrul acesta e adevărat în măsura în care, dintre cei doi, cel care necheza de râs de fiecare dată era rândaşul. A necheza de râs pare a fi într-adevăr numai o însuşire omenească. Totuşi, cei doi se jucau vădit în deplină înţelegere, iar îndată ce o luau iarăşi de la capăt, nu putea rămâne nicio îndoială că şi calul voia să râdă şi se şi afla în aşteptarea a ceea ce avea să urmeze.

Aşa stând lucrurile, scepticismul savant privitor la capacitatea animalului se limitează doar faptul că acesta nu poate să râdă auzind nişte rbe de duh.

Asta însă nu întotdeauna trebuie să i-o luăm nume de rău calului.

Cel trezit din somn

Am tras repede perdeaua în lături: – noapa calmă! Un întuneric blând stăruie în adânci-ra ferestrei decupată în întunericul dens al aii ca o oglindă de apă într-un bazin dreptun-hiular. Fireşte, nu văd de loc; e însă ca varand apa-i la fel de caldă ca aerul şi mâna Hi îrnă din barcă. Se face ceasul şase dimineaţa n ziua de întâi noiembrie. Dumnezeu m-a trezit. Am fost azvârlit afară în somn. Nu aveam niciun alt motiv să mă col. Am fost smuls ca o foaie dintr-o carte. Se-era lunii stă gingaşă ca o sprânceană de aur pe la sinilie a nopţii. Dar către răsărit la cealaltă fereastră se face erzui. Ga penele de papagal. Fâşiile palid-oşietice ale răsăritului de soare au şi început să onească în sus, dar totul e încă verde,

albastru i liniştit. Săr din nou la prima fereastră: Mai e acolo secera lunii? E acolo, ca şi cum ar fi ora clei mai profunde taine a nopţii. E atât de convinsă de realitatea magiei sale, de parcă ar juca catru. (Nu există nimic mai comic decât să părunzi de pe străzile dinaintea prânzului în înver sunarea unei repetiţii de teatru). În stânga strada a şi început să pulseze, în dreapta secera luruj face repetiţii.

Îmi descopăr fraţi ciudaţi, hornurile. Stau Dţ acoperişuri în grupe de câte trei, de câte cinci, de câte şapte sau şi singuratice; ca nişte copac pe câmp. Spaţiul şerpuieşte printre ele, în adânc. I ca un fluviu. O bufniţă alunecă printre ele sprel casă; era probabil o cioară sau un porumbel.] Casele Stau în cruciş şi-n curmeziş; contururi bizare, pereţi ce se prăvălesc; nicidecum orânduite! după străzi. Prăjina de pe acoperiş cu treizeci şi] şase de măciulii de porţelan şi douăsprezece sâr-me de tensionare, pe care le număr fără să pricep ceva, se proiectează pe cerul dimineţii ca plăsmuirea cea mai înaltă, cu totul inexplicabilă, misterioasă. Acum m-am trezit de-a binelea, dar ori încotro mă întorc, privirea îmi lunecă pe pen-tagoane, heptagoane şi prisme abrupte: Atunci cine-s eu? Amfora de pe acoperiş cu flacăra turnată din fontă, în timpul zilei un ananas ridicol, creaţie vrednică de dispreţ a prostului gust, îmi întăreşte în această singurătate inima ca o proaspătă urmă lăsată de paşii unui om.

În Sfârşit prin noapte se apropie două picioare. Pasul a două picioare de femeie şi urechea: Nu să privesc vreau. Urechea mea stă în stradă ca o intrare. Niciodată nu voi fi atât de unit cu o femeie cum sunt cu aceasta, necunoscută, ai cărei paşi se pierd acum mereu mai adânc în urechea mea.

Apoi două femei. Una târându-se pâslos, cealaltă călcând apăsat cu lipsa de scrupule a vârstei. Privesc în jos. Negru. Ciudate forme au veşmintele femeilor bătrâne. Acestea grăbesc spre biserică. La ceasul ăsta, sufletul a şi fost luat jgub supraveghere şi acum nu vreau să mai am inamic a face cu el.

Oi, văzute altfel

La istoria oiij astăz: omul găseşte că oaia e proastă. Dar) u;

Dumnezeu i-a fost dragă. În repetale rânduri i-a asemuit pe oameni cu t>i] e. fie va fi înşelat Dumnezeu cu totul? La psihologia oii: eptresia unor stări de spirit elevate afiiată ostentativ nu e lipsită de asemălare cu aceea a neroziei.

În Câmpia de lângă Roma: Avţau fetele lungi şi craniile delicate ale martiriur. Ciorapii şi glugile lor negre pe blana albă reaminteau de fraţii morţii şi de fanatici.

Buzele, căutând iarba scurtă şi săracă, tremurau nervos şi împrăştiau în păiiânt tonul unei strune de metal atinse. Dacă-şi uneau glasurile în cor, răsuna ca ruga tânguitoan a prelaţilor în dom. Dacă însă cântau mai multe dintre ele, formau un cor de bărbaţi, femei şi copii. Îşi înălţau şi-şi coborau vocile în ruladi catifelate; era ca un convoi de pelerini în întineric, pe care-l atingea din două în două secuide lumina, iar atunci glasurile copiilor se aflai. pe o colină ce I revenea mereu, în vreme ce băbătii străbăteau valea. Datorită cântecului lor, ziua şi noaptea aM roteau de o mie de ori mai repede şi mânau pământul spre sfârşitul său. Uneori o voce singuj ratică se repezea în sus sau se prăvălea în spai-l ma osândei de veci. În buclele albe ale lânii lom se repetau norii cerului. Sunt animale catolicei străvechi, însoţitoare religioase ai omului.

Încă o dată în sud: între ele, omul e de două] ori mai mare decât altminteri şi se înalţă precum turnul ascuţit al unei biserici către cer. Sub picioarele noastre pământul era brun, iar iarba ca] nişte dungi de un verde-cenuşiu zgâriate pe el.] Soarele strălucea greu pe mare, ca într-o oglindă! de plumb. Luntrele ieşiseră la pescuit ca-n vrej murile lui San Petru. Promontoriul dădea avânt privirii ca o trambulină spre cer şi se prăbuşea a-alben-învăpăiat şi alb ca pe timpul rătăcitului Odiseu, în mare.

Pretutindeni: Oile sunt sperioase şi tâmpe, când se apropie omul: au cunoscut loviturile şi zvârlirile cu pietre ale semeţiei. Dar când el stă-n picioare liniştit cu, privirile aţintite spre depărtări, îl uită. Atunci îşi şuşotesc la ureche şi formează, zece sau cincisprezece, un cerc de raze, cu centrul mare. Împovărat al capetelor şi cu razele de altă culoare ale spinărilor. Îşi apasă vârtos ţestele una de alta.

Stau aşa, iar roata, pe care o alcătuiesc, nu se mişcă ore în şir. Par a nu voi să simtă nimic altceva decât vântul şi soarele şi între frunţi bătaia de secunde a veşniciei, care le ticăie în sânge şi se comunică de la un cap la celălalt, ca ciocănitul celor închişi în zidurile temniţei.

Lespezi de sarcofag

Undeva în spatele parcului Pincio, sau chiar la Villa Borghese, două lespezi de sarcofag din piatră comună odihnesc în aer liber printre tufişuri. Nu reprezintă vreun lucru de valoare, se află azvârlite acolo. Pe ele, întinşi de-a lungul, zac cei doi soţi care au pus cândva să fie sculptaţi pentru o ultimă amintire. La Roma se văd multe asemenea lespezi de sarcofag; dar în niciun muzeu şi în nicio biserică nu sunt atât de impresionante ca aici sub copaci, unde personajele s-au lungit ca în timpul unei plimbări pe câmp şi par a se fi trezit tocmai acum dintr-un scurt somn, care a durat două mii de ani.

S-au rezemat în coate şi se uită unul la altul. Lipseşte, între ei, doar panerul cu brânză, fructe şi vin.

Femeia are o coafură cu bucle mici – îndată şi le va aranja după ultima modă dinainte de a adormi. Şi îşi zâmbesc unul altuia; lung, foarte lung. Te uiţi în lături: ei o fac mereu, la nesfârşit.

Această privire devotată, cinstită, modestă, îndrăgostită a rezistat secolelor; a izvorât în vechea Romă şi astăzi se încrucişează cu ochii tăi.

Nu te minuna că dăinuie în faţa ta; că ei nu-şi întorc sau nu-şi pleacă ochii: asta nu-i face de piatră, ci îi umanizează.

Catastrofă printre iepuri

Cu siguranţă că doamna aceasta ieşise abia îl cursul zilei de ieri din vitrina unui mare mag» zin; mutrişoara ei de păpuşă era nostimă; ar trebuit s-o mesteci cu o linguriţă, ca s-o vezi pulnându-se în mişcare. Dar şi noi înşine purtai pantofi cu vizibile tălpi lucioase ca mierea, groal cât un fagure, şi pantaloni ca trasaţi cu linia 1 creta. Era o desfătare mai ales când bătea vântil îi lipea doamnei îmbrăcămintea pe corp şi făcel din ea un jalnic schelet

micuţ, cu o faţă nătânji şi o gură mică de tot. Fireşte, celui ce-o privel vântul îi dădea un chip insolent.

Iepuri mici trăiesc într-o deplină inocenţă în apropierea pantalonilor albi cu dunga ireproşal bilă şi a fustelor subţiri ca porţelanul ceştilor de ceai. Eroismul insulei se întinde în jurul lol verde-negru ca laurul. Prin vâlcelele câmpiei stei pe cuibăresc stoluri de pescăruşi, ca nişte răi zoaie pline de călini albi pe care îi leagănă vânt tul. Micul terier alb, lăţos al micuţei doamnt albe împodobite cu un guler de blană scotoceşti prin buruieni, cu nasul la numai un deget dl pământ; niciun alt câine nu mai poate fi adull mecat în lungul şi-n latul acestei insule, nu exişti nimic altceva aici decât straniul romantism a nil meroase urme mici, necunoscute, ce străbat crul ciş şi curmeziş insula. În această singurătate, câi-l nele devine uriaş, un erou. Agitat, latră ascuţit! îşi arată colţii ce evocă un monstru marin. În zadar îşi ţuguiază doamna guriţa ca să fluiere!

Sfatul îi smulge de pe buze micii sunet pe care J-ar putea scoate.

I Cu un asemenea fox rezistent un bătut cândva iirumuri pe gheţari; noi, oameni înaintam uşor pe schiuri, el, sângerând, spintecând zăpada ce-i jyenea până la piept, sfârtecat ce gheaţă, şi to-ttuşi plin de-o beatitudine sălbatică, niciodată istovită. Acum, acesta de-aici a iduknecat ceva; s» icioarele îi galopează ca nişte surcele, lătratul $ devine un chefnit. În clipa aceasta e ciudat cât de mult aminteşte o asemenea inulă netedă, plutind pe mare, vastele văgăuni şi platouri din munţii înalţi. Dunele galbene ca nişte cranii, neiezite de vânt, au aşezarea unor ununi de stânci. Între ele şi cer se află vidul gen; zei neterminate. Lumina nu scoate la vedere citare sau cutare detaliu, ci spală ansamblul ca’s; urgându-se dintr-o găleată răsturnată din greşeală. Întotdeauna eşti uimit că în singurătatea aceasta trăiesc animale. Sunt învăluite într-o aură de mister; piepturile lor mici acoperite cu blăiiţă şi pene moi adăpostesc scânteia vieţii. Cel je care-l goneşte încoace foxul e un iepure micuţ Mă gândesc: e de un soi montan, mic, călit de intemperii, nu-l va ajunge niciodată. Mi se impuie o amintire din orele de geografie:

insula – Oire noi ne aflăm aici de fapt pe vârful rotunjit al unui înalt munte marin? Noi, cei zece până la cncisprezece vile-igiaturişti care ne pierdem vrenea privind, îmbrăcaţi în jachete de ospiciu clorate, aşa cum le prescrie moda. Îmi schimb încă o dată gându«le şi-oni spun că ceea ce ne strânge laolaltă e I numai singurătatea sălbatică: Iretutindeni unde omul rămâne în minoritate, părântul e spăimân tat ca un cal ce şi-a azvârlit călăreţul din şfl da, natura din creierul munţilor şi de pe micifl insule nu se află nicidecum într-o Stare de sănftate, ci e cu adevărat dementă. Dar spre miri rea noastră, distanţa dintre câine şi iepure să-l micşorat; foxul câştigă teren, aşa ceva nu s-a mai văzut niciodată, un câine care să ajungă urmă un iepure! Acesta va fi primul mare triumf al lumii câineşti! însufleţirea dă aripi urmări torului, respiraţia îi e un chiot icnit, nu exişti nicio îndoială că în câteva secunde îşi va ajuni din urmă prada. Acum iepurele face o cotituri bruscă. După o anumită ezitare, căci cotituri aceasta nu are o curbă fermă, îmi dau seama ci nu e un iepure, e doar un iepuraş, un vătui.

Îmi simt inima în piept; dinele a făcut şi el ocolul; n-a pierdut mai mult de cincisprezece* paşi; în câteva clipe catastrofa se va fi prodib pentru iepure. Vătuiul îşi aude urmăritorul înal poia codiţei, e vlăguit. Vreau să sar între ei, dai durează atât de mult până ce voinţa să cobeaţi pe sub dunga pantalonilor până la tălpile lucioal se; sau poate că în capul meu se şi înstăpânial opoziţia. La douăzeci de paşi în faţa mea – vi fi fost doar o părere, dar iepuraşul se opri păi răsit de curaj şi-şi oferi urmăritorului ceaffl Acesta îşi înfipse colţii în ea, îl smuci de câtevi ori încolo şi încoace, apoi îl azvârli de-o parte şi-şi înfundă de două-trei ori botul în piept în pântece.

Am ridicat ochii. În jur stăteau chipuri râzăltoare, surescitate. Se făcuse deodată de parcă eraj la patru dimineaţa după o noapte de dans. Cel dintâi dintre noi care s-a trezit din beţia sân-l gelui a fost micul fox. Şi-a lăsat prada, s-a uitat chiorâş. bănuitor într-o latură, s-a tras înapoi; după câţiva paşi a pornit-o într-un galop scurt cu capul între umeri, de parcă s-ar fi aşteptat să zboare după el o

piatră. Noi, însă, ceilalţi eram încremeniţi şi stingheriţi. Ne înconjura o atmosferă searbădă de cuvinte canibalice ca „lupta pentru existenţă” sau „cruzimea naturii”. Asemenea gânduri sunt ca bancurile de nisip ale unui fund de mare, urcă din adâncimi uriaşe şi micşorează nivelul apei. Cel mai mult aş fi dorit să mă duc înapoi şi s-o pălmuiesc pe mica doamnă stupidă. Era un sentiment cinstit, nu însă şi frumos, aşa că am tăcut şi m-am adâncit în liniştea generală, incertă, ce se înstăpânea acum. În cele din urmă, însă, un domn înalt, calm luă iepurele cu amândouă mâinile, arătă celor ce se apropiaseră rănile şi duse leşul sfârtecat de câine, ca pe un sicriaş, la bucătăria hotelului din apropiere. Bărbatul acesta a coborât cel dintâi din zona insondabilului şi avea sub picioare pământul solid al Europei.

Şoarecele

Această povestire minusculă, care nu e pro Pnu-zis decât o „poantă”, un singur vârf mic, şi nicidecum o povestire, s-a întâmplat în timpul războiului mondial. O păşune alpină, pe Fodara în edia, la o mie de metri şi mai mult deasupra ţinutului locuit şi încă mult mai departe de fi Acolo cineva instalase în timpul păcii o banfl

Banca aceasta se afla nevătămată şi în vremi războiului. Într-o vâlcea vastă, luminoasă. Îrl puşcăturile treceau peste ea mai departe. Lini câte ca nişte suveici, ca nişte cârduri de peşti, im beau departe înapoia ei, unde nu se afla nirul şi nimeni, şi prăpădeau acolo de luni întregi, ca o perseverenţă de fier, un povârniş nevinovat. Nm mai ştia nimeni de ce. O eroare a artei mâM tare? O toană a zeilor războiului? Această bani devenise o victimă a ostilităţilor. Iar din înălţimi fără sfârşit – soarele îi trimitea ziua întream lumina lui, ca să-i ţină tovărăşie.

Cine se aşeza pe bancă, înţepenea acolo. Guri nu i se mai deschidea. Membrele i se scufundai desfăcute, în somn, ca nişte bărbaţi care s-ar trântit laolaltă strânşi unul într-altul şi în aceeal clipă, trudiţi de moarte, au uitat de ei. Chil respiraţia devenea stranie; se transforma într-il fenomen al naturii; nu, nu devenea o „respiri ţie a naturii”, ci: dacă băgai de seamă că respâră – această

mişcare uniformă, involuntară I pieptului! – omul părea scufundat într-o starti de leşin pricinuită de vasta atmosferă albaştri o stare de fiinţă însărcinată.

De jur-împrejur, iarba era încă aceea din anul trecut; albă ca zăpada şi urâtă, atât de palid de parcă abia ar fi fost rostogolit de-acolo urmare bloc de piatră. În apropiere şi în depărtări se aflau gheburi şi vâlcele fără sens şi fără nuj măr, tufişuri de jepi şi păşuni. Din această nelinişte încremenită, din această tălăzuire a terenului, fărâmiţată într-o spumă galbenă-verde, privirea era mereu azvârlită în sus spre reciful înalt, roşu, care închidea peisajul în faţă, ca să recadă de-acolo fragmentată în sute de priviri. Nu era excesiv de înalt acest bloc de stâncă, dar deasupra lui nu se mai afla decât golul luminos. Locul era pustiu şi de o sălbatică măreţie, ca în era creaţiunii.

În apropierea băncii, rareori cercetată, un şoricel îşi construise un sistem de şanţuri de comunicaţie. La adâncime şoricească, cu găuri prin care să dispară, ca să reapară în altă parte. Luneca prin ele repede, în cerc, se oprea, luneca mai departe în cerc. Din bubuitul văzduhului se iaca acolo o linişte imensă. Mâna omului atârna de speteaza băncii. Un ochi, mic şi negru ca o gămălie de ac, se îndrepta spre ea. Timp de-o clipă te stăpânea un sentiment ciudat şi de-a-ndoaselea, încât ou adevărat nu mai ştiai bine dacă se învârteşte acest ochi mic, viu, negru sau dacă nu cumva se mişcă uriaşa imobilitate a munţilor. Nu mai ştiai: erai supus voinţei lumii sau voinţei acestui şoarece, voinţei ce strălucea într-un ochi minuscul, singuratic. Nu mai ştiai: se mai dădeau lupte sau se şi înstăpânise veşnicia.

Puteai continua multă vreme şi după dorinţă să te laşi în voia a ceea ce simţeai că nu poţi înţelege: dar cu asta s-a şi terminat toată mica Poveste, fiindcă între timp ea ajungea întotdeauna la capăt, mai înainte de a putea spune exact Unde lua sfârşit.

Agerimea auzului

M-am vârât în pat mai devreme, mă simt pul ţin răcit, probabil că am chiar febră. Privesc tavan, sau poate ceea ce văd e

perdeaua roşeai de la uşa dinspre balcon a camerei de hotell greu să faci deosebirea.

Când tocmai am terminat cu asta, ai începil şi tu să te dezbraci. Aştept. Doar te aud.

Un du-te vino de neînţeles; în partea asta a odăii, în cealaltă. Te apropii, să pui ceva pl patul tău; nu <mă uit într-acolo, dar ce-ar pul tea să fie? Deschizi între timp dulapul, vâri cew înăuntru sau scoţi; îl aud închizându-se din nom Pui obiecte dure, grele pe masă, altele pe plaob de marmură a scrinului. Eşti neîncetat în mia care. Apoi recunosc ştiutele zgomote ale desplJ tirii părului şi ale periatului. Apoi şuvoiul apţi în lighean. Mai înainte încă, lepădarea îmbrj căminţii; acum iară; nu pot înţelege câte veb minte dai jos de pe tine. Acum ţi-ai scos şi pan toţii. După asta însă ciorapii tăi păşesc încolo J încoace pe covorul moale tot atât de fără oprire-ca mai înainte pantofii. Torni apă în pahare! de trei, patru ori la rând, nu mă pot lămuri pentru ce. În imaginaţia mea am ajuns de mult îi capătul tuturor celor imaginabile, în vreme ce îi realitate tu găseşti, evident, mereu ceva nou de făcut. Te aud punându-ţi cămaşa de noapte. Dar cu asta nici pe departe nu s-a terminat totul. Există iar o sută de mici lucruri de făcut. Ştiu că te grăbeşti din pricina mea; aşadar e vădit că toate acestea sunt necesare, aparţin eului tău iclui mai intim, şi, întocmai cum o fac muteşte animalele, scormoneşti din zori până seara, cu iriieare nenumărate, de care nu ai habar, în ceva, ui care nu ai auzit niciodată vreo suflare de-a mea!

I O simt întâmplător, fiindcă am febră şi te aştept.

Înmormântare într-un sat din Slovenia

Odaia mea era ciudată. De un roşu pompeian cu perdele turceşti; mobilele aveau spărturi şi crăpături, în care praful pătrundea ca nişte mici jgheaburi şi benzi de prundiş. Era un praf fin, prundiş micşorat incredibil; dar se găsea acolo într-un chip atât de nemaipomenit de simplu şi neimplicat în nimic din cele ce se întâmplau, încât amintea marile singurătăţi ale culmilor de munţi, care sunt spălate numai de urcarea şi coborârea potopului de lumină şi întuneric. Asemenea lucruri am trăit eu atunci multe.

Când i-am păşit t pentru prima dată pragul, casa duhnea toată a şoareci morţi. În vestibulul comun, care despărţea odaia mea de aceea a învăţătoarelor, acestea aruncau tot ceea ce nu le mai plăcea sau li se părea că nu mai merită să fie păstrat: flori artificiale, resturi de mâncare, coji de fructe şi rufe murdare şi rupte, pe care n-avea rost să le mai spele. Până şi servitorul meu s-a văicărit, când l-am pus să deretice; şi totuşi una dintre ele era mai frumoasă decât un înger, iar sora ei vârstnică mai drăgăstoasă deca o mamă, îi colora în fiece zi obrajii cu naive farl duri trandafirii, pentru ca faţa ei să fie tot aşi de frumoasă ca aceea a Maicii Domnului ţar»neşti din mica biserică. Amândouă erau îndrăgite de micile fetiţe de şcoală care veneau adesea pe la noi; am reuşit să înţeleg de ce, atunci când m-am îmbolnăvit şi am simţit eu însumi bunăl tatea amândurora ca pe nişte calde periniţe cu buruieni aromate. Când însă am intrat odată în odaia lor în timpul zilei, ca să cer ceva, fiindcă eram chiriaşul lor, stăteau amândouă culcate în pat, iar când am vrut să mă retrag, au sărit de sub pături dornice să mă servească şi erau comi plet îmbrăcate; în pat îşi păstraseră în picioare până şi pantofii de stradă murdari.

Asta era aşadar locuinţa, în care stăteami atunci când am văzut înmormântarea; murise ol femeie grasă, care locuise, pieziş în faţa ferestrelor mele, de partea cealaltă a şoselei naţionale largi, aici cam scufundată. Înainte de amiaza ucenicii tâmplarului au adus coşciugul; era iarnă, iar ei l-au adus pe o sanie mică trasă cu mâna şi pentru că era o zi frumoasă se dădeau pe gheaţa de pe şosea cu ghetele ţintuite, şi marea cutie neagră din urma lor sălta dintr-o parte în alta. Toţi cei care-i priveau remarcau cu plăcere ce flăcăi frumoşi erau ăştia şi aşteptau curioşisă vadă dacă sania o să se răstoarne sau nu.

După masă însă participanţii la înmormântarel se şi aflau în faţa casei: pălării înalte şi căciuli de blană, pălării la modă şi basmale de iarnă de culoare închisă proiectate pe luminosul cenuşiu de nea al cerului. Sosi, tăind de-a curmezişul prin zăpadă, şi clerul, negru şi roşu, cu cămăşuţe albe cu colţuri pe <h; asupra.

Iar un căţelandru: voinic, lăţos, cafeniu îi sări înainte lătrând la el ca la o căruţă. Şi ca szicem aşa, dinele nu dăduse glas unei observaţii cu totul greşite; căci cu adevărat în cei ce se apropiau nu se vădea în clipa asta nimic sfânt, nici chiar omenesc, ci mult mai mult încă doar mişcarea anevoioasă, pe şoseaua cu aşternut lunecos a laturii mecanice a existenţei lor.

Apoi însă totul deveni suprapământesc. Un bas potolit intona un cântec minunat, fermecător, trist, din care nu înţelegeam decât cuvintele străine adresate Dulcei Marii, i se alătură un bariton sclipitor cum e cafeniul luminos al castanelor, şi încă o voce, un tenor se avântă pe deasupra tuturor, în vreme ce el n casă ieşeau la nesfârşit femei cu basmale negre, luminările ardeau ca aurul palid sub cerul de iarnă şi obiectele de metal fulgerau. Îţi venea să plângi, fără să ai alt motiv decât pe acela că erai un om trecut de treizeci de ani.

Poate întrucâtva şi pentru că, în spatele întristatei adunări, băieţii îşi cărau la pumni. Sau pentru că domnul cel tânăr, cu ţinută dreaptă, căruia îi aparţinea câinele, se uita pe deasupra tuturor capetelor la sfânta ceremonie, atât de încremenit că nu ştiai de ce. Pur şi simplu, totul erairispăimântător de plin de fapte, pe care nu te înţelegeai bine, ca un dulap cu porţelanuri.

v ’într-adevăr aproape că nu mă mai puteam stăpâni, însă nici nu ştiam încotro trebuia să mă întorc, când, desigur din întâmplare, am băgat din nou de seamă că în mijlocul mulţimii tânărul bărbat, foarte emoţionat, ţinea o mână la spatl şi marele său câine cafeniu începuse să se joacJ cu ea. O muşca în glumă şi încerca s-o readuci la viaţă cu limba lui caldă. Acum aşteptam în cordat să văd ce avea să iasă din asta. În sfâri şit, târziu de tot, în timp ce întreaga înfăţişaifl a tânărului bărbat exprima în continuare îner J menirea unei elevaţii nelămurite, mâna din spate se deschise spontan şi începu să se joace cu botul câinelui, fără ca stăpânul ei s-o ştie.

Asta mi-a cumpănit din nou sufletul, fără să fi fost un motiv suficient pentru aşa ceva. Pe atunci, în mediul acela, în care mă constrângeam; să rămân, sufletul meu intra lesne în neorânduj iată

sau îşi regăsea tihna, chiar dacă nu exista vreun motiv pentru asta. Aşteptam, străbătut de o senzaţie agreabil-neplăcută, strângerea de mână pe care aveau să mi-o dea după înmormântarej tovarăşele mele de locuinţă, împreună cu un păhărel din suspectul lor rachiu de casă şi câteva vorbe corespunzătoare, cărora nu le poţi replica nimic: probabil, cum că nenorocirea îi apropie pe oameni unul de altul, sau ceva asemănător.

Fete şi eroi

Cât sunteţi de frumoase, slujnicuţelor cui picioare ţărăneşti şi ochi liniştiţi despre care nu ştii, se minunează ei de toate, sau de nimic?! Duceţi câinele stăpânilor de curea ca pe o vacă de frânghie. Vă gândiţi că acum în sat bat clo notele, sau vă gândiţi că acum începe cinematograful? Sigur e numai că simţiţi că între două colţuri ale oraşului trăiesc mai mulţi bărbaţi decât în toată ţara şi treceţi în fiecare clipă prin mijlocul acestei bărbaţii, chiar dacă nu vă aparţine, ca printr-un lan de grâu care vi se freacă de fuste.

Dar, în timp ce ochii vi se prefac că nu ştiţi nimic, vă gândiţi oare că cel pe care-l duceţi de curea e un bărbat? Sau nu băgaţi de seamă în niciun chip că Lux e un bărbat, că Lupu şi Amn sunt bărbaţi? O mie de săgeţi le străpung inima la fiecare pom şi felinar. Bărbaţi din neamul lor şi-au lăsat drept semn mirosul ascuţit al amoniacului, ca şi când nişte spade s-ar fi înfipt în copac; lupte şi înfrăţiri, eroism şi simpatie, întreaga lume eroică a bărbatului se desfăşoară înaintea imaginaţiei lor care adulmecă! Cum îşi ridică ei piciorul cu gestul firesc al unui salut războinic sau cu avântul unui braţ ce închină cu paharul de bere la un banchet studenţesc! Cu ce seriozitate îşi fac treaba, care e o libaţiune şi un sacrificiu ca oricare altul! Şi voi, fetelor? îi smuciţi neînţelegătoare după voi, de-acolo. Îi târâţi de curea; nu le daţi timp, fără măcar să vă uitaţi în urmă la ei; nu le daţi nicio atenţie. E o clipă când aţi merita să se azvârle cu pietre după voi.

Fraţilor! Lux sau Lupu ţopăie în trei picioare în urma acestor fete; prea mândru, prea rănit o orgoliul lui suprem, ca să urle după ajutor; incapabil de orice alt protest decât acela de a nu voi, cu

îndărătnicie şi încăpăţânare, să lase în jos al patrulea picior, luându-şi disperat rama bun, în vreme ce cureaua îl trage mereu mafl departe. Ce maladii interne câineşti ar putea să rezulte din asemenea clipe, ce complexe neuraşl tenice disperate sunt ferecate în ele! Şi princM palul: nu-i simţiţi privirea trist-colegială pe care vi-o aruncă, atunci când treceţi pe lângă o aş fi I menea scenă? Şi el le iubeşte în felul lui pa aceste fete neînţelegătoare. Ele nu-s lipsite da I inimă; inima lor s-ar milostivi, dacă ar şti că I se întâmpla. Însă chiar asta e, că nu ştiu. Şi nu ne farmecă ele, aceste inimi inerte, tocmai pentru că nu ştiu nimic despre noi? Aşa vorbeşti» I câinele. Ele nu vor pricepe niciodată lumea noastră!

Pensiunea Nimmermehr

A existat odată o pensiune germană la RomaJ (Deşi în afară de ea au mai fost multe altele). Pensiune germană, asta era pe-atunci în Italia o noţiune precisă, care cuprindea existenţe individuale foarte diverse. Îmi amintesc încă şi astăzi cu groază de alta, unde am locuit odată; totul era acolo ireproşabil de să-ţi vină să plângi. Dar în pensiunea despre care vorbesc aici nu era aşa când am intrat în birou şi am întrebat pentru prima dată de stăpânul casei, mama lui mi-a rasi puns: „Oh, el nu poa’ să vină acuşi; tomna-şi taie bătăturile!” Am să-i numesc domnul Nimimer –.

1 Niciodată (germ.).

Bhr i. Mama ilui, aşadar doamna Nimmermehi, era o maitroană strânsă într-un corset solid, a cărei carne scăzuse puţin cu trecerea anilor, aşa ÎDdat corsetul trasa de jur-împrejurul ei în aer o margine neregulată, acoperită de o bluză; într-un anume fel, asta amintea o umbrelă dată peste cap, abandonată, aşa cum găseşti uneori prin locuri părăsite. Atât cât imi-am putut da seama, între Paşti şi luna octombrie, adică exceptând perioada călătoriilor, nu-şi friza părul; în timpul sezonului părea să fie alb. O altă ciudăţenie consta în aceea că rochia ei avea un şliţ neobişnuit de lung care cât dura. arşiţa rămânea deschis de sus până jos. Probabil că aşa îi era mai răcoare; poate însă că asta era o particularitate a casei. Căci şi Laura, fata în casă, care servea la

masă, îşi punea în acest scop o bluză mai curată, ce se încheia la spate, dar câtă vreme am stat la Roma, dintre toate copcile n-au fost utilizate decât ultimele două de jos, în aşa fel încât deasupra se vedea cămaşa, apoi spatele frumos al Laurei, ca într-o cupă. Cu toate acestea, erau gazde excelente, Nimmermehrii; camerele lor luxoase, de modă veche, erau bine întreţinute, iar ceea ce găteau avea graţie. În timpul mesei, domnul Nimmermehr stătea personal ca maître câhotel lângă servantă şi dirija personalul de serviciu, deşi acesta consta numai din Laura. L-am auzit odată spunându-i cu reproş: «Domnul Meier şi-a adus singur o lingură şi sarea!" Laura a şuşotit înspăimântată: „A spus ceva?" Iar domnul Nimmermehr a pus demnitatea unui sufragiu-şef regal în replica rostita încet: „Domnul Meier nu spune niciodată n» mic!" La o asemenea înălţime profesională sJ putea ridica. Era, atât cât mi-l aduc aminte, înalt! slab şi chel, avea o privire apoasă şi nişte firjfl de barbă, ţepoase, care se ridicau şi coborau înl cel, atunci când se înclina cu farfuria spre unj oaspete al pensiunii, ca să-i atragă atenţia cui vorbe chibzuite asupra unui fel deosebit de gustos. Într-un ouvânt, aveau originalitatea lor, N im meran ehr i i.

Iar eu mi-am notat toate aceste amănunte, de-l oarece încă de pe atunci aveam sentimentul: asta şi nu se va mai întoarce niciodată. Nu vreau nici 1 pe departe să afirm că a fost ceva deosebit de rar şi preţios; ceea ce era deosebit semăna oa-l recum cu simultaneitatea şi era ca atare greu de descris. Când pe un perete sunt atârnate douăzeci de ceasornice şi le priveşti brusc, fiecare pendulă are o altă poziţie; toate sunt simultane şi nu, iar timpull adevărat se scurge undeva printre ele. Efectul poate fi neliniştitor. Toţi cei ce locuiam pe atunci la pensiunea Nimmermehr aveam motivele noastre speciale; cu toţii aveam de făcut la Roma câte ceva în afara timpului, iar pentru că sub arşiţa verii puteam ieşi ziua numai foarte puţin, ne readunam mereu în căminul nostru. Se găsea acolo, bunăoară, micul domn bătrân din Elveţia, venise ca să se ocupe de treburile unei secte protestante nu cu mult mai mari, care inl tenţiona să clădească o casă a Domnului evan-l ghelică

tocmai în Roma ca/pis-taşă. În ciuda soarelui arzător purta mereu îmbrăcăminte neagră, iar la al doilea nasture de sus de la vestă avea jucat lanţul ceasului, de care, numai ceva mai jos, atârna un medalion negru cu o cruce de aur Încrustată. Barba i se desfăcea exact în stânga îi în dreapta acestuia; îi creştea atât de subţire idin bărbie, încât luai cunoştinţă de ea abia de p oarecare distanţă. Iar către obraji, barba aceasta se pierdea cu totul, după cum şi buza de «us era văduvită de la natură de mustaţă. Părul de pe cap al acestui domn bătrân era blond-cenuşiu şi neobişnuit de moale; culoarea feţei ar fi putut să-i fie desigur trandafirie, dar fiindcă era albă, era tot aşa de albă ca zăpada proaspăt căzută, în care zac nişte ochelari cu ramă de aur. Odată, când şedeam cu toţii de vorbă în Ijflon, acest domn bătrân i-a spus lui madame Gervais:

— Ştiţi ce vă lipseşte dumneavoastră? Vă lipseşte un rege în Franţa!

M-am mirat şi am vrut să vin în ajutorul lui madame Gervais:

— Dar sunteţi elveţian şi dumneavoastră înşivă republican!? – am intervenit eu.

Bărbatul mărunţel a crescut atunci pe deasupra ochelarilor săi cu ramă de aur şi ne-a replicat:

— Oh, asta-i altceva! Noi suntem de şase sute de ani, nu de patruzeci şi cinci!

Aşa era elveţianul care construia la Roma o biserică (protestantă.

Madame Gervais, cu surâsul ei amabil, i-a răspuns:

— Dacă n-ar exista diplomaţii şi ziarele, am avea pacea veşnică.

t – Excellent, vraiment excellent! – o aprobă bătrânul domn, din nou îmblânzit, şi se înclină cu un chicotit, care răsună atât de subţire şi H firesc, de parcă ar fi avut în gât un ied; al nevoit să-şi ridice un picior de la podea, cal se poată răsuci în fotoliul său spre madam Gervais.

Asemenea răspunsuri isteţe dădea însă numi doamna Gervais. Profilul capului său delicat! bucle mici, ţinut sus de un gât

zvelt şi împodoll cu o ureche splendidă, i se contura în fereasti sufrageriei, în dreptul căreia şedea, atunci cfl am văzut-o pentru prima dată, ca o nestemaH trandafirie şlefuită, pe o catifea albastră ca boli aerului. Cu mâini desăvârşite, ţinându-şi cu gril lângă corp braţele înarmate cu cuţit şi furculiţi rădea de pieliţă carnea unei piersici trase îl ţeapă. Cuvintele ei preferate erau: ignoble, mm eleve, grand lux şi tres maniaque 1. Mai spun» adesea şi digestion şi digestif. Madame Gerval ne-a povestit cum ea, catolică, a intrat odată 11 Paris într-o biserică protestantă. În ziua de n-ai tere a marelui empereur 2.

— Şi vă asigur – adăugă ea – a fost ce\J mult mai plin de demnitate decât la noi. Mul mai simplu. Nicio comedie atât de vulgară.

Aşa era madame Gervais.

1 Josnic; prost-crescut; mare lux; foarte mani (franc).

2 împărat (franc).

Visa o înţelegere germano-franceză, fiind» soţul ei era hotelier. Mai cuprinzător spus, fă cea cariera unui hotelier: trebuie să treci prii toate, restaurant, bar, serviciul în camere, biroif „Trebuie să munceşti ca un inginer la menghine explica dânsa. Era lipsită de prejudecăţi. Se revolta amintindu-şi cum un prinţ negru, un gentleman desăvârşit, fusese boicotat de americani într-un hotel parizian. – „El se mulţumea să facă doar aşa!” – ne arăta ea – şi schiţa fermecător cu buzele o schimă de dispreţ. Idealurile clasice, nobile ale umanităţii, ale internaţionalismului şi ale demnităţii umane formau în mintea ei o unitate perfectă cu cariera de hotelier. Ce-i drept, intercala cu plăcere în spusele sale şi faptul ca, fetiţă fiind, făcuse cu părinţii călătorii cu automobilul, că fuseseră într-un loc sau altul cu cutare sau cutare ataşat ori secretar de legaţie, sau că una dintre cunoştinţele ei, marchiza Aşaşiaşa, spusese asta sau ailaltă. Dar se exprima nu mai puţin distins, atunci când povestea întâmplări din cariera de hotelier, spunându-ne că un prieten al soţului ei încasase opt sute de mărci pe lună într-o casă unde bacşişul era interzis, în vreme ce soţul ei nu câştiga decât şase sute

de mărci într-o casă unde nu exista această interdicţie. Avea la ea întotdeauna flori proaspete şi călătorea cu o duzină de mici cuverturi, cu ajutorul cărora făcea din orice cameră de pensiune un mic cămin. Acolo îşi primea soţul, când nu era de serviciu, şi se înţelesese cu Laura să-i spele ciorapii îndată ce şi-i scotea. Era cu adevărat o femeie vitează. Am băgat odată de seamă ca gura ei mică putea să pară şi cărnoasă, deşi întregu-i boi arăta ca un înger ceva cam prea ung, extrem de gingaş; şi obrajii, dacă o priveai mai atent, i se ridicau, când râdea, prea mult deasupra nasului; dar, ciudat, deşi acum o găseam mai puţin frumoasă, stăteam de vorbă amân doi într-un fel mai ziserios. Îmi povestea despfi tristeţile copilăriei ei, despre bolile timpul lungi, şi despre chinurile pe care i le-au pricinuit toanele unui tată vitreg bolnav de paralizit Odată mi-a mărturisit chiar <că de aceea se căsătorise cu soţul ei, fără să-l. iubească. Numai pentru că venise timpul să-şi facă un rost, spuse ea. „Sans enthoiisiasme; vraiment sans enthousias-me/” 1

Dar asta mi-a mărturisit-o abia cu o zi înahJ de plecarea mea: ştia întotdeauna să spună ceea ce se cuvenea şi vorbea ascultătorilor săi din inimă.

1 Fără entuziasm; într-adevăr fără entuziasm (franc).

Mi-ar plăcea să povestesc ceva asemănător despre doamna din Wiesbaden, care făcea pari de asemenea din casa noastră; din păcate înst am uitat multe despre ea, iar puţinul ce mim rămas duce la concluzia că restul n-ar fi corei puns cum se cuvine acestei intenţii. Mai ştiu doafl că purta întotdeauna o fustă cu dungi verticalb aşa că arăta ca un gând înalt de şipci pe care atârna în partea de sus o bluză albă necălcatl când vorbea o făcea ca să contrazică, iar asta şi întâmpla de cele mai multe ori cam în felul un mător: Cineva spunea, bunăoară, că Ottavina 1 frumoasă. „Da – adăuga ea numaidecât – un nobil tip roman”. Zicând asta, îl privea pe intel locutor cu un aer atât de decis, încât acesta n-ar fi putut pentru nimic pe lume să n-o corecteze! fie că voia sau nu; căci Ottavina, fata în casă, era din Toscana. „Da – replică ea – din Tos în na. Dar un tip roman! Toate romanele au nanii pornind în linie dreaptă de la

frunte!” ftcuma, însă. Ottavina nu numai că era din Toscana, dar nasul ei nu pornea de loc în linie dreaptă de la frunte; totuşi doamna din Wies-baden avea un spirit atât de vioi, încât întotdeauna îi ţâşnea din cap o sentinţă definitivă, numai pentru motivul că o proiectau în afară celelalte sentinţe definitive ale ei. Mă tem că era o femeie nefericită. Şi, probabil, că nici măcar femeie nu era, ci fată. Călătorise cu vaporul în jurul Africii şi voia să se ducă în Japonia. În legătură cu asta povestea despre o prietenă care bea şapte pahare de bere şi fuma patruzeci de ţigarete şi o numea un camarad excelent. Chipul ei, când vorbea aşa, arăta ca un chip teribil de vicios, cu prea multă piele şi cu despicături pierise pentru gură, nas şi ochi; te gândeai că, cel puţin, va fi fumând opiu: dar îndată ce nu se simţea observată, avea un chip foarte cumsecade, care sta vârât în celălalt ca micul Degeţel în cizmele de şapte posti. Idealul ei suprem era vânătoarea de lei, şi ne întreba pe toţi de credeam cumva că e nevoie de foarte multă putere pentru aţa ceva. Curaj – opina ea – curaj are suficient, dar fi-va în stare să suporte şi ostenelile? Nepotul ei o încuraja, fiindcă ar fi dorit mult să-l ia şi pe dânsul; dar pentru un ştrengar de douăzeci şi doi de ani ca el era altceva, nu? Buna mătuşă care înconjura lumea pe mări! Sunt convins că sub soarele Africii îi va da nepotului P mică palmă zdravănă după ceafă şi că leii foc vor şterge de-acolo, aşa cum madame Gervais „ cu mine o făceam, când puteam.

Atunci mă refugiam uneori la doamna NA mermehr în birou, sau mă strecuram pe culfl şi pândeam s-o văd pe Ottavina. Aş fi putulb arunc o privire şi spre stelele lui Dumnezeu, dJ Ottavina era mai frumoasă. Era a doua fată™ casă, o ţărăncuţă de nouăsprezece ani, care afl acasă la ea un bărbat şi un băieţel; era cea ml frumoasă femeie pe care am văzut-o vreodată să nu spună nimeni că există multe şi felurfl frumuseţi, că frumuseţea e de multe soiurib grade: asta se ştie. De felul frumuseţii Octavi noi m-aş fi putut lipsi; era de un soi rafaelial faţă de oare am chiar aversiune; ceva ce birub totuşi ochiul, în ciuda acestei frumuseţi, era irM museţea Ottavinei! Din fericire se poate spui că aşa ceva nu se

poate descrie pentru cel ce ni văzut-o. Cuvinte ca armonie, echilibru, perfefiţiune, nobil par aproape respingătoare! Le-aa pus la îngrăşat, acum stau ca nişte muieri groaM pe picioare minuscule şi nu se pot mişca. Cânb însă vezi odată armonia şi perfecţiunea adevJJ rată, rămâi uimit cât sunt de fireşti. Se apropii pe pământul neted. Curg ca un pârâu, nicidecum uniform, cu majestatea nepăsătoare a naturii fără eforturi spre măreţie sau desăvârşire. Cânt spun despre Ottavina că era înaltă, puternic* nobilă, distinsă, am sentimentul că aceste vorbi sunt luate de la alţi oameni. Simt numaidecât ne voia să mai adaug ceva. Era înaltă, însă nu paguba gingăşiei. Puternică, Fără vreun adaUJ pe undeva. Nobilă fără un minus de spontanei! tate. O zeiţă şi a doua fată în casă. Nu-mi plă I cea să stau de vorbă cu Ottavina cea de noualsprezece ani, fiindcă îmi socotea nelalocul ei ita!

Mâna mea stâlcită, iar la tot ce-i spuneam îmi Epundea numai cu un foarte politicos da sau ku; dar cred că o adoram. Fireşte, nici asta n-o ştiu cu siguranţă, fiindcă la Ottavina totul avea: alt înţeles. Nu o doream, nu pătimeam din pricină că nu o aveam, nu mă extaziam; dimpo-Kvă; de câte ori o vedeam, căutam să mă port cu modestie, ca un muritor ce s-a pomenit în societatea zeilor. Putea să surâdă, fără ca pe obrazul ei să apară vreo cută. Nu mi-o puteam închipui în braţele unui bărbat altfel decât cu acest surâs şi cu o îmbujorare uşoară, care se extindea asupra ei ca un nor, dincolo de care pierea din faţa asaltului poftelor.

Cu toate acestea, Ottavina avea un băiat născut din căsnicie, iar eu mă duceam adesea, fără – o aştept, la bătrâna doamnă Nimmermehr în birou, pentru ca, stând de vorbă cu aceasta, să-mi regăsesc împăcarea cu realitatea. Când păşea prin odaie, bătrâna îşi lăsa braţele să atârne cu dosul palmelor spre înainte, avea spatele lat şi pântecele unei matroane şi nu sporea cu nimic frumuseţea vieţii. Când, torturat de impulsul de a afla, o întrebai dacă Michette, marea ei pisică neagră, e de fapt motan sau femelă, te privea gânditor şi rostea pe un ton filosofic: „Ah da, asta nu poci deloc zice; e castrată!” – în anii ei mai tineri, mima doamnei

Nimmermehr avusese un prieten localnic, Sor Carlo, şi oriunde te mişcai pe domeniul doamnei Nimmermehr îl puteai vedea ezind la capătul unei perspective de canaturi de pe Sor Carlo. Între Paşti şi octombrie, se-nţelege; fiindcă era o epavă, şi chiar şi acum, afara sezonului, existenţa lui era aceea a unei fantome, e adevărat, cunoscute de toi coj ţării, dar nerecunoscută oficial. Şedea înotdeauaJ lângă vreun perete, nemişcat, purtând va cost™ de culoare deschisă, murdar, cu picioaree ca nişti coloane, la fel de groase de sus până jos cu obrae zul nobil, împodobit de o barbă a li Cavot cănită negru, desfigurat de grăsime şi suferi Numai când veneam acasă noaptea, îl vedeam îl mişcare. Când adormeau toţi ochii ce-l supravegheau, se târa gemând pe culoare, de 1. O banei la alta, şi se lupta cu spasmele respir &orii. En epuizat. Nu omiteam niciodată să-l sunt, şiv îmi răspundea cu demnitate. Nu ştiu dacă en recunoscător pentru pâinea de pomani pe cart i-o dădea doamna Nimmermehr, sau facă protesta împotriva ingratitudinii ei şi ziua părea ci] doarme cu ochii deschişi, dintr-o dormitate rănită. Nu ieşea la iveală nici ce sentimeite nutrea doamna Nimmermehr pentru bătrânul ei Soi Carlo. S-ar putea admite că nu mai lădea de1 multă vreme importanţă frumoasei arnonii sufleteşti a vârstei, pe care un om ma tânăr o conferă unor astfel de lucruri. În orie caz, într-o zi am găsit-o în biroul ei cu Sor Cirlo aşa Sor Carlo şedea lângă perete şi-şi aţinea privi rea somnolentă prin peretele din faţă pre infinit, iar doamna Nimmermehr stătea la masă, CB privirea pironită, prin uşa deschisă, în întuneric Aceste două priviri, despărţite printr-in spaţii de aproximativ un metru, treceau parail una p* lângă cealaltă, iar sub această fâşie e privirţ şedea lângă piciorul mesei Michette, nsica, W cei doi câini ai casei. Bălaiul şpiţ Mar, cu pl rul delicat, lăţos şi cu leziunile incipierei deca

„Eri a vârstei pe spinare, încerca să-i facă Mi-ttei ceva ce câinii nu fac altminteri decât câi-i, iar dolofanul şpiţ Ali, hlond-roscat, mor-lea în acelaşi timp, cu blândeţe, urechea pisicii; meni nu-i împiedica, nici Michette, nici cei doi ameni bătrâni.

1 Noapte bună (engl.).

Cine le-ar fi interzis cu siguranţă, ar fi fost iss Frazer; trebuie să admitem oricum că ea u i-ar fi permis niciodată aşa ceva lui Maik în ezenţa ei. Miss Frazer şedea în fiecare seară n salonul nostru pe marginea unui fotoliu; părea de sus a corpului şi-o ţinea lăsată pe spate „rept, ca o scândură, în aşa fel încât nu atingea peteaza scaunului decât pe muchia superioară, ar picioarele şi le întindea înainte fără să lendoaie, aşa că atingea podeaua numai cu tocuile; în această poziţie croşeta. Când isprăvea cu sta, se aşeza la masa ovală, în mijlocul converaţiei noastre, şi îşi scria lecţia cotidiană. Când termina, miss Frazer făcea cu degete iuţi două pasienţe. Iar când se încheiau şi pasienţele, spunea good night1 şi dispărea. Atunci era ora zece. O abatere de la program se producea numai atunci când vreunul dintre noi deschidea o fereastră a salonului încins ca la tropice; atunci miss Frazer se ridică şi o închidea la loc. Probabil că nu suporta curentul. Am aflat motivul tot aşa de puţin cum cunoşteam şi conţinutul lecţiilor ei zilnice sau obiectul pe care-l croşeta. Miss Frazer era o englezoaică domnişoară bătrâna; avea un profil cavaleresc şi sever ca al unui gentilom, din faţă chipul ei arăta dimpotrivă rotund şi roşu ca un măr, cu un adaus drăgăl de feciorie sub părul alb. Dacă avea şi gându drăgălaşe, n-o ştia nimeni. În afară de polit ţurile inevitabile nu schimba cu noi nicio vorbii Probabil că nutrea dispreţ pentru inactivitate! noastră, pentru vorbăria noastră şi pentru imol ralitatea noastră. Nu-l învrednicea cu vreo eoni fidenţă nici măcar pe elveţianul, care era rel publicări de şase sute de ani. Despre noi ştia totul, fiindcă şedea întotdeauna la mijloc, şi erai singurul om despre care noi nu ştiam de ce să află acolo. În definitiv, cu croşetatul ei, cu lecţiile ei şi cu zâmbetul de măr roşu, ar fi fost în stare să se afle acolo numai de plăcere şi ca să ne ţină tovărăşie.

II

REFLECŢII NEAMICALE

I

F ACUM, DUPĂ CE I-AM VĂZUT APARIND PE scena micilor teatre de varietăţi ruseşti, s-ar păjfea că aceşti husari negri, aceşti

husari „cap-de-mort”, aceşiţi „arditi1” şi vânători lăcuiţi cu copal există în toate armatele din lume. Au jurat a învingă sau să moară şi îşi comandă o uniformă neagră, cu brandenburguri albe, aidoma coastelor Morţii; în care îmbrăcăminte se plimbă spre bucuria femeilor, până la paşnica ei uzură, dacă nu cumva începe vreun război. Trăiesc de pe urma anumitor cântece cu acompaniament imo-horât, care lle conferă o strălucire sumbră, potrivită mai ales cu lumina iatacurilor.

Când s-a ridicat cortina, pe mica scenă şedeau Şapte husari din aceştia; era relativ întuneric, iar prin ferestre /pătrundea sclipirea zăpezii lu-jninoase. Cu uniformele lor negre şi cu capetele hipnotic sprijinite în mâini, exprimând tristeţe, erau distribuiţi în lumina incertă şi acompaniau într-un pianissimo negru-cărbune, licăritor, un

1 Cutezători (ital.).

Magie neagră camarad care cânta cu voce tare. Cântau: „Cafl zboară iar prin ţară, luând pământul în copitei până la inevitabilul „Rândunele duc cu ele fel cirea ta pe veci…”

2

Un suflet enigmatic se întreba: Dacă scena aceasta ar fi zugrăvită într-un tablou, am avei în faţă un exemplu clasic de pictură de prost gust. Dacă ar fi un „tablou vivant”, am avei înainte sentimentalitatea meditativă a unui joi de societate îndrăgit odinioară, aşadar ceva ce I pe jumătate de prost gust, dar pe jumătate trio ca un sunet de clopoţei abia stins. Totuşi, de vreme ce e un tablou vivant cu cântec. ce este? E adevărat, aceste nimicuri puse în scenă de en celenţii emigranţi ruşi au o strălucire ca a siropului de zahăr, totuşi doar zâmbeşti cu indulgenţă, în vreme ce în faţa unui tablou în ulei de aed laşi gen te-ar apuca sigur furia: să fie oare pM sibil ca prostul gust, atunci când i se adaugă una, apoi două dimensiuni ale prostului gust, sa de vină mai suportabil şi mereu mai puţin de prost gust?

Aşa ceva nu se poate nici admite, nici contestai Ce se întâmplă, însă, dacă unui lucru de pros» gust i se adaugă încă o dimensiune şi devine realitate deplină? N-am stat noi în adăposturi

subterane, pentru a doua zi plutea ceva în se «iar un camarad începea să cânte? Ah, era ceva plin de melancolie. Şi era de prost gust. Dar era ceva de prost gust, care consta dintr-o trist în plus adăugată tristeţii, dintr-o nemărturi-aversiune faţă de această camaraderie silită, fond, în aceste ultime secunde lungi cât anii ai fi încercat de unele sentimente, iar presea exercitată de ideea morţii nu trebuia să neapărat o impresiune cromolitográfica. Aşadar, arta nu e cumva un mijloc de a ex-olia prostul gust din viaţă? Ea nu face decât lţa-l aşeze în straturi. Cu cât ea devine mai abstractă, cu atât atmosfera devine mai transpa-mă. Cu cât se îndepărtează mai mult de viaţă, atât devine mai limpede? Ce absurditate, să rmi că viaţa e mai importantă decât arta \ aţa are valoare în măsura în care ţine piept ei: ceea ce nu are capacitate artistică în viaţă „e prost gust! Dar ce e prostul gust?

3

Într-o epocă încă ceva mai rea, scriitorul X fi devenit un agreat autor de povestiri pentru istele de familie. Atunci ar fi pornit de la esupunerea că în situaţii date inima răspunde totdeauna cu aceleaşi sentimente date. Noble-a sufletească ar fi fost nobilă în modul cunosl, copilul părăsit ar fi fost vrednic de plâns, iar isajul estival, reconfortant. Este de observat în felul acesta între sentimente şi cuvinte s-ar statornicit o relaţie solidă, fără echivoc, mereu „ca şi, aşa cum o face în esenţa ei noţiunea, ostul gust, care se făleşte atâta cu sentimentul, ce aşadar din sentimente noţiuni.

Acum, însă, datorită circumstanţelor actuaM X., în loc să ajungă un bun autor de povesti pentru revistele de familie, a devenit un îl expresionist. Ca atare, produce scurteircuite spă rituale. Strigă om, Dumnezeu, duh, bunătate, hafl şi împroaşcă fraze alcătuite din aceste vocabuh]

I-ar fi cu neputinţă s-o facă, dacă ar pună cuvintele în legătură cu întregul lor conţinut de reprezentări sau cel puţin cu totala lor lipsă dl asemenea conţinut. Dar cu mult înaintea lui, cui vintele au statornicit în cărţi şi ziare legături pline de înţeles şi lipsite de înţeles, le-a văzut adesea împreună, şi, chiar la cea mai mică în

cărcătură de semnificaţie, între ele ţâşnesc scânt tei. Asta însă se datorează numai faptului că nu s-a deprins să gândească în reprezentări trăite, ci în noţiunile extrase mai dinainte din ele.

În aceste două cazuri, prostul gust se dovedeştq a fi ceva exfoliat de către viaţă din noţiuni. El nu face decât să le aşeze în straturi. Cu cât del vine mai abstract, cu atât devine mai de prost gust. Spiritul are valoare în măsura în care încă mai ţine piept vieţii.

Dar ce este viaţa?

4

Viaţa înseamnă d trăi: celui care n-o cu-l noastre, nu i-o poţi descrie. E amiciţie şi inamiciţie, entuziasm şi dezmeticire, peristaltism şi ideo-i logie. Între alte scopuri, gândirea îl are şi pee acela de a pune ordine spirituală în toate aces-4 tea. Şi de a o tulbura. Din multe aspecte alei

Ki, noţiunea face una singură, şi tot atât de des un aspect al vieţii face dintr-o noţiune multe. După cum se ştie, scriitorii noştri nu mai vor să gândească, de când li se pare că au auzit filosofia spunând că gândurile nu trebuie g îndite, ci trăite.

Viaţa poartă toată vina.

Dar, pentru Dumnezeu: ce este a trăi?

I

Rezultă două silogisme:

Arta exfoliază prostul gust din viaţă.

Prostul gust exfoliază de noţiuni viaţa.

Şi: cu cât arta devine mai abstractă, cu atât mai mult devine ea artă.

Cu cât prostul gust devine mai abstract, cu atât mai mult devine el prost gust.

Iată două silogisme splendide. Cine le-ar putea dezlega?

Conform celui de-al doilea s-ar părea că Prostul gust = Artă. Conform celui dintâi, însă, Prostul gust = Noţiune – Viaţă. Arta = Viaţă – Prost gust = Viaţă – Noţiune + Viaţă = două Vieţi – Noţiune. Acum însă, coniform celui de-al H-lea, Viaţă = 3 X Prost gust şi de aici Artă = 6 X Prost gust – Noţiune.

Aşadar ce e arta?

6

Ce bine-o duce un husar negru. Husarii negri u jurat să învingă sau să moară, şi deocamdată ies la plimbare în această uniformă, spre bufl tuturor femeilor. Asta nu e artă. Asta-i vă Atunci de ce se afirmă că n-ar fi deal tablou vivant?

Uşi şi por (i

Uşile aparţin trecutului, chiar dacă în compe tiţia din domeniul construcţiilor mai trebuib existe şi uşi din dos.

O uşă constă dintr-un cadru de lemn drept unghiular încastrat în zid, de care e fixată! scândură ce se poate roti. La nevoie, existent acestei scânduri mai poate fi înţeleasă. Fiind J trebuie să fie uşoară, ca s-o poţi mişca bine! se potriveşte cu lemnăria de stejar sau de nu! plantată până de curând în orice cuviincioal odaie a unei familii. Totuşi, chiar şi aceasta scândură şi-a pierdut cea mai mare parte diffi importanţă. Încă până pe la jumătatea secolulţi trecut se putea trage cu urechea la ea, şi ce se crete se mai aflau câteodată! Contele îşi desmob tenisc fiica vitregă, iar eroul, care urma s-o îl de nevastă, auzea tocmai la timp că se pune! la cale otrăvirea lui. Să încerce cineva un asel menea lucru într-o casă contemporană! mai înal inte de a ajunge să tragă cu urechea la uşă, vi fi auzit totul de mult prin ziduri. Ba, nu numai atât: nu i-ar fi scăpat nici gândurile abia şopi câte. De ce oare niciun autor de scenarii radio! fonice n-a utilizat încă până acum moderna cofl

strucţie de beton? E o scenă predestinai pentru piesele radiofonice!

Încă mult mai anacronic decât uşa propriu-zisă este cadrul ei. Dacă priveşti de-a lurgul unui «în de odăi cu uşile deschise, ai impresia că trăieşti coşmarul unui înaintaş dintr-o echipă de fotbal, căruia îi apare în faţă o poartă după alta. Mai există şi un fel de spânzu-ători pe care ţi le evocă. De ce oare s-o fi făcând aşa ceva? Din punct de vedere tehnic, o bună în«hidere s-ar putea obţine şi fără aaşti stâlpij cu adevărat, sunt puşi acolo ca să în veselească ochiul. Dacă uşa s-ar închide de-a dreptul pe rid sau pe o bandă

metalică invizibilii ochiului, te presupune, i s-ar părea că lipseşte ceva. Pentru un ochi cultivat ar fi întocmai ca itunci când între mână şi mânecă nu ar ieşi la iveală manşeta. Şi într-adevăr, aceste rame ale uşii au o istorie similară cu aceea a manşetelor. Pe vremea când odăile mai erau încă boltite, nu se ştia de de uşa se rotea în jurul a două cârlige frumoase, lucrate din fier cu ciocanul şi bătute în rid. Mai târziu oamenii au învăţat să construiască tavane plate, sprijinite pe grele grinzi de lemn; aceste grinzi erau arătate cu mândria pe care o naşte noul, elmpuriile dintre ele au fost îmbrăcate şi ele cu lemn, şi aşa au apărut frumoasele tavane cu lambriuri. Mai târziu încă, ferinzile au fost ascunse sub un taon de stuc, dar la uşi, s-a lăsat să se vadă o mică margine din lemn. În sfârşit, astăzi se construiesc ziduri din beton armat în loc de cărămizi, dar mica margine de lemn, provenind de nicăieri, încleşta, singuratică, absurdă, înrudită urmai cu cercevelele ferestrelor, trebuie să respecte tradj Nu e asta oare, până în amănunte, istoria căi şi-i, care a început mai întâi într-un decolteul veşmintelor, larg deschis ochiului, şi cu o garai! tură de dantelă la gât şi la mâneci? apoi a dispărut sub haină, dar gulerul şi manşetele corn nu au să iasă afară din îmbrăcăminte. Apoi M Ierul şi manşetele s-au detaşat de cămaşă, (în cele din urmă, mai înainte de a surveni o schimbare în bine! gulerul şi manşetele au devenit simboluri ciudate ale culturii, pe care, ca să arăţi cum se cade, le prindeai în nasturi de ceva secret aflat pe dedesubt.

Fie dedicată această descoperire, anume că uşile de lemn sunt manşete, faimosului arhitect ce-a aflat pentru prima dată că omul, care se naşte la clinică şi moare în spital, trebuie să-şi umple şi spaţiile în care trăieşte cu o platitudine aseptică. Despre aşa ceva se spune că reprezintă o evoluţie nesilită a construcţiilor, conformă spi ritului epocii, dar, evident, pentru vremurile ah tuaile chestiunea e întrucâtva mai dificilă. Omul din epocile de odinioară, castelan sau târgoveţ, locuia în casa lui; poziţia sa în viaţă acolo ieşea la iveală, acolo era înmagazinată. Încă în perioada Biedermeier primea lumea la el; ceea ce se face astăzi e doar o imitaţie. Casa îi slujea ca să-l

arate aşa cum voia să pară, iar pentru asta se găsesc întotdeauna bani; astăzi însă, există alte lucruri prin care se atinge acest scop: călătorii, automobile, sport, reşedinţe de iarnă, apartamente în hoteluri de lux. Fantezia de a arăta ce eşti se îndreaptă în această direcţie, iar când un bărbat înstărit îşi clădeşte totuşi o casă, în fapta lui rămâne ceva artificial, ceva particular, care nu mai constituie împlinirea unei năzuinţe generale. Şi cum să mai existe uşi, când nu mai există „casă”?! Singura uşă originală, pe care a produs-o epoca noastră, este uşa turnantă de sticlă a hotelului şi a magazinului.

Pe vremuri, uşa reprezenta casă, ca o parte a întregului, aşa cum casă, pe care o aveai, şi casă, pe care o ţineai, avea rostul să pună în evidenţă poziţia proprietarului. Uşa era intrarea re o societate de privilegiaţi, care se deschidea sau se lăcătuia, după caz, în faţa celui venit, cine va fi fost el, fapt care în mod obişnuit îi şi hotăra soarta. Uşa era ceva la fel de potrivit pentru omul de rând, care în exterior nu însemna mare lucru, dar înapoia uşii lui îşi atârna totuşi numaidecât barba de Dumnezeu-tatăl. De aceea uşa era îndrăgită de toată lumea şi îndeplinea o misiune vie în gândirea obştească. Lumea bună îşi deschidea sau îşi fereca uşile; burghezul, pe lângă asta, putea „să le cadă cu uşă cu tot în casă”. Putea de asemenea să forţeze uşi deschise. Putea să-şi facă afacerile „între uşă? ţâţână”. Putea „să mături în faţa uşii lui sau a uneia străine” 1. Putea să-i trântească cuiva uşa în nas, să-i arate uşa, ba chiar să-l dea pe uşă afară: toate acestea exprimau o sume «H de relaţii cu viaţa şi ilustrează acel perfect a-H tec de realism şi simbolism, pe care îl născo-B limba atunci când e vorba de ceva foarte imşv tant pentru noi.

Aceste vremuri glorioase ale uşilor au trefij E ceva foarte impresionant să strigi cuiva ca să-l azvârli pe uşă afară, dar cine a văzuM adevărat pe cineva „zburând” pe uşă? CAJ dacă se încearcă uneori, întâmplarea mai arem reori unilateralitatea plină de măreţie, care-i im farmecul, deoarece competenţele şi puterile şfl astăzi încâlcite. De asemenea nu se mai trânteH nimănui uşa în nas, ci nu i zise aoceptă vizita <9 chiar clipa când e anunţată prin telefon, iarfl

mătura în faţa propriei uşi a devenit o pretenb de neînţeles. Acestea sunt de mult locuţiuni un posibil de pus în practică, mai sunt doar nişa fantazări agreabile, care ni se strecoară în sufli cu melancolie, atunci când contemplăm pol vechi. O poveste crepusculară despre o gaură care prezentul a mai lăsat-o deocamdată deseb™ pentru dulgher.

Monumente

În afară de însuşirea constând în aceea că ni se ştie dacă trebuie spus monumente sau motfl menturi \ monumentele mai au tot felul de paj

1 „Denkmale oder Denkmäler”.

Kaţi-Cea mai importantă dintre ele este cam contradictorie; anume, lucrul cel mai izbitor la monumente constă în aceea că nu sunt observate. Nu există nimic altceva pe lume atât de invizibil ca monumentele. Fără îndoială, sunt expuse ca să fie văzute, ba chiar ca să atragă atenţia; în acelaşi timp, însă, sunt impregnate cu ceva împotriva atenţiei, iar substanţa aceasta curge pe ele ca picăturile de apă pe un înveliş de ulei, fără a se fixa, fie şi pentru o clipă. Parcurgi luni în şir o stradă, ajungi să cunoşti fiecare număr de casă, fiecare vitrină, fiecare poliţist întâlnit în drum şi nu-ţi scapă nici măcar o piesă de zece pfenigi aflată pe trotuar; dar întotdeauna eşti cu siguranţă foarte surprins când într-o bună zi, frigând cu ochiul spre o slujnicuţă nostimă de la etajul întâi, descoperi o placă de metal, de loc mică, pe care e gravat cu frumoase litere ce nu se şterg că în locul acesta a trăit şi a creat de la omieoptsuteatâtşi atât până la omieoptsuteşi-cevamaimult neuitatul Aşasau altfel.

Multor oameni li se întâmplă la fel şi cu statuile de mărimi superioare dimensiunilor umane naturale. Eşti nevoit să le ocoleşti zilnic, sau le Poţi folosi soclul ca insulă de refugiu, le utilizezi ca un fel de compas ori măsurător de distanţe, atunci când ai drept ţintă locul lor bine cunoscut, iei act de ele ca de un copac sau de o parte din decorul străzii şi ai rămâne încurcat Pentru o clipă dacă ai constata într-o dimineaţă ca lipsesc: dar nu de priveşti niciodată şi de obicei n-ai nici cea mai mică idee pe cine-l reprezintă, în afară de

cazul că s-ar putea să ştii dacă e un bărbat sau o femeie.

Ar fi greşit să ne lăsăm înşelaţi de unele t cepţii. Bunăoară de acek câteva statui, pe ea omul se duce să le caute cu Baedekerul în mit cum ar fi Gattamelata sau Colleone, comportament cu totul deosebit; sau de turnurile mennnale care închid un peisaj întreg; sau de mi numentele care formează o adevărată asociaţi cum sunt acelea ale lui Bismarck risipite prin toată Germania. I

Există şi asemenea monumente energice; apt mai există şi dintre acelea care sunt expresii unei idei sau a unui sentiment viu: dar menii rea celor mai multe monumente obişnuite consti desigur tocmai în a naşte o idee, sau a captivi atenţia şi a da sentimentelor o direcţie pioasa fiindcă se consideră că e oarecum nevoie de aceva; iar această menire principală monumentele şi-o ratează întotdeauna. Alungă tocmai ceea ce ar trebui să atragă. Nu se poate spune că nu le-am observat; ar trebui spus că ne resping luarea aminte, că se sustrag simţurilor noastre: aceasta e o caracteristică absolut pozitivă a lor, o înclinaţie spre actul de violenţă!

Fără îndoială, acest lucru poate fi explicat Tot ceea ce e de durată îşi iroseşte puterea fi a impresiona. Tot ceea ce constituie pereţii M care ni se desfăşoară viaţa, ca să zicem aşa culi” sale conştiinţei noastre, îşi pierde capacitatea «î a juca vreun rol în această conştiinţă. Un zgo; moţ supărător de durată nu-l mai auzim dup* câteva ore. Tablourile pe care le atârnăm pe Pe* rete sunt resorbite de perete după câteva zile se întâmplă extrem de rar să te opreşti în faljj lor şi să le contempli. Cărţile, pe jumătate ci.

stite, o dată ce-au fost vârâte în şirurile impunătoare de tomuri din bibliotecă, nu vor mai fi niciodată citite până la capăt. Ba chiar, pentru unele persoane sensibile, este suficient să cumpere o carte, al cărei început le-a plăcut, ca să fc-o mai ia niciodată în mână. În acest caz, fenomenul devine de-a dreptul agresiv; i se poate, şânsă, urmări evoluţia inexorabilă şi în planul rsentimentelor mai înalte, iar atunci e întotdeauna laşa, de pildă în viaţa de familie. Aici, fraza: LTrebuie să-ţi spun în fiecare sfert de oră din bou că te iubesc?!”

separă de nenumărate ori [posesiunea conjugală temeinică de plăcerea uşuratică, în ce măsură sporită trebuie să acţioneze aceste dezavantaje psihologice, la care este expus orice lucru de durată, în cazul întruchipărilor din aramă şi marmură!

I Dacă avem intenţii bune faţă de monumente, Mrebuie să tragem neapărat de aici concluzia că iele ne pretind ceva împotriva naturii noastre şi că, pentru a le da ascultare, e nevoie de măsuri cu totul speciale. Dacă indicatoarele de cir-eulaţie pentru automobile ar fi colorate uniform şi nebătător la ochi ca monumentele, faptul ar constitui o crimă. Şi locomotivele semnalizează cu fluierături stridente, nu cu sunete înfundate, de – asemenea până şi cutiilor de scrisori li se dă o culoare atrăgătoare. Într-un cuvânt, şi monumentele ar trebui să-şi dea astăzi mai multă oste-ineală, aşa cum suntem nevoiţi cu toţii s-o facem! Să stai liniştit în drum şi să aştepţi să şi Ne dăruiască priviri, asta e la îndemâna oricui; I azi suntem îndreptăţiţi să cerem de la monumente mai mult. Dacă am sesizat această idee – care începe să se impună ipe încetul datorită anul! tor efluvii ale spiritului – vom recunoaşte! I de înapoiată e arta noastră monumentală, în cel I paraţie cu progresul contemporan al sistemă I de publicitate. De ce nu recurge eroul turnat! I bronz cel puţin la mijlocul, de mult depăşii I alte domenii, de a bate cu degetul într-un ol I de geam? De ce figurile unui grup de marinii I nu se rotesc una în jurul celeilalte, cum o fi figurile mai reuşite din vitrinele magazinelor, M cel puţin nu închid şi deschid ochii? Cel mai J lucru ce-ar trebui să li se ceară, pentru a tfl atenţia, ar fi inscripţii verificate ca „Faustul Goethe e cel mai bun!” sau „Ideile dramatice ale cunoscutului poet X. sunt cele mai ieftirub Din păcate, sculptorii nu vor asta. Cum fi pare, ei nu înţeleg epoca noastră, epoca zgomjitului şi a mişcării. Dacă înfăţişează un domn înl civil, acesta şade încremenit pe un scaun, sui stă în picioare, cu mâna vârâtă între al doi «şi al treilea nasture de la surtuc, uneori ţine mână un sul, iar de pe chipul lui lipseşte orr expresie. Arată de obicei ca melancolicii grm bolnavi din spitalele de maladii nervoase. Da «oamenii n-ar avea sufletul orb pentru statui ar putea să bage de seamă ce se

întâmplă acoll sus, ar trebui, când ar trece pe lângă ele, să fim străbătuţi de un fior, ca atunci când trec pe lânM zidurile unui ospiciu. Încă mai înfiorător e, cânt sculptorii înfăţişează un general sau un prinţj Steagul îi flutură în mână, iar în aer nu-i nio boare. Spada e ridicată ameninţător, şi nimefl nu se teme de ea. Braţul arată poruncitor în J inte, însă nici unui om nu-i dă prin minte să-l ia într-acolo. Până şi calul, care s-a ridicat scobind foc pe nări pentru salt, rămâne locului pe copitele dindărăt, încremenit de uimire că oamenii de jos, în loc să se ferească în lături, vâră calmi în gură un sandviş cu cârnat sau cumpără un ziar. Pentru Dumnezeu, personajele întfăţisate e (monumente nu fac niciun pas şi totuşi comit pt-r-una un faux pase o situaţie disperată. \ Cred că prin această expunere am putut aduce oarecare contribuţie la înţelegerea statuilor, cil or memoriale şi altele asemenea. Poate că sau altul le va vedea de aci înainte pe cele se află în drumul său. Totuşi, ceea ce devine, cât te gândeşti mai mult, mereu mai de neîns, este întrebarea: dacă lucrurile stau aşa, de s-au ridicat statui tocmai pentru oamenii îi? Pare a fi o maliţie pe de-a-ntregul inţionată. Câtă vreme nu li se mai poate face rău ca unor fiinţe în viaţă, sunt parcă az-rlite, cu o piatră memorială de gât, în marea uitării.

Dacă eşti obligat să colinzi vreme de mai mulţi ani expoziţiile de pictură, nu se poate să nu inventezi într-o zi noţiunea de „făcător de ta-l Un pas greşit, o greşeală (franc).

1 În text: Malsteller, cuvânt creat de autor prin calchierea substantivului Schriftstciler = scriitor (aici, cu ens peiorativ), pe care l-am tălmăcit prin „făcător de cărţi”.

blouri”. Acesta stă cu pictorul în acelaşi rapefl ca „făcătorul de cărţi” cu scriitorul. ExpresH pune ordine într-un complex confuz de fenfl mene. Făcătorii de cărţi trăiesc de la începutul erei noastre de pe urma reprelucrării celor zece porunci ale lui Dumnezeu şi a câtorva fabule, pă care li le-au lăsat cei antici; ipoteza că şi coîH fecţionarea de tablouri trăieşte numai din câteva idei picturale fundamentale este de aceea de in bun început verosimilă.

Zece n-ar fi puţine. Căci dacă utilizezi binej zece idei, adică le legi într-o ordine schimbată, rezultă, sub rezerva unor greşeli de calcul, treimilioaneşasesutedouăzeci şi optdemiioptsute de combinaţii diverse. Fiecare dintre aceste combi-i naţii ar fi alta şi totuşi mereu aceeaşi. Cunoscătorul ar putea să parcurgă o viaţă întreagă şi să numere: Una-două-trei-patru-rinci… Două-l una-trei-patru-cinci… Trei-două-una-patrul cinci… şi aşa mai departe. Fireşte, cunoscătorul ar fi indignat şi s-ar vedea prejudiciat în apţi „tudinile sale importante.

Se pare că, după câteva sute de mii, înşişi fă-l cătorii de tablouri se plictisesc, şi atunci schimbă „orientarea”. Ce este o orientare se verle de la prima privire, când treci pragul unei săli de ea poziţie. Ar fi mai greu s-o recunoşti, dacă te-ai afla în faţa unui sinfrur tablou: dar întinse oej mai mulţi pereţi, şcolile, orientările şi perioadele artistice pot fi tot atât de clar deosebite ca şi mostrele de tapete. Dimpotrivă, care sunt fundamentările lor teoretice nu se vede, de cele mai multe ori, cu claritate. Nu vreau să-i jignesc fcu asta pe făcătorii de tablouri; ei dau lucruri bine făcute; pot mult, iar luaţi personal sunt în majoritate individualităţi. Dar statistica producţiei intervine aici nivelatoare.

Trebuie de altfel să adăugăm un fapt care-i defavorizează: operele lor sunt atârnate liber pe pereţi. Cărţile prezintă avantajul că sunt închise între coperţi şi, adesea, netăiate. Din această cauză, faima lor durează mai mult; se păstrează proaspete, iar celebritatea începe abia atunci când un lucru e ştiut, nu însă cunoscut. În schimb, făcătorii de tablouri au fireşte avantajul că „sunt ceruţi” şi „cotaţi” într-un mod mult mai sistematic decât cei ce scriu. Dacă nu ar exista comerţul cu obiecte de artă, ce greu ar fi de stabilit ce place mai mult amatorilor! La vremea lui, Christos i-a izgonit pe neguţători din templu: eu, însă, sunt convins că dacă am putea să posedăm dreapta credinţă, atunci am putea s-o şi vindem, atunci am putea să ne şi împodobim cu ea, iar pe lume ar exista mult mai multă credinţă decât astăzi!

Un alt avantaj al picturii constă în faptul că are o tehnică. Să

scrie poate oricine. Probabil că şi să picteze poate oricine, dar e ceva mai puţin cunoscut. S-au inventat tehnici şi stiluri, pentru ca lucrul acesta să fie ascuns sub vălul tainei. Căci nu oricine poate să picteze la fel cum o face altul; pentru aşa ceva e nevoie de studiu. Copiii de la şcolile primare atât de admiraţi astăzi pentru felul cum pictează cad la examenul de admitere în Academia de arte frumoase; dar şi academicianul ce vrea să-şi schimbe maniera trebuie să-şi dea multă osftfl neală, pentru a-şi însuşi, în locul convenţiorw lismului său, modul pueril de a desena. În rea zumat, e o eroare istorică să credem că maeştrii sunt cei ce fac şcolile, cei ce le fac sunt şcolari»

Privind lucrurile mai îndeaproape, nu e acel vărat nici că fiecare om poate să scrie; dina potrivă, nimeni nu poate, fiecare nu face altceva decât să scrie pur şi simplu laolaltă cu ceilalţi sau să transcrie. E imposibil ca o poezie de Goethe să ia naştere astăzi; dacă, printr-o ml nune, ar scri-o Goethe însuşi, ar fi o poezie anacronică şi una nouă în multe privinţe îndoielnică, chiar dacă ar fi totuşi splendida poezie veche! Se poate explica altfel acest mister decât prin aceea că poezia în cauză ar apărea ca o copie făcută după altceva decât o poezie contemporană, chiar dacă ar exista poezii contemporane copiate după ea însăşi? Contemporaneitate înseamnă întotdeauna copiere. Străbunii noştri îşi scriau proza în fraze lungi, frumoase, răsucite ca nişte bucle; noi – deşi în şcoală am învăţat să scriem tot aşa – o facem în fraze mai scurte, care lichidează lucrurile mai repede; şi nimeni din lumea toată nu-şi poate elibera gândurile de modul în care epoca lui poartă veşmântul limbii. Din această pricină, niciun om nu ştie în ce măsură gândeşte aşa cum scrie, iar în timpul scrisului oamenii nu sucesc nici pe departe cuvintele, precum cuvintele pe oameni.

Aşadar, s-ar putea oare ca nimeni să nu poată! nici picta? Evident, pictorul nu poate, nu o poate în sensul pe care făcătorul de tablouri îl află termenului. Mai întâi, după opinia contemporanilor, pictor şi scriitor sunt întotdeauna nupmai cei ce nu pot ceea ce Pot făcătorii de tablouri şi de cărţi. De aceea atât de mulţi făcători de

cărţi se consideră scriitori şi atâţi făcători de tablouri, pictori. De obicei, deosebirea iese la iveală când e prea târziu. Căci atunci a şi apărut o nouă generaţie de făcători, care ştiu de la bun început ceea ce pictorul şi scriitorul abia trebuie să înveţe.

De aici rezultă şi faptul că pictorul şi scriitorul par întotdeauna a aparţine ori trecutului, ori viitorului; întotdeauna, ei sunt sau aşteptaţi, sau plânşi ca fiind răposaţi. Când însă unul trece ca atare fiind în viaţă, nu întotdeauna. trebuie să fie neîndoielnic cel adevărat.

O întrebare de cultură

Ar trebui publicată odată această întrebare, ca unul din acele turnire intelectuale, la care bătălia se dă în jurul întrebării: „Cine l-a asasinat Pe domnul Stein? (În romanul a cărui publicare ’începe mâine în suplimentul nostru literar)”, sau Ce trebuie să facă trei-roman, dacă unu-roman lficepe jocul altfel decât s-a recomandat la ultimul congres de bridge?”

Nu ne putem însă aştepta ca vreun-ziar să accepte uşor această propunere, iar dacă ar fa ce-o, i-ar da o formă atrăgătoare. Cel pH aceasta: „Cine este poetul dumneavoastră pă ferat?” Par recomandabile, datorită efectului 11 stimulativ, şi întrebările: „Pe cine-l considerai cel mai mare scriitor de astăzi?” şi „Cană fost cea mai bună carte a anului (şi: „a îi nii”)?”

1 Personaj literar, tip al filistinului burghez, creat îl prima jumătate a secolului al XIX-lea de către scriiti rul german L. Eichrodt. Personajul a fost celebru epocă; numele lui a fost dat stilului Biedermeier. O (vistă satirică purtând titlul Biedermeierzeit (Epoca l «g Biedermeier) a apărut timp de peste treizeci de afli (1816 – 1848).

Din aceste anchete omul află din timp în tini ce fel de scriitori există, şi sunt întotdeauna di cei mai mari. cei mai importanţi, cei mai ori einali, cei mai recunoscuţi şi cei mai citit). Dar ce este un scriitor fără niciun fel de remorci şi rând e scriitor o fiinţă care pur şi simjH scrie, fără a fi… cunoscutul autor al…”, aceeaşi întrebare nu

a fost pusă în stenere niciodată când lumea şi pământul. Evident, oamenii se ruj sinenză să şi-o nună, de parcă această întrebări ar fi un ecou al cornului de poştalion, în care! sufla Biedermeier 1! Şi totuşi, vom alun? e acob că omul va şti să snună cu precizie ce este cafel neaua „Hag", un „Rolls Royce", un planor, dai se va afla în încurcătură când strănepoţii îl voi întreba plini de curiozitate: „Străbunicule, p (j vremea ta mai existau desigur scriitori. Ce sâtl ăştia?"

Probabil că va încerca să le nareze că exis. tenţa scriitorilor e tot atât puţin verosimilă ca aceea a diavolului. Căci doar se spune cu toată hotărârea: „Pfui drace!", „La dracu'!", „Rău al ciracului!", „Prost al draculuil" şi multele altele asemenea, fără ca pentru asta să credem în dracul. Aşa ceva face parte din viaţa limbii, iar pentru viaţa limbii germane nicio societate de asigurări contra accidentelor n-ar da un ban măcar. Dar acest pretext ar fi lesne de combătut. Căci micât de puţin ar însemna cuvântul „scriitor" în istoria spirituală a epocii noastre, generaţiile viitoare vor descoperi surprinzător urma lui de neşters în istoria economică! încercarea de a stabili câţi oameni trăiesc astăzi de pe urma cuvântului scriitor n-ar duce la niciun rezultat, chiar dară s-ar unora integral bizara minciună că statul însuşi afirmă desore sine a nu avea altă menire decât ne aceea de a ridica la o înflorire dumnezeiască artele şi ştiinţele. S-ar putea oarecum începe cu catedrele universitare şi seminariile de literatură, iar de aici s-ar alunee la întreaga organizaţie universitară, cu chestorii, pedelii, secretarii şi ceilalţi, la întreţinerea căror i. contribuie ei. Sau dacă s-ar începe cu editorii, s-ar alunee la edituri, cu funcţionarii lor, la mandatari, librari, tipografii, fabrici de hârtie şi de maşini, calea ferată, poştă, autorităţile vamale, ziare, referenţii ministeriali, intendenţi: Pe scurt, oricine, cât l-ar ţine răbdarea, şi-ar putea imagina o zi întreagă aceste dependenţe, luându-le în cruciş şi. n curmeziş, iar rezultatul ar fi mereu acelaşi, anum că toate aceste mii oameni trăiesc când bin, când rău, când în de-a-ntregul, când pârtia; de pe urma faptului că există scriitorii: deşi limeni nu ştie ce el un scriitor, nimeni nu poaie spune cu certitudă că a văzut

un scriitor, ia toate concursurile cu Dremii. Academiile, onoruile şi recepţiile noibilităţilor nu dau siguraiţa că vreunul a fol canturat viu.

După aprecierea mea, înlumea întreabă există realmente câteva duzini descriitori. Dacă trăiel de pe urma faptului că o trăieşte de ne urma! lor. nu se ştie: unii vor fifiind desieur în stal s-o facă, alţii nu. totul <nvă! uit în întuneric Dacă. ne ntru comoaratie. În vrea să ne referim! la situaţiisim tare. s-ar pusă smine <a nenumăraţi oameni trăiesc de pe urna faptului că există găini şi altele asemene –, r; există peşti, dar ds-jtorită acestui fant. peştii şicăinile nu trăiesc, ci mor. Ar mai fi de remarct chiar că găinile.4 peştii noştri trăiesc o vreie tocmai pentru că trebuie să moară. Dar toată comparaţia cade. fiindcă despre aceste fiinţe e ştie ce sunt. se ştie că există realmente şi că nu provoacă nicio perj turbare a pisciculturii şi a iviculturii, în vreme ce, dimpotrivă, scriitorul isemnează o perturbatie foarte certă a afacerile edificate pe litera-l tură. Dacă are bani sau porc, nu va fi tratat cu prea multă rigoare; dar indiferent de unde ar veni, îndată ce ar cuteza a-şi revendice dreptul de primogenitură, fără; avea cele două calităţi amintite, el ar face pe şi simplu impresia unei fantome, căreia i-a venit ideea să ne reamintească un împrumut acordat strămoşilor noştri pe vremea grecilor vechi. După câteva asigu-liri idealiste fără importanţă, cei de la editură vor întreba dacă se crede în stare să confecţioneze o lucrare literară ce s-ar desface în mod mut într-un tiraj minim de treizeci de mii de pxemplare; în redacţii i s-ar propune să scrie mici povestioare, care însă, lucru firesc, desigur, îţi fie adaptate la nevoile unei gazete. El, însă, s-ar vedea obligat să răspundă că nu se pricepe la aşa ceva; şi tot aşa ar provoca o îndreptăţită indispoziţie în instituţiile teatrale, consiliile cărţii şi alte asociaţii culturale. Căci pretutindeni i se vrea binele, iar oamenii, văzându-l că nu e în stare să dea nici lucrări care să aibă succes de casă, nici romane distractive, nici scenarii «pentru filme sonore, au sentimentul confuz că dacă cineva ar face toate aceste lucruri, de care jespectivul nu e capabil, acela ar trebui probabil să fie un talent ieşit din comun. Aşa, însă, Bu i se poate da niciun ajutor, şi ar trebui

să fpi» fii om, ca până la urmă să nu i-o iei în nume de rău şi să nu vrei să te lase în pace. i Odată, când o astfel de stafie colinda însetată fit lângă sursele de venituri din Berlin, un tânăr priitor dibaci, fălos, meşter în valorificarea chiar P a celor mai îndepărtate posibilităţi de câştig, jpeea ce-i dădea sentimentul că nici el nu o duce E*°r> rosti impresionat aceste cuvinte: „Doamne Dumnezeule, de-aş avea eu atâta talent cât are i-ăgaiul ăsta, câte-aş mai face!" Insul se înşela.

Printre scriitori şi gânditori adevărai

Se spune că astăzi cărţile n-ar mai avea H sime şi că scriitorii nu mai sunt în stare să se cărţi groase. Să admitem că e aşa; dar ce – dacă am întoarce o dată fraza şi am verificaşi teza că cititorii germani n-ar mai fi în sta-H citească? Cu lungimea lucrării citite, îndeojH când aceasta este o adevărată operă literarăcreşte oare în potente sporite o rezistenţă pânt i atunci nelămurită, care nu-i totuna cu insatisfacţia? Se întâmplă întocmai ca şi cum poarta! care trebuie să intre o carte, ar fi iritată patologic şi is-ar contracta foarte mult. Astăzi, CÂM1 citesc o carte, mulţi oameni nu se găsesc întru stare normală, ci se simt parcă supuşi unei operaţii în care nu au încredere.

Dacă vom cerceta motivele şi vom ascultaH atenţie discuţiile despre faptul acesta, vom aii» că cititorul – cititorul bun, căruia nu-i scap & nicio carte importantă şi care cunoaşte pe nume geniile zilei şi ale epocii! – vom afla, decifl însuşi cititorul acesta e gata de cele mai multe ori, îndată ce se loveşte de o rezistenţă puternică, să-şi trădeze convingerea, afiliindu-se pe reni că, luând lucrurile în serios, geniul său pil ferat nu e probabil un geniu şi că în genere A nu mai există niciun geniu adevărat. Constat*! rea aceasta nu se limitează însă nicidecum El mai la beletristică. Se consideră şi că medicifij s-a împotmolit, că matematica a luat-o razna! filosofia şi-a pierdut noţiunea importanţei sălci aceasta e astăzi părerea profanului asupra specialistului, rostită pretutindeni. Iar întrucât şi fiecare specialist e la rându-i profan în sute de alte specialităţi, rezultă o sumă foarte mare de opinii defavorabile.

Fireşte, e greu să spui până la centimetru cât gje mari sunt scriitorii, gânditorii şi cercetătorii existenţi: dar, privitor la fenomenul ce ne interesează, nici nu e vorba de aşa ceva, fenomenul acesta îşi dezvăluie de îndată structura similară celei a cunoscutului ioc pentru copii de odinioară Peter cel Negru". Scriitorul nu se consideră ne-jiatisfăcător pe sine, ci pe cercetător, pe jrindi-Sor, ne tehnician şi pe alţi răspânditori de lumină, şi tot aşa se întâmnlă cu aceştia. Cu un cuvânt, acest pesimism cultural ce pare a-l apăsa pe fiecare trece principial întotdeauna în con-ld celorlalţi": rezumând fără înfloriturі: omul în calitatea lui de consumator de cultură este nemulţumit într-un mod făţarnic de omul produrător de cultură.

Opinia aceasta coexistă surprinzător cu opusul P: nu rareori lamentarea că nu mai există genii Pdevărate este întâmpinată de observaţia unora P» de fapt există doar perii. Citind o vreme prformaţiile şi articolele de critica din revistele P ziarele noastre, răimâi eu adevărat uimit cât în mulţi vestitori emoţionanţi ai sufletului; câţi Paeştri foarte mari, foarte profunzi şi mari de r>t apar în decurs de numai câteva luni: şi cât le frecvent, într-un timp la fel de scurteste Păruit naţiunii „în sfârşit un mou poet adevărat"; P cât de des se scriu cea mai frumoasă povestire despre animale şi cel mai bun roman din ulţi. mul deceniu. După câteva săptămâni, aproap M nimeni nu-şi mai aduce aminte de această fi presie neuitată.

De faptul acesta se leagă o a doua observa-l ţie, anume că originile a aproape tuturor aprecierilor de acest fel se află în cercuri ermetic izolate unul de altul. Cercurile sunt constituite omogen din edituri, autori, critici, reviste, cittori şi succese, care nu răzbat în afară; iar toate aceste cerculeţe şi cercuri, a căror dimensiune poate corespunde unui gust comun sau unui pas! tid politic „au geniileilor sau cel puţin pe al lot. Nimeni cu titlul onorific de El-însuşi-e-aici. Ce4 drept, în jurul persoanelor ce se bucură de cel mai mare succes se formează din toate cercurile un cerc, însă asta nu trebuie de fapt să ne în şale; s-ar părea că lucrul cu adevărat importaM n-a putut fi totuşi nesocotit şi că există o naţiuni care să-l recepteze,

însă în realitate succesul cu un efect polarizator atât de mare are nişte palrinţi foarte dezbinaţi: se admiră nu ceea ce comunică tuturor câte ceva, ci ceea ce lasă fiecăl ruia ce-i al său. Iar cum celebritatea e o mixi tură, personalităţile celebre alcătuiesc şi ele 1 societate amestecată.

Dacă nu ne limităm numai la beletristică, imaginea acestei societăţi luate ca grup constitui! devine impresionantă. Căci cercul, cenaclul şcoala sau succesul iscat în jurul cutăruia sau cutăruia, care exercită o ocupaţie intelectuali apreciată, nu înseamnă nimic în comparaţiecţi numărul nesfârşit de mare de secte, care aşteaptă purificarea spiritului sub influenţa consumului de cireşe, a teatrului în aer liber, a gimnasticii muicale, a eubioticei1 sau a alteia dintre celelalte mii de bizarerii. Este cu neputinţă de spus câte „asemenea Rome există, fiecare avându-şi papa, le al cărui nume cei neiniţiaţi nu au auzit niciodată, dar de la care iniţiaţii aşteaptă mântuirea lumii. Germania întreagă este plină de asemenea asociaţii intelectuale: iar din marea Germanie, şânde cercetători vestiţi nu pot trăi decât activând ţa profesori, iar scriitori de valoare numai făcând ttqmerţ ambulant cu foiletoane, din această Ger-ahanie nenumăraţi inşi pe jumătate nebuni obţin din abundenţă mijloace şi complicităţi pentru profcăşirea capriciilor lor, pentru tipărirea de cărţi şi întemeierea de ziare. Aşa se explică de ce în KJermania, mai înainte de sărăcirea ei, au luat fiinţă anual mai mult de o mie de periodice noi i au apărut peste treizeci de mii de cărţi, ceea ste considerat ca un impresionant indiciu de ortanţă intelectuală. Din păcate trebuie să admitem cu mult mai tă certitudine că acesta a fost simptomul, ne-ai în seamă la vreme, al unei obsesii, falsă în portările ei, care s-a extins necontenit; atinse – ea, mii de grupuleţe au privit viaţa, fiecare felul său, în funcţie de o idee fixă, astfel învom ajunge în curând să nu ne mai mirăm a un paranoic adevărat abia se va mai putea ara de concurenţa amatorilor.

1 Dietă, regim.

Jubileu artistic

Este mai lesne de prevăzut ce va fact lumea peste o sută de

ani, decât cum va scrie ea peste o sută de ani. H ce? Răspunsul, în întregul său, S poate fi dat în cadrul unui toast". (Dintr-o carte neterminată, care va răspunde la întrebare într-un mod mai serios [Cf. Însemnări zilnice… p. 578 şi 850]».

Când cineva revede, cum se întâmplă uneori, o piesă de teatru sau un roman, care cu două! zeci de ani înainte i-a umplut sufletul de entul ziasm, la unison cu alte suflete, el trăieşte ceM ce încă nu s-a explicat propriu-zis niciodată poate pentru că toată lumea consideră faptul drept firesc: strălucirea lucrării s-a dus, import tanţa ei s-a dus, la atingere zboară praf şi mol în. Nu se ştie însă de ce e obligatorie aceasta îmbătrânire şi de ce se schimbă de fapt. Aspect tul comic al tuturor jubileelor artistice consta în aceea că vechii admiratori fac nişte mutre soi lemne neliniştite, de parcă butonul de la guler le-ar fi alunecat sub piepţii cămăşii.

1 Nota dintre parantezele drepte aparţine editorului german.

Nu e acelaşi lucru ca atunci când te reîntâlneşti cu o fostă iubită din tinereţe, care cu trecere! anilor n-a devenit mai frumoasă. E adevărat nici atunci nu mai înţelegi de ce bâiguiai altă dată, dar asta cel puţin ţine de caducitatea emoţţionantă a tuturor celor pământeşti şi de cunoaj tutui caracter nestatornic al dragostei. Dar o Speră literară, pe care o revezi, seamănă cu o iubită din tinereţe ce-a stat douăzeci de ani băgată în spirt: niciun firişor de păr nu arată i altfel, niciun solzişor din epiderma trandafirie K s-a schimbat. Simţi un fior de groază! Treuje să fii din nou cel ce-ai fost, aparenţa stăâie asupra unei aparenţe: acesta e un pat al Bli Procust, în care tălpile picioarelor au rămas în locul lor, dar restul corpului s-a înfăşurat de

O mie de ori în jurul pământului rotitor!

1 A retrăi foste simţăminte iscate de o operă de artă este altceva şi decât a întâlni alte fantome pe unor emoţii şi entuziasme vechi: duşmani, neteni, nopţi petrecute în larmă, pasiuni înîvinse. Toate acestea, o dată consumate, au piet împreună cu cauzele lor; şi-au împlinit un scop oarecare şi împlinirea le-a resorbit; au fost b perioadă de viaţă sau o treaptă în formarea personalităţii. Dar arta

care-a fost n-a slujit la lumic, existenţa ei de odinioară s-a pierdut şi l-a sfârşit pe neobservate, nu e o treaptă pentru nimeni. Căci te simţi oare cu adevărat stând mai piş, atunci când te uiţi în jos la ceea ce ai ad-pirat altă dată? Nu stai mai sus, ci doar alt-pndeva! Da, cinstit vorbind, chiar atunci când fi cunoştinţă cu un căscat de plăcere abia reţi-PUT că nu mai trebuie să te entuziasmezi în faţa Pnui tablou mai vechi, te şi afli de mult în şi-puaţia de a nu mai fi entuziasmat de obligaţia pfe a le admira pe cele noi. Pur şi simplu te simţi Pnentat spre următoarele de o constrângere exerptată de trecerea timpului, de unde nu reiese picidecum că te comporţi foarte voluntar şi ac

Totuşi, în acest altandeva rezidă ceva: tr;

tiv; actul voluntar şi cel involuntar nu infl loc contradictorii, ele se amestecă jumăute-ju. mătate, astfel încât până la urmă exagenziH voluntar ceea ce vrei sau voluntar ceea cefl vrei, aşa cum se întâmplă frecvent în viaţă. 1

ce i se află mai presus şi în afară. Da: a nul cumva totul e înşelă. or, ar fi ceva înrulit-H moda. Moda are nu numai însuşirea de i apă-l rea ridicolă după ce-a trecut, dar şi pe aceea ci în timp ce durează îţi poţi cu greu înhipui că un bărbat care nu e îmbrăcat până în ama –, mint la fel de ridicol ca tine ar putea fi hat în I serios, fără rezerve, în ceea ce priveşte concepţiile sale. Gândindu-mă la admiraţia noastră pentru antici, n-aş şti să spun ce altceva l-ar putea min tui de sinucidere pe un filosof începător dacă nu împrejurarea că Platon şi Aristotel nu purtau pantaloni; pantalonii au contribuit mult mai mult decât se crede la edificarea spiritullaM Europei, care, în absenţa lor, nu s-ar fi eliberat probabil niciodată de complexul său de in: crioritate clasic-umanist pricinuit de prestigiul anticilor. Tot aşa, simţul cel mai profund pe care ni-l inspiră actualitatea se manifestă în aceea e* nu ne-am arăta dispuşi să avem a face cu B*Ş mai care n-ar trăi în haine contemporane. Nu-mă; datorită aceluiaşi motiv avem şi în artă, Odată cu fiecare an nou, sentimentul progresului» deşi: poate că doar întâmplător expoziţiile de Mi blouri coincid cu noile mode, primăvara în toamnă.

Acest sentiment al progresului nu e pl** cut. El ne aminteşte izbitor de un vis în care 1>J aflăm călare pe un cal şi nu putem cobor H

fiindcă bidiviul nu se opreşte nicio clipă. Ne-am „bucura din toată inima de progres, numai dacă ar avea un sfârşit. Ne-ar face plăcere să stăm locului o clipă şi de pe spinarea înaltă a bidiviului să grăim astfel trecutului: Ia te uită unde mă aflu! Dar înspăimântătoarea evoluţie se şi urneşte mai departe, iar după ce ai pătimit asta de câteva ori, începi să te simţi jalnic cu patru picioare străine sub burtă, care păşesc fără întrerupere mai departe.

I Ce concluzie s-ar putea trage din faptul că e tot atât de ridicol-penibil să priveşti mode mai. vechi, câtă vreme n-au devenit costume, precum e de ridicol-penibil să priveşti tablouri mai vechi, sau faţade de case şi cărţi de ieri? Evident, nu alta decât aceea că şi noi am deveni penibili pen-ţtru noi înşine, dacă ne-am distanţa întrucâtva de persoana noastră. Această porţiune de drum al spaimei ce ne separă de noi înşine începe cu câţiva ani înainte de astăzi şi se sfârşeşte aproximativ la bunicii noştri, aşadar acolo unde noi începem a nu fi de loc părtaşi. Abia ceea ce îşi jşw începutul de acolo nu mai e învechit, ci vechi, g. trecutul nostru, şi nu mai e ceea ce a trecut j™ noi. Ceea ce însă am făcut şi am fost noi fraşine se află aproape în întregime în porţiunea Pe drum al spaimei. Ar fi realmente insuporta-fod să ne amintim de tot ceea ce am socotit altă dată drept foarte important, iar pentru majoritatea oamenilor ar fi surprinzător de neplăcut se revadă la o vârstă mai înaintată proiectaţi Pe un ecran de film sonor cu cele mai mari ges-En i şi acţiuni ale lor. Cum să se explice asta? v vădit că în firea celor pământeşti există o exagerare, un surplus şi un prisos. Chiar şi că MI dai o palmă ai nevoie de ceva mai mult decât ai putea spune. Entuziasmul zilei de azi se preface în cenuşă, îndată ce a devenit inutil îl stinj I uitarea, această activitate foarte creatoare şi plină de conţinut, datorită căreia renaştem <fi I adevărat, mereu şi necontenit din nou, ca peţfl I soane fără idei preconcepute, agreabile şi logicH ca să găsim că toate cele ce se află pe lume sunt pe deplin justificate.

Din această pricină ne tulbură arta. Din tfl nu iradiază nimic care ar putea dăinui fără enfl tuziasm. Arta e, ca să zicem aşa, numai entlH ziasm fără oase şi cenuşă, entuziasm pur, care piere în neant, şi totuşi rămâne aninat în cadra I s-au între coperţile cărţii, ca şi când nu s-ar fi I întâmplat nimic. Ea nu devine niciodată trecutul nostru, ci rămâne întotdeauna ceea ce a trecib din noi. E de la sine înţeles că la fiecare zece sau cincisprezece ani o contemplăm cu inima strânsă.

O excepţie o face marea artă, singura carfl fireşte, ar trebui să se numească, în sensul stridH al cuvântului, artă. Dar, în genere, aceasta nH şi-a aflat niciodată locul cuvenit în societatea celor în viaţă.

Luneta cu prisme

Sub suprafaţa în mişcare ies la iveală imagilb filmate cu încetinitorul şi farmecul lor constă în aceea că spectatorul se vede înotând încolo fecoac t printre obiectele vieţii, întocmai cum ar face-o cu ochii deschişi prin apă. E ceva cu care ne-a obişnuit filmul, dar cu mult înaintea lui, faptul acesta a putut fi obţinut printr-un procedeu care se mai recomandă şi astăzi, datorită utilizării lui confortabile: anume, contemplând printr-un ochean ceva ce nu se priveşte îndeobşte printr-un ochean. În cele ce urmează, se descrie o asemenea experienţă. I La început, obiectul ales a fost un aviz de pe uşa unei frumoase case vechi, care se afla peste drum de locul de observaţie şi adăpostea o cunoscută instituţie de stat; la utilizarea lunetei, reieşea că acest aviz informa precum că instituţia de stat avea ore de serviciu de la nouă până la şaisprezece. Însuşi faptul acesta îi dădea prilej de uimire Observatorului; deoarece era ora cincisprezece şi nu numai că nu se mai zărea nicăieri nici picior de funcţionar, dar el nu-şi aducea aminte să fi văzut vreodată la ora aceasta cu ochiul liber pe vreunul. În cele din urmă, descoperi înapoia unei ferestre mai îndepărtate doi domni minusculi, stând foarte aproape unul de altul, care băteau darabana cu degetele pe geam şi se uitau în jos spre stradă. Dar nu numai că îi descoperi, ci, aşa cum stăteau prinşi w micul cerc al

instrumentului său, îi şi înţelese cu cordialitate, observând cu mândrie ce importantă ar putea deveni luneta cu prisme pentru funcţionari şi, în genere, pentru bărbaţii ce se află în situaţia de a-şi toci pantalonii, un numar sacru de ore, într-un birou.

Al doilea obiect al observaţiei a fost casă, în care se găsea serviciul supravegheat. Era un pa lat vechi, cu ghirlande de fructe pe capitelul Ioanelor de piatră şi cu o frumoasă dispoziţi în înălţime şi lărgime, iar iscoditorul, în vreme ce încă se ocupa cu căutarea funcţionarilor, jHsese izbit de claritatea cu care se conturau în ochean aceste coloane, aceste ferestre şi cornişe; acum, cuprinzându-le cu o privire concentrată, aproape că se înfricoşa de corectitudinea perspectivei împietrite cu care se uitau la el. Deveni brusc conştient că aceste orizontale convergente într-un punct aflat undeva în planul din fund, că aceste ferestre înghesuite, cu atât mai trape-zoidale, cu cât se aflau mai departe pe-o latură, că toată această prăvălire de delimitări raţionale, obişnuite, într-un crater al contracţiunii aflat pe undeva lateral şi înapoi îi apăruseră până acum doar ca un coşmar al Renaşterii: la drept vorbind, ca o terifiantă legendă acreditată de pictori, despre dispariţia liniilor, exagerată datorită zvonurilor, chiar dacă se va fi aflând în ea şi un dram de adevăr. Acum, însă, o vedea înaintea ochilor la dimensiuni suprafireşti şi încă mult mai teribilă decât cel mai fantastic zvon.

Cine nu crede că lumea arată aşa, n-are decât să privească printr-o lunetă tramvaiul. În faţa palatului, acesta făcea o dublă cotitură în forma de S. De la al său al doilea etaj, observatorul nostru îl văzuse de nenumărate ori venind încoace, făcând această dublă cotitură în formă de S şi îndepărtându-se din nou; el, tramvaiul: >° fiecare clipă a acestei evoluţii, acelaşi vagon lungăreţ, roşu. Acum, când îl privea prin luneta, observă însă cu totul altceva: O forţă inexplica rivea brusc această ladă ca pe o cutie de pereţii ei se apropiau mereu mai pieziş ui de altul, încă puţin şi avea să devină plată; atunci, forţa ceda, lada începea să se lăţească în partea dinapoi, prin toate feţele ei răzbătea din nou o mişcare, iar în timp ce martorul ocu – Buit, dădea drumul aerului reţinut în piept,

vechea, familiara cutie roşie îşi relua înfăţişarea normală. Când privea prin ochean, toate acestea je întâmplau cu lucrurile clar şi obiectiv, şi nu ca un fenomen personal petrecut doar în ochii săi, în aşa fel încât ar fi putut să jure că e tot atât de adevărat ca atunci când deschizi şi închizi un evantai. Iar cine nu vrea să creadă, poate să verifice. Nu are nevoie pentru asta decât de

O locuinţă, pe lângă care să circule un tramvai, parcurgând o buclă în formă de S.

Odată această descoperire făcută, descoperitorul începu, desigur, să observe femeile; cu acest Prilej i se dezvălui întreaga importanţă indelebilă a construcţiei din cupole a trupului omenesc. Ceea ce este rotund la o femeie, iar pe atunci, după voinţa modei, tăinuit cu mai multă grijă ™îl astăzi, în aşa fel încât nu apărea decât ca °mică denivelare ritmică în fluxul băieţesc al Scării, se boltea sub privirea incoruptibilă a Unetei, ca să recapete simplitatea originară a, °Inelor din care se compune veşnicul peisaj al Din, De jur-împrejur se deschideau şi se în – deau, iscate de fiecare pas, neaşteptat de

1 te falduri fremătătoare ale îmbrăcăminţii. bill Stea esteau ocn ului obişnuit boiul impalpaa ti\, ătoarei sau un elogiu al croitorului şi trădau tainic ceea ce nu se arăta privirii; văzute la dimensiuni mărite, impulsurile d-H revelaţie, iar orice femeie, observată prin lerj-BJ o Susana în baia îmbrăcăminţii, spionată psfil logic. Era însă surprinzător cât de repede se est pora o asemenea curiozitate de a cunoaşte sub calmul de nezdruncinat şi evident cam maliM al privirii lunetei, ca să se sublimeze doar înfl oscilare şi scânteiere printre valorile eterne, irofl bile, care nu au nevoie de nicio psihologi «M Destul despre asta! Mijlocul optim împotrivi unui abuz tendenţios în folosirea acestui instrument ce conferă o concepţie asupra lumii îl aflăm reflectând la principiul lui. Acest principiu poarti numele de izolare. Lucrurile le vedem întotdeauna împreună cu ceea ce le înconjoară şi a apreciem în mod obişnuit în funcţie de semnificaţia lor în acest ansamblu. Când, însă, se desprind de rest, devin ininteligibile şi înfricoşătoare, aşa cum va fi fost prima zi după

creaţinnea lumii, mai înainte ca diversele întruchipări să se fi obişnuit unele cu altele şi cu noi. H fel, în izolarea limpede ca sticla, totul devia* mai clar şi mai mare, dar îndeosebi mai originar şi mai demonic. O pălărie, care încoronea» conform bunelor maniere o figură bărbăteasc* făcând una cu imaginea de ansamblu a unui o* de lume şi potentat, devenind pe deplin o pl*5 muire nervoasă, o parte a corpului, ba chiar sufletului, se degradează într-o clipă în cevf aproape demenţial, îndată ce luneta îi întrerupi raporturile romantice cu restul lumii şi le în constituie pe cele optice juste. Graţia unei ferf10

fcezată mortal, îndată ce lentila o cuprinde de la poalele rochiei în sus ca pe un spaţiu de forma unui sac, ridicându-se pe cele două mici catalige îndoite. Şi cât de înspăimântător devine rfnjetul ce dezvăluie dinţii la rostirea unor amabilităţi, cât de comică, întocmai ca a unui sugaci, mânia, atunci când se află, separate de efectul lor, în îngrăditura lentilei! între hainele noastre şi noi, rhiar şi între obiceiurile noastre şi noi există un confuz raport moral de credit, conform căruia mai întâi le dăm noi cu împrumut tot ceea ce înseamnă ele, şi abia după aceea reîmpru-mutăm de la ele cu dobândă la dobândă; de aceea ne şi apropiem într-o clipă de faliment. Bunei când le retragem creditul.

Fireşte, toate acestea depind şi de mult ironizatele nebunii ale modei, care într-un an îl lungesc exagerat pe om, iar în alt an îl scurtează, care-l fac gros şi subţire, care îl fac când lat sus şi îngust jos, când îngust sus şi lat jos, care într-un an fac ca totul să se ridice pe el în sus. i în celălalt să vină la vale, care-i netezesc părul spre înainte şi pe spate, la dreapta» i la stânga. Privite cu obiectivitate, aceste capricii oferă un număr surprinzător de mic de posibilităţi geometrice, care sunt alternate cu patimă, ară însă ca tradiţia să fie vreodată nesocotită. Dacă includem şi modele din domeniul gândirii, al simţirii şi al comportării, de asemenea existente, istoria noastră mai că nu va apărea ochiului devii nit sensibil altfel decât ca un ţarc, între i cărui puţini pereţi turma oamenilor se zbuciumă nechibzuit încolo şi-ncoace. Şi totuşi, cât de docili îi urmăm pe conducători,

care gon-H de fapt, ei înşişi doar îngroziţi în frunte, ş-H fericire ne rânjeşte din oglindă, când ne aflăm în tovărăşia altora, când arătăm întocmai ca toţi ceilalţi, iar toţi ceilalţi arată altfel decât ieri! De ce toate acestea?! Probabil că ne temem pe bună dreptate ca nu cumva caracterul nostru să se împrăştie ca o pulbere, dacă nu l-am vârî într-o pungă admisă îndeobşte.

Observatorul a sfârşit în cele din urmă cu picioarele, aşadar cu acel loc de unde omul se ridică din regnul animal. Şi cât de înspăimântătoare sunt ele la bărbat şi femeie! Câte ceva despre asta ştim şi de la cinema, acolo unde celebri eroi şi eroine înaintează grăbiţi dinspre planul din fund bălăbănindu-se ca nişte raţe. Dar cinematograful sluieşte dragostea de viaţă şi face efortul de a înfrumuseţa slăbiciunile acesteia, ceea ce şi reuşeşte datorită tehnicii în continuu progres. Cu totul altfel stau lucrurile când e vorba de lunetă! Aceasta ţine cu tot dinadinsul să arate cât de ridicol pornesc picioarele de la coapse în jos şi cât de greoi aterizează pe tocul şi talpa încălţămintei; piciorul nu numai ca imprimă o mişcare oscilantă de neom, aşezându-se mai întâi cu extremitatea groasă, dar de cele mai multe ori mai face între timp nişte grimase personale dintre cele mai concludente. Bărbatul pitit după instrument putuse observa în decurs de cinci minute două asemenea cazuri. Abia prinsese în cătare un tânăr cavaler cu şapcă-spo*M ale cărui şosete erau vărgate ca gâtul unui cU” guştiuc, când şi observă că acest tânăr, care hofl ale, adresându-se insistent fetei lui, tresa-şi azvârle piciorul din loc, cu o foarte fe smucitură încordată, la fiecare din paşii lui domoli. Niciun medic, nicio fată şi nici el însuşi nu bănuiau lucrul îngrozitor ce-l pândea; doar luneta desprindea micul gest de neputinţă din armonia generală a brutalităţii şi dădea la iveală într-o imagine viitorul ce se apropia! Ceva mai inofensiv se întâmpla cu acest bărbat simpatic, rotunjor, în floarea vârstei, care se apropia repede şi care înfăţişa lumii un fel binevoitor, încrezător de a merge: după o secţiune la mijloc, care diseca picioarele, ieşea brusc la iveală că laba piciorului făcea un oribil unghi ascuţit spre interior; aparenţele fiind în acest

loc anulate, braţele pendulau şi ele în chip bizar din articulaţiile umerilor, umerii se înghe-boşau spre grumaz, iar în locul unui ansamblu binevoitor se vădea dintr-odată un sistem uman Preocupat numai să se afirme pe el însuşi, şi care nu avea nimic de dat altora!

În felul acesta, ocheanul contribuie aşadar atât ja înţelegerea oamenilor luaţi individual, cât şi a aprofundarea lipsei de înţelegere faţă de existenţa umană. Anulând relaţiile obişnuite şi sco-und la iveală pe cele reale, el ţine de fapt locul geniului sau e cel puţin un exerciţiu preliminar. rar probabil tocmai de aceea este considerat B>1Totuşi oamenii utilizează binoclul chiar j1 la teatru, ca să sporească iluzia, sau, în an-racte, ca să vadă cine mai e acolo, prilej când Cauta nu necunoscutul, ci pe cunoscuţi.

Aici e frumos

Există mulţi oameni care, în călătoriile i plăcere, se duc în locuri vestite. Beau, mm dina hotelului lor, bere şi, când fac cu acest în lej cunoştinţe agreabile, se şi bucură de abfirile pe care le vor avea. În ultima zi trec pe cea mai apropiată papetărie; acolo cuă cărţi poştale ilustrate, după care mai cumpă J cărţi poştale ilustrate şi de la chelner. (BA poştale, pe care le cumpără aceşti oameni, ari în toată lumea la fel. Sunt colorate; poibM pajiştele verzi ca veninul, cerul albastru c-BJnele de păun, stâncile sunt cenuşii şi roşii, 9Bj au iun relief de-a dreptul dureros, ca şi când i fi gata în orice clipă să se smulgă din faţadei iar culoarea vădeşte atâta zel, încât de ofij conturul ei apare şi pe faţa cealaltă ca o dunfl îngustă. Dacă lumea ar arăta aşa, atunci nu fi avea într-adevăr nimic mai bun de făcut dea1] să-i lipim o marcă şi s-o aruncăm în ce*BM apropiată cutie poştală. Pe aceste cărţi poştm ilustrate aceşti oameni scriu: „Aici e frurfijj cum nu se poate descrie" sau: „Aici e splendid I sau: „Păcat că tu nu poţi vedea împreună (J mine această minunăţie". Uneori ei scrăbi „Nu-ţi poţi face idee ce frumos e aici" BB „Cum ne mai desfătăm pe-aici!"

Să-i înţelegem însă aşa cum se cuviner aceşti oameni! Se bucură nespus că se afij călătorie şi că văd atâtea lucruri frumoasbji

care alţii nu le pot vedea; dar vederea ace” 1, lucruri le procură suferinţă şi încurcături. D*

BBM e mai înalt decât altul, dacă o prăpastie

mai adâncă decât prăpăstiile obişnuite „sau dacă I în tablou celebru e deosebit de mare sau de mic O în merge, fiindcă aceste deosebiri pot fi reţi-l nu te şi povestite; de aceea, ei caută întotdeauna constate că un palat vestit e deosebit de departe sau deosebit de vechi, iar dintre peisaje le preferă pe cele sălbatice. Dacă ar fi înşelaţi în ceea ce priveşte itinerariile, preţurile plătite la hotel, uniformele (ori tocmai asta nu se poate niciodată!), şi cocoţaţi pe neştiute pe o stâncă din Şviţera saxonă, li s-ar putea inspira un adevărat fior de oameni căţăraţi pe Matterhorn, fiindcă locuri destul de ameţitoare se găsesc şi în Saxonia. Dacă însă ceva nu este înalt, adânc, mare, mic sau vopsit an chip izbitor, într-un cuvânt dacă ceva nu este ceva, ci pur şi simplu frumos, atunci se îneacă întocmai cum li s-ar întâmpla cu o îmbucătură mare, alunecoasă, care Ju o ja nici în sus, nici în jos, care e prea mlădioasă, ca să se sufoce cu ea, şi prea vârtoasă, ca să mai poată scoate o vorbă. Aşa rezultă acele Oh! şi Ah! care sunt nişte penibile vocaţie ale sufocării. Nu-şi pot vârî cum se cuvine des” etele în gât; iar un mod mai potrivit pentru a scoate din gură cuvintele necesare nu s-a înotat. E nedrept să facem haz de asta. Exclamaţiile acestea exprimă o apăsare sufletească < «arte dureroasă.

Fireşte, contemplatorii instruiţi ai unor opere e artă au la îndemână trucuri cu totul diferite; es gur, şi despre acestea ar fi de spus câte ceva; ar asta ne-ar duce fără-ndoială prea departe. I ciuda oricărei stânjeneli, oamenii necorupţi

25 a

253

simt, de altfel, şi ei o bucurie onestă atun-H se află în situaţia de a contempla ceva recun «l cut ca frumos. Această bucurie are nişte vrednice de interes. Aşa, de pildă, ea conţintl aceeaşi mândrie pe care ar resimţi-o cineva povestind că a trecut prin faţa clădirii unei bănci tocmai în ceasul când faimosul delapidatori trebuie că

fugise de-acolo; alţi oameni sunt J tuziasmaţi de simplul fapt că au intrat în oraşul în care Goethe a poposit opt zile, sau că l-ar cunoscut pe vărul prin alianţă al primei femei care a trecut înot Canalul Mânecii; ba chiar există oameni care găsesc ceva deosebit în însăşi împrejurarea că trăiesc în genere vremuri atât de mari. Întotdeauna pare a fi vorba de faptul de a fi fost de faţă undeva; e totuşi ceva nu la îndemâna oricui, călătorul trebuie să dispună şi de o brumă de distincţie personali Fiindcă, oricât ar minţi ei atunci când afirmă ci sunt ocupaţi până peste cap cu activităţile. lor, oamenii simt o bucurie copilărească în a tril experienţe sufleteşti personale şi a cunoaşte spor de importanţă indescriptibilă adus de in împrejurarea respectivă, ei vin în atingerii „destinul lor personal", ceea ce e un lucră M totul ciudat. „Abia stătuse de vorbă cu mine, o apoi a alunecat şi şi-a fracturat piciorul. – al când sunt în măsură să spună aşa ceva, oameni simt că înapoia marii ferestre albastre eu pe dele de nori cineva a stat îndelung şi i-a priv»;

Pare probabil de necrezut, dar de cele mai multe ori acesta este motivul adevărat pentru" care se aleg în călătorii locuri de unde se cufiv pără cărţi poştale ilustrate, lucru absolut far.

Hn sine, de vreme ce e mai simplu să ceri Bfţi se trimită cărţi poştale. De aceea e necesar ca aceste cărţi poştale să fie de o frumuseţe incontestabilă şi suprafirească; dacă ar trebui să tapete vreodată un aspect natural, omenirea va fi suferit o pierdere. „Pe-aici arată aşa cum se iyede" – se spune, privindu-se ilustrata cu neîncredere: apoi se scrie dedesubt: „Nu-ţi poţi închipui cât de frumos e…!" Avem a face cu o întorsătură identică aceleia pe care o face un bărbat destăinuindu-se altuia: „Nu-ţi poţi închipui cât de mult mă iubeşte…"

Pădure frumoasă, cine te-a…

I Când e foarte cald şi zăresc o pădure, oamenii cânta: „Pădure frumoasă, cine te-a sădit acolo P8?" Asta se întâmplă cu o certitudine automată şi se înscrie printre actele reflexe ale cortului poporului german. Cu cât e mai neputincioasă limba umflată din pricina arşiţei şi cu cât devenit gâtlejul mai asemănător unei piei de

rechin, cu atât mai multă simţire pun drumeţii, Şf-ncentrindu-şi ultimele puteri într-un finiş muscal, ca să afirme sus şi tare că vor pre Domnul M slăvi, cât mai pot în cânt grăi. Acest imn e c'ntat cu întreaga obstinaţie a acelui idealism Pre aşteaptă la sfârşitul tuturor suferinţelor ceva băut.

„E suficient, pentru indiferent oricine, să se fi fasit vreodată vreme mai îndelungată în acea regiune apăsată de o febră de patruzeci de I unde începe traficul de graniţă dintre I şi viaţă, pentru ca orice batjocură la adresabil tui cântec să fie lăsată de-o parte. Omul I atunci – să presupunem: după un accident grav, operat şi totuşi redevenit întreg – în convalescenţă, în frumosul sanatoriu dintr-o staţiune balneară, înfăşurat în cearşafuri albe şi pleduri pe un balcon inundat de aer, iar lumea e doar un zumzet îndepărtat; când sanatoriul are posibilitatea, fiecărui bolnav i se aşază patul în aşa fel, încât săptămâni de-a rândul nu vede în faţa ochilor altceva decât cortul abrupt, verde al pădurii de pe un munte. Omul devine tot atât de răbdător ca pietrişul dintr-un pârâu, spălat de apă. Memoria îi mai e încă plină de febră şi de uscăciunea dulce şi persistentă de după narcoza şi îşi mai aminteşte cu resemnare că în zilele 51 nopţile când moartea şi viaţa se luptaseră între ele şi şi-ar fi găsit locul gândurile cele mai profunde sau măcar cele din urmă, nu s-a gândiţ pur şi simplu la nimic altceva decât la acelaşi lucru: cum se apropie, drumeţind în miezul verii, de liziera răcoroasă a unei păduri. Închipu ” rea pătrunde necontenit din nou din văpaia veninoasă a soarelui în unecimea umedă, pentru a fi imediat nevoită să se îndrepte iar într-ac0 O străbătând câmpii bătute de soare. Ce puţină H portantă au în asemenea clipe tablourile, rom3 inele, filosofiile! în această stare de slăbiciune tot ceea ce a mai rămas din corpul cuiva 5 strânge ca o mână arsă de febră, în care dorn} tele spirituale se topesc ca nişte grăunţe gheaţă ce nu pot răcori Convalescentul îşi p10”.

t ca de atunci înainte să ducă o viaţă, ori-e obişnuită, plină de strădanii serioase de-îmbogăţirii şi desfătărilor aduse de ea, sunt tot atât de simple şi imuabile ca şi gusrăcoarei, al tihnei şi al activităţii

paşnice. O, atâta vreme cât eşti bolnav, deteşti tot ceea ce BBeobişnuit, extenuant şi genial, şi duci dorul fotă sănătoasele valori medii, eterne, aceleaşi de la om la om. Se ascunde aici vreo problemă? – are decât s-aştepte! Deocamdată e mai importantă chestiunea dacă într-o oră se va servi la Kasă o supă de găină sau ceva încă mai savu-B>s, iar omul fredonează pentru el însuşi: „Pă Hre frumoasă, cine te-a sădit acolo sus…”

Viaţa pare a fi făcut o cotitură atât de ciudată; Bei, în treacăt fie spus, nici aşa de muzical nu pusese vreodată mai înainte.

Dar, treptat, însănătoşirea a făcut progrese, şi odată cu ea a revenit şi duhul cel rău. Se fac observaţii. În faţa balconului continuă să se afle cortul verde al pădurii de pe un munte, convalescentul mormăie în continuare cântecul plin de

Heunoştinţă, de care acum nu se poate dezbăra; dar într-o zi, el ia cunoştinţă că pădurea e formată nu numai dintr-o succesiune de note, ci şi din copaci, pe care nu i-a putut vedea din cauza Pădurii. Dacă priveşte atent, poate chiar să descopere că aceşti uriaşi prietenoşi îşi revendică lumina şi pământul cu invidia cailor. Stau laolaltă liniştiţi, aici probabil o grupă de molizi, colo o rupă de fagi; totul arată umbrit şi luminos, ca V-o pictură, şi înălţător ca frumoasa armonie sânul familiilor, dar în realitate este amurgul Aflei bătălii de o mie de ani. Nu există oare cu născători savanţi ai maturii, de la care am afla că stejarul cel vânjos, astăzi aproape un sim. bol al singurătăţii, a acoperit odinioară, cu HI imense, întreaga Germanie? Că molidul, fi astăzi tinde să ia locul tuturor celorlalţi cojjH e un invadator venit târziu? Că a existat cu-ţi o epocă a domniei fagilor, iar altă dată un H penalism al arinilor? Există o migraţiune a copacilor, aşa cum există o migraţiune a popoarelor, iar acolo unde vezi o pădure nevinovat-H află de fapt o mulţime de oşti, care s-au fofl ficat pe colina unde au câştigat bătălia; iar acotunde soiurile amestecate de copaci oferă fer-l cătoarea imagine a unei reuniri paşnice, se giMsesc combatanţi răzleţiţi, resturi înghesuitej-B unor cete inamice, care nu se mai pot nimici-ş ciproc din pricina epuizării!

Totuşi, ceea ce căutăm în pădure e oricum] poezia, chiar dacă nu tocmai a păcii: „natura adevărată este, mai presus de toate acestea, jH moaşă. Refă-ţi puterile în sânul ei, şi – atât! îţi stau la dispoziţie toate avantajele naturii dH derne – vei face într-o zi observaţia că o pădure constă mai ales din şiruri de scânduri înzorzonate în partea de sus cu verdeaţă. Astl; nu-i o descoperire, ci doar o recunoaştere; prel supun că nici nu ne-am putea scufunda privire» în verdeaţă, dacă n-ar fi prevăzută cu spintecaituri drepte ca lumânarea. Pădurarii dibaci se îij grijesc doar de niţică neregularitate, de vreul copac ce iese mai încolo întrucâtva din rând-H să atragă privirea, de un sector de tăiere situai de-a curmezişul sau de un copac prăbuşit, lăsâl să zacă acolo toată vara. Fiindcă pădurarii-l

Kmţ subtil al naturii şi ştiu că mai mult decât Utrt nu li s-ar crede. Codrii străbuni au ceva jjtrem de artificial şi de degenerat. Nenatura, re a devenit a doua natură a naturii, recade, aceşti codri, în natură. O pădure germană nu face aşa ceva niciodată.

O pădure germană e conştientă de datoria de a îngădui să se cânte despre ea: „Cine te-a sădit, pădure frumoasă, acolo sus? Pre Domnul îl voi slăvi, cât mai pot în cânt grăi!” „Domnul” pte un domn pădurar, pădurar-şef sau consilier vie, şi a sădit pădurea în aşa fel, încât ar fi le bună dreptate foarte supărat, dacă nu s-ar băga numaidecât de seamă mâna lui pricepută. Ht-a îngrijit de lumină, de aer, de selecţia copacilor, de drumurile de acces, de situarea parlelelor de tăiere şi de îndepărtarea desişurilor, a dat copacilor ordinea frumoasă, pe şiruri, Pieptănată, care ne farmecă atât, atunci când ve-him din sălbatica neorânduială a metropolelor. În Spatele acestui misionar silvic, care predică polilor, cu inima lui naivă, evanghelia comerţu-pi cu lemne, se află o direcţie a bunurilor, o administraţie a domeniilor sau camera princiară şi Bău dispoziţii. Conform acestor dispoziţii rezultă Piuai o perspectivă liberă sau verdeaţă tânără. Se dimensiunea atâtor şi atâtor mii de metri cubi W lemn, ele distribuie priveliştile magnifice şi Pribra răcoroasă. Dar soarta nu stă în mâinile Stor. Mai presus decât ele, în rândul zeilor

pădu→ tronează exploatatorul de păduri şi clienţii gaterele, fabricile de celuloză, antreprenorii H construcţii, şantierele navale, fabricanţii de cartonaje şi hârtie… Aici corelaţiile logio-H pierd în acea încâlceală anonimă, în acel cirfl fantomatic de bunuri şi bani care dau chiar omului ce se aruncă pe fereastră din cauza sărăciei certitudinea că prin urmările gestului său va exercita o influenţă economică, şi care, atunci când în vara deznădăjduită a metropolei îţi fred pantalonii de o bancă de lemn, iar o bancă dt lemn se freacă de pantalonii tăi, te face şi pe tine un reglementator al naşterilor de oi şi fi păduri, lua-le-ar dracul pe toate.

Ar trebui oare ca acum să se cânte aşa: „Magazin frumos al tehnicii şi al comerţului, te-a făcut acolo atât de sus? Vreau a slăvi, cât mai pot în cânt grăi producţia de acid formic (din fibre lemnoase; dar, după împrejurări, şi alte procedee de valorificare)!”? Răspunsul va fi unanim negativ. Ozonul pădurii e încă aici, ca şi dulcea ei masă verde, răcoarea ei, adâncimile şi singurătăţile ei. Acestea sunt produse st-cundare nevalorificate ale tehnicii silvice, şi încă revărsându-i-se într-un belşug magnific, întocmai ca omul aflat în concediu, când nu mai e nimic altceva decât el însuşi. Aici continuă să dăinuie o înrudire profundă. E adevărat, sânul natură unul artificial, dar şi omul aflat în concediu este un om artificial. El şi-a propus să nu se gândească la afaceri; aceasta aproape că egalează cu o io* timă poruncă a tăcerii, după un scurt răstimp în sufletul lui totul devine nespus de liniştit şi Puă „tiu de atâta fericire. Cât de recunoscător este e» atunci pentru micile semne, vorbele în şoap-i pe care natura le-a pregătit pentru dânsul! ™ de frumoase sunt marcajele drumurilor, inscrip”.

ţiâle, care dezvăluie că până la birtul „Liniştea badurii” mai e un sfert de oră, băncile şi pladeteriorate de intemperii, care aduc la prinstinţă cele zece porunci ale administraţiei Bvice; natura devine elocventă! Cât e de feri – Keând găseşte parteneri, pentru ca, la un pice, să înfrunte împreună natura; tovarăşi pentru un joc de cărţi la iarbă verde sau un punş în apusul soarelui! Datorită acestor mici ajutoare, natura se îmbogăţeşte cu avantajele unei tografii, ceea ce

înlătură pe dată ceva din înfăţişările ei derutante. Muntele e atunci un punte, izvorul un izvor, verdele şi albastrul se ivecinează cu mai mare claritate şi niciun fel Be dificultăţi de înţelegere nu-l mai împiedică De contemplator să ajungă pe calea cea mai scurtă la convingerea că ceea ce posedă e ceva frumos. Par de cum a ajuns aici, au apărut cu uşurinţă aşa-numitele sentimente eterne. Întreabă-l pe în om de astăzi, neameţit de nicio vorbărie, ce – ar plăcea mai mult, o picătură de peisaj sau Ş litografie, îţi va răspunde neapărat, fără ezin, că preferă o bună litografie. Fiindcă omul P> suflet nepervertit iubeşte claritatea şi idealismul, iar în privinţa ambelor industria e cu mult toai dibace decât arta.

astfel de reflecţii s-a tălmăcit îmbunătăţi-progresivă a stării bolnavului nostru. Medi – îi spuse:

Criticaţi cât vreţi; proasta dispoziţie e un de însănătoşire.

E ceva de la sine înţeles! replică întristat reîntors la viaţă.

Ameninţatul Oedip

Deşi maliţioasă şi unilaterală. ac-H critică nu ridică nicio pretenţă MJ

obiectivitate ştiinţifică.

Dacă omul antic îşi avea Scila şi Caribda-B omul modern îl are pe Wassermann şi pe Oedip ¡1 căci dacă a izbutit să-l evite pe cel dintâi şjH pună cu succes pe picioare un urmaş, poat-B cu atât mai sigur că pe acesta i-l va lua cel de-ai doilea. Se poate desigur afirma că astăzi nu mai e nimic posibil fără Oedip, nici viaţa de familie şi nici. arhitectura.

Întrucât eu însumi am crescut fără Oedip, îmi pot spune, fireşte, părerea numai cu mare prbdenţă, însă sunt un admirator ial metodelor psihanalizei. Îmi aduc aminte din copilărie următoa” rele: Când vreunul dintre noi, băieţii, era BB pleşit de un altul cu înjurăturile, în aşa fel cfl oricât ar fi vrut, nu-i mai venea nimic în minte, ca să răspundă cu aceeaşi tărie atacului, folose» doar vorbuliţele „şi eu pe tine”, pe care le intercala în pauzele de respiraţie ale celuilalt, re-întorcând şi trimiţând înapoi, pe calea cea j-W scurtă, toate injuriile. Şi studiind literatura psih* analitică, m-am

bucurat foarte când am aflat Ci tuturor persoanelor care pretind că nu cred II infailibilitatea psihanalizei li se răspunde pe 1<1 că trebuie să aibă motivele lor pentru asta, cam vor fi fiind desigur tot de natură psihanalitici Iată aici un bun exemplu care arată că metodeli fenţifice sunt dobândite încă dinainte de Ppuprtate. jDacă, prin aceasta utilizare a „poştalionului Lretour", terapeutica reaminteşte minunatele fcemuri de odinioară ale călătoriilor cu diligenta, face, e drept, involuntar, totuşi nici pe departe ră o corelaţie psihologică profundă. Căci unantre realizările ei cele mai mari rezidă în aceea că, în lipsa de timp din prezent, oferă învăţă-Knte pentru o tihnită folosire a timpului, ba piar pentru o dulce risipă a acestui produs fugar naturii. O dată ce te-ai dat pe mâna vindecărului de suflete, ştii doar că tratamentul va rea cândva cu siguranţă un sfârşit, însă te mul-pmeşti pe deplin cu progresele. Pacienţii nerăbdători se lasă, e adevărat, repede vindecaţi de evroza lor şi încep numaidecât cu una nouă, dar fine a prins gustul adevărat al psihanalizei, acela puse arată atât de grăbit. Din graba cotidiană, el pătrunde în camera prietenului său, iar afară urnea n-are decât să plesnească din cauzaeneriei sale mecanice, aici dăinuie încă bunele vrefcuri de odinioară. Eşti întrebat cu interes cum dormit şi ce-ai visat. Simţului familial, atât de rău neglijat în viaţa contemporana, i se reda însemnătatea naturală, de asemenea afli că spu Ble mătuşii Guste, când slujnica a spart o farine, nu sunt de loc ridicole, ci, just interpre-Ijate. mai concludente decât o maximă a lui poethe. Tot astfel, putem înţelege bine că nu va B fiind neplăcut nici să vorbeşti despre pasărea pe care o ai în cap, mai ales dacă pasărea pta e o barză. Fiindcă mai important decât orice înianunt şi de departe lucrul cel mai de seamă e că omul, sub blinda mângâiere magnetică din cursul unui astfel de tratament, se deprinde i se simtă din nou ca o unitate de măsură a tuturor lucrurilor. Secole de-a rândul i s-a că întreg comportamentul său se datorează uni culturi care are o importanţă mult mai mare decât el însuşi; iar dacă în cursul ultimei generaţii ne-am eliberat totuşi în cea mai mare parte de cultură, a apărut sporirea înnoirilor şi a invenţiilor, alături de care insul s-a

simţit un nimic: acum, însă, psihanaliza îl ia de mână pe acest ins pipernicit şi îi dovedeşte că trebuie numai să aibă curaj şi glande sexuale. Trăiască în veci! Asta-i dorinţa mea ca profan; cred însă că se suprapune cu aceea a specialiştilor.

De aceea sunt neliniştit de o presimţire, care s-ar putea să se datoreze doar calităţii mele de profan, dar care probabil că e totuşi justă. Căci, după câte ştiu, amintitul complex al lui Oedip stă astăzi mai mult decât oricând în centrul teoriei i mai toate fenomenele sunt raportate la el şi mă tem că după una sau două generaţii de oameni nu va mai exista niciun Oedip! Trebuie să ne fie limpede că o trăsătură obligatorie a naturii omului de rând rezidă în aceea că-şi găseşte plăcerea în poala mamei şi că e gelos pe tatăl care-l alungă de-acolo. Ce s-ar întâmpla dacă mama n-ar mai avea poală?! S-a şi înţeles de-aici concluzia vizată: poala nu e numai acea regiune a corpului, pentru care s-a creat cuvântul, în sensul său cel mai restrâns; acest cuvânt semnifica prihologiceşte întreaga maternitate fierbinte a femeii, pieptul, grăsimea dogoritoare, moliciunea calmantă ca o mângâiere, semnifică, şi nu pe

III

POVESTIRI, CARE NU SUNT POVESTIRI

I CÂND EROUL ACESTEI MICI POVESTIRI – ŞI cu adevărat era un erou! – îşi sufleca mânecile, ieşeau la iveală două braţe subţiri ca sunetul unui ceas cu muzică. Femeile îi lăudau cu femabilitate inteligenţa, dar se „duceau” cu alţii, despre care nu vorbeau cu tot atâta amabilitate.

O singură frumoasă, femeie impozantă, îl învred-Iricise odată, spre surprinderea tuturor, cu o sim Şatie mai profundă; îi făcea plăcere să se uite la fel cu ochi drăgăstoşi şi să ridice din umeri. Iar după ce-şi terminase scurta oscilaţie în alegerea nor cuvinte de alintare, lucru obişnuit la începutul unei iubiri, îi spuse: „Veveriţa mea!”

1 Din pricina asta, el citea în ziare numai pagina sportivă, din pagina sportivă parcurgea cu lta mai mare ardoare informaţiile despre box, pe dintre informaţiile despre box, cu cel mai i-are

interes pe cele privitoare la categoria grea. I Viaţa lui nu era fericită; dar n-a demobilizat W strădania de a-şi spori forţa. Iar fiindcă nu Plvea bani destui, ca să se înscrie într-o asociaţie le atletism şi fiindcă, după noua concepţie, spor-pl nu mai e talentul vrednic de dispreţ al unui °rP, ci un triumf al moralei şi al spiritului, şi-a

Uriaşul Agoag căutat această ascensiune singur. Nu exista o după-amiază liberă de care să nu profite,» să iasă la plimbare în vârful picioarelor. (S se ştia neobservat într-o încăpere, apuca lucrurile din stânga lui cu mâna dreaptă dusă pe după umeri, sau invers. Îmbrăcatul şi dezbrăcatul îi preocupau spiritul ca un exerciţiu menit să fie dus până la capăt cu cel mai mare efort. Şi pentru că trupul omenesc are la fiecare muşchi un contramuşchi, astfel încât unul se întinde, când celălalt se îndoaie, sau se îndoaie, când celălalt se întinde, a reuşit ca, la fiecare mişcare, să-şi creeze dificultăţile cele mai de nespus. Se poate afirma, evident, că în zilele lui bune era alcătuit din doi oameni complet străini, care se luptau fără încetare unul cu altul. Când însă, după o asemenea zi folosită în chip optim, se râucea la culcare, îşi mai umfla încă o dată toţi muşchii ce-i erau în genere accesibili, în acelaşi timp, dar pe fiecare în parte; atunci se afla în propriii săi muşchi ca o bucăţică de carne străină în ghearele unei păsări răpitoare, până când îl năpădea oboseala, strânsoarea se desfăcea şi-l lăsa să cadă vertical în somn. Era imposibil ca, ducând acest mod de viaţă, să nu devină invincibil de puternic. Dar, mai înainte de a se întâmpla asta, s-a pomenit victima unui scandal pe stradă şi a fos cotonogit de un puhoi mare de oameni.

În această bătălie ruşinoasă sufletul său AH mâhni la gândul că nu va mai fi niciodată ca ma1 înainte, şi multă vreme se tot întrebă clacă va putea suporta o viaţă fără nicio nădejde. mântui un mare omnibuz. Fu întâmplător inartofb când un omnibuz uriaş îl calcă pe un tânăr b*

O constituţie atletică, iar acest accident, de tragic pentru victimă, reprezenta pen-punctul de plecare al unei vieţi noi. Atle-E fu, ca să zicem aşa, dezghiocat din existenţa PK o aşchie sau ca o

coajă de măr, în vreme ce omnibuzul, dimpotrivă, doar cârmi penibil impresionat de-o parte, se opri şi se holbă înapoi 0 Anulţi ochi. Era o privelişte tragică, dar omul nostru îşi dădu repede seama de şansa lui şi se caţără în învingător.

trupul unui uriaş, faţa „căruia trebuiau să sară-n lături toţi spor Uriaşul se numea Agoag. Asta însemna probabil Alkemeingeschätzte-Ommbus-Atleten-GeseU-„i fiindcă cine vrea astăzi să mai trăiască r Aşa fu atunci, şi aşa rămase începând din cea-sul acela: pentru cincisprezece pfenigi putea, ori-ftând voia, să se vâre în trupul unui uriaş, din sară-n lături toţi sportivii, g. Asta însemna O? i ea

P ru pperială şi era aşa de ma…

care mişunau pe străzi. Era sări. N-avea nevoie pentru asta de prea imaginaţie, ci doar de o gândire logică. dacă e adevărat ce se spune, că haina faţ-H om, de ce nu l-ar putea face şi un omnibuz? Te înarmezi, sau te blindezi cu uriaşa lui foni cum o face altul îmbrăcând o platoşă sau Snându-şi o puşcă; şi dacă eroismul cavaleresc st poate alia cu o platoşă, de ce nu s-ar alia jH un omnibuz? Şi chiar marile naturi viguroase din istoria universală: ceea ce era de spaimă la ele era corpul lor slab, răsfăţat de plăcerile adu se de putere, sau ei se vădeau de neînvins datorită aparatului puterii, cu care ştiau să se înconjoare? Şi ce-i, se gândea omul nostru, tronând în său cerc de idei, cu toţi aceşti aristocraţi ai sportului, care-i înconjoară ca nişte curteni pe regn boxului, ai alergărilor şi ai înotului, de la manager şi antrenor, până la insul care cară găleata însângerată sau pune pe umeri halatul de baie; aceşti succesori contemporani ai vechilor stolnici şi paharnici îşi datorează oare demnitatea lor înşile, sau iradierii unei forţe străine? PreaM se vede, datorită unui accident, omul nostru* spiritualizase.

Acum, nu-şi mai folosea fiecare oră liberă pentru sport, ci pentru călătorii cu omnibuzul. Visul lui era un abonament pe un mare număr de lini” Iar dacă a izbutit să-l obţină, şi dacă n-a murit! strivit, călcat, prăvălit, sau într-o casă de n o buni, atunci mai continuă să călătorească şi a B tăzi cu el. Ce-i drept, odată a mers

prea departe şi a luat cu dânsul în călătoriile sale o prietenă» nădăjduind că aceasta va şti să preţuiască fi «8 museţea bărbătească spirituală. Însă în corpul piaşului se afla atunci un minuscul parazit cu tstăţi groase ascuţite la vârf, care-i surâse de Keva ori cu neruşinare prietenei, iar ea îi răsânse zâmbind aproape imperceptibil; ba chiar, înd coborî, se lipi ca din greşeală de ea şi, u-e-se, îi şopti ceva, în vreme ce-şi cerea cavareşte scuze faţă de toată lumea. Eroul nostru Berbea de furie; s-ar fi azvârlit cu dragă inimă upra concurentului, dar pe cât de mic arăta testa alături de uriaşul Agoag, pe atât de mare lat apărea înăuntru. Eroul nostru rămase pe cui lui şi abia mai târziu îşi potopi prietena cu leproşuri. Dar, iată, deşi o iniţiase în privinţa neepţiilor lui, ea nu-i replică: „Puţin îmi pasă de bărbaţii solizi, eu admir autobuzele!” ci, pur şi simplu, negă.

[De la această trădare spirituală, care trebuie uşă pe seama inteligenţei mai puţin cutezătoare a femeii, eroul nostru şi-a mai limitat mitrucâtva Klătoriile, iar când le-a reînceput, a făcut-o fără lompanie feminină. Avea în oarecare măsură fetuiţia adevărului despre soarta bărbaţilor, exprimat în zicala: Cel puternic este mai puternic idecât oricând în singurătate!

Un om fără caracter

[într-adevăr, astăzi trebuie să cauţi caracterele U lumânarea; probabil că, pe deasupra, te mai Pfeci şi ridicol, umblând de colo până colo ziua o lumină aprinsă. Voi povesti aşadar istoria unui bărbat, care a avut întotdeauna dificul H cu caracterul său, ba, ca să vorbim pe şleau, care n-a avut niciodată caracter; sunt totuşi îngrijea rat, gândindu-mă că, pesemne, nu i-am sesizat M vreme însemnătatea şi că, la urma urmelor, omul e un fel de pionier sau precursor.

În copilărie am fost vecini. Când comitea vrei una din acele mici isprăvi care sunt atât de îmi moaşe, încât nu-ţi face plăcere să le istoriseşti, mama lui obişnuia să ofteze, istovită de chelfă3 neala pe care i-o trăgea. „Băiete, se jeluia dânsal n-ai pic de caracter; ce-o să iasă din tine! în cazurile grave, însă, era consultat şi domn

tată, iar atunci snopelile aveau o anumită soleinitate şi o demnitate serioasă, cam ca serbări şcolare. La început, prietenul meu trebuia aducă cu mâna lui domnului consilier-şef de Curtea de conturi o varga de trestie, a cărei de tinaţie principală era scuturatul hainelor şi că se afla în păstrarea bucătăresei; la sfârşit, îl avea obligaţia să pupe mâna paternă şi, mult mind pentru admonestare, să ceară iertare pentru grijile pe care le pricinuia iubiţilor săi p: rinţi. Prietenul meu proceda invers. El urla cerşea de la bun început iertare, continuând şi facă de la o lovitură la alta; când se isprăv totul, nu mai scotea o vorbă, avea obrajii vine înghiţea lacrimi şi salivă şi se căznea să în ture urmele dureroase", frecându-se vârtos."] ştiu – obişnuia să spună atunci taică-său – ce să iasă din băiatul ăsta; ştrengarul e lipsit tot de caracter!"

Şi aşa, în copilăria noastră, caracterul era cev din pricina căruia erai snopit în bătaie, deşi nu.

fereai. Aici părea să se ascundă o anumită nedreptate. Părinţii prietenului meu, când pretindeau de la el caracter şi, în mod excepţional, eceau vreodată la explicaţii, afirmau că prin Bracter se înţelege opusul notelor proaste, al nulului de la orele de şcoală, al tinichelelor fegate de coada câinilor, al vorbăriei şi al jocu-Bor pe ascuns în timpul lecţiei, al minciunilor Bruntate, al memoriei risipite şi al păsărelelor tvinovate lovite cu praştia de un ţintaş ticălos. Bar opusul firesc al tuturor acestora era groaza de pedeapsă, teama de a fi descoperit şi chinurile conştiinţei, care împovărează sufletul cu acea femuşcare inevitabilă când lucrurile au ieşit prost. Eupa era plină ochi; pentru caracter nu mai răpânea niciun locşor şi niciun fel de activitate, era absolut de prisos. Şi cu toate acestea ni se pretindea.

I Probabil că ni s-ar fi putut oferi totuşi un iunct de sprijin, aşa cum reieşea din spusele lăpuritoare adresate prietenului meu, în timpul pe-lepsei, ca: „N-ai pic de mândrie, băiete?!" – fau: „Cum poţi minţi aşa de josnic?!" – Tres>le să mărturisesc însă că şi astăzi îmi vine greu părui închipui cum poate fi cineva mândru, în Câmp ce primeşte palme, sau cum poate el să-şi panifeste mândria, în vreme

ce i se trage o chel-Pneală. Furia mi-aş putea-o imagina; dar toceai furioşi nu ne era îngăduit să fim! Şi tot» a stau lucrurile şi cu minciuna; cum ai putea minţi altfel decât josnic? Poate nedibaci? Când reflectez la asta, am încă şi astăzi impresia că vremea aceea ni se cerea neapărat, nouă, băieţilor, să minţim onest. Era însă un fel de con stabilitate dublă: mai întâi, să nu minţi; i-H doilea rând, dacă totuşi minţi, atunci cel puţin să minţi nemincinos. Poate că infractorii maturi sunt capabili de această distincţie, de vreme oftH sălile tribunalelor li se impută întotdeauna caii ticăloşie deosebită faptul că au comis delictul ci sânge rece, prudenţă şi chibzuială; dar c-H ceri aşa ceva de la nişte băieţi era, hotărât, pe «8 mult. Mă tem că eu n-am vădit o atât de izbitoare lipsă de caracter ca prietenul meu, deoareci nu mi s-a făcut educaţia cu aceeaşi grijă.

Cele mai convingătoare dintre maximele pariul teşti, care aveau drept obiect caracterul nostrul erau cele ce puneau regretabila lui lipsă în legătură cu avertismentul că vom avea nevoie de el atunci când vom fi bărbaţi. Se spunea cam aşa: „Şi un băiat ca ăsta vrea să ajungă bărbat!? 1 Să trecem peste faptul că aici chestia cu vrutu nu era prea clară, din rest reieşea cel puţin ca zisul caracter e ceva ce urma să ne fie necesal abia mai târziu; atunci cu ce scop, încă de pl acum, aceste pripite pregătiri? Cam asta era tot) ceea ce gândeam şi noi.

Aşadar, deşi prietenul meu nu avea pe atunci caracter, totuşi nu-i regreta lipsa. Asta s-a îrH tâmplat abia mai târziu şi a început între ai noştri şaisprezece şi şaptesprezece ani. Atunci am început să ne ducem la teatru şi să citim romantl Creierul prietenului meu, care recepţiona cu mai multă însufleţire decât al meu deducţiile derui tante ale artei, a fost luat în posesie de intriga™ tul de la Teatrul comunal, de tatăl afectuos, de amantul cu porniri eroice, de personajul comica ba chiar de vipera demonică de salon şi de naival fermecătoare. Nu mai vorbea decât pe tonuri şi însuşise brusc în ceea ce priveşte caracterul tot ceea ce exista pe scena germană. Când Kgăduia ceva, nu puteai şti niciodată dacă îşi aduse cuvântul de onoare ca erou sau ca intri-fetnt; se întâmpla să

înceapă ca un ins perfid şi termine ca un om onest, precum şi invers; ne primea pe noi, prietenii, făcând tărăboi, pentru a deodată să ne poftească să luăm loc şi să ne ere bomboane de ciocolată cu surâsul elegant al mvivantului, sau ne îmbrăţişa părinteşte şi tot-jpdată ne şterpelea din buzunare ţigaretele. I Dar asta a fost ceva inofensiv şi franc în comparaţie cu efectele lecturilor de romane. În romane se descriu cele mai uimitoare moduri de lomportare în nenumărate împrejurări din viaţă. Ilarele dezavantaj constă însă în aceea că împrejurările prin care treci în viaţă nu-şi găsesc Ittciodată o acoperire deplină în ceea ce romanele prescriu că ai de făcut şi de spus. Literatura Iniversală este un magazin uriaş, în care mililane de suflete sunt îmbrăcate cu generozităţi, pânie, mândrie, dragoste, ruşine, gelozie, nobleţe şi vulgaritate. Când o femeie adorată ne calcă în picioare sentimentele, ştim că trebuie să-i arunpm o privire spiritual-dojenitoare; când un ne-pebnic maltratează o orfană, ştim că suntem obligaţi să-l doborâm la pământ cu o lovitură. Dar ce să facem, dacă femeia adorată, după ce ne-a – tălcat în picioare sentimentele, ne trânteşte în pas uşa odăii ei, aşa că privirea noastră spiritualizată nu mai poate ajunge până la ea? Sau (dacă între netrebnicul ce maltratează orfana şi fjüoi se află o masă încărcată cu pahare scumpe?

În

Să spargem uşa, pentru ca după aceea să şi căm prin spărtură o blândă privire? Şi mai inte de a aplica lovitura indignată, să dăm de-o parte, cu toată grija, paharele? în asemenea cazuri realmente importante, literatura te lasă întotdeauna de căruţă; poate că abia după câteva secole, când se va fi scris mai mult, vom sta mai bine.

Deocamdată, de-aici rezultă o situaţie deosej bit de neplăcută pentru un caracter citit, ori de câte ori se află într-o aşa-numită situaţie din viaţă. În el clocotesc o duzină de începuturi de fraze, de sprâncene pe jumătate ridicate sau de pumni strânşi, de întoarceri ale spatelui şi de bătăi în piept, dintre oare niciuna nu se potriveşte

pe de-a-ntregul cu împrejurarea, fără a fi totuşi nepotrivite; colţurile gurii sunt în acelaşi timp smucite în sus şi în jos, fruntea e încreţită sumbru şi netezită luminos, privirea vrea totodată să pironească pedepsitor şi să se retragă ruşinată: iar asta e foarte neplăcut, deoarece ca să zicem aşa, îţi provoci reciproc ţie însuţi suferinţe. Adesea de aici rezultă acele tresăriri şi sughiţuri, care se extind asupra buzelor, ochilor, mâinilor şi gât-lejului, ba câteodată cuprind corpul întreg cu atâta violenţă, încât omul se răsuceşte ca un şurub care şi-a pierdut piuliţa.

Pe vremea aceea, prietenul meu descoperi că ar fi mult mai comod să aibă propriul său caracter, aşa că începu să-l caute. Dar se pomeni în noi aventuri. L-am reîntâlnit după câţiva ani, când profesa avocatura. Purta ochelari. Îşi rădea barba şi vorbea cu voce înceată.

— Te uiţi la mine cercetător? observă el. I

Iu puteam să neg, un nu ştiu Ce mă îndemna paut un răspuns în înfăţişarea lui.

Arăt eu a avocat? mă întrebă. Nu voiam tăgăduiesc. Mă lămuri: Avocaţii au un mod cu al special de a privi prin pince-nez, diferit exemplu de cel al medicilor. Se poate spune asemenea că toate mişcările şi cuvintele lor it mai ascuţite sau mai colţuroase decât acelea Oturoase şi dolofane, ale teologilor. Se deose-şc de ei ca un foileton de o predică, într-un rât, precum un peşte nu zboară din copac în pac, tot aşa avocaţii s-au cufundat într-un me-pe care nu-l mai părăsesc niciodată.

— Caracter profesional! spusei eu. (Prietenul meu era mulţumit de mine.

— N-a fost chiar aşa de uşor, observă el. La început, purtam o barbă de Christ; şeful însă

— A interzis-o, fiindcă nu se potrivea cu caracal unui avocat. Apoi mi-am luat alura unui tor, şi dând mi s-a interzis şi asta, pe aceea a mii navigator în concediu.

— Pentru Dumnezeu, de ce? am întrebat.

— Fiindcă doream, fireşte, să mă feresc de – mi însuşi un

caracter profesional, răspunse el. nenorocirea e că nu-l poţi evita. Există, desigur, tvocaţi care arată ca nişte poeţi, tot aşa poeţi care arată ca nişte zarzavagii, şi zarzavagii care în capete de gânditori. Dar toţi aceştia au ceva cam ca un ochi de sticlă, sau o barbă lipită, sau rană rău vindecată. Nu pricep de ce, însă nu-i Şa? zâmbi în felul său şi adăugă resemnat: Jupă cum ştii, n-am avut niciodată un caracter Personal…

I-am reamintit de numeroasele caractere aifth riceşti.

— Ale tinereţii! mă completă el suspinând. Când devii bărbat, capeţi un caracter conferit de sex, de naţiune, de stat, de clasă, pe deasupra un caracter geografic, ai un caracter vădit în felul de a scrie, în liniile palmei, în forma era niului şi, pe cât se poate, încă unul, derivat din zodia sub care te-ai născut. Pentru mine, asta-i prea mult. Nu ştiu niciodată căruia dintre caracl terele mele să-i dau dreptate.

— Pe faţa lui se ivi din nou un zâmbet uşor. Din fericire am o logodnică, şi ea afirmă despre mine că n-am niciun fel de caracter, fiindcă nu mi-am ţinut încât făgăduiala s-o iau de nevastă. Am să mă însoa cu ea, tocmai pentru că judecata ei sănătoasa îmi e indispensabilă.

— Cine-i logodnica ta?

— Din punctul de vedere al caracterului fi Dar, vezi tu, mă întrerupse el, ea ştie întotdeaij una ce vrea! La început era o fetiţă fermeca! tor de neajutorată – o cunosc de mult – însă al învăţat de la mine multe. Când mint, găseşte că e ceva oribil; dacă de dimineaţă mă duc târziu la birou, susţine că n-am să fiu în stare nici-l odată să întreţin o familie; când nu mă pot del cide să-mi respect cuvântul dat, ştie că asta nu-l face decât un mizerabil.

Prietenul meu zâmbi încă o dată. Pe vreme» aceea era un bărbat amabil, şi toată lumea se uita la el zâmbind cu simpatie. Nimeni nu credea în mod serios că va face vreo ispravă. Încă de la primele lui apariţii la bară, s-a remarcat că, îndată ce începea să vorbească, fiecare dintrtJ

corpului său lua o altă poziţie, ochii i Se ujăteau în lături,

umerii, braţele şi mâinile se kiu în direcţii opuse şi cel puţin un picior i BHuia din genunchi, ca un cântar poştal. Cum BKpus. era pe atunci un bărbat amabil, modest, când, respectuos; câteodată era şi opusul a toate acestea, dar lumea continua să-i arate bunăvoinţă din curiozitate.

P Când l-am revăzut, avea un automobil, femeia, care devenise acum umbra lui, şi o poziţie de om cu vază şi influenţă. Cum ajunsese aici, nu ştiu; ceea ce presupun, însă, e că tot secretul consta în faptul că se îngrăşase. Faţa lui timidă, mo Hă, dispăruse. Mai exact, continua să existe, dar se afla sub un înveliş gros de carne. Ochii lui, care puteau fi odinioară, după vreo poznă, înduioşători ca ai unei maimuţici triste, nu-şi pierduseră, la drept vorbind, strălucirea ce le venea din interior; dar între obrajii tapisaţi din belşug le venea greu ori de câte ori încercau să se în Bfercă într-o parte, din care pricină se holbau o expresie arogantă, chinuită. Mişcările conuau să-l bălăbăne pe dinăuntru, însă în exterior, la îndoiturile şi articulaţiile membrelor, erau caPtate de nişte perne amortizoare de grăsime „ar ce! ce mai răzbătea în afară arăta a rasială şi vorbire hotărâtă. Aşa devenise şi omul. Spiritul lui hai-hui de altă dată avea acum pereţi olizi şi convingeri închegate. Când şi când, mai «clipea câte ceva în el; dar asta nu mai dădea luminozitate omului, ci era un foc de armă pe Hrl trăgea ca să impună, sau ca să atingă o anumită ţintă. La drept vorbind, pierduse mult din ceea ce fusese altă dată. Tot ceea ce exprimi acum era precis, ca doisprezece într-o duză chiar dacă era o duzină dintr-o marfă bună, vrednică de încredere. Trecutul şi-l aprecia aşa cum îţi aminteşti de o nebunie din tinereţe.

Odată am reuşit, să-l readuc la vechiul nostru subiect de discuţie, caracterul.

— Sunt convins, îmi explică el, suflând greu în timp ce vorbea, că evoluţia caracterului stă în corelaţie cu tactica războiului şi că de aceea mai poate fi găsit astăzi pe tot mapamondul numai printre semisălbatici. Fiindcă cine se luptă cu pumnalul şi lancea trebuie să-l aibă, ca să nu rămână păgubaş. Dar ce caracter, oricât de

hotărât, mai poate ţine piept carelor blindate, aruncătorului de flăcări şi norilor de gaze toxice!? Ceea ce ne trebuie astăzi nu sunt caracterele, ci disciplina.

Nu l-am contrazis. Dar ceea ce era ciudat – şi de aceea îmi şi iau îngăduinţa să aştern pe hârtie această amintire – e că, în vreme ce el vorbea astfel şi eu îl priveam, aveam sentimentul că omul de altă dată dăinuia încă în el. Stătea în el, întemniţat de repetarea cu un spor de carne a chipului originar. Privirea lui împungea V1] virea celuilalt, vorba lui suna în vorba celuilalt. Era ceva lugubru. L-am mai revăzut între timp încă de câteva ori, iar impresia aceasta s-a repetat de fiecare dată. Era vădit, dacă mă P0} exprima astfel, că tare ar fi dorit să mai te8 o dată în întregime la fereastră; ceva însă „ împiedica s-o facă.

O povestire din trei secole 1729

Hd marchizul de Epatant fu azvâilit printre fiarele sălbatice – o istorie pe care n-o pomeneşte, din păcate, nici măcar o singură cronică Hn secolul al optsprezecelea – se văzu brusc pus într-o situaţie teribilă, cum nu mai cunoslcuse niciodată. Îşi încheiase socotelile cu viaţa şi se îndreptă spre neant, surâzând, cu o privire ce părea a izvorî din două nestemate şlefuite mat, dar care nu mai vedea nimic. Totuşi, acest neant liu-l topea în veşnicie, mai curând se strângea în Kuru-i, ca ceva foarte actual; într-un cuvânt, nu l» ierea în nimic, ci în jurul lui nu se întâmpla nimic, iar când începu din nou să-şi folosească ochii ca să vadă, zări în faţa lui o mare fiară pălbatică privindu-l indecisă. După cum se pre Pipune, faptul acesta nu l-ar fi îngrozit mai rău pe marchiz – îi era frică, însă ştia cum trebuie l-o suporte – dacă în aceeaşi clipă nu şi-ar fi Pat seama că fiara din faţa lui era o femelă. Concepţiile lui Strindberg1 nu existau încă pe pemea aceea; se trăia şi se murea după cele ale Pecolului al optsprezecelea, iar pornirea cea mai pească a lui Epatant fu aceea de a-şi flutura P1 graţie pălăria în aer şi de a face o plecă-pune galantă. Atunci însă văzu că încheieturile

Aluzie la tezele misogine ale scriitorului suedez fiugusì Strindberg (1849 – 1912).

282

283

nihnilor doamnei care-l privea erau aproa-H atât de groase cât coapsa lui, iar dinţii, pe ci & H

zărea în gura deschisă, pofticioasă şi curioasă, îi I ofereau co imagine a masacrului ce-l aştepta. Per. I soana din faţa lui inspira frică, era frumoasă, I puternică, însă în privire şi iboi extrem de femi-l nină. Graţia ce vibra în toate mădularele fedi-l noi rapace îi reamintea involuntar elocvenţa fermecătoare, mută a dragostei. Era în situaţia nu numai de a-i fi teamă, trebuia totodată să îndure şi lupta ruşinoasă, pe care o ducea aceasta teamă cu nevoia bărbatului de a face în orice împrejurare impresie asupra unei fiinţe feminine, de a intimida prin prezenţa lui femeia şi de a o birui. În loc de asta, se vedea în faţa adversarului ca un ins derutat, învins. Bestia feminină îl intimida ca bestie, iar feminitatea desăvârşită ce emana din fiecare mişcare a ei amesteca în renunţarea la orice rezistenţă minunea neputinţei. El, marchizul d'Epatant, fusese adus în situaţia şi rolul unei femeiuşti, iar asta în ultimele clipe ale vieţii sale! Nu vedea nicio posibilitate să se salveze de această jignire maliţioasă ce aducea, îşi pierdu stăpânirea de sine şi, spre norocul lui, nu mai ştiu nimic din ce se întâmpl* cu el.

2197 înaintea erei noastre!

Nu vom afirma că cifra anului e exactă, dar dacă statul amazoanelor va fi existat cu adevărat vreodată, atunci cu siguranţă că în dă locuit nişte doamne ce merită a fi luate foarte

Serios. Fiindcă dacă n-ar fi format decât un Bde brutală asociaţie feministă, istoria le-ar fi iţonferit cel mult faima unor abderiţi1 sau a lui fencho Pânza şi ar fi rămas până în ziua de azi BBjeniplu de comic nefeminin. În loc de asta, Kăiesc în amintiri eroice, de unde se poate ftage concluzia că la vremea lor au ipârjolit, au beis şi au jefuit în modul cel mai vrednic de Bat în scamă. Mai mult decât un bărbat indo-fermanic trebuie să fi fost încercat de frică în faţa lor, mai înainte ca ele să-şi fi câştigat faima. Hai mult decât un erou trebuie s-o fi luat la lanătoasa din faţa lor.

Într-un cuvânt, a fost ne-BHĂ pună nu de puţine ori sula în coastele pândiei bărbăteşti preistorice, mai înainte ca ceasta, pentru a se dezvinovăţi în cele din urmă atâta laşitate, să fi făcut din ele nişte crea-feri legendare: urmând o lege, conform căreia un vilegiaturist, care o ia la goană din faţa fcei vaci, va afirma întotdeauna că a fost cel Puţin un bou.

Dar ce-ar fi dacă acest stat de fecioare n-a pista: niciodată? Faptul e cu atât mai plauzibil, BBcât pare aproape inimaginabil să fi existat Bi-acolo berze de divizie şi regiment care să fi pus recrute acestor fecioare ucigaşe de bărbaţi. Btunci de cine se vor fi temut eroii antici? Să fi fost toată povestea asta doar un vis de} stra-Be silnicie? Ne amintim fără să vrem că ei au Şenerat şi zeiţe, de care au fost sfâşiaţi în ex-Locuitori ai statului Abdera, întruchipări ale neroziei, manul satiric Istoria abderiţilor de Christoph Martin and (1733 – 1813).

cazul rugăciunii şi că iscusiţii tebani îl v-BJ

pe sfinxul-femeie, precum muştele pe păi-B™ Te vezi nevoit să te cam minunezi ruşinat BJ vise cu păianjeni şi insecte aveau aceşti strlaM din cultura noastră gimnazială! Sportivi exemplari, care nu puneau prea mare preţ pe femei, visau femei de care le era frică. Oare, la urmei urmelor, domnul von Sacher-Masoch să fi avat; un şir atât de lung de predecesori? E ceva absolut inacceptabil. Fiindcă ne-ar face desigur plăcere să ne închipuim că mai înainte a fost întuneric, pentru ca astăzi să fie cu atât mai multă lumină; dar n-am vrea să credem că la baza rog văţământului umanistic ar putea fi o neorânduială aşa de mare. Să fi ifost oare grecii cei vechi nişte hâtri? Sau, ca toţi levantinii, au exagerat peste măsură? Sau la temelia perversităţii originalpb află o candoare originară, care a dat abia mult mai târziu vlăstare bolnăvicioase?

Întunecate sunt începuturile civilizaţiei.

192 7

Ce-au făcut două secole de… epocă modernăf din această poveste?

Un bărbat a învins în luptă deschisă oastea amazoanelor, iar

amazoana s-a înamorat de îDJ vingătorul lor. Aşa da! îndărătnicia e pusă în frâu, îşi azvârle scut şi lance, şi bărbaţii chicol măguliţi laolaltă. Atât a mai rămas din ve-Regendă. În legătură cu tânăra femeie săl-mmă şi prădalnică, ahtiată să-şi înfigă vârful „ffffti în coasta unui bărbat, era burghezului Mt a mai păstrat doar exemplul moral despre dul cum pornirile nefireşti se preschimbă din u în unele fireşti; şi, pe deasupra, cel mult nişte resturi jalnice în teatre, în cinematografe toi în capetele bărbaţilor mondeni în vârstă de Paisprezece ani, locuri în care femeia demonică, hripera de salon şi vampa amintesc de departe de predecesoarele lor ce ucideau bărbaţi.

Dar timpul nu stă pe loc. Nu e nevoie să vor-Hn despre femeile şefi de birou, în jurul cărora subalternii bărbaţi se caţără ca modesta iederă pe vigurosul stejar; există poveşti mai apropiate de centrul vanităţii masculine, iar una dintre aces-fta s-a petrecut atunci când celebrul savant Quantus Negatus a luat parte acum câtva timp BB o adunare, în care opoziţia se afla sub o conducere feminină. Nu era chiar o adunare politică, dar totuşi una dintre acelea, unde noul tren spiritual al lumii se ciocneşte cu cel vechi. Quantus, bărbat plin de merite, şedea confortabil pe Pernele celui vechi. N-avea nicicum de gând să polemizeze în legătură cu concepţiile asupra lu-m” şi la început salută apariţia doamnelor nu-mă c. i pe o variaţie. În timp ce ele vorbeau acele) sus, el se uita jos, la picioarele lor încălţate cu pantofi. Deodată, însă, atenţia îi fu captată de un amănunt: le auzi spunând că domnii din majoritate sunt nişte măgari. O spuneau &»-[tr-un mod adorabil, şi nu chiar cu aceste cu Ţinte, totuşi cam la acest grad de consideraţie.

Iar când una lua loc, alta se ridica odihnită repeta acuzaţia, într-un chip doar întrucâtva diferit. De furie şi încordare, pe frunţile lor – U m-au mici cute verticale; gesturile le erau pe dagogice, ca atunci când trebuie să explici unor copii cât sunt de grei de cap; frazele erau îngrijit despicate cu gura, ca de un bucătar inH care tranşează fazani.

Celebrul savant Negatus zâmbi; el nu era un măgar, era călare

pe situaţie, putea să se lase fără prejudecăţi în voia farmecului lor; la vot avea să se arate desigur că dreptatea era de partea lui. Întâmplător, însă, aruncă la timp nepotrivit o privire asupra celorlalţi domni din majoritate. Şi-atunci deodată avu impresia că aceştia şedeau cu toţii ţepeni ca nişte femeiuşti, pe care un bărbat vrea să le facă să priceapă farmecul nemaipomenit al logicii, încercare împotriva căreia ele nu au altă armă decât să replice după fiecare nouă concluzie: dar eu nu vreau! Abia acum îşi dădu seama că nici cu el nu se întârnpla altceva. Cu porniri de cochetărie contempla picioare şi vârfuri de degete, cute ale gurilor şi rotiri ale corpurilor, cu toate că în timpul acesta era obligat să audă că voinţa îi e adormită şi C" inteligenţa lui e aceea a unui burghez gras căruia nu-i place să facă mişcare. Şi-atunci se în tâmplă ceva ce nu se-ntâmplă, fireşte, întotdeauna, Quantus se simţi pe jumătate convins. Gwdindu-se la faima lui de savant, avu sentimentul că seamănă cu o gospodină cuminte care trebaluieşte acasă la vatră cu sticluţe şi oliţe, în vrei me ce doamnele astea gonesc călare pe armăsa Xfţ în spume prin lumea largă. Desigur, existau ţ fenedenie de lucruri speciale, în care puţini oameni se pricepeau atât de bine ca el; dar ce-i Kosea lui asta în asemenea chestiuni obşteşti, 1 căror dubiu cerea un – era cât p-aci să spună, un bărbat întreg?! îşi şi dădea seama că obiec Ele pe care raţiunea lui le ridica împotriva injusteţei celor spuse de aceste femei proveneau de apt din teamă, iar gândurile lui urmăreau cu o însufleţire aproape idolatră acţiunea sălbatică a spiritului lor.

1 Ceea ce-i mai asigura încă echilibrul era împrejurarea că de partea cealaltă s-au ridicat şi lărbaţi, care au rostit nerozii incoerente. Datorită acestui fapt, adunarea devenea uneori foarte fetată, şi niciunul nu-l lăsa pe celălalt să ermine de vorbit. Quantus Negatus se uita ce Reeau oratoarele lui. În acest vacarm masculin laotic, ele tăceau zâmbind, şi el avu impresia Ita făceau un semn de invitaţie. Atunci se ridica Be fiecare dată un tânăr bărbat solid şi gras, cu Porazul mare şi cu o claie de păr în cap şi dădea Irumul unei voci cu adevărat fenomenale, ale Rrei intervenţii aveau puţină

raţiune, dar care Ho frază măturau douăzeci de voci adverse, în a fel că în liniştea ce urma puteau fi auzite deodată oratoarele întrerupte. – „Ah, un băr-i-l!” se gândi Negatus mai întâi măgulit. Însă «nd reflectă mai bine la asta, în starea de spi în care se afla acum, îşi dădu seama că o P°ce puternică e totuşi ceva tot de ordin senzual, Precum în vremea tinereţii lui nişte codiţe lungi P-u un piept bogat. Se simţi istovit de aceste gân” un, care se situau pe un teren ce-i era absolut prăin. Avea un chef grozav să-şi lase partidul baltă şi să părăsească pe furiş adunarea. Se să ţea înduioşat de palide amintiri din gimna-H amazoanele? – „Sucită lume!” gândi el. Însă făcu şi această reflecţie: „Cât e de ctvfl să-ţi imaginezi o lume sucită. Asta îţi procură o oarecare schimbare”. Se simţi oarecum stimulat de aceste gânduri; era în ele o anumită temeritate, o curiozitate sinceră, bărbătească. „Cât întunecat viitorul civilizaţiei! gândi el. „Sunt bărbat, dar până la urmă asta va mai însemna doar ceva foarte feminin, dacă nu va reveni curând o epocă de bărbaţi adevăraţi!” Când pă ajunse însă la vot, rezultatul fu cu toate acestea favorabil reacţiunii.

Opoziţia era învinsă; adunarea luase sfârşit. Quantus se trezi şi, cu conştiinţa împovărată cavalereşte de remuşcări, privirea lui o căută pe aceea a stăruitoarelor lui adversare. Dar acestea tocmai îşi dădeau cu pudră proaspătă şi îşi scoseseră oglinjoarele de argint. Făceau asta cu acej ca şi obiectivitate imperturbabilă, cu care rostiseră mai înainte cuvinte ucigătoare. Quantus rămase uimit. Iar ultima lui reflecţie, încă destul de stânjenită, în vreme ce ieşea, fu aceasta: „De ce şi-of şi făcând capetele bărbăteşti doar drăguţe gânduri cu totul inutile?!”

Povestire pentru copii

Domnul Piff, domnul Paff şi domnul Puff ai plecat împreună la vânătoare. Şi pentru că cri toamnă, pe ogoare nu creştea nimic; în afară

pe care plugül Să afinase în aşa fel, înmele se mânjiseră cafeniu mult peste că-i. Era foarte mult pământ acolo şi, cât ve – cu ochii, se zăreau valuri cafenii încremecâte unul dintre ele purta în

spinare o Éí de piatră sau un sfânt sau un drum gol; Icul era foarte pustiu. FCând coborâră iară într-o vâlcea, domnii zăriră un iepure şi, pentru că era primul animal pe iare-l întâlneau în ziua aceasta, îşi duseră iute toţi trei puştile la ochi şi apăsară pe trăgaci. Domnul Piff ochi pe deasupra vârfului cizmei Hin piciorul său drept, domnul Puff pe deasupra mrfului celei din stângul, iar domnul Paff drept [înainte printre cele două cizme, căci iepurele se-lea cam la aceeaşi distantă de fiecare şi se uita în ei. Ei, cele trei împuşcături făcură să răzbuuie un tunet înspăimântător, alicele răpăiră laolaltă prin aer ca trei nori de grindină, iar din Şământul izbit năprasnic se ridică un nor de taf; când însă natura îşi reveni din această Ipaimă, iepurele zăcea şi el lat şi nu se mai pişcă. Numai că niciunul dintre ei nu ştia al lui e, fiindcă trăseseră toţi trei. Încă de departe, Domnul Piff răcni că dacă iepurele e lovit în paritä dreaptă îi aparţine lui, fiindcă el a tras din lângă; acelaşi lucru îl afirmă domnul Puff pen-PH lovitura venită din direcţia celeilalte mâini; domnul Paff însă fu de părere că în ultima clipă purele s-a putut întoarce, ceea ce urma să se itabilească după cum împuşcătura avea să fie asistă în piept sau în spate: atunci însă, în orice Pz, îi aparţine lui! Când ajunseră acolo, ieşi la iveală că nu puteau nicidecum afla unde fu-H atins iepurele, aşa că, fireşte, abia acum se t-H la hartă în legătură cu întrebarea cui îi aparţine.

Atunci iepurele se sculă politicos şi spuse:

— Domnii mei, dacă nu puteţi cădea de aoofl vreau să fiu liber şi să mai trăiesc! Precum văd, am murit doar de frică.

Domnul Piff şi domnul Puff rămaseră, cum se obişnuieşte să se spună, paf, iar cât îl priveşte pe domnul Paff, lucrul acesta se înţelege oricum de la sine. Iepurele, însă, continuă netulburat să vorbească. Făcu ochii mari, isterici – poate totuşi pentru că îl atinsese în treacăt moartea – şi începu să le prezică vânătorilor viitorul.

— Dacă mă lăsaţi să trăiesc, domnii mei, pot să vă prezic cum vă veţi sfârşi viaţa! spuse el. Dumneavoastră, domnule Piff, veţi fi retezat de coasa morţii sub forma coarnelor unui taur, în şapte ani şi

trei luni, iar domnul Paff va ajunge într-adevăr bătrân, dar la sfârşitul lui văd ceva grozav de neplăcut – ceva – ei, asta nu-i aşa uşor de spus –, se opri şi îl privi cu compătimire pe Paff, apoi schimbă vorba şi zise repede: Dar domnul Puff o să se înece cu un sâmbure de piersică, asta-i simplu.

Vânătorii păliră, iar vântul pufăi fluierând pno pustietatea locului. În vreme ce carâmbii vârtoşi ai cizmelor continuau să le dârdâie în vânt, degetele lor şi încărcară din nou puşca, iar ei spuseră:

— Cum poţi şti tu, mincinosule, ceea ce încă nu s-a întâmplat!

Taurul care-ar urma să mă ia în coarne, e domnul Piff, astăzi nici nu s-a născut încă; poate să ia pe cineva în coarne, dacă nici a se va naşte probabil vreodată!? I Domnul Puff îşi găsi mângâiere zicând: Bt-N-am decât să nu mănânc piersici şi gata, aşa că iată-te mincinos! [Domnul Paff însă spuse doar atât: BEI, ei

I Iepurele dădu răspuns:

IDomnii n-au decât s-o ia cum vor; asta H> să le fie de niciun folos. Atunci vânătorii fură gata să-l omoare pe iepure, zdrobindu-l cu tocurile cizmelor, şi stri Dar n-ai să ne faci superstiţioşi! ţin clipa asta, însă, trecu pe-acolo o babă slută, e căra cu greu în spinare o crosnă de vreascuri, că vânătorii trebuiră să scuipe repede de trei, pentru ca arătarea să nu le vatăme. lui erea, văzând asta, se mânie şi strigă în a-i:

— Am fo’ ş-o moaşă dinioară! Nimeni n-ar fi putut spune ce dialect va fi t; răsuna însă întocmai ca graiul iadului. Clipa asta o folosi iepurele, ca s-o şteargă. Vânătorii bubuiră cu flintele lor după el, dar urele nu se mai vedea, iar baba pierise şi ea; se păru că odată cu cele trei împuşcături se zise şi un nestăpânit hohot de râs batjocoritor. Domnul Paff îşi şterse atunci năduşeala de pente şi simţi un fior rece.

Domnul Piff zise:

— Haideţi acasă.

Iar domnul Pufi se şi căţăra în sus pe coa-H Când ajunseră pe culme la troiţa de piauvH

simţiră însă în siguranţă sub protecţia ei şi se opriră iar.

— Ne-am speriat singuri de pomană, spuse domnul Puff, era un iepure ca oricare altul.

— Dar a vorbit, zise domnul Paff.

— N-a putut fi decât vântul, ori ni se urcase sângele nouă în urechi din pricina frigului, îl lămuriră domnul Piff şi domnul Puff.

Atunci bunul Dumnezeu de pe troiţa de piatră grăi în şoaptă:

— Să nu ucizi…!

Cei trei se îngroziră straşnic iarăşi şi se îndepărtară cu cel puţin douăzeci de paşi de troiţa de piatră; însă rău mai era dacă nici măcar acolo nu te puteai simţi în siguranţă! mai înainte de a fi reuşit să răspundă ceva, se şi pomeniră grăbindu-se cu paşi mari spre casă. Abia când văzură fumul căminelor lor încârlionţându-se pe deasupra tufelor şi auziră câinii din sat lătrâni şi voci de copii ţâşnind prin aer ca rândunicile, îşi ajunseră din urmă picioarele, se opriră propti tindu-se pe ele şi le fu cald şi bine.

— La urma urmelor, tot omul trebuie să moară de ceva, fu de părere liniştindu-se domnul Pafi care, după profeţia iepurelui, avea s-o ducă cel mai mult; ştia al naibii de bine de ce o spui nea, totuşi îl chinuia acum deodată îndoiala dacă şi tovarăşii săi o vor fi ştiind, dar îi era ruşinej să-i întrebe.

nul Piff răspunse însă de-a dreptul: Dacă n-am voie să ucid, atunci n-ar fi iniţ nici să fiu ucis? Ergo, zic eu, aici e o adicţie fundamentală, îecare putea pune vorbele astea în legătură ce-ar fi vrut el; un răspuns rezonabil nu era, domnul Piff zâmbi filosofic pe sub mustaţă, să ascundă că îl frigea la inimă să afle dacă alţi îl înţeleseră totuşi, sau dacă nu cumva tea lui o luase razna.

omnul Puff, cel de-al treilea, strivi gândi-o rimă sub talpa cizmei şi răspunse: Noi nu numai ucidem animalele, le şi pur de grijă şi ţinem lucrurile în bună rânduială câmp.

Acuma fiecare ştia că şi ceilalţi ştiu; iar în p ce în taină fiecare îşi mai amintea de cele ímplate, totul şi începu să se destrame ca un s după ce te-ai trezit, fiindcă ceea ce au auzit au văzut trei nu poate fi un secret, iar care nici vreo minune, ci o amăgire cel mult.

Şi i trei oftară o dată: Slavă Domnului! Domnul iff oftă pe deasupra vârfului cizmei din piorul stâng, domnul Puff pe deasupra vârfului zmei din cel drept, căci amândoi se uitau chio-şi înapoi spre Dumnezeul de pe câmp, căruia erau în taină recunoscători că nu li se arătase realitate; domnul Puff, însă, întrucât ceilalţi oi se uitau în altă parte, se putu întoarce cu to-l spre troiţă, se scobi în urechi şi spuse:

— Azi am băut rachiu pe inima goală; aşa va nu trebuie să facă niciodată un vânător.

— Aşa-i! spuseră toţi trei, începură să cânte vesel cântec vânătoresc, în care era vorba despre multă verdeaţă, şi azvârliră cu pietre după o miţă care se furişa într-un chip neîngădu-H câmpii, ca să pună laba pe ouă de iepure, fiindcă 1 acum vânătorii nu se mai temeau de iepuri. Dar I pentru această parte din urmă a povestirii nu mai putem chezăşui ca pentru rest, deoarece sunt I oameni care afirmă că iepurii depun ouă numai de Paşti.

IV MIERLA

I CEI DOI BĂRBAŢI, PE CARE SUNT NEVOIT săi; pomenesc – ca să narez trei mici povestiri, în \ care interesează cel ce le istoriseşte – erau priei teni din copilărie; să-i numim Aunu şi A doi. \ Fiindcă în fond prietenia din copilărie devine cu atât mai ciudată, eu cât înaintezi mai mult în vârstă. În cursul acestor ani, te schimbi din creştet până-n tălpi şi de la firişorul de păr din cap frână în inimă, dar raporturile reciproce rămân p mod straniu aceleaşi şi se schimbă tot atât de Putin ca şi relaţiile cultivate de orice ins cu diverşii domni, cărora li se adresează cu Eu. Fireşte, nu se pune chestiunea dacă trăieşti în con-pnuare aceleaşi sentimente ca băieţaşul cu cap mare şi păr blond, fotografiat odinioară; nu, în Rond nici măcar nu se poate zice că îţi e drag Incest chip al tău, momâia asta mică şi prostuţă. l-a fel se întâmplă şi cu prietenii tăi cei mai buni, iocrnai cu ei nu eşti de acord şi de ei nu eşti pwlţumit; ba chiar, mulţi prieteni nici nu se pot suferi unul pe altul. Într-un anume sens, acestea tont prieteniile cele mai profunde şi cele mai Pune şi ele sunt acelea în care elementul de – neînţeles apare fără

niciun fel de adausuri.

Copilăria ce i-a legat pe cei doi priete şi A doi a fost orice altceva numai una reHI nu. Amândoi, e drept, şi-au făcut educaţia îi tr-un institut, care se legăna în iluzia că dă priig cipiilor religioase ponderea cuvenită; dar eleni lui făceau uz de toată ambiţia, ca să nu-şi bată capul cu ele. Biserica acestui institut, bunăoară, era o biserică frumoasă, adevărată, mare, cu un turn de piatră, destinată numai pentru folosinţa şcolii. Cum în ea nu pătrundea niciun străin, în vreme ce băieţii aşezaţi în băncile din faţă când îngenuncheau, când se ridicau, aşa cum cereau sfintele datini, grupuri izolate de elevi jucau în permanenţă cărţi în scaunele de spovadă din fund, fumau ţigări pe treptele spre orgă, sau o ştergeau în turnul ce-avea, sub acoperişul ţuguiat, un balcon de piatră ca un talger de luminări, pe a cărui balustradă executau la înălţime ameţitoare acrobaţii de pe urma cărora şi-ar fi putut frânge gâtul chiar şi băieţi mai puţin împovăraţi de păcate.

Una dintre aceste provocări la adresa lui Dumnezeu consta în a se ridica, prin încordarea înceată a muşchilor, pe balustrada turnului cu picioarele în aer, privind în jos şi a rămâne băla-bănindu-se, proptit în mâini; cine a executat această figură acrobatică la sol îşi va da seama de câtă încredere în sine, îndrăzneală şi noroc era nevoie pentru a o repeta pe o bandă de pia; trăde lăţimea unui picior, la înălţimea turnului-Trebuie spus că erau mulţi băieţi neastâmpărat1 şi iscusiţi care nu cutezau s-o încerce, deşi Pe pământul neted puteau să se şi plimbe în mâin1-Aunu, de pildă, n-o făcea. Dimpotrivă, A doi fu.

În i copilărie, inventatorul acestei probe de eter, fapt ce oferă o bună introducere a lui „fiorestitor. Era greu să găseşti un corp ca al ffffai avea muşchi de sportiv ca trupurile mul-Ha, ci părea de-a dreptul şi fără osteneală înkvt de către natură din muşchi. Pe corp se sprijinea un cap îngust, irelativ mic, cu nişte ochi, care erau fulgere învelite în catifea, şi cu nişte dinţi ce te făceau mai curând să te gândeşti la rânjetul colţilor sclipitori ai unei fiare în goană [după pradă, decât la blândeţea misticii. pvai târziu, în vremea

studenţiei, cei doi prie Hu au aderat la o înţelegere materialistă a vieţii, Hre, lăsând de-o parte sufletul şi pe Dumnezeu, îl consideră pe om drept o maşină filosofică sau economică, ceea ce probabil că şi este, lucru care, însă, nu-i interesa de loc, fiindcă farmecul unei, asemenea filosofii stă nu în adevărul ei, ci în cacterul său demonic, pesimist, de angoasă intelectuală. Pe vremea aceea, relaţiile lor începuseră a fewcele specifice unei prietenii din copilărie. Căci A doi studia silvicultura şi spunea că, îndată ce-şi va fi terminat studiile, va pleca în calitate de inj? mer silvic undeva departe, în Rusia sau în Asia; w vreme ce prietenul său, în loc să-şi facă asemenea visuri juvenile, îşi alesese un ideal mai tolid şi în această vreme era încadrat în mistrea muncitorească aflată în progres. Când se tâlniră din nou, cu puţin înainte de marele război, A doi îşi încheiase tentativele în Rusia; Povesti puţine lucruri despre ele, acum era angajat în birourile unei mari societăţi şi părea să bV suferit eşecuri considerabile, chiar dacă din Punct de vedere cetăţenesc avea o situaţie mul-Í00

801

ţumitoare. Prietenul său din copilărie dj-H

Însă, între timp, dintr-un exponent al luptei dt clasă, editorul unui ziar, care scria stăruitor despre pacea socială şi aparţinea unui om de bursa. De atunci înainte se dispreţuiră reciproc şi implacabil, dar în curând se pierdură iarăşi din ochi; când, în cele din urmă, se găsiră din nou laolaltă pentru scurtă vreme, A doi povesti cele ce urmează, în felul în care deşerţi în faţa unui prieten un sac de amintiri, ca să pleci mai departe cu desaga goală. În aceste împrejurări, interesează prea puţin ce i-a răspuns prietenul, iar convorbirea lor poate fi istorisită aproape ca un soliloc. Ar fi mai important să putem descrie exact cum arăta pe atunci A doi, deoarece impresia nemijlocită pe care o făcea nu era cu totul fără efect în ceea ce priveşte importanţa cuvintelor sale. Dar asta-i greu. Înainte de toate s-ar putea spune că evoca o cravaşa tăioasă, împletită, suplă, care, pusă pe vârful ei moale, se sprijină de un perete; părea că se simte bine în această poziţie pe jumătate

dreaptă, pe jumătate prăbuşită.

Printre cele mai ciudate locuri din lume – * spunea A doi – se situează acele curţi berlineze, în care două, trei sau patru case îşi arată uni alteia spatele, iar bucătăresele stau în nişte găuri de forma unor patrulatere deschise în perete şi cântă. Vezi vasele de bucătărie din aramă, roşiii pe stelaje, clincănind cu zgomot. Jos de tot, 9 voce de bărbat bubuie înjurături în sus, spre <§ fată, sau nişte saboţi grei păşesc încolo şi încoace ftvajul răsunător. Fără grabă! Dur. Fără nă. Fää sens. Necontenit. E aşa sau nu? fără şi-n jos privesc bucătăriile şi dormitoa-h sunt hghesuite una lângă alta, precum drafea şi di; estia în corpul omenesc. P aturile con-le sunt stratificate pe etaje; căci toate dor-farele cin casă au aceeaşi aşezare, iar perelcu feiestre, peretele dinspre baie, peretele fiulap ckcid locul patului cu o aproximaţie de) jumătate de metru. Tot aşa se suprapun pe e sufngeriile, baia cu plăci albe de faianţă lalconu cu abajur roşu. Dragostea, somnul, lerea, aceştia, revederi neaşteptate, nopţi de Ji şi de petreceri se situează în aceste case una Bte alta. ca nişte coloane de pâinişoare într-un Ki automat. În asemenea locuinţe pentru parile mijlocii, destinul personal îţi e statornicit Şinte, din clipa în care te-ai instalat în ele. Î să fii de acord cu mine că libertatea omească se limitează în principal la locul şi timpul care fiptuieşti ceva, fiindcă ceea ce săvârşesc – menii e aproape întotdeauna acelaşi lucru: este pa al raibii de important, dacă pe deasupra se ai unifea pentru toţi şi sebiţa în plan orizon-l. M-an căţărat odată pe un dulap, numai ca profit de verticală, şi pot spune că discuţia «plăcuţi, pe care am avut-o de purtat, a îmbrăcat ci totul alt aspect. A doi: ise la această amintire şi-şi turnă în paar; Auiu se gândea că stăteau pe un balcon cu tajur ioşu, care aparţinea locuinţei lui, însă tă a, fiindcă ştia prea precis ce obiecţii ar fi putut tace.

Admit, de altfel, şi astăzi – recunoscu de lji sine A doi – că în această regularitate se ailji o anumită forţă, iar pe atunci credeam că aceşti spirit de masă şi acest pustiu are ceva din as-l pectul unui deşert sau al unei mări; un abator ţ din Chicago, chiar dacă,

închipuindu-mi-l, mi să i întoarce pe dos, e totuşi cu totul altceva decât un I ghiveci de flori! Era însă ciudat că tocmai în vremea când aveam această locuinţă mă gândeam neobişnuit de des la părinţi. Îţi aminteşti că pierdusem aproape orice legătură cu ei; atunci însă mi-a răsărit deodată în minte propoziţia: Ei] ţi-au dat viaţa; iar această propoziţie comică revenea din timp în timp ca o muscă, pe care n-o poţi alunga. Despre acest mod făţarnic de a ne exprima, impus nouă în copilărie, nu mai e nimic de adăugat. Dar când îmi contemplam locuinţa, ziceam la fel: Iată, acum ţi-ai cumpărat viaţa; pentru atâtea şi atâtea mărci de chirie pe an. Probabil că uneori spuneam şi: Acum ai creat o viaţă cu propria-ţi putere. Era un simţământ ce se situa cam la mijloc între o prăvălie, asigurarea pe viaţă şi mândrie. Şi-atunci mi se păru extrem de ciudat, ba chiar de-a dreptul un mister, că exista undeva ceva ce mi se dăruise, CU sau fără voia mea, iar pe deasupra şi temelia pentru tot restul. Cred că propoziţia asta ascundea un tezaur de neorânduială şi de elemente itfă calculabile, pe care-l îngropasem. Şi totuşi atunci s-a întâmplat istoria cu privighetoarea.

A început într-o seară ca oricare alta. Rărislsesem acasă şi, după ce soţia mea se dusese W culcare, mă aşezasem într-un fotoliu din biroU.J. singura deosebire faţă de alte seri similare constl fete în aceea că nu m-am atins de vreo carte Kle nimic altceva; dar asta se mai întâmplase Hn alte daţi. După ora unu, strada începe să iniştească; convorbirile încep să dea impresia ceva neobişnuit; e plăcut să urmăreşti cu urehea înaintarea nopţii. Pe la ora două, larma şi osul de jos au şi devenit clar beţivăneală şi zgo-Bote întârziate. Am simţit că aşteptam ceva, însă Bumi dădeam seama ce. Pe la ora trei, era în bai, cerul începu să se lumineze; m-am îndreptat Bâjbâind prin locuinţa aflată în întuneric până Hn dormitor şi m-am întins în pat fără zgomot. Veuma nu mai aşteptam nimic altceva decât som-tnul şi în dimineaţa următoare o zi la fel ca pre Bedenta. În curând n-am mai ştiut dacă eram treaz Bău dormeam. Printre perdele şi printre inter-Ivalele dintre jaluzele pătrundea o lumină slabă He un verde întunecat şi se strecurau fâşii înguste n

spuma albă a dimineţii. Poate că asta a fost Jltima mea impresie din starea de trezie, ori o rivelişte de vis liniştitoare. Atunci am fost deş-Heptat de ceva ce se apropia; se apropiau nişte Bjunete. Ameţit de somn, mi-am dat seama de asta B dată, de două ori. Apoi sunetele s-au statorni – Bt pe coama acoperişului casei vecine şi săreau Be-acolo în aer ca nişte delfini. Aş putea spune şi: ca nişte sfere de lumină la un foc de artificii; căci impresia de sfere de lumină stăruia; p cădere, plesneau domol de geamuri şi se scufundau ca nişte mari stele de argint în adâncuri. [Resimţeam acum o stare de vrajă; zăceam în papul meu ca o figură cioplită pe lespedea de pe propriul meu mormânt şi mă trezeam, dar mă trezeam altfel decât atunci când s-a făcut ziuă.

E foarte greu să descriu, dar când mă gândesă la ce mi se întâmpla, aş spune că era ca şi m-ar fi răsturnat ceva; nu mai eram o figură cioplită în relief, ci concavă. Iar odaia nu Mali era un spaţiu gol, ci consta dintr-o substanţă, inexistentă printre substanţele din timpul zilei, o substanţă de un negru străveziu şi resimţită né-l gru, din care eram alcătuit şi eu. Timpul se scurgea în mici bătăi repezi de puls. De ce să nu se fi întâmplat acum ceea ce nu se întâmpla niciodată?

— E o privighetoare, aceea care cânta acolo! – mi-am spus cu jumătate voce.

Ei, probabil că în Berlin sunt mai multe privighetori decât mi-am închipuit – continuă A doi. Pe vremea aceea, credeam că în munţii ăştia del piatră nu există niciuna, iar aceasta a venit în zbor până la mine de departe. Până la mine!!

— M simţii eu şi mă ridicai zâmbind. – O pasăre a cerului! Deci aşa ceva există cu adevărat! S într-o clipă ca asta, vezi tu, eşti în chip natural gata să crezi în cele supranaturale; e ca şi când] ţi-ai fi petrecut copilăria într-o lume de vrajă a M-am gândit pe loc: Am să urmez privighetoa-4 rea. Rămâi cu bine, iubito! – mă gândeam – 1 Rămâneţi cu bine, iubitelor, casă, oraş…! Darj mai înainte de a mă fi dat jos din pat şi mail înainte de a mă fi dumirit dacă aveam să m» sui pe acoperişuri la privighetoare sau aveam s-oj urmez pe jos, pe

străzi, pasărea amuţi şi, vădit, zbură de-acolo.

Acum cânta pe alt acoperiş pentru un alt orili care dormea.

— A doi rămase. pe gânduri. – 1 Crezi că povestea s-a sfârşit cu asta?

— Abia acum începe, şi nu ştiu ce sfârşit va avea!

un rămas părăsit şi apăsat de o grea mâhnire. Şi fost o privighetoare, a fost o mierlă, mi-am is, exact aşa cum ai fi spus-oşi tu. Mierlele a imită, se ştie, alte păsări. M§. trezisem comt, şi liniştea mă plictisea. Am aprins o lumî-z şi mi-am privit îndelung Soţia, care era cată lângă mine. Corpul ei părea că are o loare cărămizie palidă. Pe pielemarginea albă folapumei arăta ca o fâşie de zăpadă. În jurul opului se încovoiau linii late de umbră, descare nu-ţi puteai da bine seama de unde vin, i trebuiau să aibă o legătură cu lumânarea şi poziţia braţului meu.

— Ce-are a face – mă deam în timpul acesta – dacă a fost într-ade-doar o mierlă! Oh, dimpotrivă; tocmai pencă aceea care m-a scosjişa din minţi a fost mierlă cu totul obişnuită, întâmplarea are onificaţie cu atât mai mare! O ştii doar, nu îngi decât la o dezamăgire simplă, la una du-a ai şi reuşit să zâmbeşti din nou. Şi mtre timp a uitam iar la soţia mea. Toate astea se legau la sine între ele, dar nu ştiu cum. Te-am it ani de zile – mă gândeam – mai mult cât orice pe lume, iar acum zaci aici ca o păs-le a iubirii, golită de foc pe dinăuntru. Acum i-ai devenit cu totul străină, acum am ieşit la mină prin celălalt capăt al iubirii. Era asta să-raţie? Nu-mi aduc aminte să fi avut vreodatăzaţia de saturaţie. Şi-ţi descriu lucrurile astea în aşa fel, de parcă un simţământ ar putea sfredeli inima ca pe un munte, în a cărui parte opusă s-ar afla o altă lume, cu aceeaşi vale, aceleaşi case şi punţi mici. Dar p-j. şi simplu nu ştiam ce era. N-o ştiu nici astăzi. Poate că greşesc istorisindu-ţi această întâmplare împreună cu altele două, care i-au urmat. Pot să-ţi spun doar cum mi-a apărut atunci când am trăit-o: M-a izbit de undeva un semnal – asta-i impresia pe care mi-a făcut-o.

Mi – am culcat capul lângă corpul ei, în vreme ce dânsa dormea fără să ştie nimic şi fără să fie părtaşă la cele ce simţeam.

Atunci pieptul ei păru a se ridica şi a se coborî într-un mod exagerat, iar pereţii odăii se înălţau şi se lăsau în jos ca marea în jurul unei corăbii aflate de mult în călătorie, departe de ţărm. Probabil că nu m-aş fi îndurat niciodată să-mi iau rămas bun; dar acum, când plecam pe furiş, mi se părea că mica mea corabie părăsită rămânea în singurătate, iar o navă mare, mai sigură a trecut, fără să mă ia în seamă, peste mine. Am sărutat-o pe aceea care dormea, ea n-a simţit. I-am şoptit ceva în ureche, şi poate că am făcut-o cu atâta băgare de seamă, încât n-a auzit. Atunci am făcut haz pe socoteala mea şi mi-am bătut joc de privighetoare; însă m-am îmbrăcat în taină. Cred că plângeam cu sughiţuri, dar am plecat cu adevărat. Mi-a fost ameţitor de lesne, deşi încercam să-mi spun că un om cumsecade nu are voie să se poarte aşa; îmi aduc aminte, eram ca un om beat ce se ceartă cu strada pe care merge, ca să se asigure că e treaz.

Fireşte, m-am gândit de multe ori să mă Inn torc; uneori aş fi fost în stare să mă întorc străbătând jumătate din lume; dar n-am făcut-o. Ea devenise pentru mine intangibilă; pe scurt, nu ştiu dacă mă înţelegi. Cine resimte profund o ptate, acela n-o mai repară. De altfel, nu dezlegarea ta. Vreau să-ţi istorisesc poves-e mele, ca să aflu dacă sunt adevărate; ani rândul nu mi-am putut deschide inima nici i om, iar dacă na-aş auzi vorbind tare cu e însumi despre toate acestea, m-ar cuprinde, arturisesc deschis, spaima.

eţine aşadar că raţiunea mea nu vrea să te e cu nimic în faţă. limpezimii tale de spirit, ar doi ani mai târziu mă aflam într-o fun-ură, în unghiul mort al unei linii de luptă din olul de Sud, care se încovoia de la tranşeele ingerate de pe Cirna di Vezzena spre lacul donazzo. Acolo, linia frontului cobora adânc vale, străbătând ca un talaz însorit două co-< cu nume frumoase şi urca din nou de ceaţa parte a văii, ca să se piardă într-un munte iştit. Era în octombrie; tranşeele ţinute de daţi puţini se înecau în frunziş, lacul sclipea cut cu pâlpâituri albastre, colinele zăceau ca Ştie mari cununi veştede; ca nişte coroane fiecare, mă gândeam adesea, fără să-mi fie teamă ele. Valea curgea şovăind şi ramificată în rul lor; dar dincolo de linia,

pe care o ocuiri, se smulgea din această dulce delăsare şi repezea ca un sunet de trâmbiţă, cafenie, largă eroică, spre depărtările inamice, în timpul nopţii am ocupat o poziţie înaintată, mijlocul văii. Se afla pe un loc atât de desiş, încât ne puteau zdrobi cu pietre azvârlite e sus; dar numai ne-au pârjolit puţin cu un foc ab de artilerie. Totuşi, în dimineaţa ce urma noi asemenea nopţi, cu toţii aveau o expresie stranie, care se risipea abia după câteva ore! 3 ochii erau măriţi, iar masa de capete ridicajbH umeri în neorânduială dădea impresia unei pajişti cu iarba călcată în picioare. Dar în fiecare 1 dintre nopţile astea îmi săltăm adesea ca-H peste muchia tranşeii şi mi-l întorceam cu prujdenţă pe deasupra umerilor, ca un îndrăgostit: atunci zăream în noapte insulele de la gura fluviului Brenta, de un albastru luminos ca bolta cerului, încreţite rigid ca din sticlă. Şi tocmai în nopţile acestea, stelele erau mari şi parcă decupate din poleială şi licăreau gras ca din aluat copt, iar cerul rămânea şi în timpul nopţii albastru, şi secera lunii, subţire, feciorelnică, toată de argint sau toată de aur, stătea culcată pe spate în mijlocul cerului şi plutea desfătându-se. Caută să-ţi imaginezi cât de frumos era; nimic nu e atât de frumos în viaţa aflată la adăpost. Uneori mu rezistam şi mă plimbam târându-mă prin noapte, beat de fericire şi de dor, până la copacii verzi-aurii, negri, între care una ridicam ca o mică pană cafeniu-verde din penajul morţii, pasărea aceasta ce sta liniştită, cu ciocul ei ascuţit, atât de fermecător pestriţă şi neagră, cum tu n-ai văzut-o niciodată.

În timpul zilei, pe poziţia principală puteai, dimpotrivă, să te plimbi chiar şi călare. Doar în asemenea locuri, unde ai timp şi pentru reflecţii, şi pentru spaimă, poţi să-ţi dai seama ce e primejdia, în fiecare zi ea îşi ia victimele, o medie săptămânală fixă, atâtea şi atâtea la sută, şi chiar ofiţerii de stat major ai diviziei ţin în sensul acesta o contabilitate tot atât de impersonală ca tocietate de asigurări. De altfel, şi tu însuti. Tunoşti instinctiv şansa şi te simţi asigurat, r dacă nu în condiţii tocmai favorabile. Este 1 calm ciudat ce te stăpâneşte atunci când trăvreme mai îndelungată în foc. Trebuie să-ţi din capul locului toate acestea, ca să nu-ţi idei greşite

despre starea mea sufletească. Fi –, se întâmplă să te simţi brusc îndemnat să i o anumită figură cunoscută, pe care ai vă-o doar cu câteva zile înainte; dar ea nu maia. Atunci, o asemenea figură te poate zgu-i mai mult decât ar fi rezonabil, şi rămâne anită în aer îndelung, ca pâlpâirea unei lumânări. Bea de moarte te stăpâneşte, aşadar, mai puţin cât de obicei, dar eşti mai accesibil pentru tot u l de emoţii. E ca şi când teama de moarte, re-l apasă, vădit, fără întrerupere pe om, ca piatră, ar fi fost rostogolită de-o parte, iar am creşte în apropierea incertă a morţii o stra-e libertate interioară. Deasupra poziţiei noastre liniştite apăru odată, miezul zilei, un aviator inamic. Asta nu se în pla des, fiindcă masivul muntos, cu îngustele } jgheaburi de aer între vârfurile rotunde for-icate trebuia trecut la mare înălţime. Tocmai deam pe una dintre acele cununi funerare, şirul fu într-o clipită tamponat cu norişorii albi i şrapnelelor azvârlite de baterii, ca de un păătuf de pudră mânuit cu îndemânare. Prive-iştea era veselă şi aproape încântătoare. Când vionul trecu sus pe deasupra capetelor noastre, «oarele îşi strecură lumina prin aripile vopsite în trei culori, întocmai ca printr-o fereastră de biseică sau printr-o hârtie de mătase policromă, iar în clipa asta nu mai lipsea decât o melodie de Mozart. Mi-a trecut, e adevărat, prin minte gândul că şedeam îngrămădiţi ca o grupă de spectatori la curse şi că ofeream o ţintă straşnică. Unul dintre noi a şi spus: „Ar trebui mai bine să intraţi în adăpost!” Dar era vizibil că nimeni nu avea chef să se vâre într-o gaură din pământ ca un şoarece de câmp. În clipa aceasta am auzit un ţiuit uşor care se apropia de faţa mea aţintită cu încântare în sus. Fireşte, se poate să se fi: întâmplat şi invers, să fi auzit mai întâi ţiuitul şi abia după aceea să fi înţeles că se apropie o primejdie; dar în acelaşi moment o şi ştiam: e o săgeată de avion! Săgeţile acestea erau nişte vergele de fier ascuţite, mi mai groase decât un creion de dulgher, pe care le azvârleau pe atunci avioanele, de la înălţime; dacă nimereau ţeasta, ieşeau abia prin tălpile picioarelor, dar tocmai dl nu nimereau prea des, şi s-a şi renunţat în CIM rând la ele. Asta era prima mea săgeată de avion; însă bombele şi rafalele de mitralieră se aud cu

totul altfel, aşa că mi-am dat seama numaidecâfl cu ce aveam a face. Încordat, în clipa următoare m-a şi încercat senzaţia ciudată, fără vreo motll care plauzibilă: îşi va atinge ţinta!

Şi ştii cum a fost? Nu ca o presimţire îngro* zitoare, ci ca o fericire pe care nu o mai aştepj tasem niciodată. Mai întâi m-am mirat că nuw mai eu auzeam ţiuitul. Apoi m-am gândit fi sunetul va pieri iar. Dar n-a pierit. Se apropia de mine, chiar dacă foarte îndepărtat, fi creştea în perspectivă. M-am uitat precaut 1» chipurile celorlalţi, nimeni nu-l sesiza. Şi în clip» asta, când m-am convins că eu singur auzeam aceasta delicată, ceva i s-a împotrivit ţâş-mă din fiinţa mea: o rază de viaţă; tot atât ară sfârşit ca şi aceea a morţii ce venea de Hu născocesc asta, caut doar s-o explic pe e simplu cu putinţă; am convingerea că kYn exprimat cu luciditatea unui fizician; fireşte, ştiu şi eu că într-o împrejurare ca asta te nă la un grad ca într-un vis, când ţi se hi vorbeşti clar de tot, în vreme ce în afară levintele sună confuz.

A trecut un răstimp îndelungat, în cursul căruia doar eu auzeam apropiindu-se cele ce aveau Băb întâmple. Era un sunet subţire, melodios, Implu, înalt, ca atunci când faci să vibreze buza pui pahar; dar în el se afla ceva ireal; asta n-ai mai auzit-o tu niciodată, mi-am spus. Iar sune-acesta era îndreptat spre mine; eu mă aflam ătură cu acest sunet şi nu mă îndoiam cade puţin că avea să mi se întâmple din prilui ceva decisiv. Nici măcar unul singur „e gândurile mele nu era de soiul celor pe ar trebui să le ai în clipele când îţi iei rămas de la viaţă, ci tot ceea ce simţeam se orienta viitor; şi trebuie să spun deschis, eram şi-pir că în minutul următor voi simţi apropierea ui Dumnezeu în preajma corpului meu. Oricum, asta nu-i puţin lucru la un om, care n-a mai; crezut în Dumnezeu încă de la opt ani. Lptre timp, sunetul ce venea de sus devenise mai concret, se umfla amenin ător. Mă întrebasem de câteva ori dacă n-ar trebui să-mi pre Hfa camarazii; dar fie că aveam să fiu lovit T* sau altul, nu voiam s-o fac! Poate că în fan

313

t gândul că acolo sus, deasupra unui câmp de]9 o voce cântă

pentru mine. Poate că Dumb nu e în genere nimic altceva decât mândr-BM a noastră de bieţi cerşetori care ne fălim în ţa cui strâmt al existenţei că avem o rudă bogal în ceruri. Nu ştiu. Dar era neîndoielnic acum e aerul începuse să răsune şi pentru ceilalţi; servam cum pe feţele lor lunecau repede de nelinişte, şi vezi tu – nici vreunul dit nu lăsa să-i scape o vorbă! Am mai privii o dată chipurile: flăcăi, pentru care nir se afla mai departe decât gânduri ca aceste deau, fără s-o ştie, acolo, ca un grup de toţi ce aşteptau o revelaţie. Şi brusc cântec venise un sunet pământean, la zece paşi, o paşi deasupra noastră, şi muri. El, sosise. În locul nostru, dar pentru mine mai întâi, amuţise şi fusese înghiţit de pământ, plesnii tr-o tăcere ireală. Inima îmi bătea amplu şi n-am fost înfricoşat nici măcar o fracţiur secundă; nu lipsea nici e ea mai mică părticic de timp din viaţa mea. Dar cel dintâi lucru de care mi-am dat seama a fost că se uitau la mine I cu toţii. Şedeam pe acelaşi petic de pământ, însă corpul meu fusese smuls sălbatic într-o parte şi executase o curbă adâncă, de forma unui senii” cerc. Simţeam că mă trezesc dintr-o ameţeală, ŞI nu ştiam cât timp am fost plecat. Nimeni num vorbi; în cele din urmă, unul spuse: „O săgeată de avion! „şi cu toţii se puseră s-o caute, dar intrase la adâncime de câţiva metri în pământ în clipa aceasta m-a năpădit un sentiment fie*” binte de recunoştinţă, şi cred că roşisem pe tot corpul. Dacă cineva mi-ar fi spus că Dumnezeu

K

n trupul meu, n-aş fi râs. Dar nici raaş Nici măcar că aveam în mine o aşchie iş fi crezut. Şi cu toate astea, ori de câte aduc aminte de această întâmplare, aş mai trăiesc încă o dată, cu mai multă e, ceva de soiul acesta!

Be altfel am mai trăit o dată, nu însă cu mai stă limpezime – îşi începu A doi ultima poHtire. Părea că şi-a pierdut siguranţa de sine, Hr i se citea pe faţă că ardea de dorinţa de a Htuzi istorisind această povestire.

Era vorba despre mama lui, care nu se bucu-Be de prea multă dragoste din partea fiului ei; Voi însă afirma că nu fusese aşa.

— Privind PHurile pe deasupra, ne-am potrivit rău unul altul – spuse el – iar asta e în defi Bţiv ceva firesc, atunci când o femeie bătrâna mieşte de câteva decenii în acelaşi orăşel, iar fiul său n-a făcut, după părerea ei, nicio is-Havă în lumea asta largă. Mă neliniştea întocmai vecinătatea unei oglinzi care lăţeşte impercep-B>il imaginea; iar eu o amaram nemaivenind Hi în şir pe-acasă. Fi ’nsă îmi scria în fiecare Hflă câte o scrisoare îngrijorată, cu multe întrebri, şi chiar dacă de obicei nu-i răspundeam, tuşi în asta era ceva straniu şi mă simţeam profund legat de ea, cum s-a şi arătat în cele din rurmă.

Poate că în mintea ei se întipărise pătimaş, cu decenii mai înainte, imaginea unui băieţel, în care-şi pusese Dumnezeu ştie ce speranţe ce nu Puteau fi stinse de nimic; iar pentru că eu eram

Hpest băiat dispărut de mult, dragostea ei rămăsese aninată de mine, ca şi cum toţi sorii apuşj de-atunci înainte ar fi plutit undeva înu-H mină şi întuneric. Ai iarăşi a face cu această vanitate misterioasă, care nu e vanitate. Fi-BB pot să ţi-o spun, nu-mi place să zăbovesc asupra mea, şi pentru mine e ceva cu totul de neînţeles ceea ce fac atâţia oameni, care se contemplă tihniţi în fotografii ce-i înfăţişează în momente din trecut, sau îşi aduc aminte cu plăcere ce-au făcut acolo şi atunci, după acest sistem de puşculiţă pentru păstrarea eului. Nu sunt un ins deosebit de capricios, nici nu trăiesc doar pentru clipa de faţă; dar când ceva a trecut, atunci am trecut şi eu de mine însumi, iar când, aflându-mă pe o stradă, îmi amintesc că altă dată am bătut de multe ori drumul acesta, sau când revăd o casă în care am locuit cândva, simt pur şi simplu, fără orice alte gânduri, ca un fel de durere, o violentă aversiune împotriva mea, de parcă mi-aş aminti o turpitudine. Când te schimbi, cele ce-au fost pier în urmă; iar cum ne schimbăm necontenit, mie mi se pare că n-am face-o, dacă ceea ce părăsim ar fi fost atât de ireproşabil. Dar tocmai pentru că simt de obicei aşa, a fost pentru mine un lucru de mirare când am observat că un om a păstrat pentru cât VOI trăi o imagine a mea; probabil o imagine căreia nu i-am corespuns niciodată, dar care era totuşi, într-un

anume sens, imperativul creării mele şi hrisovul meu. mă înţelegi dacă-ţi spun ca, în înţelesul acesta alegoric, mama era o fire leo-nină, surghiunită în existenta reală a unei femei limitate în multe privinţe? Nu era inteligenta în accepţiunea noastră, nu era în stare să prt js ceva abstract şi să facă vreo deducţie mai BBpărtată; când îmi amintesc de copilărie, no HJM – unii nici bună, fiindcă era irascibilă şi la BMemul nervilor ei; îţi poţi imagina ce rezultă cori din unirea pasiunii cu o perspectivă limil tată: aş afirma, însă, că o anumită măreţie sub Mească, un anumit caracter se reunesc cu în BHihiparea concretă, sub care un om se înfăţi-liează experienţei noastre obişnuite, într-un fel BHatât de neînţeles precum în vremurile mitice Bi luau chipuri de şerpi şi peşti. Foarte curând după povestea cu săgeata de ion am căzut prizonier într-o luptă din Rusia, n-ai târziu am luat acolo parte la marea trans Brmare şi nu m-am reîntors atât de repede, delarece viaţa cea nouă mi-a plăcut multă vreme. Mă minunez şi astăzi încă; dar într-o zi am Bfescoperit că nu mai puteam rosti, fără să casc, Bnele dogme considerate ca indispensabile, şi Bj-am salvat de pericolul ce-mi ameninţa viaţa Idin această pricină, venind în Germania, unde individualismul se găsea tocmai în perioada de Bhflorire a inflaţiei. Am făcut fel de fel de afa-Beri dubioase, parte de nevoie, parte numai din Wăcerea de a mă găsi din nou într-o ţară veche, Bjţnde poţi comite nedreptăţi, fără a trebui să-ţi Bie ruşine. Nu mi-a mers întotdeauna foarte bine, Bar câteodată am stat chiar nemaipomenit de prost. Nici părinţii mei n-o duceau strălucit. BAtunci, mama mi-a scris de câteva ori: „Nu pupem să te ajutăm; dar dacă aş putea-o face cu BPuţinul pe care-l vei moşteni cândva, aş fi gata să-mi doresc moartea”. Asta-mi scria, deşi no Jmai vizitasem de câţiva ani şi nici nu-i dădusem vreun semn oarecare de afecţiune. T mărturisesc că socoteam spusele ei drept de a vorbi cam exaltat, căruia nu-i aiord portantă, deşi nu mă îndoiam de autentid simţirii ce-şi găsea o expresie sentimentalii tocmai acum se întâmplă lucrul cel mii str mama se îmbolnăvi cu adevărat şi a fi că l-a atras şi pe tata, care-i era foarte d A doi rămase pe gânduri: – A rrurit boală, pe carejejvede că o purtase h

ea, ca vreun om să bănuiască. S-ar putea ia <? denţei fel de fel de explicaţii fireşti, şi mi că ai să mi-o iei în nume de rău dac; n-Dar ciudate au fost iarăşi circumstanţăe’s dare. N-a vrut cu niciun chip să incară I că s-a apărat şi s-a jeluit violent de mo” prematură. Voinţa ei de a trăi, hotărma şirinţele ei s-au îndreptat împotriva morţi. F poate spune că, în opoziţie cu voinţa e dejment, ar fi trecut printr-o criză de: arai căci altminteri s-ar fi putut gândi şi mă în la sinucidere sau la o sărăcire acceptaţi vo, tar, ceea ce n-a făcut nici în cea mai nică sură. A fost pe de-a-ntregul un sacrifiiu. n-ai băgat tu de seamă niciodată că tipul tău mai posedă şi o altă voinţă decât a ta? Su croi că tot ceea ce există pentru noi ca voinţă, ca sefij timente, ca senzaţii şi gânduri ale noastre şi pare a avea stăpânire asupra noastră îşi exercita această stăpânire numai în numele împiternicirii limitate, iar în timpul bolilor grave, d convalescenţelor, al unor lupte cu sfârşit neigur şi în toate momentele de cotitură a sorţii se oma4 nifestă un fel de hotărâre primară a corpilui în

areia îi aparţin puterea şi adevărul din indiferent, însă, care va fi fost explica-lucru sigur a fost că îmbolnăvirea mamei irii-a făcut îndată impresia de ceva cu to-i cu totul voluntar;, şi chiar dacă tu vei con-ra toate astea drept o închipuire, rămâne to în picioare faptul că, în clipa în care am t vestea despre îmbolnăvirea mamei, deşi tarea nu cuprindea niciun motiv de îngril cu mine s-a petrecut într-un chip bizar imbare completă: ceva dur, care mă ferele până atunci, s-a topit pierind deodată, şi ceva nu mai pot spune decât că starea în care f-am aflat de-atunci înainte avea multă asemă-e cu trezirea din noaptea aceea, în care-mi ăsisem casă, şi cu aşteptarea săgeţii cântare venind din înălţimi. Am vrut să plec nu-idecât la mama, dar ea m-a ţinut departe cu felul de pretexte. Mai întâi mi s-a spus că se cură să mă vadă, dar să aştept mai bine sfâr-il bolii lipsite de importanţă, ca să mă poată i sănătoasă; mai târziu a cerut să mi se transcă vizita mea în acest moment ar tulbura-o mult; în cele din urmă, când devenisem uitor: criza decisivă, după care avea să ur-ze ameliorarea, se apropia, să mai am puţină bdare. S-ar părea că mamei îi era teamă ca ku cumva o

revedere să-i răpească stăpânirea de line; şi-atunci totul s-a decis atât de repede, înît abia am mai putut ajunge la timp la înmor«nântare.

L-am găsit bolnav şi pe tata, şi, aşa cum ţi-am lpus, nu mi-a rămas decât să-l ajut în curând să imoară. Fusese mai înainte un bărbat de treabă, dar în aceste săptnâni devenise uimitor de fo'. căpăţânat şi plin T toane, ca şi când mi – H purtat pică şi s-a fi simţit iritat de prezenţa mea. După înmormtarea lui a trebuit să desfac gospodăria, şi asta durat câteva săptămâni; nu aveam nicio grabz Oamenii din micul oraş veneau când şi când i mine, dintr-o veche obiş-l nuinţă, şi-mi povesau în ce loc din odaie şedea tata şi unde mna şi unde ei. Priveau toate lucrurile cu atenţiei mă rugau să le vând cutare sau cutare ples sunt nişte fiinţe aşa de solide, aceşti oameni în provincie, iar unul mi-a spus odată, după cexaminase totul în amănunţime: „E-ngrozitorând în decurs de numai câteva săptămâni se stige o familie întreagă!" – niciunul nu mă putea la socoteală şi pe mine. Când mă aflam sinjr, şedeam liniştit şi citeam cărţi pentru copii; isisem în pod o ladă mare plină cu ele. Erau apetite de praf, mânjite de funingine, în partescorojite de uscăciune, în parte acoperite de nezeală, iar când le loveai cu palma ieşeau meu din ele nori de negreala fină; hârtia marmoră de pe legăturile de carton dispăruse, lăsându-m urmă doar nişte grupe de insule zimţate. De când pătrundeam în pagini, cuceream conţirtul ca un corăbier ce naviga printre aceste biruri, iar odată am făcut o descoperire ciudată, în observat că negreala de sus, acolo unde întoi foile, şi cea din partea de jos se deosebeau lestul de clar de cea Pe care o lasă mucegaiuliar apoi am găsit tot felul de pete neidentificiile şi în sfârşit nişte urme barbare, pălite, de cion pe foile de titlu de parcă lucrurile rut, inimine era, sc. 1» «—eră care în

osul în sus. Regăsisem şi o oda a mea treizeci de am u dulapu;

I copil; mai Vi-SSei în cu rufărie şi altele cernea şedeam codată m-a copleşit emoţia recunoscând că aceste Buri pătimaşe, aceste zgârieturi de creion şi pete cute în grabă erau urmele unor

degete de co1, ale degetelor mele de copil, păstrate treizeci e ani şi mai bine într-o ladă; ub acoperiş, uiHte cu siguranţă de toată lumea!

— Ei, ţi-am pus-o, pentru alţi oameni poate să nu fie nimic deosebit a-şi aduce aminte de e: înşişi, dar pen-l cu [sese cu peşterile i fusese lisată la fel» Pe, v „c’” ” cu petrol. Ú

*> la mas. &

— A» s-ar fi întors moi de când.

…cărei lanţ era ţinut în gura as – odaia aceasta stăteam acum iarăşi multe ore din azi şi citeam ca un copil care nu ajunge cu pioarele la podea. Fiindcă, vezi tu, suntem obişnuiţi să nu avem n\e\ un sprijin pentru cap şi; să-l simţim ridicându-se în nimic, asta pentru că vem ceva solid sub picioare; dar copilărie înseamnă să nu fim bine asiguraţi nici în partea de sus, nici în partea de jos şi, în locul cleştilor I de apucat de mai târziu, să avem mâini Bănea şi să stăm în faţa unei cărţi, ca şi aşezaţi pe-o mică filă, am plana prin spaţiu, I Peste prăpăstii. Îţi spun, realmente nu mai ajunsub masă până la podea.

Iţeam îmi reîntors şi s-a miezul nopţu, m-a t

Nu m-am trezu cântec minunat, mă-\filândelunsr prin decât, ci l-am ascultat indem g njasem în această odaie şi un pat şi dormeam acolo. Şi iată că atunci mierla. Odată, după somn cântecul unei privighetori; dar pasărea nu; dea în tufişurile din grădină, ci pe acope unei case din vecini. Am început să dor ochii deschişi. Aici nu există privighetori gândeam în timpul ăsta – e o mierlă.

Să nu crezi, însă, că asta-i ceea ce ţi-am 1 povestit astăzi o dată! Nu, în vreme ce măf deam: aici nu există privighetori, e o mierlă, m-am trezit; era patru dimineaţa, ziua se reflecta în ochii mei, somnul îmi pieri tot aşa de repede cum urma unui val e resorbită de nisipul uscat al ţărmului, şi iată, în lumina ce părea o stofă de lână albă şi fină, o pasăre neagră şedea pe fereastra deschisă! Şedea acolo tot atât reală, cum stau eu aici.

Eu sunt mierla ta – spuse pasărea –, nu-i cunoşti?

Într-adevăr, nu-mi amintisem numaidecât, dar, când pasărea mi-a vorbit, om-a pătruns o fericire nespusă.

Pe acest pervaz de fereastră am mai stat eui odată, nu-ţi aduci aminte! – continuă ea, şi-atunci am răspuns: Da, ai stat într-o zi acolo, unde stai acum, iar eu am închis repede fereastra.

Eu sunt mama ta – spuse pasărea.

Vezi tu, poate că asta am visat-o. Dar pasărea n-am visat-o: şedea acolo, apoi a zburat în odaie, iar eu am închis repede fereastra. M-am dus în pod şi am căutat o colivie mare de lemn, de care-mi adusesem aminte, deoarece mierla mai fusese o dată la mine; în copilăria mea, întocmai aşa cum ţi-am spus adineauri. Stătuse pe fereastră şi zburase în odaie, iar eu folosisem o mrie, dar ea se domesticise repede, şi eu n-o i ţinusem închisă, trăia în libertate în odaia a, zbura afară şi venea înapoi. Într-o zi nu se întorsese, iar acum aşadar revenise. N-aim chef să complic lucrurile şi să reflectez jea era aceeaşi mierlă; am găsit colivia şi, pe Hasupra, încă o ladă de cărţi, şi pot să-ţi spun Boar atât: n-am fost niciodată un om atât de pun, ca din ziua de când aveam mieria; dar probabil că nu sunt în stare să-ţi descriu ce e un Hn bun.

A mai vorbit de multe ori? – întrebă cu vi-Iclenie Aunu.

I Nu – răspunse A doi – n-a mai vorbit. Dar în trebuit să-i procur hrană pentru mierle şi vierâişori. Vezi bine, îmi venea puţin cam greu că Blânca viermişori, şi eram nevoit s-o ţin ca pe ama –, dar merge, ţi-o spun eu, e doar o Hestie de obişnuinţă, şi cu câte lucruri de fie-Hre zi nu trebuie mai întâi să te obişnuieşti! De-atunci, am păstrat-o la mine, iar mai mult decât atâta, n-am a-ţi spune; asta e a treia povestire, cum se va sfârşi, nu ştiu. (Dar vrei oare să mă faci să înţeleg – înîrcă Aunu să se asigure cu precauţie – că toate tea au un sens comun?

O, cerule – replică A doi – toate s-au întâm – lat întocmai aşa; şi dacă aş fi cunoscut sensul, – aş fi avut desigur nevoie ca mai întâi să ţi le povestesc. Dar e la fel ca atunci când auzi o şoaptă sau numai un susur, şi nu poţi să faci deosebirea!

Schiţe pentru o autobiografie

(începută am 1937) [Selecţiuni] >

I CELE MAI FRUMOASE DOUĂ MOMENTE DÂB ariera mea

de sanitor, nu ştiu dacă au FOS (acestea, dar mi-au rămas în memorie aşa: I Renunţasem la profesiunea de inginer şi veni-gem de la Stuttgart la Berlin, mă înscrisesem la BJniversitate, mă preparam pentru examenul de Bacalaureat, sau îl şi dădusem, în orice caz frecventasem puţin cursurile şi-mi folosisem timpul [pentru a termina Rătăcirile elevului Torless, în [cepută la Stuttgart. Când am fost gata, manuscrisul mi-a fost înapoiat cu mulţumii" de mai înmulţe edituri şi respins. Printre ele, Dtederichs-Vena, apoi îmi mai amintesc de Bruns din Miin-pen şi de Schuster şi Loffler din Berlin. rău edituri, îndeosebi cele două dintâi, Pe care le [alesesem cu simţăminte de copil spiritual, şi în tocmai ca la copii, simpatia nu se baza şi pe cunoştinţe temeinice. M-a cam consternat faptul că toate trei, ca şi toate celelalte, mi-au examinat! şi mi-au respins manuscrisul cu aceeaşi grabă. Voiam pe atunci atât să devin scriitor, cât şi să obţin titlul de docent în filosofie şi aveam îndoieli în aprecierea talentului meu. Aşa am ajuns la hotărârea de a cere avizul unui om cu autoritate.

Alegerea mea a căzut asupra lui Alfred Kerr, iar în asta era oricum ceva ciudat. Probabil că citisem câteva din criticile lui ce apăreau pl atunci în gazeta berlineză Tag şi simţisem dincolo de felul său de a scrie, care mie, ca german din sud, mi se părea deosebit de manierat! şi care mă atrăgea şi îmi repugna, întocmai cal un carnaval străin, temeiul solid al limbii şi al sentinţelor critice; cred însă că adevărata cauză stătea în cunoaşterea cărţii sale despre Eleonorfij Duse, apărută în colecţia Die Fruchtschale, şi nici măcar în întreaga carte, ci doar într-o micaj grupă de două până la patru fraze, care-mi treziseră „sentimentul de apartenenţă". Citiseraj această cărticică încă de la Bino. şi amintirea] ei se asociază pentru mine cu „Esplanada", o porţiune de stradă plantată cu copaci, unde duminica orăşenii se plimbau, în sunetul fanfarei militare, pe o parte încolo, pe cealaltă încoace. De ce se leagă această privelişte cu cartea despre Eleonona Duse, nu mai ştiu, cred însă că-mi amintesc bine că era un volumaş cenuşiu-deschis imprimat cu aur, având formatul quarto mic, şi tot astfel se asociază cu Esplanada.

Poate că va fi fost aşa: în duminicile teribil de plictisitoare, acolo se făcea tentativa unui contact cu viaţa şi totul se petrecea întocmai ca în micile oraşe, eu ieşisem probabil cu cartea sub braţ, ca fiu un tânăr interesant. În modul acesta am ns la Alfred Kerr.

adesea, tata m-a rugat să-i explic cu ce mă locup: niciodată n-am fost în stare s-o fac. As-Hzi e la fel; ori de câte ori am vrut să-i explic cuiva capitolul despre sentiment [vezi Omul mră însuşiri] \ la care lucrez de atâta vreme şi pproape cu succes, m-am încurcat îndată şi Tam împotmolit. Privind lucrurile cu amor profiu, însuşirea fundamentală a unui om fără în Bşiri, deosebirea faţă de scriitorii care au totul ar în faţa ochilor ar fi gândirea „plăsmuitoare" locul celei pur raţionale. Dar aici se află şi area neclaritate a vieţii mele. N-aş putea fi ut un cap nelimpede, dar niciunul limpede. Făcând uz de indulgentă: capacitatea mea de irificare e viguroasă, dar imboldul spre neclatate îmi face concesii numai în amănunte. Tata era foarte limpede, mama ciudat de in Hijcită. Ca părul căzut în somn pe un chip drăgălaş.

Rareori un cuvânt despre politică în casa pă Irintească.

t încă nu vreau să mă chem în judecată pe Unine însumi, vreau doar să chibzuiesc cum a rost. Teama de ruşi şi de muncitori a copilului a rămas fără influenţă. E însă un lucru vrednic de luat în considerare cum nişte oameni buni, ca Părinţii mei, îi considerau apriori răi pe munci

1 Trimiterea aparţine editorului german.

torii aflaţi în grevă şi nelinişti̧i. Ce bucurie, cim spre Steyr au fost îndrumate unităţi milka-H

Ce relaţii aveam noi în Institutul militar ţ» politica? Revoluţiile ne apăreau ca o dezordine-eu cel puţin nu aveam nici cea mai mică timp»! ţie pentru cea franceză. (Deşi aproape că nu era» influenţaţi). Cred că figura lui Napoleon exercita înrâurirea hotărâtoare; nu persoana lui, despre care încă şi astăzi ştiu puţine, ci dispreţul faji de lume, întruchipat în el, forţa şi altele asemenea. Reflectând, mi-a venit în minte că, afară de asta, elementele estetice au avut desfl gur şi ele, pe al doilea plan, o parte de contr> buţie decisivă.

Sunetul solemn de goarne, bătaia tobelor, masa monolitică. Nu aveam nici conving geri dinastice, nici foarte patriotice, dar în anun mite clipe eram zguduiţi până-n măduva oaseloji

Mai târziu. la Bino, n-a mai rămas desigur decât poziţia de neangajare a tânărului, totuşi. wJreşte, şi unele chibzuiri raţionale, ceea ce m-l determinat să simpatizez cu socialismul, în a-şi fel încât prima mea apariţie literară aproape că ar fi fost în calitate de cronicar dramatic al zia-i rului Volksfreund. Ce cale a destinului, faptul ci în clipa aceasta comitetul teatral a anulat locul rezervat foii! Vizita la deputatul L… conferinţa la Căminul muncitoresc; atmosferă stătută: aici elementele estetice au fost decisive. Îndepărtându-mă.

Se pare că am pricinuit griji mari părinţilor prin irascibilitatea mea, care era fără îndoială un reflex al irascibilităţii mamei, dar provenea şi dintr-o conştiinţă de sine plină de susceptibilitate. Aşa se poate explica de ce, deşi altminteri răsiaţau, ni-au trimis într-o şcoală militară, nu era, într-adevăr, un institut de educaţie, fost, aşadar, un copil greu educabil, şi eu astăzi ce neajutorat te afli într-o asemenea le, fără cunoştinţele care-au devenit de-a-un bun relativ obştesc, care sunt deci real-e o mare realizare a epocii noastre. Dar erau ele de prisos înaintea epocii noastre?

ratez viaţa ca pe ceva neplăcut, de care poţi fecapi fumând! (Trăiesc, ca să fumez.)

— Ar părea că evoluţia mea firească trebuia arate astfel: luarea docenţei la Graz, supor-ea cu răbdare a plictisitoarei activităţi de asist. Participarea spirituală la cotitura în psiho-le şi filosofie. Apoi, după saturaţie, o decă-e firească şi încercarea de a trece la litera-a.

De ce nu s-a întâmplat aşa? Faptul că mai inte de căsătorie n-am vrut să ne ducem la raz ar fi putut rămâne fără urmări. Hotărâtor fost că mi-am pus speranţe naive în continua-ea carierei mele de scriitor. Că nu ştiam nici-ecum cât e de primejdios în viaţă să nu profiţi e şansele pe care le ai. (Provincial grandioase, randioase în vis, consecinţa unei tinereţi asiguate). Din modestie, nu mă simţeam suficient de competent în psihologie şi găseam

puţină plăcere în experimentul psihologic; încă de la Berlin rămăsesem departe de această practică. Din prostie, nu apreciam câtuşi de puţin în folosul meu ideea: te pui la curent, făcând uz de energie, cumateria pe care viaţa ţi-o scoate în cale, ci îmi utilizam energia numai pentru propriile mele căutări. Important: că voiam, desigur, să mă ocup cu etica, dar nu găseam o cale de acces, care să-mi convină. Cu alte cuvinte, că am studiat prea puţin! Căci Scheler a găsit calea de acces! Că îmi închipuiam a fi mai important ceea ce vrei să extragi din tine însuţi şi apoi să te informezi, pentru verificare şi întregire. La prima povară pe care viaţa mi-a pus-o în spi – n-are, toate astea s-au năruit. S-ar putea spuneş şi: fantastul i-a pus piedică gânditorului.

Încă o dată, mai târziu, aş îi putut reveni pe calea firească, dacă, în calitate de bibliotecarnu m-aş fi chinuit cu scrisul care nu necesita4 concentrare, ci mi s-ar fi spus că se poate deveni savant şi în afara Universităţii. Timp şi bibliotecă aveam. Am pus însă preţ pe scriitor şi, deşi aspiram să rămân în contact cu psiholog gia, mă îndepărtam de ea. Cauza: distribuţia interesului, cel mai mare revenind literaturii. A doua cauză, care a fost şi în primul caz o cauză principală: că fără un ţel precis nu sunt expeditiv, şi chiar şi atunci nu întotdeauna. Vâscozitate melancolică. Absenţa curiozităţii de „a cunoaşte” cele ce se petrec, însuşire de care un savant are nevoie în mare măsură. Nu „mi-am rotit ochii niciodată în mediul meu spiritual, ci mi-am ţinut întotdeauna capul vârât în mine însumi.

ptul că citesc încet mi-a decii în multe pn-e soarta. Am însă o capacitate de înţelegere pidă. sau cel puţin am avut-o.

*

mi trece lesne prin cap să ucid pe câte cia. Cred însă că la bătrâneţe aş face-o mai ’n ca oricând. E revolta împotriva neputinţeinoare. Băiatul cu idei neserioase de sinucire. N-ar trebui oare să mă lepăd în sfârşit de castă greşeală? Ce folos, aducând-o la lumină reau aşadar să mă răfuiesc şi cu iresponsabili-lea mea personală.

*

Invidie de scriitor? Să fii lăsat în părăsire de meni, să-ţi frângi armele, să asculţi muzica şi Şnifestările entuziaste, care însoţesc intrarea iumfală a preferatului Fortunei: nu trece asta ept o situaţie tragică?!

Îmi este interzis să devin scriitor în Austria: tăi meu şi-a petrecut toată copilăria şi imere-a în Graz, a urmat acolo şcoala, de la clasele imare până la examenul de inginer, s-a simţit aţă viaţa un băştinaş din Graz, iar durerea lui ea mai mare a fost aceea că nu l-au chemat să ucreze în domeniul tehnicii acolo. Dar din înmplare s-a născut în Timişoara şi a murit la mo, ca cetăţean involuntar al statului ceho-lovac.

Tatăl său a venit în anii cei mai buni ai mă-uritătii lui la Graz, şi-a ales această patrie, a fost acolo medic, iar apoi s-a stabilit ca fen-H

În apropierea oraşului, pe o moşie. Dar se născuse la Rychtarow, în Moravia.

Bunicii dinspre mamă ai tatălui meu au trăit în Salzburg şi au murit acolo, bunica mea din partea tatii s-a născut acolo.

Bunica mea din partea mamei este înmormântată la Salzburg, aşa că în cimitirul de-acolo se odihnesc trei dintre strămoşii mei. Mama mea s-a născut la Linz. Tatăl ei a fost unul dintre cei patru constructori ai căii ferate Linz-Budweis, apoi conducătorul ei, şi eu însumi îmi mai amintesc încă de casa seniorială situată într-o frumoasă grădină, în care s-a născut mama, în care şi-a trăit copilăria. Acest bunic, a cărui activitate, nu cu totul lipsită de însemnătate, s-a împletit cu istoria locală a Linzului, s-a născut, însă, în Boemia. Eu însumi m-am născut la Klagenfurt. Copilăria mi-am petrecut-o în Steyr, şi dialectul de aici a fost cea mai grosolană pronunţie din Austria de sus, pe care ţi-ai putea-o dori. Rosegger însuşi mi-a fost rudă prin alianţa. Dar niciunul dintre statele federale nu mă revendică.

În definitiv de ce nu? Fiindcă sunt prea provinciale, ca să mă cunoască, şi nu există nicăieri un membru al familiei, ca să mă susţină. Dar nu mi s-a întâmplat oare să nu fiu primit nici în

Academia germană de literatură? Când mă

fi propus o minoritate, majoritatea mă va fi Hpins realmente cu o motivare comică: sunt prea Mţligent pentru un scriitor adevărat. S-ar părea ci că există în mine şi în viaţa mea ceva ce otriveşte cu ar. ta. „Bărbat cu nasturi la bufenare!” Şi să pactizezi cu oamenii ăştia! Nţii totuşi, pe cei ce mi se apropie prieteneşte nu-i măsor nicidecum cu severitate, ca pe nişte [jträini. Aici îmi recunosc o inconsecvenţă, pe care Bnâne s-o examinez.

Sunt cu aceeaşi indiferenţă amabil şi nepriete-nos. Sunt numai exterior. Pot fi foarte binevoitor: dar în împrejurări juste? Toată viaţa am răni. inegal…

*

Să începem cu temperamentul. Sunt foarte tăput, şi deodată pot da în clocot.

*

Sunt totuşi într-un chip foarte naiv convins că iitorul se află în sarcina umanităţii, şi că în ară de asta aş putea să fiu un mare scriitor, e amor propriu bine ascuns de mine însumi!

…despre bani: în copilărie şi în tinereţe am vut părerea naivă că banii sunt un bun familial, t care, ce-i drept, părinţii au voie să profite, iind totuşi obligaţi să-i administreze în aşa fel, cât să-mi revină mie cândva neîmpuţinaţi, dacă u chiar sporiţi. Din acest unghi de vedere mi-am ormulat şi pretenţiile, iar faptul că până la treizeci de ani n-am trăit decât pentru a mă cultiva îmi apare ca foarte natural. N-am fost un fiu agreabil.

Tatăl meu şi fraţii lui renunţaseră, dimpotrivă, la partea lor de moştenire paternă, ca să sporească zestrea surorilor. Asta îmi sugerează ideea: tata a fost un romantic, din ultima serie.

*

Modul în care pretindeam să mi se îndeplinească dorinţele, a fost al unui om impulsiv. Sunt „egoist”, bineînţeles limitându-mă numai la anumite teme.

*

Relaţiile cu politica: nici măcar ştiinţa nu e certă, ca să nu mai

vorbim de scriitor. Oarecum, de exemplu în aversiunea faţă de instrucţia cazonă, el trebuie să se bizuie pe simţul său. Mai exact spus: când scriu, nu pot hotărî în ce să cred. Mai înainte cred, ar trebui să cred, dar în clipa creaţiei asta devine pentru mine imposibu. Cu siguranţă că în această comportare exista surse de erori, dar scriitorul trebuie luat aşa cum e; e necesar ca statul să aibă această toleranţa, altminteri duce literatura la epuizare.

Am părăsit Viena în 1931, fiindcă roşu pe negru toată lumea a fost de acord acolo că în per fena lui Wildgians s-a pierdut un mare serilor austriac.

*

1 Sunt în egală măsură cunoscut şi necunoscut, b unde însă nu rezultă că sunt pe jumătate cu – scut, ci o mixtură stranie.

I Spadă şi pană.

— A mânui pana ca pe o spadă, Idealul multor scriitori. Provine desigur de la M8. Dar eu am crescut lângă spadă, privesc cu neîncredere această substituire. Ştiu că ar trebui să duelez cu o luminare de ceară!

Simt o foarte restrânsă nevoie de a comunica: abatere de la tipul scriitorului.

*

Sunt nerecunoscător.

Când încep prin a-l numi pe cineva, în corespondenţă, iubite prietene, sunt supărat pe el şi încerc să-mi birui supărarea. Sau intră în funcţiune o aparatură a obişnuinţei, ca odinioară în război, când A şi cu mine începeam să ne spunem tu.

*

Când ajunsesem la vreo zece manuscrise ale primelor două sute de pagini din Omul fără însuşiri: cea mai importantă mărturisire voluntară constând în aceea că modalitatea de a scrie ce mi se potriveşte este aceea a ironiei. Tot atât de importantă ca şi ruptura cu idealul de a descrie exemple de dimensiuni suprafireşti. Tot atât de importantă şi ca recunoaşterea că un scriitor nu trebuie (şi nu poate) să înainteze până la un sistem filosofic.

*

O idee sau o iluzie fundamentală a vieţii mele a fost aceea că spiritul are propria lui istorie şi că se ridică treptat, fără prejudicii, mai presus de tot ceea ce se întâmplă pe plan practic. Am crezut că timpul catastrofelor sale a trecut. De aici se pot înţelege raporturile mele cu politica.

*

Fiinţă tânără, te găseşti într-o zi într-un ţinut necunoscut, în care nu eşti familiarizat decât cu lucrurile cele mai apropiate. Sunt alături de tine oameni, care-ţi indică drumurile cele mai scurte şi-apoi te părăsesc, chiar dacă-i mai întâlneşti ocazional. În acest ţinut, care ascunde ademeniri şi spaime, începi să-ţi aproprii cu prudenţă ceea ce te atrage şi să te răfuieşti cu cele ce te înspăimântă. Aşa faci primii paşi în a statornici relaţii sociale şi sufleteşti cu lumea. Cred că acesta e punctul de plecare în care se află majoritatea oamenilor şi care, pentru cei mai mulţi scriitori, reprezintă un început al activităţii. Făga-şurile, de exemplu la Thomas Mann.

Eu, altfel. Am început agresiv şi m-am orientat, în vreme ce înghesuiam imaginea lumii în

trele extrem de imperfecte ale ideilor mele. feta înseamnă, fireşte, ceva întrucâtva mai mult facă t cealaltă atitudine. Dorinţa de a dicta legea deosebeşte de dorinţa de a putea să stai întins tihnă, ca şi de întrebarea uimitoare: în de-itiv care-i poziţia mea aici?: cam aşa s-ar reprima gândurile acestea.

Realistica solidă a gândirii capătă glas abia în idrul unei juste formaţii proprii petrecute mai linte.

Şi abia între patruzeci şi cincizeci de ani îmi jmn, tardiv, întrebarea uimită: ce-am devenit oare, am devenit ceea ce trebuia şi aşa mai departe?

*

Raporturile scriitorului cu epoca sa. Că nu mergi în pas cu ea, că rămâi în urmă, că ai scăpat legătura, că nu contribui şi altele asemenea. Eu cred că m-am deschis într-un chip specific

scriitoricesc: Dostoievski, Flaubert, Hamsun, D'Annunzio şi alţii: N-a fost printre ei niciun contemporan! Au scris cu douăzeci până la o sută de ani mai înainte!

Eavorizarea scriitorilor ruralişti locali (Roseg-ger etc.) este de asemenea un simptom al decăderii noţiunii generale de literatură.

Când mă gândesc la ce succese am fost martor! De la Dahn 1 şi Sudermann până la George

1 Felix Dahn (1834 – 1912), istoric şi jurist german, autor de romane isterice (O luptă pentru Roma, Consolarea lui Odin).

şi Ştefan Zweig! Şi unii mai interpretează Hr J fej Wfi decadentă faptul că pane-tâpus oă I Afla pentru tine însuţi interpretarea adăă

Conceptul de literatură, intervenţia mea în sprijinul ei luată ca întreg reprezintă desigur o contrapondere pentru agresiunea mea împotriva scriitorilor luaţi individual. Preţuiesc fără rezerve spiritul, acolo unde o fac, dar mult mai adesea simt repulsie decât atracţie. Cu timpul, va fi derivat poate de-aici şi o atitudine de nepoliteţe. Am de aceea o concepţie utopică asupra literaturii.

Când ajung totuşi, în cele din urmă, la scris, trebuie să mă decid a avea ţinută. Să dau întotdeauna literaturii ceea ce refuz insului!

De fapt, ar trebui ca istoria vieţii mele să fie interesantă prin aceea că sunt un scriitor foarte disciplinat, unul sever, obârşia mea dă însă la iveală tot felul de tare. Bunicii mei liniştiţi. Fiii lor „originali". Fiul epileptic, mort prematur, cu memoria insulară a numerelor. Străbunul bolnav mintal, despre care în clipa de faţă nu ştiu dacă aparţinea liniei ereditare sau unei ramuri colaterale. Trecut fizic în mine prin mama. Vreau să respect voinţa ei de a nu vorbi nimic rău despre dânsa.

— Latura eroică, nobilă a unui caracter, dragostea ei din copilărie pentru tată şi fraţi. Ce se poate spune despre rest? Mare iritabilitate nervoasă; violenţă şi scormonirea unei iritări până la răbufnire. Violenţă trecând în crize de plâns spasmodic. Dependenta acestor fenomene

Heătuirea interioară. Unor zile de fericire inBnsă sau de relativă armonie le urma inevitabil Ka ce ducea la răbufnire. Corelaţia cu căsătoria neclară. L-a preţuit pe tata, dar el n-a cores-Ens înclinaţiilor ei, care s-au orientat pare-se în direcţia bărbatului viril. Mai târziu, trăsături Hteroide. Dar, surprinzător, fără minciuni, şi Hră să joace teatru. Aşadar mai curând un dezalcord nervos cu ceva ce-a dus la o reacţie spas-[modică, aşa cum se întâmplă în cazul persoanelor cslabe chiar şi în absenţa histeriei. În modul Heesta, o luptă pentru dragostea mea filială şi pentru admiraţia mea filială. F Dar niciodată vreo discuţie între părinţi în lef gâtură cu exercitarea supremaţiei asupra copilu-l lui. Întotdeauna forma violenţei. Replica mea, pornită în parte din aceeaşi predispoziţie; şi eunt de la natură violent, şi eu mă aprind nervos, în locul unei hotărâri calme. Reacţia aceasta, cea normală, n-am cunoscut-o niciodată. Tata a înl cercat să mă influenţeze prin sfaturi bune. Am avut întotdeauna impresia că în aceste certuri tata se dădea de-o parte. Ca şi când n-ar fi vrut să decidă el. Era ceva straniu. Pe de altă parte, în ceea ce mă priveşte, a contribuit şi fondul băieţesc-bărbătesc care nu se lasă ciondănit de o femeie. În raporturile astfel create, exista şi ceva de polaritate sexuală, fără ca noi să fi simţit asta. Când aveam zece ani, aceste scene au devenit atât de însufleţite (era, desigur, la noi şi un protest intelectual, eu voiam să am independenţa mea „spirituală", iar un reproş mereu repetat consta în aceea că nu sunt afectuos ca orice copil), încât cu acordul tuturor trei am fost dat la un institut. La tatăl meu au pledat desigur şi perspectivele unei cariere.

*

Descrierea unui „Aşezământ chezaro-crăiesc de educaţie şi cultură militară" ar fi suficient de bizară, chiar făcând abstracţie de importanţa ce se da elevului în ceea ce priveşte politica de mai târziu.

Remodelare în Torless (Rătăcirile elevului Tor-less). Adevărul.

— Spiritul aşezământului aparţinea erei franz-josefiniene, sau avea o origine mai veche? Mai exista încă ceva, precum principiul

că ofiţerul trebuie să se ridice din rândurile trupei. 48? Spirit specific de graniţă? Aceeaşi idee fundamentală ca vechea şcoală de cădeţi. Ar trebui să citesc ceva despre toate acestea. Să zicem, la modul spartan.

Educaţia, cu excepţia Academiei, era aproape în întregime. subofiţerească. Profesorii suplinitori şi plutonierul clasei (şi opoziţia mea faţă de el). Echipamentul şi încălţămintea. Uniforma de paradă care nu-mi venea de loc şi toată descrierea echipamentelor de şcoală, vrednică de râs. Mai rele decât ale deţinuţilor. Felul cum utilizam spălătorul, şi „Pilulele Globuster". Closetele. Aici o imagine a pajiştei din Eisenstadt a şcolii, cu elevii ce făceau pretutindeni gimnastică. Dragostea mea faţă de curăţenie, încă şi astăzi o supracompensaţie?

De ce n-au protestat părinţii mei? Azi, în de neînţeles. Omule!

săi s-a spus adesea în copilărie şi în tinereţe: Ieşti ca bunicu-tău (din partea tatii)! Asta infama: încăpăţânat, energic, de asemenea norocos ([obţinerea succeselor, greu tratabil, aprecieri igtite totuşi cu o nuanţă de respect. Asemănata n-a fost niciodată urmărită, explicată şi predată în cazuri izolate. Am luat act de ea în Etdeauna cu plăcere. Asemenea observaţii făcute bpiilor sunt importante: pe nesimţite, ele devin [ele călăuzitoare, întăresc amorul propriu într-un fel rodnic şi aşa mai departe. Aspectul remarcata stă în eficienţa celor spuse numai pe jumătate, a celor ce stimulează fantezia. Există aici era din substanţa comparaţiei poetice".

Îmi aduc aminte că Hofmannsthal a lăudat mult Grigia, dar mi-a obiectat că m-am dat, lupă părerea sa în mod regretabil, mai multă itenţie construcţiei povestirii, cadrului. Îmi aduc iminte că am răspuns, fireşte şi de ce, că l-am lăsat de-o parte cu intenţie, fără ca totuşi să intru mai adânc în miezul problemei.

Acum mi-a venit. În minte: De fapt am fost întotdeauna de acord cu obiecţia şi mi-am făcut eu însumi acelaşi reproş; în amintire mi s-a consolidat părerea că pricinile au fost graba şi, parţial, indiferenţa.

Probabil că s-ar putea spune: ştiinţa năzuieşte spre general, arta către exemplar.

Bunicul meu a fost un bărbat care şi-a depăşit cercul său şi a făcut-o cu succes. Tata s-a trudit mereu în limitele date, adaptându-se perfect posibilităţilor, şi numai la urmă (Viena, Graz) fără succes. Eu, însă, sunt ca bunicul (de fapt, de neînţeles pentru tata), însă fără succes. Alois [vestit orientalist, membru în Royal Society x] a repetat destinul bunicului meu, fratele tatălui său.

Este cel mai mare scriitor în viaţă!" Ar trei bu, să adauge: pe care încă îl mai înţeleg. 1

Când se spune că filosofii şi savanţii mi-ai i căutat societatea şi mi-au evidenţiat cărţile în faţa altora, ce eroare! Ei nu mi-au apreciat conţinutul filosofic, ci s-au gândit că aici au a face cu un scriitor care-l înţelege pe al lor!

*

Nu sunt un om cu chef de vorbă (şi nici de-ai dreptul cu chef de scris): ce paradox pentru un scriitor! Dar nici până la completa ardere interioară, ca un filosof, nu merg. Semăn cu un câine, care-şi duce osul de-o parte, las să se „aşeze" reflecţiile ivite în cursul conceperii sau al redactării, adesea ca să nu le mai reiau niciodată, câteodată până când o nouă idee face uz toMuâăă PRIVItOarl 13 A1°is Musil * * *** edi

Ble în parte, aşa ceva s-ar putea numi un tu fantezie. Dar există o fantezie meditativa Ka activă. Am avut fantezia meditativa a copului tăcut, încrucişată cu o anumită aptitudine Ut a născoci povestiri.

BBu ştiu pentru ce trăim: aş putea spune. Ceea ademeneşte, nu mă ademeneşte. Încă din copilărie. Cu puţine excepţii. Acesta e omul lipsit le bucurii şi „fără apetituri". Conform psihologiei dominante, n-ar rezulta de aici că îmi procur plăcerile prin scris? Dar nici de scris, nu scriu El plăcere, deşi cu pasiune. Poate că trebuie să iubeşti viaţa, ca să scrii uşor. Ar trebui să fii ademenit, iar apoi abătut spre scris, ca spre o împlinire. Omul, care nu cunoaşte nimic din poate acestea, ce specialitate va fi având?

(Sfârşitul lui septembrie 1939 la Geneva). Ieri, căutând ceva, am răsfoit multe caiete, fapt care Ş-a terminat cu o adâncă deprimare. Uneori o dee bună, aproape niciodată un progres. Asta provine, fireşte, şi de acolo că întregi caiete s-au ocupat de o situaţie specială… Dar niciodată – au făcut un pas mai departe de începuturi bineînţeles, am terminat cărţile, care poartă ci-atricele celor notate în caiete). Ar fi fost atât e lesne să dau reflecţiilor o formă organizată; r fi devenit studii sau cărţi, din care ar fi re-ultat o mică operă a unei vieţi… Dar n-am

344

345

vrut-o şi nici chiar astăzi nu mă simt fel de aşa ceva… Ieri am avut imp-a aM

persoana care nu-i bună de nimic şi n! O

decisa să realizeze ceva important

Cu acest prilej mi-a venit în minte: dacă ar mai fi posibilă o salvare, e cert că n-ar trebui să scriu folosind materialul din aceste caiete, fiindcă până la urmă nu voi putea niciodată să dau gândurilor din ele o direcţie, nici măcar o semnificaţie; ci ar trebui să scriu despre aceste caiete, de asemenea să le apreciez conţinutul, să înfăţişez ţelurile şi obstacolele. De aici ar rezulta o împletire a elementului biografic cu cel obiectiv, aşadar a celor două planuri ce s-au aflat multă vreme în concurenţă. Titlu: Cele patruzeci de caiete. Atitudinea: Aceea a unui bărbat, care nu s-a înţeles nici cu el însuşi.

O eroare fundamentală: durerile, strădaniile, realizările altora le pot rareori recunoaşte, le consider ca de la sine înţelese: de aceea şi resping cu atâta uşurinţă, în calitate de critic, şi mă uit numai la deficit în loc de beneficiu. Un tânăr, care a fost întotdeauna plin de preţuire pentru bunătatea sau ştiinţa altora, ar putea să dea un alt, însă mai bun tip de critic, un adevărat ordonator.

BWodestia mea: Sunt de o incultură extrem de PMtilaterală… (Sunt de o ignoranţă foarte multieralâ).

*

HMjna dintre cele mai puternice impresii vechi He război,

care-mi revine iar şi iar (şi pe aşteptate) în minte este aceea că m-am găsit fbrusc înconjurat de oameni care nu citeau nici-Kaită vreo carte; că ei nu-şi puteau imagina ca fiind ceva onorabil să se scrie altfel de cărţi decât de specialitate şi că socoteau ca un lucru foarte la locul lui să citească ziarul, şi nimic altceva decât ziarul. Cred că cel mult în fiecare batalion se găsea un om care să ştie ce înseamnă a citi. ICE tangenţă neaşteptată şi larg cuprinzătoare cu fviaţa păturilor mijlocii! (vezi: Notiţa despre ex-fpertul care citea numai foile marilor partide.)

*

Un cuptor (fabrică de porţelan, fabrică de că-i rămizi) nu poate fi deschis în fiece clipă! Expli-leaţie, de ce lucrul, chiar şi atunci când progre-fsează lent sau când nu lucrez, nu-mi îngăduie să i scriu o scrisoare.

*

m Pare a fi o situaţie tipică pentru viaţa mea: I Mă aflu la Geneva, şi niciun om nu mă cu F noastre, nu sunt invitat la nicio manifestare cu I caracter artistic. Profesorul B., micul papă, nu-mi l dă nicio atenţie. Şi la fel în toată Elveţia. Asta [îmi aduce aminte de prima tinereţe petrecută la

Bino, unde Strobl 1 trecea drept apariţia cea mai promiţătoare, iar eu drept un „făcător de parafraze".

De dimineaţă avut spontan ideea: se potriveşte de fapt pentru anul al patruzecilea sau al cinci-zecilea însă nu al şaizecilea. Cine şi cum eşti tu? Care sunt principiile tale? Cum ai de gând să rotunjeşti toate astea?

În orice caz un scriitor al acestei epoci. Cu mult şi puţin succes. Asta-i destul de interesant

Adesea nevoia imperioasă de a pune capăt la toate. Îmi consider atunci viaţa ratată. Nu am; nicio încredere în mine; mă târăsc însă muncind mai departe, şi, la fiecare două, trei zile ceea ce scriu mi se pare pentru o clipă a fi ceva important. Tot corespunzător acestei stări sufleteşti, îmi; pun întrebări despre mine şi experienţele şi principiile mele. Nu pentru că ar putea fi

interesant, ci pentru că se întâmplă într-o criză a vieţii. De aici să cadă destulă lumină şi asupra restului timpului.

Hotărâre: (cât durează??): Aşa vreau să scriu cartea în al şaizecilea an! Aşa aş putea să trag liniile de început.

Nu pot din diverse motive să pledez pentru mine în acest timp. Nu aştept nici altul mai bun. Cel mult îl pot presupune.

1 Karl Hans Strobl (născut în 1877), scriitor german, autor între altele, al trilogiei Bismarck.

e măsură ce îmbătrânim, ne resemnăm tot mai. Suntem mai puţin legaţi de viaţă (ne-am rat de ea!). Pe de-o parte, fiindcă îi cunoaş-tristeţea şi aşa mai departe. Pe de alta, dacă impulsurile instinctuale nu mai sunt atât flămânde şi neuzate (cuţite ascuţite) ca în ţi-eţe. Apoi cu timpul ne supunem inevitabilu. Acesta e un mare noroc.

În ce măsură se mai adaugă şi o circumstanţă zitivă, de influenţă metafizică? Momentul de titură la moartea mamei mele. (În cea mai mare parte, acestea îi privesc înebi pe oamenii celor două mari războaie)".

„Tovarăşa de viaţă".

— Alături de multe idei în îndoielnice despre viaţă, social-democraţia a mit în vremea dominaţiei sale şi acest cuvânt această noţiune.

— Tovarăşă fără sfintele taine constrângere statală. Doar demnitate a vieţii meneşti. A fi părtaşi la bucurii şi suferinţe de-a lungul multor ani nu e o pasiune, dar tocmai de ceea ceva mai legat de constituţia umană.

— A hotărât să suporţi viaţa împreună. Colosala ei biguitate şi nesiguranţă. – încă dt copil eşti estinat unei asemenea comunităţi. Vrei să-ţi ai ovarăşa de viaţă, mai înainte ca dezvoltarea sexuală să se fi încheiat şi să devină activă. Asetenea oameni pot fi destinaţi unul altuia. – exul este una dintre forţele naturii, în seama areia ei se văd abandonaţi împreună.

— Nu i-l trezesc unul în celălalt, îl primesc unul de a celălalt.

— E bine dacă nu s-au găsit virgini.

— Transformă viclenia în încredere.

— Nimeni nu răpeşte celuilalt o bucată de lume. În E firesc ca unul să-l admire pe celălalt, în măsura în care acela are nevoie de aşa ceva. Sau când n-o face (lirică, frumuseţe), ca acela să-şi dea seama. Sau ca să se minuneze (nu să se admire) că sunt împreună. – „A se întregi" este plăcut, dar mai e necesar şi a se admira. – îngăduinţă, care nu jigneşte obstinaţia prin aceea că e prea totală şi aşa mai departe: aici se adaugă multe aspecte particulare.

— Am cunoscut o căsnicie fericită; el, actor ambiţios şi cu multe succese, ea intrigant-ambiţioasă, îl ajuta să promoveze prin adultere, despre care el nu ştia nimic, minunându-se doar de miraculoasele sale succese. – în genere, sunt mai bune comunităţile conjugale care au fost precedate de adulter şi altele asemenea.

Va trebui să spun odată de ce mă interesează psihologia experimentală „plată" şi nu Freud, Klages1, ori chiar fenomenologia.

Referitor la relaţiile mele cu politica: Sunt un nemulţumit. Nemulţumirea referitoare la patrie s-a sedimentat blând-ironic în Omul fără însuşiru sunt convins şi de incapacitatea capitalismului sau a burgheziei, fără a mă fi decis vreodată

1 Ludwig Klages (1872 – 1956), filosof şi grafolog gers ZiifrTV d.Hr. F, râU?; Lucrări: E ™o cosmogonic.

bpuitul ca adversar al sufletului etc.

ru adversarii săi politici. E cert ca spiritului îngăduit să fie nemulţumit de politica, dar Ritul, care nu înţelege niciun compromis în tică, va apărea ca prea individualist oameni-Kgata de compromisuri.

B-ornind de la realitate: coexistenţa în mine ai unor interese de dimensiuni foarte diferite. Viitorul şi vina Germaniei şi a lumii şi nevoia de ta-ani pune opera în bună rânduială. Aşa ceva e Beomod, dar totodată şi punctul de plecare real!

Însemnările unui scriitor fie luate într-un fmod impersonal. Eu însă ar trebui să am şi un fmod de a-mi lua în serios, dacă nu

opera, cel [puţin intenţia (de altă dată). În măsura în care aceasta intră în cercul actual de probleme al wOmului fără însuşiri, merge relativ uşor. Cum, lânsă, lucrurile mai vechi? Scriitor inactual, pe cât de celebru pe atât de necunoscut? Contrariul, lân toate, al unui mare scriitor? Sau pur şi simplu, reconstrucţia drumului aproape de neînţeles, lâncepând cu tinereţea, care simte în trup geniul, [Capabil să facă tot restul? Pentru asta ar trebui însă să fie stabilit şi punctul terminus, situaţia l în care urmează fixarea pe hârtie. Mă stăpâneşte [speranţa, şi care, ori oboseala? Adevărul e de-l sigur: saturaţie. Dar asta nu-i o stare de creaţie, f Adevărul este: nu pretind succes. Dar de ce nu? r îl am totuşi aproape? Răspunsul ar duce desigur 1 la utopie sau la premisele utopice ale operei f mele. La: literatura ca utopie. La omul lipsit pe apetituri şi de porniri contemplative, pentru care pledează şi multe elemente biografice. În tregirea ar trebui să fie: stabilirea funcţiei şi misiunii sale în lumea reală…

Nehotărârea: însuşirea care m-a chinuit cel mai mult, de care mă tem cel mai mult.

Consider că e mai important să scrii o carte decât să conduci un imperiu. Şi mai greu.

Fiecare trăieşte simbolurile epocii lui. Numai că adesea îi devin inteligibile abia mai târziu.

Idee: sunt singurul scriitor, care nu va avea postume. N-aş şti cum.

Marginalii teoretice la viaţa unui scriitor

(cca. 1936)

Trdbuie să existe o nevoie de a avea scrieri postume, fiindcă altminteri n-ar exista asemenea scrieri într-un număr atât de mare; mie, însă, Dumnezeu ştie de ce, îmi este străină. Editarea postumelor mi-a apărut rareori altfel decât ca un act de veneraţie rău plasată; dacă e real-I

te veneraţie, şi nu, sub masca ei, afacerism pirit comercial şi exploatare a slăbiciunii scuile, pe care publicul o are pentru un scriitor, care se ocupă pentru ultima oară„U degeaba cuvântul Nachlass are un dublet jos, cu sensul de a da ceva mai ieftin.1 Şi

tumele artistului implică ideea de neterminat, ezolvat, de „încă nu” – ca şi pe aceea de nouviinţat. 2 în afară de asta mai au o penilă tangenţă cu încăperile care, după moartea oprietarului, sunt deschise pentru a fi vizitate public. Ştiu, fireşte, că există şi postume minate şi surprinzătoare…

*

Trebuie să fii mai exact, dacă tot vrei să vor-eşti despre aşa ceva. Există cinci feluri de pos-e. Mai întâi, cele în floare. Se poate ca artist în viaţă să se fi aflat tocmai atunci într-un oment de cotitură; sau era stânjenit în opera i de obligaţii estetice de reprezentare, pe care i le impusese el însuşi, şi acolo unde se arată ontan, e mai documentat decât ţi-ar putea trece în minte. Din această grupă fac parte, ca un

1 Remarca semantică impune menţinerea în text a alintului Nachlass, pe care l-am tradus în rest prin „poame”. Cuvântul are sensuri foarte diferite, printre care «1 de „moştenire” (şi literară), apoi: „scădere”, „redu-ere” (de preţuri) etc.

* în text: das Nichtgebilligic, cuvânt care continuă de ea din fraza anterioară, îngăduind scriitorului un joc e cuvinte, intraductibil în limba română: verbul billi-en are sensul de „a încuviinţa”, dar şi pe acela de a. ieftini”.

adaos tainic, şi postumele nepublicabile, apoi sentinţele asupra contemporanilor şi a evenimentelor contemporane destinate. a fi publicate abia după moarte. O a doua grupă o formează postumele, datorită cărora un autor ia realmente fiinţă abia mai târziu; cred că Büchner ar fi un mare exemplu pentru acest caz, dar şi Novalis. O a treia grupă o formează cele bogate în învăţăminte. Situaţii neduse până la capăt, ca Lucien Leuwen, de Stendhal, splendid conceput, dar care nu are totuşi nicăieri culoarea definitivă; schimbări de perspectivă, ca scrierile lui Nietzsche, începând din vremea când boala s-a manifestat mai vădit, se încadrează în aceeaşi grupă; de asemenea studiile preliminare şi altele de acelaşi fel. Toate acestea permit concluzii de o uriaşă importanţă, care, în majoritatea cazurilor, sunt desigur de aşteptat, dar ele aparţin mai

curând prosecturii estetice, decât unei încăperi cu uşile deschise. Ultima grupă de postume este, în sfârşit, aceea a celor inutile.

Acesteia îi vor aparţine, în orice caz, postu-i] mele mele.

Orice s-ar mai putea spune despre această temă, eu m-am hotărât să împiedic publicarea postumelor mele, mai înainte de a sosi vremea când n-aş mai putea-o face; ca un mijloc în acest scop, încep să le public eu însumi.

Mi s-ar putea replica lesne cu întrebarea dacă sunt chiar atât de sigur că se va încerca în genere lucrul acesta cu mine. Dar la asta aş ridica obiecţia că totul depinde de momentul când voi ea cinstea de a nu mai fi un om contemporan, pică, de exemplu, aş fi intrat în sfera voastră interes cu zestrea mea literară de la două-i şi şase de ani, aş fi obţinut o operă postumă, iar dacă nu s-ar fi putut altfel decât recurgân-se la temele şcolare! Acelea erau pentru litetură vremuri, când morţilor le mergea mai bine cât astăzi celor vii. În mulţi dintre anii ce s-au scurs de-atunci înace aş fi părăsit, dimpotrivă, literatura germană 1 mult cu acest certificat de absolvire: condu-neobişnuită; talent plăpând, chiar dacă înainat spre exces (astăzi încă sunt citat într-un anual şcolar mult folosit în Austria ca scriitor ervers”); după un început supraestimat, s-a curat de o consideraţie moderată într-un cerc e amatori de ciudăţenii. Acestea ar fi fost apre-ieri încă amabile. Mi-am propus ca astăzi să stărui ceva mai ănunţit, pentru uzul general, asupra acestor cruri.

*

Primul meu succes a coincis cu cea dintâi carte care am publicat-o, Rătăcirile elevului T6 r-se. A durat până astăzi chiar, însă în anii aceia icul roman, pe care-l scrisesem, a fost apreciat în trei unghiuri de vedere: ca expresia vigu-asă a unei noi „generaţii”, ca o operă cu cheie rivind învăţământul şi ca o mostră oferită de un tânăr scriitor, în care se puneau cele mai mari speranţe. Am primit încuviinţări critice şi interpretări pline de interes din lumea întreagă.

Făcând abstracţie de faptul că am câştigat prietenia câtorva critici de seamă, succesul acesta pare a fi rezultat dintr-o serie de confuzii. Mi s-a elogiat „psihologia” şi „realismul”, iar mulţi au crezut

că au în faţă o „carte despre întâmplări trăite”, dacă nu chiar una „de confesiune”; îndeosebi pedagogii voiau să afle de la mine „lucruri mai precise”, dorinţă în care i-am dezamăgit, după puteri, îngrozitor, în răspunsurile mele.

*

Adevărul era că n-am pus niciun preţ pe „materialul” prezentat. Fireşte, văzusem cândva cu propriii mei ochi ceva asemănător, dar materialul mă mişca personal atât de puţin, încât cu doi ani înainte de a-l utiliza eu însumi l-am povestit unui alt tânăr scriitor, al cărui realism cras mi se părea mult mai potrivit pentru acest material şi pe care l-am asigurat ferm că e un subiect pentru el, nu pentru mine. (în ce mă priveşte, pe atunci mă încercam într-un soi de meditaţie lirică.) Atât, referitor la „cartea despre întâmplări trăite şi de confesiune”. De ce am abordat totuşi eu însumi materialul atunci (1902 – 1903), n-aş mai putea spune; cred că s-a întâmplat datorită unei deosebite împrejurări de viaţă şi fiindcă, după ce nu găsisem un editor pentru poezia mea de idei, voiam să pun pe picioare ceva mai solid.

*

Mai mult timp a rămas aninată de mine faima de psiholog. Am combătut-o de la început (şi puteam s-o fac, fiindcă studiasem într-adevăr psihologia, ba chiar mă aflam pe atunci la un pa de a obţine titlul de docent în această ştiinţă la o Universitate). Căoi ceea ce trece drept psihologie într-o operă (literară este altceva decât psihologia, după cum literatura este altceva decât ştiinţa, iar folosirea nediferenţiată a cuvântului a şi dus, ca orice echivoc important, la confuzii. Cred că deosebirea nu se bucură nici chiar astăzi de suficientă atenţie şi, de exemplu, e ignorată [aproape întotdeauna, când cercetătorii se bizuie (pe scriitori, ca şi când aceştia ar fi în măsură să jle ofere material sau un studiu preliminar în Icheiat.

Deosebirea în sine este simplă: literatura nu le o cale spre ştiinţă şi cunoaştere.

Dar: literatura se foloseşte de ştiinţă şi cu Inoaştere. Şi anume

tot atât de exact în privinţa universului interior, cât şi a celui exterior.

Cum trebuie să se împletească, să se între-l gească una pe alta şi să se delimiteze; aceste [chestiuni nu numai că depăşesc cadrul observaţiilor de faţă, ci pot fi socotite şi ca insuficient clarificate. În ceea ce mă priveşte, vreau să atrag atenţia asupra a două consecinţe.

Am început să caut cu încordare răspunsul atunci când mi-am scris a doua carte, cele două nuvele Uniunile, şi îndeosebi prima. Aspectul anecdotic al acestui caz este următorul: fusesem solicitat de o revistă literară să public o povestire. Intenţia mea era să dau pentru mine însumi rapid şi fără multă osteneală o probă de agilitate şi să spiritualizez întrucâtva povestirea galantă obişnuită prin unele idei care tocmai mă preocupau. Asta trebuia să mă coste opt până la paisprezece zile de lucru.

Ceea ce a ieşit de aici a fost o muncă deznădăjduită de doi ani şi jumătate, în cursul cărora nu mi-am acordat timp pentru nimic altceva.

Trudă agravată prin aceea că rezultatul – o mică povestire, al cărei cadru nu îngăduia nicio libertate de mişcare – nu putea corespunde nicidecum marelui consum de muncă.

Ce a rezultat în cele din urmă: o scriere realizată cu grijă, care-şi revelează polivalenţa conţinutului aparent doar sub lupă (printr-o receptare mai atentă, mai circumspectă, care stăruie asupra fiecărui cuvânt). N-am făcut nimic ca să uşurez accesul. Dimpotrivă, nici chiar punctuaţia nu secţionează conţinutul de dragul cititorului, ci supunându-se numai legii alese.

Pentru mine a rezultat de aici un mare insucces.

Se confirmă din nou ceea ce se întâmpla atât de des, anume că primele opere sunt înşelătoare: aşa au scris cei cărora nu le plăcusem încă de la început. Au scris cei ce salutaseră o carte de trăiri personale. Au scris însă şi majoritatea celor de a căror favoare mă bucurasem. Am întâlnit de-a lungul întregii vieţi foarte puţini oameni care au simţit ceea ce trebuia să fie această carte şi ceea ce şi este cu siguranţă în parte.

*

Este singura dintre cărţile mele, din care mai citesc încă şi astăzi uneori. Nu suport fragmente mari. Dar o pagină până la două receptez ori jtânc. cu plăcere – abstracţie făcând de anumite efecte dureroase de expresie. Ceea ce s-a petrecut în aceşti doi ani şi jumătate şi ceea ce permite continuarea reflecţiilor fecepute s-ar tălmăci prin două constatări: 1) butura clară – căci ea se anunţa încă din Tor-wess – de la realism la adevăr, 2) de la psiho-fegie, care e un element realist, la ceva similar li şi totuşi fundamental deosebit de ea, căreia nu Irreau să-i dau deocamdată niciun nume.

ad 1) Ceea ce a înţeles realismul prin adevăr fa fost: sinceritate, curaj, descrierea lucrurilor aşa cum sunt în realitate, fără a le înfrumuseţa. Asta e bine, asta n-ar trebui să se uite, dar e prea puţin. (O carte a adevărului. Ce s-a înţeles prin adevăr.

— Cu o înclinaţie, înţeleasă ca reacţiune, către aspectele brutale).

E limpede că adevărul e o noţiune relativă nu numai în lărgime, în sensul că lucrurile cele mai diferite trec laolaltă ca adevărate, ci că e relativă şi în adâncime. Adevărul realismului a fost acela al unei descrieri fidele a suprafeţei. Stratificarea în adâncime duce dimpotrivă la întrebarea cum se împacă în genere literatura şi adevărul, ce convieţuire miraculoasă există între ea şi el.

Unde face uz literatura de cunoaştere? În ce măsură e ea legată de adevăr? Ce e ea, dacă nici fotografie, nici fantezie, joc, aparenţă? Fără îndoială, ar fi greu, dacă nu imposibil, să se dea un răspuns îndestulător. (O serie de întrebări, fiecare interesantă, fiecare fără un răspuns definitiv). Am publicat de câteva ori eseuri înl-H tură cu aceste chestiuni, dar ele nu ridică tenţia de a fi suficiente. Probabil că, mai întâi ar putea coexista în privinţa aceasta chiar mai multe teorii la fel de îndreptăţite.

Nu ştiu nici măcar dacă exprim exact ideea a pentru care mă decid eu personal, când spun* literatura nu are sarcina de a descrie ceea că este, ci ceea ce trebuie să fie; sau ceea ce ai putea să fie,

ca soluţie parţială a ceea ce trebuie să fie.

Cu alte cuvinte: literatura oferă alegorii. Ea] dezvăluie sensuri. Este interpretare a vieţii. Realitatea e pentru ea material. (Dar: oferă şi modele. Şi face propuneri parţiale.)

Două întrebări se leagă de aceasta, a) Ce estl sens? b) Nu face literatura nimic altceva?

La a) Captarea sensului este altceva decât în telegerea lucidă. Este o punere în ordine nu numai prin raţiune, ci şi, în primul rând, prin simţire. În orice caz, interpretarea este şi o revelaţie interioară a vieţii. Este înrudită, fără îndoială – ceea ce s-a mai spus – cu religia: este un substrat religios fără dogmatică, o religiozitate empirică. Una ocazională.

Rezolvarea unor asemenea probleme se află la capătul unor procese nesfârşite.

Dar dacă rezolvarea problemei este ca şi imposibilă, fiecare pas în parte ne apare mult mai precis. E cunoscută deosebirea între a trăi ceva o înţelegere profundă a lucrurilor şi, respec –, cu o înţelegere precară. Nu e vorba neapă-l de înţelegerea sensului ultim. Şi aşa se în plă şi în artă. Înţelegem un lucru, nu fără a gândi şi a parcipa, sau cu o participare convenţională, ci sân-m mişcaţi, suntem treziţi (adică suntem azvârliţi stări de simţire şi de gândire cu totul noi), ne structurăm cunoştinţele privitoare la noi înşine privitoare la viaţă.

Am numit odată literatura drept o învăţătură spre viaţă în exemple. Exempla docent. E prea uit. Literatura oferă fragmente ale unei învăţuri despre viaţă.

*

Literaturii îi aparţin esenţialmente cele ce ne sunt neştiute; veneraţia faţă de acestea. O concepţie definitiv cristalizată asupra lumii nu face casă bună cu literatura. Ea trebuie să-şi constituie un S.P.P. Un detaşament de lingăi.

Aceasta se aplică tuturor concepţiilor pretins cristalizate asupra lumii.

Literatura este etos viu. În mod obişnuit, o descriere de

excepţii morale. Dar din timp în timp şi o sinteză de morală a excepţiilor.

Aici se înnoadă toate întrebările: literatura şi statul totalitar. Literatura şi comerţul. Literatura şi politica. Poziţia excepţională şi însemnătatea scriitorului.

Literatura adevărată se deosebeşte numaidecât de cea mediocră: Densitatea relaţiilor (corelaţiilor), puritatea plăsmuirii (rigurozitatea formei), evitarea a tot ceea ce este de prisos (calea cea mai scurtă), dimensiunea lingvistică (adesea scriitorul îşi comunică – simţirea printr-un singur cuvânt); după cum observăm imediat dacă o persoană care apare undeva e o personalitate, tot astfel o simţim şi din prima pagină a unei cărţi; apoi însă şi calităţi ca: darul de a povesti, tensiune, evenimente, mediu captivant şi aşa mai departe.

Acestea se concentrează în grupa de calităţi formale. În parte, e ceva pur istoric-meşteşugăresc. Trebuie să poţi. Întrebarea: „de ce" nu e hotărâtoare aici. De ce există în genere literatură (şi nu numai eseu)?

*

Acesta a fost drumul deschis în Uniuni.

Rămâne de reluat întrebarea cum se exprimă toate acestea în relaţiile literaturii cu psihologia. Trebuia să păşesc pe calea care duce, în decurs de aproape numai douăzeci şi patru de ore, de la afecţiunea cea mai intimă la infidelitate. Sunt, psihologiceşte, o sută şi o mie de căi. Nu are rost să descriu una dintre ele. Psihologia însă ne indică probabil una sau alta de o deosebită importanţă. Tipologia adulterului. Dar asta nu e treaba scriitorului. E o problemă de ordin raţional.

Hotărâtor pentru mine personal a fost faptul că ara interpretat de la început problema adulrului ca pe o altă problemă, aceea a trădării sine. Raportul omului cu idealurile sale. Însă ca întotdeauna: nu eram decis. Aveam îtea motive să descriu o anumită evoluţie ca uite altele.

Atunci s-a cristalizat în mine hotărârea să leg „calea cea mai

grea” (calea paşilor foarte ici), calea tranziţiilor celor mai încete, celor ai insesizabile.

Aceasta are o valoare morală: demonstraţia pectrului moral cu tranziţiile continui de la ceva a opusul său.

S-a adăugat, însă, şi a decis un alt principiu.

— Am numit principiul „paşilor motivaţi”. Regula ui este: nu îngădui să se întâmple nimic (sau: nu face nimic), care să nu aibă valoare din punct de vedere sufletesc. Aceasta înseamnă şi: să nu faci nimic cauzal, să nu faci nimic mecanic.

*

Nu vreau să afirm că acesta e un principiu bun, nici măcar unul realizabil şi limpede. Abia astăzi (Omul fără însuşiri), sunt în situaţia de a verifica mai îndeaproape acest principiu în relaţiile sale cu lumea.

Dar este un principiu eroic (atunci – nu acum! – cuvânt ales). Unul prometeic. Unul care eliberează forţele combative ale sufletului de ne-orânduială şi le subordonează esenţialului. Unul – cum mi s-a părut mie – propăşitor-clasic. Este principiul măreţiei.

Nu este hotărâtor ce trebuie să faci, ci cum trebuie s-o faci. (Referitor la acest principiu moral, vezi din nou Omul fără însuşiri.)

E însă orice altceva, numai univoc nu. Este decisiv, dar deciziile întregitoare până la selectarea clară a ceea ce urmează să fie aşternut pe hârtie nu decurg din limitarea datorită materialului ales.

În fapt, Uniunile sunt o trăire expusă în modul cel mai exact, fără spaţii moarte. O trăire care, aparent, este pusă în mişcare din exterior prin adierea cea mai uşoară, dar în decizii absolut de nemişcat din afară.

Slăbiciunea a fost că în această absenţă de in –, tâmplări, ce impunea utilizarea unui lanţ de motor mereu mai lung, aspectele exterioare au fost diluate excesiv, de unde a rezultat prea multă încetineală, în aparenţă ceva straniu, în aparenţă un ermetism estetic, astfel încât nimeni n-a vrut să observe fondul solid.

*

Fanaticii au rezultat ca o repetare ameliorată a aceleiaşi încercări. Scrierea a şi fost, cronologic, începută încă din timpul lucrului la Uniuni. Ceea ce trebuia evitat, era imoralitatea. Nimic nu se putea potrivi mai bine pentru aşa ceva, decât faptul de a lucra pentru o scenă.

S-a adăugat, ca un element nou, problematica scenei. Se poate spune chiar că scena a dat fiinţă unei cauzalităţi formale proprii, care se repetă necontenit.

Este o bătaie de clopote, cu aceleaşi clopote şi aceleaşi limbi de clopote.

CUPRINSUL

PREFAŢĂ
TREI FEMEI
Grigia
Portugheza
Tonka
POSTUME DIN TIMPUL VIEŢII
Cuvânt înainte
IMAGINI
Hârtia de muşte. Insula maimuţelor. Pescari la Marea Baltică
Inflaţie
Poate un cal să râdă?. Cel trezit din somn. Oi, văzute altfel
Lespezi de sarcofag… 185.
Catastrofă printre iepuri… 186
Şoarecele 189
Agerimea auzului… 192
Înmormântare într-un sat din
Slovenia 193
Fete şi eroi 196
Pensiunea Nimmermehr… 198
II. REFLECŢII NEAMICALE
Magie neagră 213
Uşi şi porţi 218
Monumente 222

Făcătorul de tablouri… 227
O întrebare de cultură… 231
Printre scriitori şi gânditori adevăraţi 236
Jubileu artistic 240
Luneta cu prisme… 244
Aici e frumos 252
Pădure frumoasă, cine te-a… 255
Ameninţatul Oedip… 262
III. POVESTIRI, CARE NU SUNT POVESTIRI
Uriaşul Agoag 269
Un om fără caracter… 273
O povestire din trei secole… 283
Povestire pentru copii… 290
IV. MIERLA… 297
DIN POSTUMELE INEDITE
Schiţe pentru o autobiografie (începută în 1937) [Selecţiuni]. 327 Marginalii teoretice la viaţa unui scriitor (cca. 1936) … 352